

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Howard S. Becker

Mesleğin İncelikleri

Sosyal Bilimlerde Araştırma Nasıl Yürütülür?

2. BASKI

Howard S. Becker

Tricks of the Trade

How to Think about Your Research While You're Doing It

Licensed by The University of Chicago Press, Chicago, Illinois,
U.S.A

©1998 by The University of Chicago. All rights reserved.

Heretik Yayınları: 13 • Howard S. Becker Dizisi: 3

ISBN: 978-605-84466-0-1

©2014 Heretik Basın Yayın

Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan kısmen de olsa fotokopi,
film, vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

2. Baskı: 2015, Ankara

Yayına Hazırlayan: Levent Ünsaldı

Türkçe Söyleyenler: Levent Ünsaldı - Baran Öztürk - Hatice

Esra Mescioğlu - Şerife Geniş -Gökçe Metin

Redaksiyon: Barış Bakırlı

Dizgi: İsmet Erdoğan

Kapak: Gabrielle Ünsaldı - Ali İmren

Heretik Basın Yayın Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi

Kültür Mahallesi, Yüksel Caddesi, 41/2, Kızılay, Çankaya, Ankara

Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00

İnternet Sitesi: www.heretik.com.tr

Twitter: twitter.com/heretikyayin

Facebook: facebook.com/heretikyayin

E-mail: heretikyayin@gmail.com

Tarcan Matbaacılık Yayın San.

Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15. İskitler-Ankara

Tel: 0312 384 34 355

HOWARD S. BECKER

Mesleğin İncelikleri

*Sosyal Bilimlerde Araştırma Nasıl
Yürütülür?*

Tricks of the Trade

How to Think about Your Research While You're Doing It

Türkçe Söyleyenler

Levent Ünsaldı - Baran Öztürk - Hatice Esra

Mescioğlu - Şerife Geniş - Gökçe Metin

Howard S. Becker (1928-...): Amerikalı sosyolog, Chicago Illinois doğumlu. Lisans ve lisans sonrası öğrenimini Chicago Üniversitesi'nde gördü. Doktora sonrasında Chicago, Stanford ve Illinois Üniversiteleri (Urbana-Champaign kampüsü) de dahil olmak üzere çeşitli üniversitelerde ve kurumlarda dersler verdi ve araştırmacı olarak çalıştı. 1965 yılında Northwestern Üniversitesi (Chicago, Evanston kampüsü) Sosyoloji Bölümünde profesör olarak çalışmaya başladı ve burada uzun yıllar öğretim üyeliği yaptı. 1991 yılında Washington Üniversitesi'ne geçti ve 1999 yılında emekli oldu. Pek çok sayıda prestijli akademik ödül almıştır. Bunlar arasında Charles Horton Cooley Ödülü (1980), Cooley/Mead Ödülü (1985), George Herbert Mead Ödülü (1987) ve Amerikan Sosyoloji Derneği "Career of Distinguished Scholarship" Ödülü (1998) sayılabilir. "Marjinal gruplar" ve "alt kültürler" üzerine katılımcı gözlem tekniğini kullanarak yaptığı çalışmalarla 1960'lı ve 1970'li yıllarda Amerikan sosyolojisinin en önemli figürlerinden biri haline gelmiştir. Chicago ekolünden, özellikle Herbert Blumer ve Everett Hughes gibi sosyologlardan etkilenmiştir. Howard S. Becker aynı zamanda bir caz sanatçısıdır. 1960'lı yılların caz kulüplerindeki "esrar tüketimi pratikleri" üzerinden "sapkınlık" meselesini maharet ve yetkinlikle tartışmıştır. Bu minvalde kaleme aldığı, 1963'te yayınlanan *Outsiders* (Hariciler) adlı eseri "etkileşimci sapkınlık kuramının" en itibarlı kurucu saha araştırmalarından biridir.

Becker'in diğer temel eserlerinden bazıları ise şunlardır:

Boys in White: Student Culture in Medical School (1961), *Making the Grade: The Academic Side of College Life* (1968), *Art Worlds* (1982), *Writing for Social Scientists: How to Start and Finish Your Thesis, Book, or Article, Tricks of the Trade* (1998), *Telling About Society* (2007).

Heretik'ten çıkmış diğer eserleri:

Sosyal Bilimcilerin Yazma Çilesi (Writing for Social Scientists: How to Start and Finish Your Thesis, Book, or Article), Türkçe Söyleyen: Şerife Geniş, 2013.

Hariciler (Outsiders, Studies in the Sociology of Deviance), Türkçe Söyleyenler: Şerife Geniş – Levent Ünsaldı, 2013.

Heretik'te yayına hazırlanan eserleri:

Telling About Society (2007)

İçindekiler

Takdim (L. Ünsaldı)	9
Önsöz (Howard S. Becker)	17

Birinci Bölüm

İncelikler	23
-------------------------	----

İkinci Bölüm

İmgelemler	39
TÖZCÜ İMGELEMLER.....	41
BİLİMSEL İMGELEMLER.....	49
Bilimsel Hikâyeler Oluşturmak	50
Boş Hipotez İnceliği	53
<i>Rastgele Çekme</i>	52
<i>Senin gibi bir kızın böyle bir yerde ne işi var?</i>	59
<i>Tesadüf</i>	64
Bir Makine Olarak Toplum	73
Organizma Olarak Toplum.....	81
<i>İnsanları bir eylem bütünü olarak görmek</i>	86
<i>Şeyler, bir arada hareket eden insanlardır yalnızca</i>	89
<i>Her şey zorunlu olarak bir yerde meydana gelir</i>	95
Hikâyeler.....	103
<i>"Neden?" diye sormayın, "Nasıl?" diye sorun</i>	105

<i>Süreçler</i>	109
Nedenler	112

Üçüncü Bölüm

Örneklem	121
NELERİ DÂHİL ETMELİ?	121
Örneklem ve Sinekdoki	121
Tesadüfî Örneklem: (Bazı Sorunlar İçin)	
Kusursuz Bir Çözüm	122
Bazı Diğer Örneklem Sorunları	126
Nerede Durmalı? Etnomüzikoloji Örneği	127
Ne Kadar Ayrıntı? Ne Kadar Analiz?	134
KATEGORİLERİN ÖTESİNDE: ÇERÇEVEYE OTURMAYANI	
BULMAK	143
Betimleme ve “Kategoriler”	143
Her Şey Mümkündür	147
Başkalarının Fikirleri	150
<i>Bunu herkes bilir!</i>	151
<i>İnandırıcılık hiyerarşisi</i>	153
<i>Bu önemsiz bir şey, “gerçek bir sorun” değil</i>	156
<i>Neden onlar?</i>	159
<i>“Hiçbir şey olmuyor”</i>	160
Öte Yandan... ..	165
Başkalarının Elindeki Bilgilerden Faydalanmak.	170
Kırma Kurumlar.....	173

Dördüncü Bölüm

Kavramlar	183
KAVRAMLAR TANIMLANIR	184
Vasıf	189
Suç	194
KAVRAMLARI TANIMLAMAK: BAZI İNCELİKLER	199

Vakanın Kavramı Tanımlamasına İzin Verin.....	203
Genelleştirme: Bernie Beck İnceliği	206
KAVRAMLAR GENELLEŞTİRMELERDİR.....	210
KAVRAMLAR BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLİDİR.....	216
WITTGENSTEIN İNCELİĞİ..	224
BİR KAVRAMIN KAPSAMINI GENİŞLETMEK.	228

Beşinci Bölüm

Mantık	237
ANA ÖNERMEYİ BULUN.....	238
Tuhaf Gelebilecek Söylemleri Anlamak	243
<i>Bir sınır hattı: mızmozlar</i>	243
<i>Bu (her neyse o) değil</i>	253
<i>Yoksa ne olur?</i>	283
DOĞRULUK TABLOLARI, KOMBİNASYONLAR VE TİPLER	261
Sanat Eserleri ve Doğruluk Tabloları.....	264
Nitelikler Uzamı Analizi.....	272
<i>Nitelikler uzamı</i>	273
<i>İndirgeme</i>	279
<i>İskeletini çıkarma</i>	284
Karşılaştırmalı Nitel Analiz (KNA)	287
<i>Usuller</i>	292
<i>Farklı düşünmek</i>	295
Analitik Tümevarım (AT).....	301
<i>Katı analitik tümevarım</i>	305
<i>Pek de katı olmayan analitik tümevarım</i>	319
Kombinasyonların Altında Yatan Mantık	325
Coda/Kapanış	331
Kaynakça	337

Takdim

Bir zamanlar, bugün yok olmuş “nesnem” (Türk Siyasal Yaşamında Ordunun İmtiyazlı Konumu¹) üzerine yazdığım doktora tezinde² şöyle bir kelimada bulunmuşum:

Pek çok Avrupa ülkesinin zamanında öykündüğü ve fiilen uyguladığı bu askeri model [Prusya Modeli], disiplinin neredeyse mekanik bir kavrayışına dayanır. Bu kavrayış talimnamelere özel bir anlam atfeder çünkü kurallar her ordu mensubunun düşünce ve hareket tarzını sıkı sıkıya belirleyerek onun, devasa bir çarkın kusursuzca işleyen bir parçası olmasını sağlar. (...) Her şey tekbiçimli ve yürürlükteki yönergeye uygun olmalıdır. Bakalit elektrik anahtarları üstündeki “Lüzumsuz ise söndür. Komutan” yazılı siyah bantlar doğru yapıştırılmış mıdır? Yönergeler simetrik ve görünür biçimde asılmışlar mıdır duvarlara? Koşullardaki ranzalar hizalı mıdır? Malzeme dolapları yönergede belirtildiği şekliyle düzenlenmiş midir? “Mükemmel subay” denecektir en zorlu denetmeni tatmin edebilen, yönergeleri su gibi ezbere bilene subaya.

Her ne kadar bir savunma organizasyonunda böylesi bir yapı normal ve gerekli olsa da yönerge ve talimnamelere aşırı

1 *Türkiyede Asker ve Siyaset*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

2 Bazı nesneler böyledir, bir anda yok olur giderler; bazılarına ise tutkuyla âşık olunur; bazılarından da nefret edilir; bu son iki hissiyat biçiminden olabildiğince uzak durmakla başlar aslında sosyolog olmak. İyi bir sosyolog muyum bilmem ama nesneme en azından ne âşık oldum ne de ondan nefret ettim.

bir vurgu yapan bu katı sistem Türkiye örneğinde inisiyatif alamayan bir subay profili yaratır. (...) Çeşitli yönerge ve direktiflerle eli kolu bağlı bulunan Türk subayı tek başına hareket edip düşünemez gibidir adeta. Her düzeyde, üstlendiği rol, aldığı emirlerin mekanik biçimde uygulamaya konmasından ibarettir. (...) Oysa mekanik refleksler edinmek bir askeri operasyonun başarıya ulaşmasında yeterli olmayabilir. Tören yürüyüşünde kusursuz, poligonun katı kurallarına alışkın Prusya tarzı subayımız muharebe alanının ani değişkenlikleri karşısında yetersiz kalabilir. Dolayısıyla, ateş altında, her zaman belli bir doğaçlamaya, bazen de özerkliğe ihtiyaç duyacaktır subay. (...) Tam da bu noktada, yönerge ve talimnamelere sıkı sıkıya bağlılığı gerektiren mekanik sistemle muharebe alanlarının önceden kestirilemez değişkenliği birbirine ters düşer.

“Sahra Talimnameleri” (ST) diye geçer bu kurallar dizisi ve esasında Amerikan *Field Manual*’ların (FM) birebir tercümesidirler. Gelin bir fikir egzersizi yapalım ve disiplinimizdeki (sosyolojideki) mevcut metot ve araştırma yöntemleri kitaplarını da “Saha Talimnameleri” olarak adlandıralım. Üstelik bizim talimnamelerimiz de ekseriyetle tercüme değil midir? Bu durumda, yukarıdaki subayımız için altını çizdiğim hususlar, doktora yeterliliğini yeni vermiş bir doktora öğrencisi veya hatta daha da ileriye gitme cesareti gösterirsem ortalama bir Türkiyeli sosyal bilimci için de geçerli olamaz mı? Yani şu: EDOK’un³ yayımladığı tüm talimnameleri yalayıp yutmuş ama Hakkari gibi sarp ve dağlık bir yerde, operasyon sırasında bölge emniyetini nasıl alacağını kestiremeyen bir teğmenle (zira talimnamedeki dağlar o kadar yüksek değildir!), doktora yeterlilik sınavında tüm teorik ve metodolojik sorulara (ki daha önce defaatle arz ettiğim üzere, bu sorular genelde tasnif merkezli malumat sorulardır; Kim kimdir? Ne nedir? Hangi tasnife nasıl sokulabilir?) yetkinlikle cevap vermiş bir doktora öğrencisinin, çalıştığı köye boynunda fotoğraf makinesiyle gitmesi ve “söyle bakalım amca” tarzındaki “salakça” soruları karşılığında aldığı en anlamsız ve gereksiz cevaplarla geri dönmesi (zira köye nasıl gitmesi, mülakatın o

3 Eğitim ve Doktrin Komutanlığı.

kaçınılmaz yapaylığı -ve sembolik şiddetini- bozması için neler yapması gerektiğini de yazmaz “saha talimnameleri”) arasında bir paralellik kurulamaz mı? Kurulabilir kuşkusuz...

Durum o kadar anlamsız bir noktaya ulaşmıştır ki talimnamelerin aktarılması kendinde bir amaç haline dönüşmüştür. Bugün, Türkiye’deki sosyoloji bölümlerinde, zorunlu ders statüsünde açık ara en çok okutulan dersler, “Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Yöntem”, “Nicel Araştırmalar” ve “Nitel Araştırmalar”, gibi metodoloji dersleridir.⁴ Bu açıdan bakıldığında P. Lazarsfeld veya A. Strauss gibi yetkin nicel ve nitel araştırmacıların güzel ülkemizin araştırma sahalarını doldurması ve “gittik sorduk, buymuş” tarzı hilkat garibelerinin olmaması gerekir! Oysa gayet iyi bilindiği üzere bunlar fazlasıyla mevcuttur ve Türkiyeli sosyal bilimciyi en iyi tefrik eden özellik, araba farına doğrudan maruz kalmış bir tekir gibi “sahada donup kalması” ve inisiyatif alamamasıdır (aynen Prusyan subayımız gibi).

Bu durumun müsebbibini bulmak çok zor değil elbette. Daha önceki takdimlerimde de sıklıkla vurguladığım malumatçı ve tasnifçi bir sosyoloji pratiğinin bu “kısırlıktaki” payı büyük. Hadi gelin bugün bu ikisine yeni bir kardeş ekleyelim; “talimnameci sosyoloji”. Malumatçı ve tasnifçi ağabeyleri gibi talimnamecinin de bu durumdan sağladığı çeşitli türde “rantlar” elbette mevcuttur; “20 yıldan beri yöntem çalışıyorum efendim” gibi bir ifadeyi kim duymamıştır ki bölüm toplantılarında; mübarek sanki R. Boudon! Oysa yapılan, 20 yıldan beri, aynı kitap üzerinden ve aynı sınav sorularıyla yöntem dersi vermektir. Talimnamecinin ve talimnamelerinin üzerine yaslandığı uluslararası bir rant şebekesi yine burada da vardır (Anglosakson dünya merkezli yöntem kitapları aynen giriş kitapları gibi istila eder tüm dünyayı).

4 Bu hususa dikkatimi çeken, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi Mehmet Ali Sargın’a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Kendisinin, bu meseleyi rakamlarla ele aldığı, “Bir Üretim Stratejisi Olarak Yazı ve Eklemlenme, Akademideki Hercümerç: Sosyoloji Bölümü Örneği” başlıklı yayımlanmamış bir makalesi de vardır.

Tüm bu “feci” durumun bir diğer müsebbibi ise Türkiye akademik alanının (özellikle sosyal bilimler alanında, disiplin farkı gözetmeksizin), tarihsel oluşum koşulları hasebiyle, kendi *ethosu* ve *illusio*suyla, araştırma-üretmeye yönelik görece özerk bir alan olarak değil de, bürokratik alanın “aktarma” odaklı (ideolojik misyonu da içerir bu) bir alt alanı olarak teşekkül etmiş olmasıdır. “Akademisyen” (ki fazlasıyla “cafcacı” bir niteleme bu) her şeyden önce bir memurdur ülkemizde. Düzenli ücret, Emekli Sandığı primlerinin düzenli yatması ve iş güvenliği gibi kriterler, hiç de azımsanmayacak ölçüde (ve haklı olarak da) merkezi bir yer tutabilir yaptığı işte (artık neyse o). Gelin yine bir egzersiz daha yapalım; Becker’in elinizdeki eserde ismini zikrettiği Fransız yazar Georges Perec’in “yalın betimleme” yöntemini, devletin bir diğer kurumunda ve bir kamu üniversitesinde eş zamanlı olarak uygulayalım; yani örneğin, Karayolları Genel Müdürlüğü, Yol Üst Bakım Onarım Şube Müdürünün bir gününü, ... Üniversitesi Edebiyat Fakültesi... Bölüm Başkanının [noktalı yerleri siz doldurun] bir günüyle karşılaştıralım ve “yedi farkı” bulmaya çalışalım! İşiniz zor zira her ikisi için de aşağıdaki tipte bir betimlemenin ortaya çıkması kuvvetle muhtemeldir.

8:30: İdareci olduğunu düşündüğüm biri geldi, güvenlikçiler ve çaycı selam verdi, makamına geçti.

9:00: Poğaçası için çay söyledi.

9:30: Sekreter günün yazılarını getirdi.

10:15: Kahve söyledi (şekersiz sanırım).

10:20: Bilgisayarını açtı, internette gezindi, face’de bir gün önce yaptığı paylaşımın kaç “like” aldığını görmek istedi.

10:45: Şubedeki diğer çalışanların odalarına gitti. Çaycı bir odadan diğerine sürekli koşturuyor.

11:45: Öğle yemeğine gitmek için hazırlandı (üç kapak yemek+tatlı veya meyve 5 TL, ama yemekler kötü)

12:30: Yemeğe gitti.

13:00: Yemeği bitti.

13:05: Lokale geçti, kahve söyledi. Etrafındakilerle sohbet edi-

yor... Gülüşmeler var, ortam çok gürültülü.

13:30: Mesai yeniden başladı

14:00: Odasına geri döndü

14:10: İnternete yeniden girdi.

15:00: Genel Müdür/Dekan çağırdı.

15:10: Genel Müdürün/Dekanın odasına girdi.

15:20: Yine çay-kahve geldi

15:30: Başka şube müdürleri/bölüm başkanları da geldi. Kahkahalar duyuyorum. Çaylar yenilendi.

16:00: Odasına geri döndü. İnternete girdi.

16:15: Sekreter evraklarla yeniden geldi.

16:30: Odadan eşyalarıyla çıktı. Sanırım bir daha dönmeyecek.

16:45: Karşı binada birilerinin odasına girdi.

17:30: Hep beraber, yüksek sesle konuşarak binadan ayrıldılar.
Son.

Aslında buradaki temel mesele, Türkiye gibi bir ülkenin alanlarının ekseriyetinde görülen bir meseledir: Meslek meselesi. Diğer alanlarda olduğu gibi burada da Weberci anlamda bir mesleki etik vurgusunu ya da eski dilde “nasb edilme” kelimesinde karşılığını bulan, bir mesleğe bütünüyle yönelme, kendini adama durumunu bulmak güçtür. Bu ise, “miş-miş gibi yapma” sıklığını arttırmakla kalmaz (hocaymış, akademisyenmiş, araştırmacıymış gibi yapma), temel mesleki *ethos*’un cılızlaşması alan dışı esaslara riayet eden saiklerin ve davranış örüntülerinin (örneğin çeşitli ayak oyunlarının) güçlenmesine yol açar. Aslında, çeşitli idari yaptırımların (örneğin intihale karşı) veya teşviklerin (bir makaleye bir dizüstü bilgisayar saçmalığı gibi) mantığı, bir anlamda, normal işleyişinde (yani alana aidiyetin yeterince güçlü olduğu bir durumda) başka bir ek zorlamaya ihtiyaç duymaksızın zaten “olması veya olmaması” gerekeni idarenin zoruyla yaptırmaya çalışmaktan ibarettir.

Açıktır ki bir konuma ve titre sahip olma, burada, zanaatkâr olmanın üstüne çıkar. Örnek mi istiyorsunuz? Buyurun; Prof. Dr. Pierre Bourdieu imzalı bir kitap gördünüz mü hiç siz? Arka

kapağında, makamında çekilmiş bir fotoğrafın altında, “evli ve üç çocuk babasıdır, İngilizce bilir” şeklinde bir ifadeyle birlikte. Ama burada görürsünüz, hem de çokça; bölüm başkanlığını kaybedince ayılıp bayılanlar da cabası. Hep konum işte bunlar! Meslek yok burada. Bir sosyal bilimci burada kendisini, “bilmem ne üniversitesi, bilmem ne bölümü öğretim üyesi olarak” tanıtır, şu veya bu konular üzerine çalışan bir araştırmacı olarak değil. “Öğretim Üyesi” ibaresinin bizzat kendisi, bir mesleğe değil, bir idari konuma gönderme yapmaz mı? Örneğin, Bourdieu’nün “Bilimin Toplumsal Kullanımları” başlıklı çalışmasını Türkçe söylemeye gayret ederken dikkatimi çeken bir hususu müsaadenizle paylaşmak isterim. Sosyal bilimcilerden bahsederken sürekli “chercheur” [araştırmacı] ifadesini kullanıyordu Bourdieu ve eğer hafızam beni yanıltmıyorsa “akademisyen” “hoca” “öğretim üyesi” gibi ifadeleri ya hiç ya da çok az kullanmıştı.

Sıradan bir “dil oyunu” veya “tercih” gibi görünen bu nokta fevkalade önemlidir; devamında tüm bilim pratiklerini belirleyecek ölçüde merkezidir. Şöyle ki; “öğretim üyesi” ifadesi, tanım gereği, tek başına yapılan rutin bir faaliyete, Bourdieu’nün “Varisler” kitabında yetkinlikle altını çizdiği üzere,⁵ edilgen bir verme-alma ilişkisine (hoca-öğrenci ilişkisi), bir monolog dâhilinde icra edilen bir “aktarma” faaliyetine gönderme yapar. Burada müşterek mesaiye ihtiyaç yoktur; 20 yıl boyunca aynı ders, aynı notlarla, aynı sorularla böyle verilir. Oysa gerçek ilmi hayat müşterek bir mesaiden başka bir şey değildir. Örneğin doğa bilimlerinde “laboratuar” bunun için vardır; başlı başına “devrim” niteliğinde bir icattır bu. O halde “araştırmacı”, zaruri surette müşterek bir mesainin içinde yer alan, başka türlü kaldırılması mümkün olmayan ağır bir taşın altına elini sokandır. Tek başına yürütülen bir çalışma, tez hocası ve öğrencisi arasına sıkışmış bir araştırma faaliyeti, dört duvar arasında tek başına sürdürülen bir tefekkür nitelikli bir sosyal bilim pratiği değildir. Dolayısıyla, Türkiye sosyal bilimler alanında, farklı disiplinler-

5 *Vârisler, Öğrenciler ve Kültür*, Heretik, Ankara, 2014.

den gelen araştırmacıların müşterek bir mesai çerçevesinde buluşabilmelerine imkân tanıyacak kurumsal yapıları tesis etmek bir zarurettir. Kayıt almaktan ve çile çektmekten başka bir işi olmayan Sosyal Bilimler Enstitüsü gibi yapıların acilen ya kapatılması ya da başka bir biçime sokulması gerekmektedir.

Görünen o ki, biraz iddialı bir ifade olacaksa da, nasıl ki Türk subayı savaşmak için değil de mekanik bir itaat için “programlanmış” Türk sosyal bilimcisi de keşfetmek ve araştırmak için değil de malumat ve tasnif için “programlanmış” gibidir; memuriyetleri ve talimnameleri her ikisi için de vazgeçilmez ortak kutsallıklarıdır. Kısacası, bürokratik alanın genel işleyişi ve tarihsel oluşum koşulları sebebiyle malumatçılığın, tasnifçiliğin ve talimnameciliğin bu topraklarda köklü biçimde filizlenmesi hiç de şaşırtıcı değildir.

Lakin burada, yanlış bir anlamaya yol açmamak için şunu da vurgulamak isterim; meselenin kendisi, ne akademik alanın kamunun bir parçası olması (ki bunun olumlu yanları da vardır, iş güvencesi gibi, Türkiye’deki vakıf ve özel üniversitelerin hali de ortadadır) ne de giriş veya metot kitaplarının varlığıdır (bu kitapların da yadsınamaz bir yararı elbette vardır). Sorun, hem idari hem de statüsel bir tanım olarak “hocalık” müessesinin, tedrisi ve malumatçı bir ataleti tetiklemesi ve her türden müşterek araştırma mesaisine ket vurmasıdır. Yöntem kitaplarının temel sorunu da benzer bir şekilde, temel metodolojik opsiyonları sunmaları dışında, bir araştırma sırasında karşılaşılabilecek her şeyi öngördükleri izlenimi uyandırmaları ve araştırmayı tek düze ve birbirini sıkı sıkıya takip eden safhalar şeklinde kurgulamaları sebebiyle her türden yönetsel yaratıcılığa ve melezlenmeye karşı kapıyı baştan kapatıyor oluşlarıdır.

Amerikan sosyolojisinin yaşayan devlerinden Howard S. Becker’in elinizdeki eseri bu türden bir yaratıcılığa çağrıdır; aynı zamanda çok güçlü bir zanaat savunusudur da. Ancak öyle bir zanaattır ki bu, sahadan, pratikten ve müşterek mesaiden ayrı

düşünülemez. Kitabı okurken Becker'in kaç defa, kendisinin de içinde yer aldığı ortak çalışmalara referans verdiğine dikkat edin. Bu mesleği kimlerden nasıl öğrendiğine ilişkin tanıklığını da özellikle not edin. Şöyle diyor Becker; "aslında herhangi biri bunları benim yaptığım şekilde yapabilir ama bu, pratik ister, hem de çok fazla pratik." Çeşitli örnekler üzerinden (tıp fakültesi öğrencileri, müzisyenler veya yüzme sporcuları) gönderme yaptığı veya tartıştığı "bedenleşmiş bilgi" meselesi fevkalade önemli. Edinilmiş yatkınlık olarak Bourdieu'nün "habitus"unu andıran bu kavram; edimi, yaptıkça; mesleği de icra ettikçe öğrenen bir zanaatkârın yetkin kendiliğindenliğini anımsatmakta. Eserin başlığı da zaten bunu açıkça içermekte: "Mesleğin İncelikleri"; bir araştırma esnasında hangi taşların altına bakılmasının faydalı olabileceğine, hangi patikaların düzlüğe çıkarılabileceğine, hangi çıkmazlardan sakınılması gerektiğine, kısacası bir araştırmanın o kaotik gelişiminde karşılaşılan güçlüklerin üstesinden nasıl gelinebileceğine ve "düzgün" bir iş çıkarılabileceğine ilişkin, sahadan bir ustanın, bu işin mutfağını iyi bilen büyük bir zanaatkârın bizimle paylaştığı püf noktaları.

Aslında bir deneyim aktarımı, adı konmamış bir zanaat kitabıdır bu kitap. Maharetli ustaları ve yetkin hemdertleriyle teşriki mesaisinden ve kendi zanaatkârlığından damıttığı bu kıymetli deneyimleri okuyucunun takdirine sunar Becker ama dayatmaz, bunları tek yol olarak da göstermez. "Ben böyle öğrendim, böyle yaptım, işe yaradı, siz de deneyebilirsiniz" der gibidir; çırağı, ısrarla bakır dövmeye ve mesleği icra ederek (ve elbette hata da yaparak) öğrenmeye teşvik eden bir ustanın, talimnamelerde her zaman yazmayan yol gösterici tavsiyeleridir burada söz konusu olan. Müşterek mesai, deneyim aktarımı ve zanaat; belki bu üç kelimedir bu kitabı en iyi anlatan... Ülkemiz sosyal bilim pratiklerinde de ne yazık ki en az olan...

Levent Ünsaldı

İzmir, Ağustos 2014

Önsöz

Bu kitabın büyük bölümü hocalık deneyimlerimin bir ürünü. Öğrencilere çalışmalarınızı açıklamak, bir şeyleri söylemenin basit yollarını bulmaya; soyut fikirlere somut biçimler veren örnekleri çoğaltmaya; öğrencilere yeni düşünme biçimleri sunan veya araştırma sürecinde toplanan verilerin kullanımı sırasında onlara yeni metotlar kazandıran alıştırmaları bulmaya zorluyor sizi. Öğrencilerin çalışmaları sırasında karşılaştıkları kişisel, görünürde kendine özgü sorunları dinlerken (birbirinden farklı sorunları çözerken bilgisini arttıran alaylı bilgisayar gurusu gibi) aralarındaki benzerlikleri görmeye başlıyorsunuz. Özgün olanı genel bir sorun değişkeni olarak tanımlamayı öğreniyorsunuz. Buna rağmen her yeni sorun bir diğerinden, genel sorunları kavrayışınıza bir ek yapmanızı gerektirecek kadar farklı.

Belli bir süre sonra, şu veya bu ders için ya da şu veya bu öğrencinin araştırmaları sırasında karşılaştığı sorunlar için *ad hoc* [duruma münhasır] önerdiğim çözümlerin kaydını tutmaya başladım. Daha sonrasında, akademik yazımda karşılaşılan sorunlar üzerine kitap yazmış biri olarak (Becker, 1986b), tutmaya başladığım “incelikler” dosyasındaki malzemelerle yola çıktığım takdirde, “nasıl düşünülür” üzerine bir kitapla devam edebileceğime karar verdim. Bu fikirlerden bazıları gün ışığına ilk kez daha eski yazımlarımda, şu veya bu sebeple yazılmış önceki ma-

kalelerimde çıktı. Bunları serbestçe yeniden kullandım. (Bu ön-sözün sonunda, bana bunu yapma izni veren ve kendimi borçlu hissettiğim yayıncıların bir listesi yer alıyor.)

Çalışmalarımın çoğu, açık ya da örtük biçimde otobiyografiktir ve bu, özellikle elinizdeki çalışma için doğrudur. Kapsamlı olarak ve tekrar tekrar kendi deneyimlerimden yararlandım. Belki de en önemlisi, bana sosyolojinin öğretiliş şeklini anımsadım ve sosyolojik çalışmanın ne olabileceğine ve sosyolojiyle dolu bir yaşamın nasıl olabileceğine ilişkin bir şeyler öğrendiğim sosyologları hatırladım. Bu kitap bir anlamda, çoğu ben okuldayken, diğerleri ise okuldan ayrıldıktan sonra bana bir şeyler öğretmiş kişilere duyduğum saygının bir ifadesi. Söylemem gerekenleri, sıklıkla, bir şeyler öğrendiğim kişilerin söyledikleriyle ilişkilendirerek ve onların düşüncelerini kendi düşüncelerim için bir sıçrama tahtası gibi kullanarak saygımı ifade ettim. Geçen yıllar içinde çoğu insanın öğrendiği bir şeyi öğrendim: hocalarımın, bazen düşündüğüm kadar aptal olmadıkları gerçeği.

Diğer taraftan, yazdıklarımı takdirle ama eleştirilerini de esirgmeden uzun bir süredir okuyan birkaç kişiden de bir şeyler öğrendim. Pek çoğu bu yazının daha önceki versiyonlarını okudu. Bu okumalar daha fazla çalışmamı gerektirmiş olsa da ayrıntılı yorumları için onlara müteşekkirim. (Kendilerinden duysam daha iyi olacaktı!) Dolayısıyla, düşünceli eleştirileri için Kathryn Adelson'a, Eliot Freidson'a, Harvey Molotch'a ve Charles Ragin'e teşekkür ediyorum.

Doug Mitchell, yazarların birlikte çalışma hayali kurabilecekleri türden bir editör. Bu kitabı sabırla bekledi; ilginç ve işlevsel öneriler sundu; yer yer zayıflayan ilgi ve güvenimi güçlendirdi ve genel anlamda projeyi canlı tuttu.

Dianne Hagaman'la aynı evi paylaşmanın yanı sıra entelektüel paylaşımlarımız da var ve her türden araştırmayı ve kavramsal sorunu birlikte irdelememiz tüm kitabı her yönden ve derin biçimde besledi. Ayrıca, kitabın içinde yer alan her noktaya (tu-

tarsız monologlar, sıradan yorumlar, hatta sesli okumalar biçimi alabilecek her şeye) dikkat etti. Değerlendirme ve görüşleri metnin son hâlini almasında etkili oldu.

Daha önce başka yerlerde yayımlanmış bazı materyallerin yeniden kullanılmasına izin verdikleri için birkaç kişiye ve yayıncıya teşekkür borçluyum. Bu kitabın farklı bölümleri ilk başta Howard S. Becker, "Tricks of the Trade", içinde, *Studies in Symbolic Interaction*, der. Norman K. Denzin (New York: JAI Press, 1989), 10B: 481-490'da yayımlandı. Rene Boulet'in ikinci bölümdeki resminin orijinali Bruno Latour, "The 'Pedofil' of Boa Vista", *Common Knowledge*, 4 (1995): 165'te yer aldı. İkinci bölümdeki metnin bazı kısımları ilk defa Howard S. Becker, "Foi Por Acaso: Conceptualizing Coincidence", *Sociological Quarterly*, 25 (1994): 183-194; Howard S. Becker, "The Epistemology of Qualitative Research", *Ethnography and Human Development*, der. Richard Jessor, Anne Colby ve Richard A. Shweder (Chicago: University of Chicago Press, 1996), 53-71 içinde; Howard S. Becker, "Cases, Causes, Conjunctures, Stories and Imagery", Charles C. Ragin ve Howard S. Becker, *What Is Case?* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 205-216 içinde, © 1992, Cambridge University Press, Cambridge University Press'in izniyle yeniden basıldı. Üçüncü bölümden bazı kısımlar, Howard S. Becker'in "A Letter to Charles Seeger", *Ethnomusicology* 33 (bahar-yaz, 1989): 275-285 içinde yer aldı, *Ethnomusicology*'nin izniyle yeniden basıldı. Dördüncü bölümden bazı kısımlar ilk olarak *Qualitative Inquiry in Education: The Continuing Debate*, der. E. W. Eisner ve A. Peshkin (New York: Teachers College Press, Columbia University), 233-242 içinde yer aldı, © 1990 by Teachers College, Columbia University, tüm hakları saklı, Teachers College Press'in izniyle yeniden yayımlandı. Beşinci bölümden bazı kısımlar, ilk önce Howard S. Becker'in "How I Learned What a Crock Was", *Journal of Contemporary Ethnography* 22 (Nisan 1993): 28-35'te yayımlandı. Bunların dışında, 1, 3, ve 5. bölümler Everett C. Hughes,

The Sociological Eye (New Brunswick, N.J: Transaction Books, 1984), © 1984 by Transaction, Inc., tüm hakları saklı, Transaction Publishers'ın izniyle yeniden yayımlandı; üçüncü bölüm James Agee ve Walker Evans'ın birlikte kaleme aldıkları *Let us now Praise Famous Men* (Boston: Houghton Mifflin, 1941) adlı kitaptan bölümler içeriyor; 125-126, 162-165, © 1939, 1940 James Agee, © 1941 James Agee ve Walker Evans, © 1969 yılında Mia Fritsch Agee ve Walker Evans tarafından yenilendi; Houghton Mifflin Co.'nun izniyle yeniden yayımlandı, tüm hakları saklıdır; beşinci bölüm Arthur Danto, "The Artworld", *Journal of Philosophy* 61 (1964): 571-584'ten bir bölüm içerir, *Journal of Philosophy*'nin izniyle yeniden yayımlanmıştır.

Birinci Bölüm

İncelikler

Chicago Üniversitesinde öğrenci olduğum dönemde, buradaki lisans öğrencileri kendilerinden emin biçimde, “bu, bütünüyle terimleri nasıl tanımladığınıza bağlı” diyerek tüm zorlu kavramsal sorularla baş etmeyi öğreniyorlardı. Bu yeterince doğrudu ama tanımlamanın nasıl yapılacağına dair bildiğimiz özel bir şey olmadığından bize pek yardımcı dokunmuyordu.

Lisansüstü eğitimim için Chicago Üniversitesinde kaldım ve burada önce danışmanım, sonrasında da meslektaşım olan Everett C. Hughes’la tanıştım. Hughes, “Chicago Okulu”nun kurucusu olarak görülebilecek olan Robert E. Park’ın bir öğrencisiydi. Hughes bana, kendisinin ve Park’ın izinden gidip geçmişe, Park’ın hocası olan büyük Alman sosyoloğu Georg Simmel’e kadar uzanarak sosyolojik kökenimin izini sürmeyi öğretti. Bu soy ağacına dâhil olmanın hâlâ gurur duyuyorum.

Hughes soyut kuramı sevmezdi. İkimizden bir grup öğrenci, bir keresinde, “kuram”a ilişkin ne düşündüğünü sormak için dersten sonra endişeyle ona yaklaşmıştı. Bize somurtarak bakmış ve şöyle sormuştu: “Neyin kuramı?” İrk, etnik köken ya da işin örgütlenmesi gibi bazı şeylerin kuramının olduğunu ama genel anlamda kuram türünde bir “yaratık” olmadığını düşünüyordu. Ancak, bir sınıf ya da öğrencinin, fikirlerin ya da kavramların

nasıl tanımlanacağı gibi “kuramsal” diye düşündüğümüz sorularla ilgili kafası karıştığında ne yapacağını biliyordu. Örneğin “etnik grup” kavramının nasıl tanımlanabileceğini merak ededik. Bir grubun etnik grup olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini nasıl bilebilirdik? Hughes, Kanada’daki etnik ilişkiler üzerine yazdığı bir yazıda kronik hatamızı tanımlamıştı:

“Etnik grup” kavramını kullanan hemen herkes, bunun, diğerlerinden aşağıdakilerden biriyle ya da bunların bir bileşimiyle ayırt edilebilen bir grup olduğunu söyleyecektir: fiziksel özellikler, dil, din, gelenekler, kurumlar ya da “kültürel özellikler” (Hughes, 1971/1984, 153).

Yani bir “etnik” grubu, onu muhtemelen “etnik olmayan” bir diğerinden ayıran özelliklerle tanımlayabileceğimizi düşünürdük; şu veya bu grup etnik bir gruptu çünkü farklıydı.

Ancak, diye ekledi Hughes, biz bunu tersine çevirdik. Basit bir incelik, bu nevi bir tanımsal ikilemden çıkmaya imkân tanıyabiliyordu: Açıklama sekansını tersine çevirin ve farkları, bir grup ilişkileri ağındaki insanların yaptığı tanımların sonucu olarak görün:

Etnik bir grup, diğerleriyle kıyaslandığında ölçülebilir ya da gözlemlenebilir farkının derecesinden ötürü böyle değildir. Aksine, etnik bir gruptur çünkü bu gruba dâhil olan da olmayan da grubun böyle olduğunu bilir. Yani hem grup *içindekiler* hem de *dışındakiler* ondan ayrı bir grup olarak söz ederler (Hughes, 1971/1984, 153-54).

Dolayısıyla, örneğin Fransız Kanadalılar; diğer Kanadalılar İngilizce konuşurken kendileri Fransızca konuştuğu *için* ya da İngilizlerin çoğu Protestan iken, kendileri Katolik oldukları *için* bir etnik grup değildiler. Etnik bir grupturlar çünkü hem Frankofonlar hem de Anglofonlar bu iki grubun farklı olduğunu düşünürler. Dildeki, dindeki, kültürdeki ve dini tanımladığını düşündüğümüz diğer şeylerdeki farklılıklar önemlidirler ama sadece ve sadece, ancak iki grup birbirine “kimin gruba ait olup kimin olmadığını söylemenin yolunu bulduğunda ve kişi erken

dönemde, derinlemesine ve sıklıkla geri dönülemez biçimde hangi gruba ait olduğunu öğrendiğinde” önemlidirler. Başka her türden tanımsal soruna (örneğin kitapta daha sonra değineceğim sapma sorununa) uyarlanabilecek olan püf noktası, tek başına bir etnik grup üzerine çalışamayacağınızı ve bunun yerine “etnisiteyi”, içerisinde doğduğu gruplar arası ilişkiler ağına kadar izlemek zorunda olduğunuzu fark etmektir. Hughes bunu şöyle ifade ediyor:

Etnik ilişkilerin olması için birden fazla etnik grubun olması gerekir. Kimyasal bir bileşim nasıl tek bir element üzerinde çalışılarak, bir boks maçı nasıl dövüşçülerden sadece birinin gözlemlenmesiyle anlaşılamazsa ilişkiler de gruplardan sadece biri ya da diğerinin çalışılmasıyla anlaşılamaz (Hughes, 1971/1984, 155).

İncelik veya püf noktası olarak adlandırılabilir şey tam da budur; bu, sizin bir sorunu çözmenize yardımcı olan basit bir araçtır (yukarıdaki örnekte, tanımların doğduğu ve kullanıldığı ilişki ağını bulmak için kullanılan bir araçtır). Her işin bir püf noktası; hususi sorunlara getirilen hususi çözümler, sıradan insanların yapmakta büyük güçlük çektiği bir şeyi yapmanın kolay yolları vardır. Tesisatçılık ya da marangozluktan az olmamakla birlikte, sosyal bilimlerdeki zanaatlar da kendilerine özgü sorunları çözmek için birtakım püf noktaları geliştirmişlerdir. Bu püf noktalarından bazıları, ücretsiz posta iade zarflarının üzerine renkli hatıra pulları yapıştırılmasının daha fazla kişinin anketleri geri göndermesine yol açacak olması gibi, deneyim sonucunda ulaşılmış basit ilkelerdir. Diğerleri, sorunun ortaya çıktığı bağlamanın sosyolojik analizinden doğar: Julius Roth’un (1965) ortaya koyduğu; araştırmacıların, anket yaptırttıkları kişilerin hile yapmaları sorununu bir polisiye sorun olarak, sorumsuz çalışanların izini sürüp onları yakalama sorunu olarak değil de, işlerine yönelik hiçbir ilgileri ya da umutları olmayanların, tek güdülenmeleri ekonomik olduğunda meylettikleri bir davranış biçimi olarak görmeleri gerektiğine ilişkin önerisi gibi.

Bu kitabın içeriğini oluşturan incelikler, düşünme sorunlarının, sosyal bilimcilerin sıklıkla “kuramsal” olarak gördüğü türden sorunların çözülmesine yardımcı olma gayesi taşımaktadır. Bir kavramı, anlamının bir ilişkiler ağında nasıl ortaya çıktığına bakarak tanımlamak tam da sözünü ettiğim türden bir inceliktir ama bu, kuramsal sorunlara cevap bulabilmenin alışlagelmiş bir yolu değildir elbette. Sosyal bilimciler, “kuram”ı daha rafine biçimde, araştırma yapma biçimleriyle elbette alakalı ama gerçekte oldukça uzak ve yalıtık bir konu olarak tartışır. Şüphesiz, Merton’un iki klasik yazısı (Merton, 1957, 85-117) kuramla araştırmanın birbirleriyle sürdürmeleri beklenen yakın ilişkilerin ana hatlarını çizer ancak herkes bilir ki, sınavlarına hazırlanan öğrenciler bu tavsiyelere, sahadaki araştırmacıların her zaman yaptığından daha fazla uyarlar. Kendi metodolojik sorgulamalarını, dünyaya dair bir şeyler keşfetme amacıyla pratik sorunlara yönlendiren Hughes, bizi her zaman, kuramsal duruşunun özünü içerecek ve makale ve kitaplarına yayılmış külçelerce sosyolojik genelleştirmeden önemli ölçüde farklı olacak “küçük bir kuram kitabı” yazmakla tehdit etmiştir.

Hughes’un benim de aralarında olduğum tüm öğrencileri o kuram kitabını yazacağını umuyordu çünkü onu dinlediğimizde ve çalışmalarını okuduğumuzda ne olduğunu söyleyemesek de bir kuram öğrenmekte olduğumuzu biliyorduk. (Jean-Michel Chapoulie, Hughes’un sosyolojik tarzının altında yatan temel fikirlerin zekice bir analizini -1996- yapar.) Ancak o, bu kitabı hiç yazmadı. Ben yazmama nedeninin, Talcott Parsons tarzında sistematik bir kurama sahip olmaması olduğunu düşünüyorum. Bu ayrımın hâlen bir anlamı varsa eğer, daha ziyade, kuramsal açıdan malumatlı bir çalışma yöntemi vardı. Onun kuramı, dünyanın tümünün içine sığmak durumunda olduğu bütün kuramsal çekmeceleri bünyesinde barındırmak üzere tasarlanmamıştı. Aksine, toplumu “düşünmeye” imkân tanıyan, genelleştirici bir püf noktaları bütününi içeriyordu; bunlar, onun verileri yorumlamasına ve bunlardan genel bir anlam çıkarmasına yar-

dımcı olan püf noktalarıydı. (Bu ustalık en iyi biçimde Hughes 1971/1984'te toplanan yazılarda görülür.) Kuramı, *büyük* bir kuramdan ziyade bu türden analitik oyunlar içerdiğinden dolayı, öğrenciler bu incelikleri onun çevresinde dolaşp, bizzat tecrübe ederek öğrenirlerdi; tıpkı çırakların, bir zanaatın gerektirdiği becerileri, hâlihazırda bunlara vâkıf ve gerçek hayatın gerçek sorunlarını çözmek için bunları kullanan ustalardan öğrendikleri gibi.

Hughes gibi benim de soyut sosyolojik kuramsallaştırmalara ilişkin derin kuşkularım var; ben bunu en iyi ihtimalle gerekli bir kötülük, işimizi yapmak için ihtiyaç duyduğumuz bir araç ama aynı zamanda kontrolden çıkmaya meyilli, sosyolojik araştırmanın özünü oluşturan, gündelik yaşamın içine dalma pratiğinden oldukça kopuk bir genelleştirici söyleme dönüşebilecek bir araç olarak görüyorum. Kuramı kendi namıma; bir püf noktalar bütünü, araştırmalarında somut sorunlarla karşılaşan araştırmacıların biraz ilerleme kaydetmesine yardımcı olabilecek entelektüel süreçler şeklinde görerek evcilleştirmeye çalıştım.

Konuyu tekrarlamak ve açmak gerekirse; püf noktası, ortak bir sorundan kurtulmanın bir yolunu gösteren, farklı koşullarda zorlu ve kalıcı bir sorun gibi görünebilecek bir meselenin görece kolay biçimde çözülmesinin bir yolunu sunan özgül bir işlemdir. Elinizdeki kitaptaki incelikler, sosyal bilimlerdeki farklı araştırma alanlarını ilgilendirebilecek sorunlar üzerinedir; bunları kabaca dört kategoride sınıfladım: imgelemler, örneklem, kavramlar ve mantık.

İnceliklere ilişkin betimlemelerim, sıklıkla, Kuhncu anlamda arketip olarak değerlendirilebilecek genişletilmiş örnekler içermektedir. Genel ve soyut tanımlamalara kıyasla somut örnekleri tercih etmemi hocalık deneyimime borçluyum.

Art Worlds (Becker, 1982) kitabına dönüşecek şeyi yazdığım dönemde sanat sosyolojisi dersleri verirken sanatı sosyal bir ürün olarak anlamaya ilişkin kuramsal çerçevemi öğrencilerimle

paylaşmaya istekliydim. Ders saatlerini doldurmak için bir sürü hikâye anlattım. En iyi derslerimden biri, 1930'larda İtalyan göçmeni bir masonun Los Angeles'ta yaptığı, sonrasında kaderine terk edilen ancak harika bir yapı olan Watts Towers üzerineydi. Bu hikâyeyi anlattım ve binanın slaytlarını gösterdim. Bunun, sanat eserlerinin toplumsal karakterine ilişkin bir karşı örnek olmasını amaçlamıştım. Towers'ı yapan Simon Rodia, bunu gerçekten de hiçbir sanat kuramında dayanak bulmadan, hiçbir sanat tarihi referansına başvurmada, hiçbir müze veya galeriye müracaat etmeden ya da hiçbir sanat kurumundan bir yardım almadan tamamen kendisi yapmıştı. Eserin bu bağımsızlığı nasıl yansıttığını açıkladım ve pek çok sanat çalışmasında tüm bu şeylere bağlı oluşun izlerini nasıl görebileceğimizi gösterdim. Bana göre önemli olan, bu uç örneğin tüm diğer durumları da açıklayabilme gücüydü. Daha sonrasında öğrenciler bana, o derse dair gerçekten hatırladıkları tek şeyin Watts Kuleleri olduğunu söylediklerinde ise biraz hayal kırıklığı yaşamıştım. Bazıları, kulelerin hikâyesi üzerinden anlatmak için oldukça uğraştığım şeyi hatırladı ama çoğu sadece, kulelerin varlığı gerçeğini, bu deli çocuğun öyküsünü ve uç sanatsal çalışmasını hatırladı. Bu bana, öykülerin ve örneklerin insanların ilgilendiği ve hatırladığı tek şey olduğunu öğretti. Bundan dolayı elinizdeki kitapta her ikisinden de çokça var.

Not: Bazı okurlar verdiğim örneklerden pek çoğunun güncel olmadığını, son bulgular ya da yeni fikirler olmadıklarını fark edecekler. Bu seçimi bilinçli olarak yaptım. Geçmişteki çok sayıda iyi çalışmanın, iyi olmadıkları için değil; öğrencilerin bu çalışmalar hakkında hiçbir şey duymadıkları, ilgileri hiçbir zaman bu yöne odaklanmadığı için unutulduğunu bilmek beni şaşırtıyor. Bu yüzden örneklerimi, onlara hak ettikleri yeni bir yaşam vermek umuduyla çoğunlukla otuz, kırk, hatta elli yıllık çalışmalardan seçtim.

Öyleyse bu incelikler, bildiğimiz ya da bilmek istediğimiz şeylerle ilgili verileri anlamlandırmamıza ve bulduğumuz şeyler temelinde yeni sorular formüle etmemize yardımcı olan dü-

şünme biçimleridir. Üzerinde çalıştığımız olgunun hâlihazırda irdelenmiş yönleri dışındaki yönlerini ortaya çıkararak verile-
rimizden elde edebileceğimizin en iyisini elde etmemizde bize yardımcı olurlar.

Bilim sosyologları (bk. Latour ve Woolgar, 1979 ve Lynch, 1985) bize, doğa bilimcilerinin, resmî metodolojilerinde hiçbir zaman açıkça formüle edilmemiş iş görme yordamlarına göre çalıştıklarını, yani bilim insanlarının, gerçekte yaptıkları şeyleri saklayarak yönleme ilişkin formel beyanlarında hiç sözü edilmeyen biçimlerde nasıl çalıştıklarıblumerarını göstermişlerdir. Sosyal bilimciler de aynı şekilde davranırlar: *Kuram* üzerine söylemlerinde hiç atıfta bulunmadıkları bir dizi teorik inceliği çalışmalarında yaygın olarak kullanırlar.

Bu kitap, sosyal bilimcilerin kullandıkları ve “kendi mutfaklarında” bulunan bir dizi inceliği tahlil ve tasnif etmek yoluyla, sıkça kuramsal olarak değerlendirdikleri sorunları ele almaktadır. İlerleyen bölümlerde, bu inceliklerin kuramsal açıdan yerindeliklerini ortaya koyarak Hughes’tan öğrendiklerimin yanı sıra, benim favorim olanlardan bazılarını da betimleyeceğim. Anımsatıcı bir işlev görmeleri için onlara sıklıkla isimler verdim; ilerleyen sayfalarda “Makine İnceliği”, “Wittgenstein İnceliği” ve buna benzer pek çok yaratıkla karşılaşacaksınız.

Bu kitaba *Tricks of the Trade* [Mesleğin İncelikleri] adını vermem, hemen netleştirilmesi gereken bazı anlam belirsizliklerine yol açıyor. İfadenin kendisinin, çoğunu kullanmak istemediğim çok sayıda olası anlamı var. Bazılarınız, akademide yolunuzu bulmanın yöntemlerinden söz edeceğimi umuyor olabilir: Nasıl iş bulursunuz; nasıl kadro alırsınız; nasıl daha iyi bir iş bulursunuz; makalelerinizi nasıl yayımlatırsınız? Bu tür şeyleri tartışmaya her zaman istekliyimdir. Akademiye sonunda profesör olarak dâhil olmadan önce senelerimi “aylak araştırmacı” olarak geçirdiğim sıra dışı akademik kariyerim bana, marjinalliğin beraberrinde getirdiği özel bazı içgörüler kazandırmış olabilir. Ancak,

zaman değişiyor ve üniversitelerin ekonomik ve politik durumu, artık bu riskli süreçlere ilişkin içeriden herhangi bir bilgiye sahip olup olmadığımın şüphelenmeme yetecek kadar değişti. Sonuç olarak, burada ele alacağım şey akademisyenlik değil (“Aaron Wildavsky, 1993” bu konuyu uzun uzadıya işliyor).

Başkaları, yazım tekniklerinden, veri incelemesinden, yöntemden veya istatistiki analizlerden (benden istatistik hususunda tavsiyeler bekleyebilecek kişi sayısı pek fazla olmasa da) söz ettiğimi düşünüyor olabilirler. Başka bir yerde akademik yazım üzerine söyleyebileceğim şeyleri açıklamıştım (Becker, 1986b) ve muhtemelen sosyal bilimler pratiğinin diğer alanlarına ilişkin de aktarabileceğim benzer bir folklorik incelikler koleksiyonum mevcuttur. Ancak, bunlar sosyal bilim zanaatımıza özgü olmakla birlikte, çok hususidirler ve uzun uzadıya tartışmaya değecek kadar genelleştirilebilir değildirler. Sözlü gelenek bunlar için mükemmel bir aktarım biçimidir.

Dolayısıyla, burada sosyoloğun zanaatından ya da (kendilerini beşerî veya sosyal bilimlerin başka alanlarına ait olarak tanımlasalar da emperyalist bir yaklaşımla, sosyoloji olduğunu düşündüğüm çalışmalar yaptıklarından dolayı) toplumun incelenmesine kendisini vakfetmiş araştırmacıların zanaatından bahsediyorum. Aklımdaki püf noktaları, bu türden bir çalışma yapanlara (kullandıkları profesyonel unvanlar ne olursa olsun) çalışmalarını sürdürmelerinde yardımcı olacak türde inceliklerdir. Tam da bundan dolayı “sosyoloji”yi ve “sosyal bilim”i birbirlerinin yerine kullanmak konusunda rahat davrandığımı söyleyebilirim –bu, psikoloji gibi arafta kalmış disiplinler için bir anlam karmaşasına yol açsa da.

Yeterince aşikâr olduğunu umduğum ama belki de açıkça söylemem gereken bir diğer şey de kelimemin genellikle “nitel” araştırma olarak adlandırılan şeyle sınırlı olmadığıdır. Daha ziyade bu alanda çalışmalar yaptıysam bu, ideolojik olmaktan çok, pratik sebeplerden ötürüdür. Nasıl yapılacağını bildiğim ve yap-

maktan kişisel olarak keyif aldığım bir şeydi bu ve dolayısıyla yapmayı sürdürdüm. Ancak, (dinî inanç meselesi olarak bana dayatılmadığı müddetçe) diğer yöntemsel opsiyonların her zaman bilincinde oldum ve çalışma konularımı, anket çalışması ya da matematiksel modelleme gibi farklı çalışma biçimlerinden ödünç aldığım kavramlarla düşünmeyi her zaman verimli buldum. Dolayısıyla, burada sunduğum fikirler sadece antropolojik tipte bir saha çalışmasının müdavimlerine yönelik değildir (onların bunları, kuşkusuz aşına ancak kaçınılmaz olarak da sıkıcı bulmayacaklarını umuyorum). Bu kitap, çalışmalarını, çağdaş sosyal bilimleri oluşturan tüm gelenek ve tarzlar içerisinde gerçekleştiren her araştırmacı için tasarlanmıştır.

“İncelik” sözcüğü sıklıkla, tanımlanan usulün ya da işlemin bir şeyleri yapmayı kolaylaştıracağı izlenimini verir. Buradaki bağlamda bu fikir yanıltıcıdır. Doğrusunu söylemek gerekirse burada bahsi geçen incelikler bazı şeyleri araştırmacı için bir anlamda zorlaştırırlar. Sıradan bir çalışmanın yürütülmesini kolaylaştırmaktan ziyade, akademik yaşamın bir şeyleri yapmanın “doğru” sayılan biçimini göstererek teşvik ettiği ve desteklediği konforlu düşünce rutinlerinden kurtulmanın yollarını sunarlar. Bu, “doğru”nun iyi ile düşman olduğu bir durumdur. İnceliklerin yaptığı şey, araştırma için yeni sorgulamalara, durumların karşılaştırılması ve yeni kategorilerin inşası için yeni olanaklara vb. imkân tanımak için bir şeyleri tersine çevirmenin, farklı görmenin yollarını sunmaktır. Tüm bunlar mesainin kendisidir. Keyiflidir ama sizi hiç düşündürmeyen ve rutin bir biçimde yaptığınız şeylerden daha fazla çalışma gerektirir.

Clifford Geertz, bu inceliklerin yerine getirdiği varsayılan işlevin iyi bir tasvirini sunmuştur:

[Etnografik bir sonucun görsel temsillerini] iyi -veya kötü- yapan unsur, buradan çekip çıkarılan yeni rakamlardır; benzer sorunlara ilişkin diğer açıklamalarla kesiştiklerinde bu rakamların açıklayıcı güçlerini arttıran ve temellerini sağlamlaştıran şey, daha kapsamlı açıklamaları tetikleyebilme kapasiteleridir.

Her zaman yeni bir şeyin ortaya çıkabileceğinden, bir başka deneyimin, yarı yarıya tanıklık edilen başka bir olayın yaşana-bileceğinden emin olabiliriz. Emin olamayacağımız şey, bu olduğunda söyleyebileceğimiz anlamlı bir şeyin olup olmadığıdır. Gerçekliği ıskalama tehlikesi altında değiliz; göstergelerimizi tüketme ya da en azından eskiden kullandıklarımızın ıskartaya çıkışlarını görme tehlikesi altındayız. Bilincin sonradan gelen, yaşamı izleyen doğası -önce olay, sonra formülleştirme- antropolojide genellikle, gerçekleşmesi muhtemel şeylere az çok ayak uydurabilen söylem sistemleri oluşturmaya yönelik sürekli bir çaba olarak tezahür eder (Geertz, 1995, 19).

Dolayısıyla, -toplumsal ve bilimsel- kabuller (konvansiyonlar) meselesi, kitabın her bölümünde sosyolojik düşüncenin en büyük düşmanlarından biri olarak değerlendirilecektir. Bu kitapta ele aldığımız her konu, hâlihazırda, aynı mesele üzerine yığınla şahsi fikre sahip bir yığın insan tarafından çalışılmıştır. Üstelik bu konular, üzerine çalıştıkları alanı gerçekten bilen, bu alanın nasıl bir alan olduğuna ve içindeki nesne ve olayların ne anlama geldiğine ilişkin kanaatlere sahip insanların alanıdır. Meslekleri veya bir gruba aidiyetleri dolayısıyla uzman olan bu kişiler, sıklıkla, “kendi” konularına ilişkin hiçbir incelemeye veya sorgulamaya tabi tutulmamış bir tekele sahiptirler. Verili bir konuyu yeni çalışmaya başlayanlar, bu standart kabulleri ve kendilerini önceleyenlerin çalışmalarının çerçevelerini tatbika kolaylıkla zorlanabilirler. Tez komitelerinin çok sevdiği pek saygıdeğer “literatür taraması” fiili, bizi bu çekici tuzağın tehlikelelerine maruz bırakır.

Dolayısıyla düşünce alanımızın sınırlarını genişletmeye, başka ne düşünebileceğimizi ve sorabileceğimizi görmeye, yaşamda olup bitenin çeşitliliğiyle hemhâl olma noktasında fikrî kapasitemizi arttırmaya gereksinim duyarız. Yukarıda sözünü ettiğim inceliklerin çoğu bu nevi bir girişime yöneliktir.

Kitaptaki bölümler sosyal bilimlerdeki araştırmaların temel yönleriyle ilgilidir. “İmgelemler” bölümü; araştırmamıza fiili olarak başlamadan önce, ne üzerine çalışacağımızla, toplumsal

dünyanın o bölümüne ilişkin temsillerimizin neye benzediğiyle veya sosyoloğun çalışmasının neye benzediğiyle ve nasıl şekillendiğiyle ilgili düşünme biçimlerimizi ele almaktadır. Toplum, tahayyüllerimizin aldığı farklı biçimleri tartışmakta ve bir şeye bakma biçimlerimizi nasıl denetim altına alabileceğimiz ve böylelikle konvansiyonel kabullerin bilinçsiz taşıyıcıları olmayı nasıl engelleyebileceğimiz noktasında öneriler getirmektedir.

Devamındaki “Örneklem” bölümü; genel temsillerimizin her zaman, hesaba katılabilecek daha geniş bir örneklem evreninden çekilmiş sınırlı bir seçimin yansıması olduğundan hareket eder. Fiilen gözlemlediğimiz şeyi nasıl seçtiğimiz konusunu, genel fikirlerimizi açıkça formüle ettiğimizde bizatihi kendisi kafamızdaki örneklerle tekabül eden [örneklem] tercihini ele alır. Son olarak örneklemlemimizi, izahat sistemimizi bozacak ve böylece bildiğimizi düşündüğümüz şeyi sorgulamamıza yol açacak en azından birkaç durumun ortaya çıkma şansını azami seviyeye çekecek şekilde oluşturma gerekliliğini ortaya koyar.

“Kavramlar” başlıklı üçüncü bölüm ise, fikirlerimizin oluşumunu ele almaktadır. Örneklerimizin bize öğrettiklerini nasıl daha genel biçimde ifade edebiliriz? Bir şeyleri düşünmenin daha iyi ve daha işlevsel yollarını bulmak için, imgelemimiz ve örneklemimizin erişilir kıldığı çeşitlilikten, dünyanın çeşitliliğinden nasıl faydalanabiliriz?

Son olarak “Mantık” başlıklı bölüm; biçimsel mantığın yöntemlerinin az çok kullanılması vasıtasıyla fikirlerin biçimlendirilmesinin yöntemlerini sunar. Bu bölüm, büyük oranda başkalarının (özellikle sıra dışı bir üçlü olan Paul Lazarsfeld, Charles Ragin ve Alfred Lindesmith’in) vücuda getirdiği ve yayımladığı geniş neşriyattan kapsamlı bir ödünç niteliğindedir.

Burada Ragin’den ödünç alınan temel tematik, değişkenlerin varyansından çok, durumların çeşitliliğine odaklanmanın faydasıdır. (Bunu “Mantık” bölümünde ziyadesiyle açacağım.) Bu ödünç almalar için özür dilemiyorum, yalnızca en iyilerden

ödünç aldığımı ve her defasında Sezar'ın hakkını Sezar'a verdiği mi söylemek dışında...

Bu noktada, okurun kendisi de kuşkusuz fark edeceğinden ötürü hemen itiraf etmek daha akıllıca olsa gerek; şu veya bu konuyu ele aldığım kısımların tercihinde elbette belli bir keyfiyet mevcuttur. Pek çok konu birden fazla yerde ele alınabilirdi (ve bazen de ele alınmaktadır). Bölüm başlıkları bölüm içeriklerinin yalnızca kaba birer rehberi niteliğindedir. Sunduğum fikirler, mantıksal açıdan birbirleriyle ilişkilendirilmiş sürekli ve kusursuz bir hattan ziyade (Tanrı beni korusun!), organik bir bütün teşkil etmektedir: Hepsi de az çok birbiri içine geçmiştir. Bu kitap düz bir hattan çok, bir ağ ya da şebekedir.

Bununla birlikte, bölümlerin kaba bir kronolojik düzeni de yok değildir. Araştırmacıların doğal olarak çalışmalarına, üzerine çalışacakları şeyle ilgili çeşitli imgelerle başladıklarını, sonrasındaysa bu imgeleri temel alarak esasen ne üzerine çalışacakları ve örnek vakalarını nasıl seçecekleriyle (diğer bir deyişle, örneklemelerini nasıl oluşturacaklarıyla) ilgili fikirler geliştirdiklerini düşünebilirsiniz. Dahası, üzerinde çalışılacak örnekleri seçen ve bunlar üzerinde çalışan araştırmacıların, analizlerinde kullanacakları kavramlar geliştirdiklerini ve sonrasında bu kavramların kendi örneklemelerine uyarlanması mantığı kullandıklarını düşünebilirsiniz. Tüm bunları düşünmeniz mantıklıdır çünkü kuram oluşturmaya ve araştırma yöntemlerine ilişkin kitapların çoğu bu tür bir hattı “doğru yol” olarak nitelendirir. Ancak, buna çok fazla inanırsanız yanlış bir iş yapmış olursunuz. Bahsi geçen işlemlerin çoğunun arasında bu türden bir mantıksal bağ elbette vardır -gerçekten de imgelem belli bir örneklem tipine bir anlamda içkindir ve hatta bunu dikte eder görünümü verir ama bu, onları bu sırada yapmanız gerektiği anlamına gelmez, en azından ciddi bir iş yapmak istiyorsanız.

Ciddi araştırmacılar bu dört düşünce düzlemi arasında sürekli gidip gelirler ve her düzlem diğerini etkiler. Örneklemimi

üzerinde çalıştığım konuya ilişkin sahip olduğum imgelemi dikkate alarak elbette seçebilirim ama aynı imgelemi, örneklemimin bana gösterdiği şey temelinde biçimlendireceğim de kesindir. Çalışmamın bir bölümünün sonuçları üzerinde yaptığım mantıksal işlemler de kullandığım kavramlar üzerinde muhtemelen bir değişiklik yapmamı gerektirecektir. Vesaire, Vesaire, Vesaire... Bunun düzenli, mantıklı, karmaşıklık içermeyen bir süreç olacağını düşünmenin hiçbir gerekçesi yoktur. Yine Geertz'e kulak verirsek:

Ad hoc (duruma münhasır) ve *ad interim* (geçici) çalışılır; bin yıllık tarihleri üç haftalık katliamlarla, uluslararası çatışmaları kentsel ekolojilerle bir araya getirmeye çalışırız. Pirinç ya da zeytin ekonomisi, dinsel ve etnik politikalar, dilin ve savaşların mekanizması bir noktaya kadar nihai yapıda lehimlenmelidir. Coğrafya, ticaret, sanat ve teknoloji de öyle. Sonuç elbette tatmin edici değildir; hantaldır, oynaktır ve kötü biçimlendirilmiştir: Muhteşem bir barok makinedir söz konusu olan. Bir antropolog ya da en azından makinelerini kendi hâllerine bırakmaktansa daha da karmaşıklaştırmak isteyen biri, azgın ve deli bir brikolördür [yaptakçıdır] (Geertz, 1995, 20).

Bu kitaptaki inceliklerin hiçbirinin bu türden bir makinenin inşa planında “uygun bir yeri” yoktur. Çalışmanızın, ilerleyebileceğini düşündüğünüz her anında ve her zaman kullanın bunları; başında, ortasında veya sonunda.

İkinci Bölüm

İmgelemler

Herbert Blumer (1969) Chicago Üniversitesindeki hocalarımdan bir diğeri idi. Eski bir Amerikan futbolu oyuncusu olan Blumer, soyut teorik tartışmalarda heyecana kapıldığında o uzun boylu, ağır sıklet ve heybetli görünüşünden beklenmeyecek ölçüde tizleşen bir ses tonuna sahipti. Bize sosyal psikoloji ve kendine özgü bir metodoloji öğretmişti. Bu nevi şahsına münhasır yöntemin en önemli hususlarından biri, sosyologların üzerinde çalıştıkları olgulara yaklaşırken yararlandıkları temel imgelemlere [yapılan] sürekli ve hatta saplantılı bir dikkat çağrısı idi. Sosyologlar bir konu üzerine çalışırken hangi nesneyi incelediklerini düşünürler? Bu nesnenin özellikleri nelerdir? Daha da önemlisi, nesnelerinin karakterlerine ilişkin düşünceleri göz önünde tutulduğunda bu düşüncenin bizzat kendisini sorgularlar mı, yoksa bulgularını doğrudan bu varsayılan karaktere uygun mu formüle ederler? Bu noktalara sıklıkla ve ısrarla değinirdi:

Görgül dünya sadece ve sadece bunun bir şeması üzerinden ya da imgesi aracılığıyla görülebilir. Bilimsel çalışma görgül dünya üzerine sahip olunan imgelem tarafından *bütünüyle* yönlendirilir ve biçimlendirilir. Bu imgelem, sorunların seçimi ve formülasyonunu; verilerin hangileri olduğunun tespitini; bu verilerin elde edilmesinde kullanılacak araçları; veriler arasında aranan ilişki türlerini ve önermelerin sunuluş biçimlerini be-

lirler. Görgül dünyanın bu ilksel temsilinin bilimsel araştırma sürecinin tamamı üzerindeki temel ve nüfuz edici etkisi göz önünde bulundurulduğunda bunu görmezden gelmek gülünç olacaktır. Görgül dünyaya içkin temsil, bir öncüller (sayılılar) bütünü içerisinde her zaman tespit edilebilir. Bu öncüller, imgelemi oluşturan temel nesnelere açıkça ya da örtük biçimde atfedilen karakterle ilişkilidir. Hakkını veren her metodolojik işlem bu öncüllerin tespiti ve değerlendirilmesi safhasını kaçınılmaz olarak içermek zorundadır (Blumer, 1969, 24-25).

Çalışmalarını, gündelik hayatını deneyimleriyle bariz biçimde bağdaşmayan imgelemler üzerine inşa eden sosyologları azarlamayı seviyordu Blumer; özellikle de çalışmaları, bizzat kendi gündelik deneyimleri ile birebir çelişen toplum imgelemlerinden hareket edenleri. Ben de Blumer'in öğrencilerinden biriydim ve ısrarla üzerinde durduğu bu konunun önemini, yapmamızı zorunlu kıldığı bir alıştırma ile öğrendim: "yaşamımızın herhangi bir on dakikasını almak ve bu on dakikayı sosyal psikolojinin o dönem popüler olan herhangi bir kuramını kullanarak açıklamaya ve anlamaya çalışmak." (O dönem oldukça popüler olan) "uyaran tepki psikolojisini", uyanmak ya da kahvaltı etmek gibi sıradan faaliyetler üzerinde uygulamaya çalıştığınızda uyarıcıları tanımlayamadığınızı ya da bu uyarıcıları "tepki verme" biçiminizle kesin biçimde ilişkilendiremediğinizi fark edersiniz: Gündelik yaşamınızı oluşturan faaliyetlere kendinizi kaptırdığınızda gördüğünüz, duyduğunuz ve hissettiğiniz çok sayıda şeyin izahatını yerinde ve tam olarak verebilecek hiçbir teori yoktur.

Peki, o hep kullandığınız sosyolojik temsillerinizin bir noktada eksik olduğu fikrini kabul ettiğinizde ne yaparsınız? Temsilleriniz neden bu kadar kötü? Nasıl iyileştirilebilirler? Diğer öğrencilerle birlikte ben de sorunu görmenin ama bir çözüm bulamamanın getirdiği zorlukların sıkıntısını çektim. Blumer bizi orada yüzüstü bıraktı. "Kişiler arası bir süreç olarak yaşamın inatçı karakteri" dediği şeye saygı gösterme veya bunu sadece kabul etme noktasında sosyal bilimcilerin gösterdiği beceriksizliği sergilerken acımasızdı.

Araştırmacı, neredeyse tanım gereği, çalışmayı tasarladığı toplumsal yaşam alanına dair ilk elden bir bilgiye sahip değildir. Bu alana pek dâhil olmaz ve bu alanı oluşturan insanların faaliyet ve tecrübeleri ile genelde yakın bir temas kurmaz. Konumu, neredeyse her zaman bir yabancıнын konumudur; bu itibarla, verili bir yaşam alanında olan biten hakkında bariz şekilde basit bir malumatla sınırlanmıştır. Afrika'daki seçkin siyasi zümreyi, Latin Amerika'daki öğrenci eylemlerini yahut da suç konusunu çalışmayı tasarlayan bir sosyolog ile ergenlikte uyuşturucu kullanımı, siyahi öğrencilerin özlemleri ya da çocuk suçluların yargılanması üzerine çalışan bir psikolog, incelenen alana ilişkin içeriden ve ilk elden bilgi eksikliğine örnek teşkil ederler (Blumer 1969, 35-36).

Blumer bu düşünce çizgisini hiçbir zaman belirli çözümler önerme noktasına kadar götürmedi. Bize hangi imgelerle çalışmamızın, hangi imgeleri en soyut düzeyde kabul etmemizin iyi olacağını ya da bunların nasıl oluşturulabileceğini söylemedi; toplumsal yaşamın ilgi duyduğumuz alanında nasıl birinci elden bilgi edinilebileceğini anlattı yalnızca. Sözüünü ettiği şey şüphesiz önemliydi ama bizim için yeterli bir kılavuz da sayılmazdı. Bu bölümde bu açığı kapatmaya çalışacağım. Sosyal bilimcilerin kullandıkları imgeleri ele alıp bunların nereden geldiklerine bakacağım ve bu imgeleri geliştirmek için özel incelikler sunmaya çalışacağım.

TÖZCÜ İMGELEMLER

Baştan alacak olursak, Blumer; toplum üzerine çalışırken yapılacak temel işlemin, çalışılan nesnenin bir imgesinin üretimi ve geliştirilmesi olduğunu düşünüyordu. Ben de öyle düşünüyorum (o hâlde imgelerle başlıyor ve imgelerle bitiriyoruz bir anlamda). İlgilendiğimiz şeye ilişkin bir şeyler (belki de birçok şey) öğreniyoruz. Bu ufak tefek şeylerden hareketle olgunun oldukça bütüncül bir öyküsünü inşa ediyoruz –ya da tasarlıyoruz. Varsayalım ki herhangi bir şehrin herhangi bir mahallesini çalışmaya karar verdim. İşe, söz konusu muhitte ne tür insanların yaşadığını görmek için yerel istatistikler içeren bir kitabı (*Chica-*

go Mahalli Veriler Kitabı yahut ilgili nüfus sayımı yayımlarını) okuyarak başlayabilirim. Kaç erkek var? Kaç tane kadın var? Bu insanlar kaç yaşındalar? Ortalama eğitimleri nedir? Ortalama gelirleri nedir? Bu temel verilere dayanarak, tabii geçici surette, söz konusu mahallenin bütünlüklü bir temsilini oluşturabilirim. Şöyle ki: Gelir ve eğitim düzeyine dair veriler buranın bir işçi mahallesi sayılıp sayılamayacağını söyleyebilir. Aynı şekilde yaş dağılımına dair verileri kullanarak da buranın; emeklilerin ya da emekli olmaya yaklaşanların yaşadığı bir bölge mi, yoksa yuvalarını daha yeni kuran gençlerin yaşadığı bir bölge mi olduğunu söyleyebilir, kısacası aile yapıları üzerine önermelerde bulunabilirim. Tüm bunlara ırk ve etnik köken gibi değişkenleri de eklediğimde elimdeki resim daha da ayrıntılı hâle gelecektir.

Bu resim artık bir istatistik derlemesinden daha fazlasıdır. Başvurduğum kitaplarda ve çizelgelerde bulunmayan ve bu söz konusu dokümanları temel alarak oluşturduğum detayları içermektedir. Bu da bizi Blumer'in sosyal bilimcilerin imgelemlerine dair getirdiği eleştirilerin ikinci kısmına götürür:

İlk elden bir tecrübeye sahip olmamasına rağmen araştırmacı, çalışmayı planladığı yaşam alanıyla ilgili bir imgeyi gayri ihtiyari de olsa kuracaktır. Bu yaşam alanının az çok anlaşılabilir bir okumasını oluşturabilmek için hâlihazırda sahip olduğu kanaat ve imgeleri devreye sokacaktır. Bu noktada o da diğer tüm insanlar gibidir. İster bigâne isterse de bilim insanı olalım, topluluk yaşamının yabancı olduğumuz bir sahasını değerlendirirken kaçınılmaz olarak elimizdeki mevcut imgelerden yararlanırız. Suç gruplarına, işçi sendikalarına, yasama meclislerine, banka yönetimlerine yahut da dinî mezheplere dair ilk elden edinilmiş bir bilgimiz olmayabilir ancak verili birkaç ipucu üzerinden bu tür yaşamların işe yarar bir tablosunu kolaylıkla oluşturabiliriz. İşte bu da hepimizin bildiği üzere, klişe imgelerin gelip kontrolü ele geçirdikleri eşiktir. Araştırmacı olarak her birimiz, görgül bir toplumsal yaşamın hiç bilmediğimiz bir sahasına yöneldiğimizde bu ortak klişelerden payımıza düşeni alırız (Blumer, 1969, 36).

Böylelikle, çalışmaya niyetlendiğim mahalleyle ilgili ilk ve-

rileri topladıktan sonra, örneğin bu insanların nasıl evlerde yaşadıklarını artık “biliyorum”dur; plastik flamingoların süslediği bakımlı çimenleri,⁶ taksitle satış yapan mağazalardan alınmış mobilya “takımlarını” ve kanaatlerimin söz konusu nüfusa dair ürettiği tüm klişeleri neredeyse bir fotoğrafa bakarmışçasına gözlerimin önüne serebilirim. Bunlardan hiçbirisi mahalleye dair gerçek bilgilere dayanmaz. Bunlar, tıpkı Blumer’in de söyleyeceği üzere, az buçuk birkaç veriden ve toplumsal deneyimin bana sunduğu klişeler stokundan yola çıkarak hayal gücümle oluşturduğum bir imgelemdir. Bu imgelem, şayet hayal gücüm el veriyorsa, sokakların görünümüyle mutfak kokularını da (“İtalyanlar? Sarımsak!”) içerecektir. Bir de sosyal bilimler alanında yeterince okuma yapmışsam eğer, kafamdaki bu mahalle imgesine, mesela yemek masasında yapılan sohbetlere ilişkin ufak bir tahmin dahi ekleyebilirim. (“İşçi sınıfı? Kısıtlı bir kelime dağarcığı; Bernstein’in gösterdiği üzere, bir sürü tek heceli sözcük ve bolca homurtu.”)

Hayal gücü kuvvetli, yeterince okumuş sosyal bilimciler ufak bir veriyle epey yol alabilirler. Ne var ki bizler, şayet *sosyal bilimci* olma iddiasındaysak, bir roman yazarının yahut film yapımcısının aksine, imgelemlere yaslanmakla ve tahmin etmekle işimizi bitmiş sayamayız çünkü kalıp yargılarımızın tam da bu olduğunu ve doğru oldukları kadar yanlış da olabileceklerini biliriz. İşte burada yine sert tenkitleriyle Blumer’i buluruz:

Sosyal bilimler alanındaki araştırmacının elinde daha önceden belirlenmiş birtakım imgeler vardır. Bu imgeler, kendi teorisi tarafından, yine kendi mesleki çevresindeki yaygın inançlar tarafından ve bir de araştırma sürecini bizzat yürütebilmesi için ampirik dünyanın nasıl yapılandırılması gerektiğine ilişkin fikirler tarafından vücuda getirilir. Hiçbir dikkatli gözlemci bu gerçeği yadsıyamaz. Biz bu durumu en iyi, görgül dünyaya

6 Türkçe Söyleyenler Notu (T. S. N.): ABD’de bahçe süsü olarak plastik flamingo kullanımı işçi sınıfı mahallelerinde ve alt-orta kesimlerde oldukça yaygındır ve düşük kültürel sermaye sahibi olmanın bir göstergesi olarak kabul edilir.

ilişkin temsillerin bir teoriye uydurulmak için eğilip bükülme-lerinde, meslekten insanların onayını ve takdirini toplayacak kavramlar ve inançlar altında düzenlenmelerinde ve bilimsel protokolün taleplerine uyacak bir kalıba dökülmelerinde görürüz. Bütün dürüstlüğümüzle ifade etmek zorundayız: Üzerinde çalışmaya başladığı toplumsal yaşam kesitine ilişkin ilk elden tecrübesi olmayan bir araştırmacı, hâlihazırda bu kesit için belirlenmiş imgelerden oluşan bir imgelem üretecektir sadece (Blumer, 1969, 36).

Blumer'in söylediği gibi, bu düzeydeki imgelemimiz araştırmamızın yönünü belirler; temel aldığımız düşünceler, bunları sınamak için sorduğumuz sorular, inandırıcı bulduğumuz cevaplar... Bunu biz, bu konu üzerinde pek fazla düşünmeden yaparız çünkü tüm bunlar, "bildiğimizi" nadiren ve güçlkle fark ettiğimiz şeylerdir. Bunlar her günkü sıradan yaşamlarımızda va-lizimizde taşıdığımız düşüncelerin bir parçasıdır; bilim insanı oyununu oynamadığımızda ve bir şeyleri, o saygın bilimsel der-gilerde yayım yapmamıza imkân tanıyacak özel bilimsel biçim-lerde bilmeye ihtiyacımız olmadığında dayandığımız bilgilerdir.

Bu noktada bazı sosyal bilimciler beni durduracak ve hakla-rında veri sahibi olmadıkları şeyler üzerine asla konuşmadıkları-nı söyleyeceklerdir. Onlara inanmıyorum. Herbert Blumer ve sonraki pek çoklarının da itinayla üzerine eğildikleri şu mesele-ye; çeşitli anlam ve saiklerin toplumsal aktörlere isnat edilmesi meselesine bir bakalım. (Aynı problemler daha az amorf görü-nen konularla, olaylarla ve diğer "çetin" durumlarla ilgili olarak da ortaya çıkar. Bunlara ilerleyen bölümlerde değineceğim.) Biz sosyal bilimciler, davranışlarını çözümlediğimiz insanlara açık-tan yahut örtük olarak her zaman için belli bir bakış açısı, bir perspektif ve saikler atfederiz. Örneğin *daima*, insanların kendi eylemlerine verdikleri anlamları tarif ederiz; aslında temel soru, bunun gerekip gerekmediğine ilişkin değil, ne ölçüde eksiksiz yapıldığına ilişkindir. Pek çok sosyal bilimcinin yaptığı gibi, in-sanların olaylara ve nesnelere yükledikleri anlamlarla ilişkili ve-rileri toplayabiliriz. İnsanların yaptıkları şeyler üzerine neler dü-

şündüklerini, yaşamlarındaki nesneleri, insanları ve olayları nasıl yorumlayıp tecrübe ettiklerini kusursuz bir doğrulukta olmasa da hiç yoktan iyi bir düzeyde kavrayabiliriz. Bunu da onlarla resmî yahut gayriresmî görüşmeler vasıtasıyla konuşarak ve onları günlük etkinliklerinde izleyip gözlemleyerek yaparız. Onlara, anlam kalıplarının neler olduğunu yazıp söyleyebilecekleri veya birer olasılık olarak bizim sunduğumuz anlamlardan birini seçebilecekleri anketler vererek de bu işi görebiliriz. Nesnelere ve olaylara anlam atfettikleri koşullara ne denli yaklaşabilirsek bu anlamlara dair açıklamalarımız da o denli doğru olacaktır.

Peki ya insanların olaylara, kendilerinin ve başkalarının faaliyetlerine verdikleri anlamları öyle doğrudan ortaya çıkarmıyorsa? O zaman kendimizi bilimsel bir çilecilığe sürükleyip saiklerin, amaçların ve niyetlerin tartışılmasından kesin olarak uzak mı duracağız? Pek sayılmaz. Hayır, bu anlamlar hakkında konuşmaya kuşkusuz devam edeceğiz. Ancak, cehaletin sonucu bir kaçınılmazlıkla tüm bunları esasında biz kuracağız. Yani gündelik tecrübemizden (yahut tam da bunun eksikliğinden) çıkardığımız bilgiyi, haklarında konuştuğumuz insanların şu yahut bu anlamı kastettiklerini, aksi takdirde söz konusu şeyleri yapmamış olacaklarını öne sürmek için kullanacağız. Ne var ki, neyin daha dolaysız olarak bilinebileceği üzerine tahmin yürütmek de kuşkusuz tehlikelidir. Tehlike, bu kestirdiğimiz şeyin yanlış çıkmasıdır; yani bize makul gelenin, onlara makul görünenle bir olmamasıdır. Bu risk her zaman vardır çünkü Blumer'in de işaret ettiği üzere, biz o insanlar değilizdir ve onların koşullarında yaşamıyoruzdur. Böylece direksiyonu kolay yola kırarız; içinde bulunduklarını varsaydığımız durumlarda bizim muhtemelen yapacağımız şeyleri onlara atfederiz. Örneğin, (orta yaşlı olması, erkek olması çok muhtemel) gençlerin davranışları üzerine çalışan araştırmacıların, karşılaştırmalı doğum oranlarıyla bunların arasındaki bağıntıya bakmaları ve bebek sahibi olan genç kadınların kendilerini böylesi güç bir duruma sokmak için neler düşünmüş olabileceklerini kestirmeye çalıştıkları durum gibi. Gerçek bilginin olmadığı noktada imgelemimiz devreye girer.

Uyuşturucu kullanımı üzerine yapılan çalışmalar bu türden hatalarla doludur. Uzmanlar ve benzer şekilde meslek dışı kim-seler de uyuşturucu kullanımını, kişinin, kendisine bunaltıcı veya katlanılmaz geldiği düşünülen bir gerçeklikten “kaçışı” olarak yorumlarlar sıklıkla. “Kafa bulmayı”, gerçekliğin acı verici ve istenmeyen tüm yönlerinin artık uğraşmayı gerektirmeyecek şekilde arka plana çekildiği bir deneyim olarak algılarlar. Bu algı-lamaya göre, uyuşturucu kullanıcısı, gerçekliği parlak ve huzurlu düşlerle, zevklerle, sapkın cinsel heyecanlar ve fantezilerle ikame eder. Elbette acı gerçeğin arka planda gizlendiği; kullanıcının ar-tık düşmeye, yani maddenin etkisini yitirmeye başladığı anda ona saldırmak üzere pusuya yattığı düşünülür.

Bu türden bir imgelemin, muhtemelen De Quincey’in *Confessions of An English Opium Eater* (De Quincey, 1971) eserine kadar uzanan bir edebî geçmişi vardır. (Bunun mükemmel bir 19. yüzyıl Amerikan versiyonu ise Fitz Hugh Ludlow’un *The Hashish Eater*’ıdır [Ludlow, 1975].) Bu çalışmalar, Edward Said’in *Şarkiyat* incelemesinde “Gizemli Öteki” olarak “Şark” kavramıyla çözümlemesi yapılan imgelemlere benzer temsillerle ilerler (Said, 1978). Bunun günümüze daha yakın, daha bilim kurgusal, daha az Şarkiyatçı ve daha hırçın bir versiyonu da William Burroughs’un *Naked Lunch* (1966) başlıklı eserinde bulunabilir.

Uyuşturucu kullanımının söz konusu tasvirleri, bunları yayımlayan araştırmacıların (kaynak gösterdiğim edebiyatın da yardımıyla) kurguladıkları katıksız fantezilerdir. Bu fanteziler, kullanıcıların yahut maddeyi kendi üzerlerinde deneyen araştırmacıların tecrübeleriyle uyuşmamaktadır. Bunlar, kasıtlı bir tür cehaletten türetilen hikâyelerdir. Yaşanmışlıkların ve insanların kendi deneyimlerine yükledikleri anlamın bu tür bir yanlış yorumlanması; kusur, suç veya cinsel davranışlar gibi alanlarda, yani araştırmacının basmakalıp hayatı ve tecrübesi dışında kalan tüm davranış kalıpları üzerine yapılan çalışmalarda yaygın bir durumdur.

Ortak kanının temsillerine, çalışmalarımızı oldukça fazla etkileyeceği için özellikle dikkat etmeliyiz ancak bunu nasıl yapabiliriz? İmgelem, gündelik tecrübelerimizden geriye kalan yekûn olarak girer kafalarımıza; öyleyse daha sağlıklı bir imgeleme ulaşmak için gündelik yaşantımızın doğasına müdahale etmemiz gerekir. Bu da Blumer'in ısrarcı bir şekilde ve soyut yoldan ima ettiği şeydir.

Harvey Molotch (1994), oldukça canlı ve etkili bir şekilde Blumer'in bu teşhis ve tarifinin sınırlarını genişletmiş, ona yeni bir doku kazandırmıştır. İşe Patricia Limerick'in, akademisyenlerin lise balolarında kimsenin dans etmek istemeyeceği tipler olduğu savını alıntılıyarak başlar ve sonra da kendi hesabına, bu insanların beden eğitimi derslerinde de takımlara en son seçilen kimseler olduklarını ekler. Devamında kendi, "capcanlı" sosyoloji imgelemine de C. Wright Mills, Jack Kerouac, Lenny Bruce ve Henry Miller'in çalışmalarının, yani "dünyayı sınırlarından gören, sapkın, rahatsız edici veya ağzı bozuk kahramanların" eserlerinin bir tür karışımı olarak tanımlar. Kısacası bu, şu demektir: Toplum hakkında bir şeyler yazmak istiyorsanız eğer, onunla ilgili birinci elden bir şeyler bilmeniz ve özellikle de saygın insanların pek az deneyiminin olduğu yerleri bire bir tanımanız gerekir: "*taxi-dance hall*'ler [para karşılığı kadınlarla dans edilen gece kulüpleri, T. S. N.], *housing projects*'ler [yoksullara yönelik toplu konutlar, T. S. N.], kitle eylemleri, gençlik çeteleri ve pek çoğumuzun yalnızca, mümkün olanın rahatsız edici ipuçları olarak bildiği karanlık yerler."

"Ancak" der Molotch, "sosyologlar Kerouac değildir; hatta (sırasıyla, Yahudi ve İtalyan gettolarını çalışmış) Louis Wirth veya Herbert Gans bile değildir; bırakalım her şeyi, sıradan dış dekorları hesaba katan bir bakış açısını bile uzunca bir süre muhafaza edemezler. Sosyologlar genelde, kendi akademik ve ailevi günlük rutinlerinden öte bir dünyayı tanımazlar; borsalarda, transa geçilen Pentekost Kiliselerinde veya seçkin üyelere mahsus lüks golf kulüplerinde takılmazlar. Kurul toplantıları, ders

yükü, hakem değerlendirmeleri ve makale yazımı gibi işler dünyanın keşfine pek imkân tanımaz. Toplumla daha derinden bir hemhâl olmanın yokluğunda (Molotch'un makalesinin başlığı 'Dışarı Çıkmaktır'), bizi aptalca hatalar yapmaktan alıkoyabilecek başlıca şeyleri asla bilemeyiz."

Not: *Molotch'un bir başka ilgi çekici tespiti daha var. Gerçi burada tartıştığım meseleyle doğrudan bağlantılı değil ama yine de sözünü etmeye değer. İmgelemimizi doğrulayacak bir ilk elden tecrübenin yokluğunda, kayda değer malzemenin nerelerde bulunabileceğini bilmemekle kalmayız sadece; aynı zamanda neyin kapsamlı bir incelemeye ve kanıta ihtiyaç duymadığını da bilemeyiz. Bu tür bilgilerden yoksun olduğumuz zaman, aslında gayet sıradan olan pek çok olgunun, derin bir çalışma ve çok sayıda veriyle açıklığa kavuşturulması gereken sosyal bilim muammalarından olduğunu zannederiz. Molotch'un teşhisinin erken bir versiyonunda, fahişeliği çalışan bir sosyolog, herhangi bir taksi şoförünün de verebileceği bir bilgiyi edinmek için 100 bin dolar harcayan biri olarak tarif edilir. Tam da bununla ilgili olarak benim de mükemmel bir örnekim var: New York'ta doğup büyümiş seçkin ve oldukça zeki bir sosyoloğa, yerel Amerikan tiyatrosu üzerine Michal McCall ile birlikte (Becker, McCall ve Morris, 1989) yürütmek istediğimiz bir çalışmadan bahsetmiştim. Tiyatronun kalbi olarak New York'un yerine geçen yerel tiyatro ağlarını çalışmak istediğimizi söylediğimde New York'un bu yönde ikame edildiğini kanıtlayabilecek bir ön çalışma yapmaksızın bunun mümkün olmadığına ısrar etmişti; aslında ona böyle bir şeyin olamayacağını düşündüren şey New Yorklu olma şovenizmiydi. Yadsınması pek güç birtakım istatistikler sunarak durumdan sıyrılmışım: Bu rakamlara göre, eski zamanlarda, aşağı yukarı 1950'li yıllarda, Birleşik Devletler'deki tiyatro istihdamının neredeyse tamamı New York'taydı. 1980'li yıllarla birlikte ise, bu oranın yarısı New York dışına kaymıştı. (New Yorklular şehirlerinin bu şekilde hafife alınmasını çok fazla sevmezler.)*

BİLİMSEL İMGELEMLER

Her şeye rağmen unutulmamalıdır ki, bizler sosyal *bilimciyiz*. Bu nedenledir ki, yeni bir çalışma nesnesini ele aldığımızda gündelik yaşamın temsilleriyle (ki bunlar her ne kadar detay zengini olsa da) yetinemeyiz. Doğru yolda olup olmadığımızı görmek için küçük bir inceleme ile başlarız; araştırırız; veriler toparlarız; hipotezler ve teoriler inşa ederiz.

Ne var ki şimdi de Blumer'in profesyonel (mesleki) yaşamla-rımıza ve dâhil olduğumuz gruplara dek kökenini izlediği daha soyut bir imgelemin alanına giriş yapıyoruz: "bilimsel" imgelem. Profesyonel demek belki daha az ukalaca olur. Bu, yukarıda sözünü ettiğim klişelerden ("İtalyanlar mı? Sarımsak!") farklı bir şeydir. Bilimsel imgelem, meslekten kimselerin eğitimi, gelişimi ve haklarında karar alımı noktasında bu tür meseleler üzerine çalışıp yazarak hayatlarını idame eden bir profesyoneller grubunun paylaştığı bir imgelemdir.

Profesyonel imgelem sarımsak örneğinde olduğu gibi açık, kati şeylerle bağlantılı değildir. Elbette bazı sosyal bilim imgelemleri de bu türden bir açıklığa sahiptir. ("İşçi sınıfı mı? Sınırlı kelime dağarcığı!") Ancak, beni şu an en çok ilgilendiren imgelemler daha soyut olanlarıdır. Bunlar "Londra işçi sınıfı" gibi ayan beyan bir açıklık tasarlamaz; bunun yerine, dünyayı profesyonel bir perspektif üzerinden idrak edecek şekilde eğitilmiş insanlarca ve yalnızca bu kimselerce tanınıp teşhis edilebilecek türde öğeler öngörür. İşte biz bu imgeleri, soyut olarak tanımlanan geniş kapsamlı kategoriler hakkında, bunların tekil öğeleri değil ama bütünsel doğaları hakkındaki bilgilerimizin ve kavrayışımızın teşkilinde ve somutlaştırılmasında kullanırız. Sosyal bilimciler genelde bu imgeleri bir şeyin teorisi yahut izahatı olarak; şu veya bu türde olayların ya da şu veya bu tipte insanların mevcudiyetlerini açıklama noktasında hikâyeler olarak düşünürler. (Eğer söylediğim, kulağa soyut ve biraz da gerçek dışı geliyorsa bu, bunun tam da sözünü ettiğim bilgi türünün

dolaysız bir tasviri olmasındandır.) Ben bir süreliğine bu açıklamalar ve tasvirler için genelleyici bir terim olarak “hikâye” sözcüğünü kullanacağım çünkü neredeyse her zaman, bir şeyin geçmişte, şimdi ve gelecekte nasıl vuku bulduğu ve bulacağıyla ilgili bir anlatı olarak görülebilirler. Profesyonel bir dinleyici kitlesine anlatılan bu hikâyelerin, tam da bu nedenle, belli hususi özellikleri ve problemleri vardır. (Özel türde bir bilimsel anlatımı tarif etmek için ileride “hikâye” veya “anlatı” sözcüklerini kullanacağım.)

Bilimsel Hikâyeler Oluşturmak

Herhangi bir olgunun bilimsel teorisini yahut açıklamasını oluşturmak hikâye anlatımını iki biçimde sınırlar. Hikâye her şeyden önce *iş görmelidir*. Bir hikâyenin iş görmesi ise, hikâyelerin bütünlüklü olarak sunulabilecekleri pek çok yolun herhangi birisine uyum sağlamasıyla mümkündür. Bizi bir noktadan öbürüne öyle bir yoldan götürmelidir ki, sona ulaştığımızda “işte, bunun tam da böyle bitmesi gerekirdi” diyebilelim. Dolayısıyla konumuzla ilgili, bulunmasını zaruri gördüğümüz (veya yokluğunda hikâyeyi kayda değer biçimde eksik bırakacak olan) her şeyi içeren ve bunları “anamlı” bir şekilde bir araya getiren bir hikâye inşa etmeye çalışırız. Burada, “anamlı” dediğim şeyin ne ifade ettiği çok açık olmaya bilir. Aslında şunu söylemek istiyorum: “Hikâyenin içereceği veya üzerine kurulacağı kaide öyle olmalıdır ki, okur (ve elbette yazar) bunu olaylar arasındaki bağlantıların mantıklı ve tutarlı bir yolu olarak makul bulabilsin. Robert E. Park *ırk ilişkileri döngüsü* üzerine, siyah ve beyazlar arasındaki farklı türden ilişkilerin nasıl sürekli birbirlerinin yerini aldığını gösteren bir hikâye anlatmıştı. Bu, insanlara makul göründü çünkü bir dizi ilişkinin kendisinden bir sonra gelecek sahnenin koşullarını hazırladığı bu döngü düşüncesi onlara anlamlı gelmişti.

Sınırlamalardan bir diğeri ise, hikâyenin ulaştığımız vakalarla uyumlu olması gereğidir. Ancak, hikâyelerle vakaların uyum-

lu olmasının ne anlama geldiğine ilişkin sanırım bir ihtilaf da mevcut. Thomas Kuhn bize gözlemlerimizin “saf” olmadığını, kavramlarımızla biçimlendiğini söyler: Hakkında fikir sahibi olduklarımızı görürüz; üzerine söyleyecek herhangi bir sözümüz veya düşüncemiz olmayan şeyleri ise görmeyiz. Yani “gerçekler”, bizim onları tarif etmekte kullandığımız fikirlerden bağımsız değildirler. Bu, doğrudur ancak burada anlatılanla çok bir ilgisi yoktur. Algılarımızın kavramsal biçimlenişini göz önünde tutarsak ilkesel olarak bu kavramların baktığımız nesneyle aramızda durduğu hâlâ bir gerçektir. Örneğin, resmî nüfus verilerine baktığımızda yalnızca kadınlar ve erkekler “görürüz” çünkü sadece bu iki cinsiyet kategorisinin sunulması sebebiyle, başka tür bir kavramsallaştırmanın bize gösterebileceği cinsiyet çeşitliliğinden alıkonulmuşuzdur. Resmî nüfus verileri *transgender* gibi karmaşık kategorileri tanımaz. Ancak, nüfus sayımı yapıldığı sırada Birleşik Devletler’in yarı yarıya kadın ve erkekten oluştuğunu söylemiş olsaydık eğer, sayım sonuçları bize bu hikâyenin yanlış olduğunu kesinlikle söyleyebilirdi. Kısacası, eldeki bilgilerimizce doğrulanmayan hiçbir hikâyeyi kabul etmeyiz.

Bir hikâyeyi “onaylamamak”, hikâyedeki imgelemin işlerin nasıl yürüdüğüne dair kritik bir hata taşıdığına inanmaktır; böylelikle söz konusu imgelem bizim için bir şey ifade etmez veya bazı ayan beyan vakalar hikâyeyle uyumsuzluk gösterdiği için bunun hatalı olduğunu düşünürüz. Bu durumu savuşturamadığımızda ise hikâyeyi değiştirmeye çalışırız.

Burada, daha mantıklı kılmak için hikâyeleri değiştirmekle, vakalara daha çok yaslanması için hikâyeyi değiştirmek arasında bir gerilim mevcuttur. Hangisini yapmalıyız ve fiiliyatta hangisini yaparız? Bu kuşkusuz yapay bir sorudur: Her ikisini de yapmalıyızdır ve zaten her ikisini de yaparız. Daha makul soru ise, birini yahut ötekini ne zaman yaptığımıza ve aynı şekilde ne zaman yapmamız gerektiğine ilişkin olurdu. Bazen oldukça karmaşık bir hikâye üretmek isteriz ve hikâyenin dağınık, başına buyruk seyri ile tutarsızlığını pek de sorun etmeyiz. Böylesi

zamanlarda kendimizi verilere kaptırırız; nörofizik üzerine bir yığın kitap okuruz, pek çok tiyatrocuya mülakatlar gerçekleştiririz veya bir grup Macar çelik işçisini sahada gözlemleriz: Böylelikle konumuz hakkında parçalı bir biçim gösteren pek çok veri elde etmiş oluruz. Bu da demektir ki; yeterince yakından bakmak istediğimizde her zaman, nörofizik, çelik işçiliği veya başka herhangi bir şey üzerine olan imgelemimizle uyumsuz düşecek bir şeyler bulabiliriz. Böylelikle, “gerçek dünya”dan daha fazla şey içerecek biçimde düşüncelerimiz ve imgelemelerimizi genişletmeye zorlarız kendimizi.

Ancak, “bilimci” tarafımızın ağır bastığı zamanlarda, dünya hakkında anlatılabilecek daha hoş, daha tertipli hikâyeler aradığımız da doğrudur. Kendi bilim dalımızdan insanların hâlihazırda bulup isimlendirdikleri ve aralarındaki ilişkileri çalışıp hikâye hâline getirdikleri bazı bulguları biz de tespit etmeye çalışırız. Sonrasında ise geriye, bu zaten bilinen hikâyelerin bir başka yönüne, bir başka uzantısına vâkıf olduğumuzu göstermek kalır yalnızca; böylece herkes mutlu olup hafifleyecektir, özellikle de biz. Bu şekilde çalışarak maharetli olmaya gayret eder ve bahsettiğimiz şeylerden anomalileri temizleyip temel resmimizi sade, temiz, sezgiyle kavranabilir ve “aşikâr” kılacak dâhiyane yolları bulmaya yöneliriz. Bu türden bir hikâye anlatıyorsak eğer, yalnızca bazı vakaları aktarmaya meylederiz; herkes buna inanır, işin ilginç yanı biz kendimiz de buna inanırız ve her şeye rağmen dünyada bir düzen keşfetmiş olduğumuz için artık içimiz ferah-tır! Temiz ve net bir hikâyemiz ya da imgelemimiz vardır artık. Ancak, hesapta olmayan vakalarla temasta kolaylıkla zedelenebilecek bir hikâyedir de bu aynı zamanda.

Bu problemlere karşı geliştirdiğimiz çözümlerin sınırları dâhilinde kalacak şekilde geniş bir yelpazede imgelem seçkisine sahibizdir. Mesleki imgelemin, muhtemelen devrede olduğunu düşündüğümüz bir tür nedensellikle bağlantısı vardır. Çalıştığımız olgunun tamamıyla tesadüfün hükmünde mi olduğunu, böylece bir rastgele faaliyet modelinin uygun düşeceğini mi

düşünüyoruz? Yoksa bunun kısmen tesadüfe dayalı, kısmen de zorunlu-nedensel bir şey olduğunu mu düşünüyoruz? Bu şeyin en iyi biçimde anlatı yoluyla mı betimlenebileceğini, yoksa bir hikâye olarak mı anlatılabileceğini düşünüyoruz? Diğer bir deyişle, çalıştığımız olgu üzerine düşünürken oluşturduğumuz resme, varılması muhtemel sonuçlarla ilişkili bazı kavramları, meselenin geneline entegre edeceğimiz türden bir paradigmatik düşünce kalıbını da dâhil ederiz. Sözü edilen paradigmalara sosyal bilimciler dünyasıyla olan temasımız üzerinden nüfuz ederiz (Burada Kuhn'a [1970] olan borcum aşikârdır.)

Bu uzmanlaşmış meslekî dünya bize, toplumsal yaşamın işleyişine ilişkin pek çok imgelem sunar. Blumer'in özneler arası ilişkiler bütünü olarak toplum temsili böylesi bir kavramdır. Rastgele faaliyetlerce yönlendirilen dünya; tesadüf olarak toplumsal dünya; makine olarak toplumsal dünya; organizma olarak toplumsal dünya; hikâye olarak toplumsal dünya gibi kavramsal-laştırmalar da işte bu cümledendir. Bu imgelerden her biri sizi belirli yerlere ulaştırırken diğerlerine varmanızdan da alıkoyar. Bunları örnekler üzerinden ve ayırt edici özellikleriyle detaylandırarak ve mümkün kıldıkları analitik incelik türlerini tarif ederek sırasıyla ele alacağım.

Boş Hipotez İnceliği

İmgelemimiz her zaman eksiksiz olmak zorunda değildir. Blumer bu konuda yanılıyordu. Şeylerin kusurlu imgeleri eninde sonunda gerçeklikle sınıandıkları takdirde iş görebilirler; şeylerin gidişatı, bizim öyle olmadıklarından emin olduğumuz başka bir biçimde seyrediyorsa eğer, bu kusurlu imgeler, meselenin aslında nasıl şekillenebileceği hususunda yol gösterici olabilirler.

Rastgele çekme

Bu inceliğin klasik versiyonu boş hipotezdir: Burada araştırmacının doğru olmadığına inandığı bir hipotez öne sürülür. Boş hipotezin yanlışlığının ispatı bir başka şeyin doğru olmak zorunda

oluşunun kanıtıdır; her ne kadar bu başka şeyin ne olduğu şimdilik bilinmese de. Bunun istatistikçiler ve fizikçiler tarafından çok iyi bilinen en basit örneği, iki değişkenin yalnızca tesadüfen birbirine bağlı oldukları savunusudur. Çağrıştırdığı imge, gözleri bağlı birinin bir kabin içinden numaralandırılmış toplardan birini seçmesi ve her bir topun eşit oranda seçilme şansının olmasıdır. Ya da kapalı bir alanda savrulan parçacıkların her birinin herhangi bir değerine çarpma ihtimalinin eşit oranda olmasıdır. Yani hiçbir şey neticeyi herhangi bir “tarafa” doğru sürüklemes. Hiçbir etki herhangi bir sonucu değerine nazaran daha muhtemel kılmaz.

Deney yapan bilim insanları bu nevi boş hipotezler formüller ediyorlarsa -aynı nesneye iki ayrı yolla yapılan müdahalenin farklılaşan sonuçlarının tamamen tesadüfi oluşunu, deneye dâhil ettikleri “müdahale değişkeni”nin hiçbir etkisi olmayışını gösteriyorlarsa- bu, formüle edilen hipotezin doğru olduğunu düşündükleri için değildir. Aksine, hatalı olduklarını ve boş hipotezlerinin çürütüleceğini umarlar. Bir ilişki tespit ettiklerinde ise (ve dolayısıyla ilişkisizliği işaret eden boş hipotezi çürütebildikleri zaman) bu, ileri sürdükleri teori her neyse onun varsayımsal bir kanıtı hâline gelir. Bu onlara, teorileri doğru olmasaydı bu sonuçların meydana gelebilmesi için çok az bir olasılık bulunduğunu söyleme zemini sağlar. Aslına bakılırsa hiçbir şekilde bir ilişki bulunmadığına asla inanmamışlardır; bunu sadece araştırmalarını odaklamak ve sonucu tesis etmenin bir yolunu bulmak için söylemişlerdir. Dünyanın rastlantısal olgular etrafında döndüğü hipotezi, şayet böyle olsaydı dünyanın neye benzeyebileceğini gösterme noktasında analitik bir yardımda bulunur. Deney, anlamını ve gücünü dünyanın kesinlikle bu şekilde olmadığını gösteriyor olmasından alır.

Not: *Burada Anatole Beck'in bana yıllar önce gösterdiği bir sorunun mevcut. Teorinizi doğru sayarsak eğer, bu araç size belirli bir sonuca ulaşma şansınızı söyleyecektir. Ancak, sizin bilmek istediğiniz şey bu değildir. Bu sonuçları “elde ettiğimizi” siz zaten biliyor-*

sunuz ve bunları elde etme olasılığı üzerine konuşmak anlamsızdır. Sizin bilmek istediğiniz şey, mevzubahis sonuçlara ulaştığınızı düşünürsek eğer, teorinizin doğrulanma olasılığıdır. Beck'e göre, elde "edebileceğiniz" sonucu, elde etmek "isteyeceğiniz" sonuca dönüştürmenin matematiksel bir yolu yoktur.

Benim boş hipotez inceliğim istatistiki usulün nitel veya teorik bir versiyonudur. İşe herhangi bir toplumsal etkinliğin, pek çok insanın ortak katılımından müteşekkil olduğunu gözlemlemekle başlarsınız. Bizler genellikle, verili herhangi bir faaliyet için "uygun", "müsait" veya "muhtemel aday" nitelemeleri üzerinden geniş bir insan kitlesi içinden seçilen, gönüllülük esasıyla gelen veyahut da bir biçimde bu etkinliğe yönlendirilmiş olan kişilerin davranışlarını anlamak isteriz. Bu ise, söz konusu kim-selerin, koca bir insan havuzu içinden yalnızca bir bölümü teşkil ettikleri anlamına gelir.

Boş hipotez inceliği, katılımcı seçiminin tamamen rastgele olduğu, muhtemel katılımcılardan müteşekkil insan havuzundaki herkesin seçilme ihtimalinin eşit bulunduğu, herhangi bir kimse tarafından ve hatta toplumsal yapının işleyişi aracılığıyla dahi bir "özel seçim"in mevzubahis olamayacağı varsayımdır. Katılımcılar, herkese bir numara verilerek ve rastgele numaralardan oluşan bir liste aracılığıyla gerekli oyuncuların bir araya getirilmesine benzer bir yöntemle toplanmışlardır. Eğer böyleyse çocuk suçluluğu oranının yüksek olduğu bir mahalledeki bin çocuğun her birinin bir suçluya dönüşme ihtimali eşit olacaktır. Bazılarının numarası seçilmiş, bazılarınınınsa seçilmemiştir. Tüm mesele budur.

Kuşkusuz, toplumsal gerçeklikte herkes her etkinliğe katılabilecek "uygunlukta" veya bir iş için birbirine eşit "uygunlukta" değildir. Toplumsal yaşamın işleyişi neredeyse her zaman için, ince elekten geçirilmiş oldukça dar bir insan grubunun seçilmesini ya da seçilmeye uygun görülmesini teminat altına alır. İşte bu inceliğin esprisi de buradadır. Tıpkı istatistik örneğinde ol-

duğu gibi, kişi seçimi sanki kesinlikle rastgele oluyormuş gibi bir konum alırsınız ki, böylece *seçilen* kişilerin, rastgele şekilde bir araya getirilmiş gruptan nasıl ve ne şekilde farklılaştıklarını görebilesiniz. Söz konusu grubun farklılık göstereceğini farz eder ve bunun *nasıl* gerçekleştiğini bilmek istersiniz; böylelikle de hangi toplumsal pratik veya yapıların bu farklılaşmayı sağladığını görebileceksinizdir.

İşte size bir örnek: Lori Morris, Michal McCall ve ben... Üçümüz de diğer tüm şeylerin yanı sıra, tiyatrocuların sosyal organizasyonun, tiyatro severlerin eninde sonunda gittikleri yapımlarla nasıl sonuçlandığını merak ediyorduk (Morris, 1989; Becker, McCall ve Morris, 1989; Becker ve McCall, 1990). Bu sürecin bir yönü rollere uygun oyuncu seçimidir. Boş hipotez inceliğini kullanmak suretiyle, oyuncu seçiminin uygun aktörler listesi içinden yönetmenlerce rastgele yapıldığını (elbette yine aynı ispat mantığı çerçevesinde) farz edebildik. Bu tür bir baştan sona rastgele, “kör” bir rol dağıtımında, bu seçimi yapmakla görevli kimseler yaş, cinsiyet, ırk, fiziksel özellik veya herhangi bir başka unsuru dikkate almayacaklardır. Yetmiş yaşındaki bir siyahi kadın da Romeo’yu oynayabilir. Yönetmen daha gevşek kurallar altında bu değişkenleri hesaba katabilir ama başka hiçbir şeyi değil.

Şimdi burada, oldukça kaygısız biçimde sözünü ettiğim “daha gevşek kurallar”, esasında analizin başlangıcını teşkil ederler çünkü bunlar (pek az oyun bu temel değişkenler dikkate alınmadan oynandığından) yönetmenlerin oyuncu tercihlerindeki kısıtlamaları işaret ederler. Bu kısıtlamalar oyuncuların görecekları kabulün, hangi dramatik rolü hangi toplumsal figürün canlandırabileceğine hükmeden ve az ya da çok farkında olunan (*çok* ya da *aza* vurgu yapıyorum) kurallara bağlı olduğunu gösterirler. Yani bir kadın rolüne erkek verilmez; şayet bu, özel bir sebepten ötürü özellikle tercih edilmezse (*Cloud 9*’da Caryl Churchill bunu yapmıştı). Yahut analizi biraz daha gerçekçi kılmak gerekirse; role “uygun düşmeyen” bir kimse seçilebilir zira

başka bir seçenek yoktur (örneğin “uygun” fiziksel özelliklere sahip biri bulamamıştır). Pek çok küçük tiyatronun Kral Lear rolü için seçtiği oyuncuların bariz şekilde fazla genç oluşlarının nedeni, genç aktörlerin yaşlı meslektaşlarına kıyasla daha az ücret almaları ya da hiç ücret almamalarıdır.

Oldukça sıklıkla, özellikle yukarıda size sözünü ettiğim türden “iyi tanımlanmış” bir problemde, bu türden bir ön seçimi aşikâr olması dolayısıyla görmezden geliriz ve üzerine çalıştığımız alandaki insanlar bunu bir mesele hâline getirene kadar da fark etmeyiz. (“Gelenek dışı rol dağıtımı” başlığı altında özellikle ırksal meselelere dokunması hasebiyle, rol dağıtımlarını önceleyen toplumsal klişelerin bir tartışma konusu hâline geldiğinde olduğu gibi) Tüm bunlar şu anlama gelir: “İyi tanımlanmış bir problem”, potansiyel olarak oldukça ilginç olabilecek bir dizi süreci hesaba katmayla ihtimal dışı bırakan bir problemidir.

Böylece, tiyatrolardaki rol dağıtımına ilişkin “iyi tanımlanmış problem”imiz bizi, bu topluluğun örgütlenme şekillerinden doğal olarak kaynaklanan süreçlere ve yine bu örgütlenme şekillerinin tesadüfî seçim olarak değerlendirilebilecek şey üzerindeki etkisi üzerine yoğunlaştırdı –ta ki Lori Morris’in alan çalışması [Morris, 1989] bizi başka tür değerlendirmelerden haberdar edene dek. Kendine has bir örgütlenme şemasına sahip bir tiyatro çevresindeki seçici etkileşimler, rol dağıtımı yapanların, oyuncular ve onların hünerlerini yeterince “tanıyabilmelerine” olanak tanır. Bu, yönetmenin aynı oyuncularla daha evvel de çalıştığı durumlarda sıklıkla görülür. Yani rol dağıtımı süreçleri, ya yönetmeni pek çok insanı bu derece tanımaktan alıkoyar (hep aynı dar aktör çevresiyle çalışan, daha sıkı organize edilmiş tiyatrolarda olabileceği üzere) ya da yönetmenin çok sayıda insanı iyi derecede tanımasını sağlar (oyunlardaki rol dağılımının geniş katılımlı seçimlerle titiz biçimde yapıldığı durumlarda olabileceği üzere). Ara durumların elbette mümkün olduğunu da hatırlatalım.

Kısacası, yukarıda bahsettiğimiz çalışmada Morris, kimlerin role uygun bulunduğuna bakmıştı ve (cevabın “hayır” olacağını önceden bilerek) bu seçimin rastgele yapılıp yapılmadığını sormuştu. Cevap elbette olumsuzdu ve bu da Morris’i seçmelerin rastgelelikten nasıl ayrıldığını ve bu sonucun nasıl ortaya çıktığını sorgulamaya itti. Böylece bizim de araştırma konumuz olan, profesyonel tiyatro çevrelerindeki özel örgütlenme biçimlerine yöneldi.

Gerçekten bu kadar aptal olabilir miydik? Bu denli naif bir çalışma sürecinden geçmeden önce de seçimlerin rastgele yapılmadığını bilmiyor muyduk? Bunu elbette biliyorduk ve yukarıda anlattıklarım da esasında nasıl iş gördüğümüze ilişkin bir tür peri masalıdır. Gerçek hayatta, bu türden bir inceliği, çalışmanızın her aşamasında, ne olup bittiğine ilişkin biraz fikriniz olduktan sonra dahi kullanırsınız. Bunu, inceliğiniz aksi takdirde tahayyül edemeyeceğiniz bir sonuç ortaya çıkardığı için değil, düşüncenizi şekillendirmenizde ve fark etmemiş veya ciddiye almamış olabileceğiniz bazı ilişkileri görmenizde size yardımcı olduğu için kullanırsınız.

Buraya kadar insanların toplumsal etkinlikler -yani her tür kolektif faaliyet- için nasıl seçildiklerinden söz ettim. Ancak, bu inceliğin kullanımını söz konusu seçimlerle sınırlamak için de bir sebep yok. İnsanlar tek başlarına ya da bir arada, yapmak istedikleri şeylerin seçimini yaparlar ve bunu, yapabilecekleri diğer pek çok şey arasından bir tanesini seçerek yaparlar. Geri kalan diğer seçenekleri de bilirler; onları birer olasılık olarak tanırlar ama bu tercihleri, kendilerinin de tam anlamıyla vâkıf oldukları ve şayet istenirse bir sosyoloğa da anlatabilecek türden sebeplerden ötürü yapmamışlardır. Bunlar içinde bazı olasılıklar bir an için parlarlar ama daha sonra, muhtemel bir seçenek olarak bile akla getirilmemek üzere hızla terk edilirler. Diğerleri ise, bir saniye için dahi olsun mümkün görünmeyen olasılıklar olarak kalmaya devam ederler.

Bu üç şıkkın hangi türden bir bileşimi olursa olsun aynı inceliği tıpkı önceden yaptığımız gibi burada da kullanabiliriz. Neyin yapılacağına dair tercihin, mümkün tüm davranışlar arasından tesadüfen seçildiği boş hipoteziyle başlayabiliriz. Durumun bu olmadığını burada da biliyoruzdur ama bu gerçekçi olmayan varsayım üzerinden bir şeyler öğrenebileceğimizi düşünürüz.

Gerçekten öğreniriz de. Önceki örneğimizde de olduğu üzere, öğreneceğimiz şey; kişiyi, belirli bir tercihin mümkünler arasında en iyisi veya en gerçekleşebilir olduğu kararına götüren veya buna zorlayan etmenlerdir. Zaruretler (tazyikler), sosyal bilimlerin çalıştığı en başat meselelerden biridir. Joseph Lohman; sosyolojinin, insanların (hoşlansınlar yahut hoşlanmasınlar) yapmak *zorunda* kaldıkları şeyleri araştırdığını söylerdi. (Bu tamamıyla doğru değildir; insanlar yapılması gerekeni çoğu kez yaparlar çünkü bu edimlerinden hoşlanmayı da öğrenmişlerdir ama bu başka bir mesele.) Her hâlükârda, rastgelelikten sapmaların altını çizmek suretiyle bu incelik bize, hangi zaruretlerin devrede olduğunu ve böylece çalıştığımız toplumsal organizasyonun doğasının ne olduğunu gösterir.

Bu demektir ki; bir durumun bilimsel anlamda yeterli bir analizi, devrede olan zaruretlerin tüm bir skalasını ortaya serecektir. Bu skalaya nüfuz edebilmek için, mercek altına aldığımız tercihlerin ait olduğu tüm olasılıklar bütünü bilmemiz gerekir. Bunu bilmek için de yapıp gerçekleşen tercihlerin dâhil olduğu alandaki tüm olasılıkların elden geldiğince farkında olmak zorundayız. Gerçekleşme ihtimali düşük olasılıkları da göz önünde tutmak için elimizden geleni yapmalı ve bir olasılığı sırf aklımıza yatmadığı veya incelenmesi fazla meşakkatli olduğu için analizimizden dışlama eğilimine karşı da sıkı önlemler almalıyız. Bu meseleyi daha sonra, “Örnekleme” bölümünde yeniden ele alacağım.

Senin gibi bir kızın böyle bir yerde ne işi var?

Rastgele çekme modelinin dışında olanaklı ve kullanışlı başka

boş hipotezler de vardır –doğru olmadığını düşündüğünüz ve kendisini olumsuzlayan unsuru izleyerek doğruyu yakalayacağınıza inandığınız için elde tuttuğunuz hipotezler. Örneğin, insanlar beğenmedikleri veya anlamadıkları bir davranışı delice olmakla (veya “psikolojik olarak rahatsız” ve hatta “sosyal bakımdan dağınık” gibi aynı anlama gelebilecek daha afili sözcükler veya ifadelerle) açıklarlar. Davranışın delice olmasının işareti gözlemcinin düşünebileceği hiçbir amaca hizmet etmemesidir. Hayat kadınlarına ilişkin ortak kanıda her zaman, bu kadar “iyi” bir kadının neden bu türden bir iş yaptığını soran müşteriler vardır. “Senin gibi bir kız bunu niye yapıyor?” sorusu kültürel bir çelişkiyi yansıtır: Kız iyi görünümlüdür (yani tuhaf ve alışılmadık biri olarak görünmemektedir) fakat “iyi kızlar” para karşılığı seks yapmazlar. “Normal” kızların davranışını açıklayan sebepler bu davranışı açıklıyor görünmemektedir; ne var ki, kızın kendisi de hareketleri de normaldir. Normal davranışın altında yatanlardan farklı ve olağandışı sebepler arayan sosyoloğun kendisi de böylece, yukarıdaki merakına bir izah arayan müşteriler gibi aynı saflığı açık eder.

Farklı bir örnek vermek gerekirse; esrar içmenin hiçbir faydası yoktur ancak buna rağmen neden bazılarının esrar içtiklerini anlamak için, bir edimin hiçbir anlam ifade etmediğini söyleyen yeni bir boş hipotez kullanabiliriz –ki esrar kullanımı da bu davranışa iyi bir örnek teşkil edecektir. Daha sonrasında ise bu boş hipotezi, ilk bakışta delice veya anlamsız görünen şeylerin –şayet biz haklarında daha fazlasını bilseydik eğer- bir anlam ifade edebileceklerini göstererek çürütmeye çalışırız. Bu bağlamda, esrarın içiciye bir şeyler ifade ediyor oluşunun nedenlerini araştırmaya koyuluruz. Verilebilecek cevaplardan biri, esrar içmenin kişiye çok masraf çıkarmadan ve şiddetli bir toplumsal yaptırıma da uğramadan keyif vermesi olabilir.

Bu şekilde açıklanabilecek tek şey esrar kullanımı değildir. Araştırılacak bir davranışın aslında kendine özgü bir mantığı olduğunu fakat bu mantığa şimdilik bizim nüfuz edemediğimizi

varsaymak, örneğin çılgınlığa ilişkin bir boş hipoteze karşı geliştirilebilecek iyi bir sosyolojik alternatiftir. Yapılan bir aptallığı izah ederken, lise yıllarımda kullanılan pek popüler bir ifadede olduğu üzere, “bir an için bana çok iyi bir fikirmiş gibi gelmişti” diyebilirsiniz. Gerçekte bu, görünürde anlaşılmaz olup da failine bir an için iyi bir fikir gibi görünen edimlere yönelik oldukça yerinde bir hipotezdir. Bu durumda yapılacak iş, faili bunun iyi bir fikir olduğunu düşünmeye iten koşulları keşfetmektir.

Bu nevi bir analize başlamanın açık bir yolu, bir eyleme girerken sonuçlarının ön görülememesinden ötürü söz konusu eylemin çoğu sefer kişiye iyi bir fikir gibi geldiğini görmektir. Değerinin zamanla artacağından emin olunan bir gayrimenkulü satın almanın iyi bir fikir olmadığı, ancak değer kaybına uğramasından sonra fark edilir. Unutulmamalıdır ki, hiç kimse insan davranışlarının sonuçları üzerine mutlak bir tahminde bulunamaz ve en güvenilir görünen tercih bile olumsuz süreçler doğurabilir. Mantıklı insanlar ve uzmanlar, bir davranışın muhtemel sonuçları üzerinde çoğu zaman anlaşılamazlar ve dolayısıyla başta iyi bir fikre benzeyen pek çok şey neticede aptallık olur çıkar.

Not: Çılgınlığa ilişkin hipotezin ilgi çekici olmasının bir başka sebebi ise, diğer bazı disiplinlerin -bazı alanlarıyla özellikle de psikolojinin- bazı davranışların “gerçekten” hiçbir anlam ifade etmediği ve bir akıl hastalığının ürünü olduğu hususunda ısrar etmeleridir -dolayısıyla yalnızca farazi bir boş hipoteze karşı değil, tabiri caizse başka bir disiplinin pozitif hipotezine karşı mücadele veriyoruz.

Diğer taraftan, olayların çoğu sefer anlaşılmaz görünmelerindeki bir diğer sebep de söz konusu meseleye olan uzaklığımız, dolayısıyla da bir eylemin tercihini önceleyen [dolayısıyla eylemin nedenselliğini içinde barındıran] süreçler bütününe yabancı kalmamızdır. Çok yerinde olmasa da oldukça ilginç olan cinsiyet değiştirme operasyonları örneğini ele alalım. Soruyu şu şekilde sormak mümkündür: Normal görünen bir Amerikalıyı, penisini

ve testislerini aldirmaya yönelten şey ne olabilir? Soruyu böyle sormak söz konusu eylemi tümüyle anlaşılmaz kılacaktır: “Kimler varmış burada! Selam! Taşaklarını budatmak ister misin? Hayır, teşekkürler, hiç zahmet etmeyin!”

James Driscoll’ün (1971) araştırmasının (ki cinsiyet değiştirme operasyonlarının erken bir döneminde yapılmıştır) gösterdiği üzere işler hiç de bu şekilde yürümez. Gizli dürtü veya güdülerin tazyiki altında olsunlar veya olmasınlar, erkekler böyle bir ameliyata çarçabuk karar vermezler. Nihai karar, daha önceden alınmış ve kendi başlarına o kadar da garip görünmeyen -ki burası kilit noktadır- irili ufaklı pek çok kararın sonunda ortaya çıkar. Tipik güzergâh, tabii bu olası tek güzergâh değildir, şu şeklide tasvir edilebilir: Belki ilk etapta kişi, eşcinsel ilişkinin herhangi bir türüne meyletmiştir. İşte bu ilk saik, belki de (tüm bu “belki”ler, sürecin bu safhalarından geçip de başka yönlere kaymış kimselerin de mevcudiyetine işaret eder; biz bu ihtimalleri incelemeyeceğiz çünkü yalnızca cinsiyet değiştirme operasyonu ile biten güzergâhlarla ilgileniyoruz) kişiyi eşcinsel ilişkinin alışılmadık olmadığı ve hor görülmediği bir toplumsal dünyaya yönlendirmiştir.

Cinsiyet değiştirme operasyonu geçirmesi muhtemel adayımız böylece, mevcudiyetini daha önce belki de hiç bilmediği opsiyonları, ilgi çekici veya zevkli bulabileceği edimleri öneren insanların arasındadır artık. Bu yeni yol arkadaşları, kişiyi söz konusu önerilerin kabulünden alıkoyan korku ve şüpheleri önceden deneyimlemiş olmaları ve bilmeleri sebebiyle, ona ket vuran fikirlerin neden yanlış olduklarını açıklayan ideolojiler ve gerekçeler sağlayabilirler. Kişi, tavsiye edilen bu olasılıkları tecrübe etmeye karar verebilir ve belki de bu yeni şeylerden hoşlandığını fark edebilir (elbette belki de hoşlanmaz). O artık yeni saikler edinmiştir. Yapmaktan hoşlandığı yeni şeylere sahiptir ve bu şeylerin, diğerleriyle de paylaştığı belli isimleri ve yordamları vardır. Böylelikle bu tür faaliyetler kendisi için nispeten kolaylaşmış, korkutucu ve bilinmez olmaktan çıkmıştır.

Bu aşamada, eğer bu genç adama bir cinsiyet değiştirme operasyonu geçirmek isteyip istemediğini soracak olursanız sizin muhtemelen çıldırmış olduğunuzu düşünecektir. Kendisini bir kadın olarak mı düşünüp düşünmediğini sorarsanız yine muhtemelen aynı cevabı alacaksınız. Ancak, yeni becerileri ve saikleri vasıtasıyla tanıştığı yeni insanlar, (eğer kahramanımız kadınsı davranışlarından rahatsızlık duymuyorsa) kendisini bir yönüyle gerçek bir kadın saymaya başlamasını tavsiye edebilirler. Devamında ise, bu rolü oynamayı, hatta belki (bir başka “belki!”) kadın gibi giyinmeyi son derece ilginç bulabileceğini söyleyebilirler. Kişi bunu daha hiç düşünmemiş olabilir (bunu yapan başkalarından pek tabii haberdar olsa da) ama artık düşünüyordur ve kendisini yeni beceri ve bilgi kalıpları öğrenirken bulur. Sözelimi, erkek ölçülerinde bir kadın kıyafetini nasıl satın alabileceğini öğrenir. Makyaj yapmayı ve saçlarına kadınlar arasında yaygın olan şekilleri vermeyi öğrenebilir. Kadınsı kalıplar olarak gördüğü bedensel tavır ve davranışları gözlemlemeye başlayıp taklit etmeye çalışabilir.

Bu suretle kişi bir travestiye dönüşebilir. (Tüm travestilerin eşcinsel olmadıklarını, tüm eşcinsellerin de travesti olmadıklarını not edelim.) Ama şimdi o, bu rolü, hayatının geri kalanını bir kadın olarak yaşamanın neye benzeyeceğini merak ettirecek denli şaşırtıcı ve ilgi çekici bulabilir. Belki de bunu yapacak ve kendini, sosyoloji literatürüne Garfinkel’in (1967, 116-185) kazandırdığı meşhur transseksüel Agnes’in durumunda bulacaktır. Artık sadece bedensel hareketlerini değil, tüm geçmişini de sil baştan değiştirmek zorunda kalacaktır.

Kahramanımız bu aşamaların her birinde, bir süre öncesine kadar hiç duymadığı, duymuş olsa dahi yapabileceğini hiç tahayyül etmediği eylemleri gerçekleştirirken bulur kendisini. Bu aşamaların hiçbiri o denli radikal değildir aslında. Bunların her biri, her an durup yönünü değiştirebileceği bir yolda atılmış küçük adımlardır ve bu her küçük adım, *kendini önceleyen şartlar izah edildiği takdirde*, hiçbir yönüyle bu genç adama benzeme-

yen insanlar için de zihinsel ve duygusal bakımdan kavranabilir-
dir artık. Devam edecek olursak, ki etmeyeceğim, en sonunda
göreceğiz ki; cinsiyet değiştirme operasyonu da yol boyu atılan
diğer küçük adımlardan pek de bir farkı olmayan görece küçük
bir adımdır.

Kısacası kişi bu ameliyata, ortada neredeyse hiçbir sebep yok-
ken veya tanımlanamaz içsel bir dürtüyü takip ederek bir günde
karar vermemiştir. Eğer mesele gerçekten bu olsaydı bunu an-
layabilmek zor olurdu ama işin aslı başkadır. Bu kişi, ayrıntılı
ve kapsamlı bir açıklama gerektirmeyecek denli küçük onlarca
adım atmıştır. Eğer tüm şart ve süreçleri yakından incelersek
tüm bu adımların her birinin, atıldıkları dönem için anlaşılır
olacak biçimde iyi birer fikir oldukları ortaya çıkar.

Analiz açısından buradan çıkan sonuç şudur: Hakkındaki
yegâne açıklamamızın “çıldırılmış olmalılar” türünde bir cümle-
den ibaret olacağı, sıra dışı ve ilk bakışta anlaşılmaz bir olgu-
nun mevcudiyeti, çalışmakta olduğumuz konu üzerine yeterince
şey bilmediğimiz hususunda bizi uyarmalıdır. Tüm bunların bir
mantığı olduğunu varsayıp meseleyi araştırmaya koyulmak daha
uygun düşecektir.

Tesadüf

“Tesadüf” kavramı boş hipotezlerinkinden sıklıkla daha gerçekçi
bir imgelem türünü bünyesinde taşır. Bu kavram, şeylerin tama-
mıyla rastlantısal olmadıklarını ama bütünüyle belirlenmiş de
olmadıklarını ifade eder. Bir anlamda “denk geldikleri” söylene-
bilir. Özel bir olayın içerdiği özel eylem türlerinin hiçbirisi elbette
rastgele olmasa da ve yine bunların her biri son derece mantıklı
bir sosyolojik bağlamda açıklanabilseler de bu denli kolay ay-
dınlatılamayacak nokta bunların kesişimidir. Memuriyetim ge-
reğince belli günler işe gidiyor olmam açıklanabilir bir şeydir;
neticede bu benim işimdir ve eğer gitmezsem -biz sosyologların
diliyle ifade etmek gerekirse- olumsuz yaptırımlar deneyimle-
rim; bu yüzden her gün işe giderim ve bu, görüldüğü üzere ma-

kul sosyolojik gerekçelere dayanır. Benzer bir şekilde, iki kişinin, cinsiyet değiştirme operasyonu adayı için açıkladığım süreçten çok da farklı olmayan bir dizi değişim sonucunda, Birleşik Devletler hükûmetinin düşman olduğuna ve bu düşmanla, herhangi bir resmî binayı havaya uçurmak suretiyle mücadele edilebileceğine karar vermeleri de açıklanabilir bir şey olabilir. Coğrafi yakınlık ve mekâna ilişkin özel bir bilginin bir tür bileşimi de bu kimseleri benim çalıştığım binayı hedef olarak seçmeye yöneltmiş olabilir. Ancak, burada herhangi bir nedensel sosyal sürecin sonucu olarak pek açıklanabilir görünmeyen şey, bombalanmaya karar verilen binanın nasıl olup da benim çalıştığım binaya tesadüf ettiğidir. Binlerce yahut milyonlarca insanın aksine bu saldırıya benim kurban gidişim nasıl açıklanabilir?

Tesadüf terimi, içerdikleri nedeniyle de güzel bir sözcüğe benziyor. Benim bu soruna gerçekten ilgi duyma biçimim oldukça ilginç zira söz konusu süreci iyi bir şekilde yansıtır; işte olup bitenler...

1990 Nisan'ında Fulbright bursuyla Museu Nacional'deki "Programa de Pós-Graduação em Antropologia Social"de ders vermek üzere Rio de Janeiro'ya gitmiştim. Bu, Rio'ya üçüncü gidişim ve aynı program çerçevesinde ikinci ders verişimdi. İlk gidişim şartların yarattığı ilginç bir tesadüfün sonucuydu. San Francisco'daki Haight Ashbury Free Medical Clinic'le ortak bağlantımız üzerinden tanıştığım bir arkadaşım, Ford Foundation'un Brezilya projesinde yükseköğretim biriminden sorumluydu. Bu lisans programı kapsamında ders veren ve uzmanlık alanı kentsel antropoloji olan Gilberto Velho'yla tanışıyordu. Gilberto kitabım *Outsiders*'ı okumuştı ve pek çok öğrencisi de sapkınlık olgusunu çalışıyordu. Bu münasebetle Richie Krasno bana telefon açtı ve Museu'deki Ford destekli programın bir parçası olarak Rio'ya gelmemi önerdi.

Her şey bir anda gelişmişti. Brezilya'yla ilgili bildiğim tek şey *bossa nova*'ydı ve bu da zaten geçmiş müzik kariyerimden kay-

naklanıyordu. Hiçbir zaman anlamadığım veya kendime açıklamaya çalışmadığım bir sebeple bu yolculuğu yapmam gerektiğine karar verdim. Böylece bir yılımı Portekizce çalışarak geçirdim, Gilberto'nun bana gönderdiği kendisine ait (Velho, 1973; 1974) iki kitabı (muazzam bir güçlkle) okudum ve 1976'nın sonbaharında da Brezilya'nın yolunu tuttum. Orada harikulade bir zaman geçirdim. Bu vesileyle; tanıştığım insanların çalışmaları- nı okuyarak, yine onlara kendi çalışmalarımı göndererek, onları bazen de ziyaret ederek, Birleşik Devletler'e gelen Brezilyalılarla görüşerek ve lisansüstü bir program için ya da yalnızca bir yıllık bir eğitim kapsamında ABD'de bulunan Brezilyalı öğrencilerle birlikte çalışarak ilişkilerimi sağlamlaştırdım.

1990 yılında, fazlaca geciktiğim hissiyle yeniden Rio'ya uçtum. Gilberto'yla birlikte "Chicago Sosyoloji Okulu" üzerine giriş dersleri verdim. Bu, Gilberto'nun uzun bir zamandır ilgilendiği ve Paris'te moda hâline geldiğinden beri Rio'da da pek çoklarının ilgi çekici bulduğu bir alandı. Gilberto'nun ofisini karargâhım olarak kullandığım için çalışma masası üzerinde yığılı dergilerden, günlüklerden, gazetelerden, kitaplar ile makalelerden oluşan bir düzine dokümanı uzun uzadıya araştırma imkânım oldu. Geldiğimden beri bol bol Portekizce okumalar yapıyordum ve bunlardan biri de adını daha önce hiç duymadığım ama Brezilya'nın en önemli edebî figürlerinden birisi olan Antonio Candido'ya ait bir makaleydi. Metnin derinliği ve edebî güzelliği karşısında etkilenmiştim ve yazarını daha çok tanıma ihtiyacı hissettim.

Daha sonra anladım ki, Candido sosyoloji eğitimi görmüştü ve karşılaştırmalı edebiyat profesörü olmadan önce de uzun yıllar sosyoloji dersleri vermişti; Sao Paulo eyaletindeki köylülerin yaşam tarzları üzerine bir tezi vardı (Candido, 1964/1987). Brezilya antropolojisinin gelişimiyle ilgilenen bir antropolog olan Mariza Peirano da kendi tezi için Candido'yla bir röportaj yapmıştı. Gilberto, Candido'ya yönelik büyüyen alakamı besleyecek şekilde, bana Peirano'ya ait olan ve bu röportaj üzerine kurul-

muş bir makale verdi (Peirano, 1991, 25-49). Bir diğer makale ise, Peirano'nun araştırma sürecinde keşfettiği ilginç bir olguyu tartışıyordu (Peirano, 1995, 119-133).

Bu makaleyi ilk paragrafından itibaren etkileyici buldum. Şu şekildeydi:

On bir yıl önce sosyal bilimcilerle bir dizi röportaj gerçekleştirirken şaşırtıcı bir olgu dikkatimi çekti. O zamanlar amaçım, Brezilya'da sosyal bilimlerin gelişimini anlamak yönünde birer kilometre taşı olarak gördüğüm yazarların çalışmalarını ve entelektüel kariyerlerini okumuş olmama rağmen o güne kadar bana hâlâ muğlak görünen bazı noktaları açıklığa kavuşturmak-tı. Çoğu 20'li yıllarda doğmuştu ve bu nedenle de ellili- altmışlı yaşlarını yaşıyorlardı. Bu gruba dâhil olanlar arasında Florestan Fernandes, Antonio Candido, Darcy Ribeiro ve en gençleri Roberto Cardoso de Oliveira vardı. Her biri aşağı yukarı iki saat süren bu röportajlarda, kariyerlerinin belirli bir anında gerçekleşen değişimin bir açıklaması olarak sıklıkla "şans eseri" veya "bu bir şans meselesiydi" [Portekizce'de "foi por acaso"] gibi ifadeler kullanmaları şaşırtıcıydı. Söyleşilerimiz boyunca istisnasız hepsi "şans" veya "tesadüf" kelimelerini kullandılar (Peirano, 1995, 119-120).

Peirano şaşkındı; çünkü, diyordu, bütün bu yazarların çalışmaları toplumsal nedenselliğin fazlaca deterministik modellerini izliyordu. Ancak, ilginçtir ki aynı modeller, yazarlar kendi yaşamlarını tartışırken kifayetsiz görünüyordu; başka insanların üzerine konuşurlarken ise daha muttat bir sosyal bilim dili gayet iyi iş görüyordu. Oysa Peirano, söz konusu akademisyenlerin kariyerlerinde "şansın" yerini gösteren pek çok örneği rahatlıkla sunabiliyordu. Bunlardan biri, Brezilya'da profesyonel antropolojinin gelişiminin öncüsü olan Roberto Cardoso de Oliveira'nın alana adım atışıyla ilgiliydi:

1953 yılının sonlarında Darcy Ribeiro [Brezilya antropolojisinin öncülerinden biri] Sao Paulo'daki Municipal Library'de bir konuşma yaptı. Museum of the Indian'da vereceği bir ders için asistan arıyordu ve ortak bir tanıdık aracılığıyla tanıştığı Roberto, bu iş için en yeterli ve zeki kimse olarak görünüyordu.

Roberto, eğitimi felsefe ve sosyoloji üzerine olduğu için isteksizdi ama Levi-Strauss'un da benzer şekilde başka bir alandaki örgün eğitimini bitirdikten sonra etnolojiyi keşfettiğini savunan Darcy geri adım atmadı; yani neden Roberto için de benzer bir durum söz konusu olmasın? Böylece, bu "tamamen tesadüfi" başlangıç sayesinde Municipal Library'daki buluşmada Roberto Cardoso de Oliveira, Darcy'den "yerlilik" (*indigenism*) dersini alarak ve Florestan Fernandes'le birlikte aldığı sosyoloji eğitiminden kalan teorik duruş tutkusunu da koruyarak sosyolojiden antropolojiye geçişini gerçekleştirdi. Nihayetinde Roberto Cardoso'nun Sao Paulo Üniversitesinde verilen farklı sosyoloji derslerinin kaburga kemiğinden bir "Havva" yarattığının ifadesi olarak "etnik gruplar arası sürtüşme" kavramıyla bir sosyolojik antropoloji doğdu (Peirano, 1995).

Ben de aynı şekilde, mevcut evliliğimin yolunu yapan bir dizi "tesadüfi" olayın etkisiyle, toplumsal yaşamın "şans" unsurları olarak gördüğüm bu mefhumunun dikkate alınmasına bilhassa açtım. Eşleriyle nasıl tanıştıkları üzerinde düşünen pek çok insan gibi ben de şayet olaylar başka türlü gerçekleşseydi Dianne Hagaman'la tanıştığım gün beni Kolombiya Missouri'den farklı bir yere götürebilecek olan pek çok şeyin fazlasıyla farkındaydım. Yani hiç tanışmamış olma ihtimalimizin aslında ne kadar kolay gerçekleşebileceği üzerine saatlerce konuşabilirdim. O nedenle Peirano'nun metnini büyük bir ilgi ve dikkatle okudum.

Dianne ile nasıl tanıştığımız meselesi hakkında bir gün Gilberto'ya onun dinleyebileceği uzunlukta bir konuşma yaptım ve bu da Rio'daki kalan günlerimi bu konu üzerinde tartışarak geçirmemizle sonuçlandı. Diğer bir ifadeyle, bir otobiyografik örnek de benim eklemem gerekirse, toplumsal yaşamda şans ve rastlantının rolü sorunuyla ilgilenmeye ben de tamamen tesadüfi bir şekilde başladım.

Bu konu üzerine düşündükçe temel problem şu yöne kaydı: Herkes bu nevi öykülerin "gerçekten de olayların gerçekleştiği biçimi" yansıttığını kabul etmekle birlikte, herkesin bildiği bu şeyi tartışmak için kullanılabilecek bir kavramsal dil mevcut

değildi. Meslekten sosyal bilimciler olarak “nedenler”den söz ettiğimizde onları günlük hayatta kullandığımızdan farklı bir biçimde ele alırız. Bu farklılık pek çok sosyoloğu rahatsız etmeyebilir ama beni ediyor.

Sözün özü, yukarıdaki tartışma bizi (soyut, karmaşık kavramlardan sürekli şikâyet etmeme rağmen), olan bitenin tek başına gerçekleşmediğini, biz sosyal bilimcilerin “süreç” diye adlandırmaya meyilli olduğumuz ama “öykü” de denilebilecek bir dizi aşama sonucunda gerçekleştiğini düşünmeye sevk eder.

Öykü, bir şeyin nasıl meydana geldiğini anlatır –bu şey en başta nasıl ortaya çıkmıştır ve sıradaki olaya makul bir yoldan nasıl zemin hazırlamıştır; sonra tüm bunlar hep birlikte bir diğer olaya nasıl yol açmıştır?.. Aynı şekilde, bütün bunlar gerçekleşmemiş olsaydı ilgilendiğimiz olayın nasıl meydana gelmemiş olacağını da gösterir öykü. Bir olayın (bu olaya *O* diyelim) meydana gelmesi için gereken koşulları, *O*’nun gerçekleşmesinin neredeyse kesin olduğu kerteğe kadar birbirini izleyen aşamaların öyküsü olarak tarif edebiliriz. Bir senfoni konseri için gerekli tüm bileşenleri bir araya getirmemiz konserin gerçekleşmesini elbette sağlamaz, kesinlikle gerçekleşeceğinin garantisini vermez; peki ya bu konseri vermek üzere müzisyenleri bir araya toplarsak... Dinleyiciler de gelirse... Bir yangın, kasırga yahut beklenmedik herhangi bir doğal engel de ortaya çıkmazsa... İşte o zaman bu konserin gerçekleşmesine neyin engel olabileceğini görmek güçleşir.

Ne var ki, tanışan iki insanın birbirlerine âşık olacaklarına o kadar da kesin gözüyle bakamayız. Aksine, insanlar genelde, tesadüfen karşılaştıkları kimselere âşık olmazlar. Arkadaşlar her zaman için çöpçatandır; uygun çiftleri bir araya getirirler ancak genelde planları suya düşer. O hâlde bütün ön koşulların mevcut olması *O*’nun gerçekleşeceği anlamına gelmez. Antropolog Lloyd Warner, gebeliğin fizyolojik esasını anlamayan Avustralya yerlilerini konu alan çalışmalarından sıklıkla bahseder. Onlara

bebeklerin nereden geldiğini sorduğunda önceki araştırmacıların aldıkları cevabın aynısını alır: Bebekler, bir kadın özel bir rüya görene dek klanın ruh kuyusunda beklerler; sonra bir bebeğin ruhu kuyuyu terk eder ve kadının karnına yerleşir. Warner işin peşine düşer. “Peki ya kadın ve erkek, anlarsın ya, beraber olduklarında ne olur? Bunun bu işle bir alakası yok mu?” Ona; acıyarak, handiyse aptal bir çocuğa bakar gibi bakarlar: Elbette, derler, bebeği yapan budur. Ama Warner’e hatırlatırlar: “Erkek ve kadın bu işi her zaman yapar ama kadın her zaman hamile kalmaz.” Muzafferane bir edayla da eklerler: “Kadın, ancak ve ancak rüyasında o ruh kuyusunu gördüğünde hamile kalır.”

Ben, büyük oranda Everett C. Hughes’un tesiriyle, olayların birbirleriyle sürdürdükleri bağımlılık ilişkilerini “olumsallıklar” [*contingency*] olarak düşünmeyi öğrendim. A olayı gerçekleştiğinde buna dâhil olmuş olan insanlar, sonraki aşamada, birden çok şeyin ihtimal dâhilinde olabileceği bir durumun içindedirler artık. Liseden mezun olduğum takdirde üniversiteye de askere de meslek okuluna da gidebilirim ya da cezaevine girebilirim... Tüm bunlar mümkün adımlardan sadece birkaçıdır. Sonrası için pek çok mümkün adım vardır ama bunlar sınırsız sayıda değildir ve genelde yalnızca nispeten küçük bir kısmı az ya da çok muhtemeldir (gerçi olası görünmeyenler de gerçekleşebilir). Bu tür bir kavşakta hangi yolun seçileceği pek çok etkene bağlıdır. Bir sonraki adımın bağlı olduğu şeylere “olumsallıklar” diyebilir ve A olayını C ya da D’den ziyade B’nin izlemesinin başka bir şeye, X’e bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Üniversiteye gidebilmem; puanımın istediğim okula yetmesine, yeterince paramın olmasına, bazı sıkıntılara katlanmamı sağlayacak kertede okuma arzusuna sahip olmama vs. bağlıdır.

Not: *Biyolog Stephen Jay Gould bu durumu tarihin ve bütün tarihsel açıklamaların esas karakteri olarak tanımlar: “Tarihsel bir açıklama, doğa kanunlarından doğrudan yapılabilecek çıkarımlara değil, olaylar dizisinin herhangi bir aşamasında yaşanabilecek herhangi bir büyük bir değişikliğin nihai sonucu değiştirebileceği*

bir dizi öncül duruma bağlıdır. Bu nedenle nihai sonuç, kendisini önceleyen bütün bir diziye bağlı yahut onlarla mümkündür –bu, tarihin silinemez ve belirleyici mührüdür” (1989, 283).

Öyleyse herhangi bir olaya doğru giden patika, birbirlerine bu şekilde bağlı ve her biri en az diğeri kadar mümkün bir olaylar silsilesi olarak görülebilir. Bunu gözünüzde, başlangıç noktanızdan uzaklaştıkça nihai noktaya varma ihtimalinizin küçüldüğü bir durum yerine, yaklaştıkça X noktasına varma ihtimalinizin arttığı bir ağaç şeması olarak canlandırabilirsiniz –Von Wright (1971), analizlerinde ağaç şemalarını etkili biçimde kullanır.

Beni ilgilendiren olayla sonuçlanan ve ayrıntılı bir açıklamasını sunmak istediğim olaylar zinciri genellikle pek çok başka insanı da içerir. Örneğin benim burada ele aldığım meseleyle ilgilenmemle sonuçlanan olaylar zinciri diğerk pek çok şeyin yanı sıra (ki ilk sırada Brezilya’ya gidişimden başlayarak); Mariza Peirano’nun bir grup Brezilyalı sosyal bilimciyle röportaj yapmasını ve onların tümünün de aynı açıklama yolunu benimsemelerini, Mariza’nın bununla ilgili bir metin yazmasını, bu metnin benim bulabileceğim bir şekilde Gilberto Velho’nun masasında durmasını (evvelinde Gilberto’nun Peirano’yu tanımasını ki bu suretle o zamanlar henüz basılmamış bu metni edinebilmesini) vb. bir dizi halkayı gerektirmiştir. Bütün bu kişilerden herhangi biri farklı bir şey yapabilirdi ve bu durumda benim meseleye ilgim ya hiç uyanmazdı ya da mevcut biçimini almazdı.

İsviçreli oyun yazarı Max Frisch, “Biography: A Game” adlı oyununda bu düşüncüyü enteresan bir biçimde sahneye aktarmıştır. Ana karakter Hannes Kürmann’ın yanına bir gün gizemli bir yabancı (Sekreter) gelir ve ona yaşamında geçmişe gitme fırsatı sunar; geçmiş yaşamının ayrıntılarına, oyun süresince sahnenin sağ tarafında bulunan (gerçi oyunu Minneapolis’te izledim, basılı metninden okumadım [Frisch, 1969]) bir bilgisayar operatörü vasıtasıyla erişebilecek ve istediği her şeyi değiştirebilecektir.

Oyun; Kürmann’ın, evlenip sonunda da öldüreceği karısı

Antoinette Stein'la, önce tanıştığı sonra da beraber olduğu parti kısmını değiştirmeye çalışmasıyla başlar –Antoinette'i evine götürmesi için çağırılan taksi şoförü zili çaldığında hiç kimsenin aldırmadığı anı. Geçmişinde Antoinette'le ilgilenmiş olmayı değil, onu taksiye bindirip kibarca evine göndermiş olmayı ister. Ancak, eylemlerine nihai sonucu değiştirebileceği şekilde yön veremediğini fark eder –zira çok açıktır ki bunu yapma iradesi de yoktur. Sekreter en sonunda, bizzat cinayetin kendisini değiştirmek isteyip istemediğini sorduğunda aralarında şu konuşma geçer:

Kürmann — Nasıl olduğunu biliyorum.

Sekreter — Tesadüfen mi?

Kürmann — Kaçınılmaz değildi.

İşte tam da burası, bu tarz bir açıklamanın doğası hakkında ilk değindiğim şeyi, yani olayları ne gelişigüzel ne de belirlenmiş olarak kavramak meselesini oldukça hoş bir biçimde ifade ediyor. Ancak cinayet işlememeyi seçen Kürmann, hapiste on iki yıl geçirmek yerine şimdi de kanser olduğunu ve öldürmeyerek yeni bir yaşam şansı vermek istediği ama bu sefer de kendisini hastanede düzenli olarak ziyaret etmeye mahkûm bıraktığı karısıyla birlikte dehşet verici bir ölüme doğru yürümeye başlar

Buraya kadar söz konusu olan olumsuzluktur ama sekreter şimdi de Kürmann'ın karısına, Antoinette'ye döner:

Sekreter — Bayan Kürmann...

Antoinette — Evet?..

Sekreter — Onunla geçirdiğiniz yedi yıldan pişmanlık duyuyor musunuz? [*Antoinette gözlerini Sekretere diker.*] Eğer sizin de bir seçeneğiniz olduğunu, sizin de her şeyi başa sarabileceğinizi söylesem, yaşamınızda neyi olduğundan farklı kıldınız? Bunu hiç düşündünüz mü?

Antoinette — Evet.

Sekreter — Evet?

Antoinette — Evet.

Sekreter — O hâlde devam edin lütfen... Siz de en başından itibaren seçebilirsiniz.

Kürmann'la tanıştıkları o açılış sahnesini yinelerler. Ama bu sefer taksi şoförü zili çaldığında Antoinette “hoşça kal” der ve Kürmann'ın evinden ve hayatından geri dönmek üzere çıkıp gider.

Kürmann — Şimdi ne olacak?

Sekreter — Artık gitti.

Kürmann — Peki ya şimdi ne olacak?

Sekreter — Artık özgürsün.

Kürmann — Özgür...

Böylelikle görüyoruz ki, Kürmann'ın hayatında gerçekleşen her şey yalnızca kendi eylemlerine ve seçimlerine değil, ilişki içinde olduğu tüm diğer insanların yaptıklarına da bağlıymış. Eğer Antoinette kendi hayatını değiştirirse onunki de zorunlu olarak değişecektir. Kürmann'ın, yaşamından böylesine kesin biçimde çıkıp giden biriyle evlenip onu öldürmesi olanaksızdır. Kendi eylemlerinin Antoinette'in eylemleriyle olan bu bağlantısına *karşılıklı-olumsallık (intercontingency)* diyebiliriz.

Peirano, hemen hemen aynı şeyden bahseden Norbert Elias'tan alıntılıyor:

["Determinizm"in] aksine; belirsizlik veya bireyin “özgürlüğü” vurgulandığında aynı anda karşılıklı bağımlılık içerisinde olan pek çok bireyin var olduğu genelde unutulur... Bu türden problemler çözülecekse eğer, “determinizm” ve “özgürlüğün” alışlagelmiş antitezlerinden daha incelikli düşünce araçlarına ihtiyacımız vardır (Elias, 1970, 167).

Bu, sosyal bilimcilerin, kendisini kullanmak için hâlen çok iyi kavramsal araçlara sahip olmadıkları türden bir imgelemdir. Ancak, verili bir vakanın açıklayıcı imgelemi olarak iş görmesi noktasında göz önünde tutulması her zaman için iyidir.

Bir Makine Olarak Toplum

Sosyolojik düşüncenin temel şemalarında baştan aşağı yanlış

hiçbir şey yoktur. Ancak, sorun şudur ki; sosyal bilimciler bunları, kullanmaları gerektiği zamanlarda kullanmazlar. En kötü belalara ve en büyük hatalara, bir şeyleri nasıl yapmaları gerektiğini unuttuklarında düşerler; unuturlar çünkü siyasal bağlılıkları ya da değişken mizaçları, sorunu dar bir bakış açısından görmelelerine ve gereken dikkati verdikleri takdirde (temel kuramları vasıtasıyla) bir olayın bütün bir erimini-kapsamını görebilecekken bunu gözden kaçırmalarına neden olur. “Toplum büyük bir makinedir” inceliği tam da bununla baş etmek için kurgulanmıştır. Önce, bu inceliğin ne tür bir zorluğun üstesinden gelmek üzere tasarlandığını açıklayamaya çalışayım.

Dünyayı değiştirmek istediğimizde ve demokrasi veya orta sınıflar ya da yasalara saygılı dürüst vatandaşlar veya akıl hastaları için daha iyi bir dünya düşlediğimizde bazı hafıza kayıpları yaşarız –kendimi de bu tespitin dışında tutmuyorum. Şeyleri düzeltmek isterken bu şeylerin tam da değiştirip dönüştürmek istediğimiz şeyler hâline gelmelerinde katkıları olan insanları, grupları, olayları vb. (sonuçların bir felakete dönüşmesinin yaratabileceği rahatsızlığı bir kenara koyarsak) unutmaya meyilliyizdir. Eğer akıl hastalarına kötü muamele yapılıyorsa ve akıl hastanelerinde tedavi adı altında yapılanların onlara herhangi bir yardımı dokunmuyorsa; eğer hastanelerin onları en temel hak ve hukuklarından nasıl mahrum bıraktıklarını görebiliyorsa yapılması gereken ortadadır: onları hastanelerden çıkarmak. Goffman’ın (1961), Foucault’nun (1965) ve Szasz’ın (1961) akıl hastalıkları ve tedaviler üzerine çarpıcı analizleri bizim tüm bunları açıkça görmemizi sağlamıştır.

Bu analizlerin atladığı husus şudur: Bu hastalar hastaneden ayrıldıkları takdirde nereye gideceklerdir? Napa’daki devlet hastanesini kapattığınızda adaletsiz bir şekilde içeri tıkılmış (Goffman, Foucault ve Szasz’ın bu konuda haklı olduklarını düşünüyorum) bütün o insanlar nereye gittiler? “Kurumsuzlaştırma” kuramı onların “topluluğa” yeniden kazandırılacaklarını ve artık “akıl hastası” yaftasıyla irili ufaklı aşağılamalara maruz

kalmayacaklarını savunuyordu. Vatandaş olarak tüm haklarını yeniden elde etmiş olmaları sebebiyle, diğer herkes gibi işlerine güçlerine devam edeceklerdi; bir iş sahibi olacak, bir apartman dairesi kiralayacak, yiyecek bir şeyler almak için alışverişe çıkacak, kendi yemeklerini kendileri yapacak, evlenecek, çocuklarını yetiştireceklerdi; kısacası sıradan, normal, üretken vatandaşlar olacaklardı. Elbette bütün bu “normal” eylemleri gerçekleştirmek için biraz fazla deli olabilirlerdi veya eylemlerinin sonuçlarının ne olacağını doğru şekilde hesaplayamayacak ölçüde kendi içsel meseleleriyle meşgul olabilirlerdi ya da yaptıkları işleri başkalarının işlerine uydurmalarını ve dolayısıyla toplumsal yaşama uymalarını sağlayacak düzenlemeleri yapamayacak raddede dürtülerinin tesiri altında kalabilirlerdi. Hatta tüm bu zorlukları yaşamasalar dahi, uzun bir süre toplumdan uzak bir yaşam sürdürdükleri için becerileri ve kapasiteleri günlük koşuşturmacayı kaldırmakta yetersiz kalmış olabilirdi. “Kurumsuzlaştırma” fikri⁷ bu olasılıkları hiç hesaba katmıyordu.

Hastaneden yeni çıkmış akıl hastalarının, önceleri bir parçası oldukları topluluklara hiç dönmedikleri ortaya çıktı. Bu topluluklar -ya da daha doğru bir ifadeyle, hastaların geride bıraktıkları aileleri- onları aralarına alıp yeniden kazanmak için pek de can atmıyorlardı. Hastalar, aileleri ve arkadaşları artık onlara tahammül edemediklerinde hasta olurlar. Hastaneden yeni çıkmış hastalar, böylelikle, devletin hasta bakımı için kendilerine yaptığı (yine de büyük bir hastanenin masrafından az olan) ödemeyi kabul etmeye hazır girişimcilerin -bu nevi bir *business*'a karşı koyabilmeleri mümkün olmayan mahallelerde- açtıkları bakımevlerinin yolunu tuttular. Kısa bir süre içinde pek çok büyük şehirde *akıl hastası gettoları* oluşmaya başladı -örneğin Chicago şehir merkezinin dışında ya da San Jose'de bulunan

7 T. S. N.: Kurumsuzlaştırma: Özellikle 70'li yıllarda etkili olmuş olan ve akıl hastalarının, hastanelerin veya rehabilitasyon merkezlerinin baskıcı kurumsal bağlamından ve tahakkümünden kurtarılarak topluma daha fazla entegre edilmelerini savunan hareket.

benzer bölgelerdeki gibi. Bu gettolar, “kurumsuzlaştırmanın” özgürlükçü fikrinde düşlenen “normal” konuksever topluluklar değildir. Üstelik, Kaliforniya valisi Ronald Reagan gibi politikacıların danışmanlarının öngördüğü üzere devasa bir ekonomik birikime de yol açmışlardır. Dışarı bırakılan ve artık “normal bir vatandaş”a dönüşecekleri düşünülen bu kimseler, kuramın öngördüğü şekilde kendine yeter ve normal bir yaşam süremeyecek ya da bunu istemeyeceklerdir. Bunun yerine, topluma yeniden kazandırılmaları için oluşturulan mekanizmaları manipüle etmeyi ve kentin toplumsal örgütlenmesindeki boşlukların sağladığı alanları ve fırsatları kendi yararlarına kullanmayı öğreneceklerdir. “Evsizler” diye bilinen grubun kayda değer bir kısmını bu eski hastalar oluştururlar.

Hiç kimse, hiçbir politikacı, hiçbir sosyal bilimci bunu öngörmemişti. Peki neden? Bir sosyolojiye giriş dersi, sizi tam da böyle bir ihtimal karşısında uyararak üzerinde çalıştığınız meseleye müdahil olabilecek tüm tarafları her zaman dikkate almanız hususunda ısrar eder. Yani yukarıdaki örnekte sadece hastaları değil, aynı zamanda aileleri de; sadece soyut anlamda “topluluğu” değil, siyasal ve sosyal bir örgütlenme olarak topluluğu da göz önünde tutmanız konusunda bir ısrardır bu. Bu uyarıyı standart araştırma usulleriniz dâhilinde takip ederek insanların nasıl örgütlendiklerini, çıkarlarını nerede gördüklerini ve bu çıkarları savunmak adına hangi kaynakları kullandıklarını araştırırsınız. Bunu yaptığınız takdirde orta sınıfların, bu bakım merkezlerini kendi yaşam alanlarından ötelemek için siyasal ağırlıklarını devreye sokmuş olduklarını görmek sizi şaşırtmaz. Aslında Suttles’in (1972) “savunulan topluluk” analizini okuyarak tüm bunların seyrini takip edebilirsiniz.

Dolayısıyla burada, ki bunun böyle sonuçlanacağı en temel toplum kavramsallaştırmalarından rahatlıkla çıkartılabildi, müdahil olan tüm tarafların analize dâhil edilmemesi, mevcut durumun epey yanlış bir kavranışıyla ve niyetlenmiş-hedeflenmiş sonuçlara hiçbir zaman ulaşamayan bir dizi kötü politikayla neticelendi.

Bir diğer örneği ele alalım: sapkınlık kuramları. “Etiketleme kuramı” denilen sözde devrime hiçbir zaman ihtiyaç olmamalıydı. Aslında bu kuram entelektüel veyahut bilimsel bir devrim falan da değildi (gerçi bunun siyasal bir mesele olduğu söylenebilmirdi; etkilediği mesleki alanlarda, fırsatlar ve örgütlenme noktasında yol açtığı değişimler ve yeni ittifaklar dolayısıyla). Sosyolojik düşüncenin hiçbir temel paradigması tersyüz edilmemişti. Örneğin -W. I. Thomas’ın sosyolojinin dağarcığına ve düşünme biçimine büyük bir katkısı olan- “durum tanımı” kavramı bizi; bir durumun ona dâhil olan aktörlere nasıl göründüğünü anlamaya, neler olup bittiği üzerine düşüncelerini keşfetmeye yönlendirir. Böylelikle, aktörlerin eylemlerinin altında neyin etkili olduğunu anlayabiliriz. Kriminologlar ve sonrasında sapkınlık olarak adlandırılacak olan bu konulara eğilen diğerleri bu boyutları göz önünde bulundursalardı eğer, suç işleyen kimselerin kişilik bozukluklarına sahip olduklarını ya da hastalıklı çevrelerde yetiştiklerini varsaymak yerine, onların hangi saiklerle hareket ettiklerine yine onların bakış açılarından hareketle bakmaya yönelirlerdi. Böylelikle, yasa uygulayıcılarının yaptıklarını verili kabul etmek yerine bunları sorunsallaştırmaları gerektiğini anlayabilirlerdi.

Etiketleme kuramının, devrim olmanın çok ötesinde bir karşı devrim, disiplinin pratiği içinde *bir şekilde* yok olmaya yüz tutmuş temel bir düşünce hattına “muhafazakâr” bir dönüş olduğunu bile söyleyebilirsiniz.

Ancak, buradaki *bir şekilde* ifadesi sorgulanmadan bırakılmamalıdır. Bu temel sosyolojik fikirler tesadüfen ortadan kaybolmadı. Ortadan kayboldular çünkü sosyologlar problemlerini, sapkınlık dramının bazı en önemli aktörlerini dışarıda bırakacak şekilde tanımlayacakları bir tür “bağlılık yemini” ettiler. Bu sosyologlar, bazı faaliyetleri “kötü” olarak sınıflayan tanımın kendisinin (bu yargıyı ifade eden terim ne olursa olsun) bir araştırma nesnesine dönüşmesine müsaade etmediler. Bazı eylemlerin kim tarafından ya da nasıl sapkınlık olarak görüldüğü gibi hususlar

tartışılabilir değildi. Konvansiyonel sosyal bilimciler bu tanımların açık ve doğal olduklarını savundular: Bir aptal dışında kim; bir cinayetin, çocuk fahişeliğinin ya da uyuşturucu kullanımının kötü bir eylem olduğunu sorgulayabilirdi ki?

Aynı şekilde, eğitim üzerine yapılan çalışmalar da sıklıkla, öğrencilerin okulda öğrenmeleri gereken şeyleri neden öğrenmediklerine odaklanıyordu. Araştırmacılar yanıtı genellikle öğrencilerin kendilerinde arıyorlardı: kişilik, yetenek, zekâ ve sınıf kültürü suç etkeninin müdavim birer adayıydı ve bu hâlen de böyledir. Sorunun kaynağını öğretmenlerde ya da okul yaşamının örgütlenmesinde hiç aramadılar. Bu, daha önceki örneklerde olduğu gibi, paranın nereden geldiğiyle de çok ilişkiliydi. Ne de olsa hiç kimse, şikâyet ettiği sorunun kaynağının kendinde olduğunu söylemeniz için size para ödemez. Eğitimciler, okullarındaki eksikliklerin; öğrencilerin ya da öğrenci ebeveynlerinin veya bu öğrencilerin içinden çıktıkları toplulukların sorunlarından ziyade kendi eylemlerinden kaynaklandığını ifade eden araştırmacılardan pek hoşlanmazlar. Bu türden bir bulguyla karşılaşma riskinin olmadığı bir araştırmanın önlerine gelmesini isterler. Eğitimciler, nesnesi oldukları bir araştırmaya katılmayı reddederek bu türden bir bulgunun ortaya çıkma ihtimalini baştan engellerler. (Bir keresinde, çalışma yaptığım bir okuldaki bir öğretmen, kendisiyle mülakat yaptığımı fark ettiğinde gergin ve şaşkın bir biçimde “yani beni de mi inceliyorsun?” diye sormuş ve bunun neden gerekli olduğunu anlayamamıştı çünkü “sorun” ona göre, asla kendisi[nde] değildi).

Kısacası sosyologlar, tartışılan şeyin oldukça önemli olduğu durumlarda kendi teorilerini unuturlar. Kuramlarının içerdiği açık hatları izlemekte ve bir sonucun ortaya çıkmasında etkisi olmuş olabilecek tüm taraflarla (insanlar ve örgütlenmelere) ilgilenmekte başarısız olurlar.

“Makine İnceliği” bu sorunla baş etmeye yarar; önemli olabilecek hiçbir unsur dışarıda bırakmamaya sevk eder. Bizi tıpkı,

tasarladığı makinenin sadece olması gerektiği gibi çalışmasını bekleyen bir mühendis gibi düşünmeye sevk eder. İncelik şudur:

Analizinizin gösterdiği ve çalıştığınız vakada rutin olarak ortaya çıkan sonuçları üreten bir makine tasarlayın. Tüm parçaları -tüm sosyal dişlileri, manivelaları, lastikleri, aksları ve diğer parçaları- ve istenilen sonucu almak için gerekli olan tüm malzeme dizisini dâhil ettiğinizden emin olun. Sosyal bilimciler sıklıkla “sorunlu durumlar” üzerinde çalıştıklarından dolayı, makinenin aslında hiç de üretmek istemediğimiz bir ürünü mutlaka olacaktır ve neden böyle olduğunu şaşkınlıkla sorgulamak kaçınılmaz olarak ironiktir ama bu bizi, içinde bulunduğumuz durumu ciddiye almaktan alıkoymamalıdır.

Gelin inceliği uygulayalım. Hoşumuza gitmeyen bir olguyu düşünün: öğrencilerimiz anlattıklarımızı anlamıyorlar; mecliste ki temsilcilerimiz dürüst davranmıyorlar; doktorlarımız hastalıklara çare bulmaktan çok, para kazanmak ve golf oynamakla ilgileniyorlar. Şimdi düşünün ki, istenmeyen bir sonuç almanın ötesinde, bu makine her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten bir “Yaratıcı”nın niyetinin bir dışavurumu. İtina ve zanaatıyla Yaratıcı, elimizdekiyle tam olarak aynı sonucu verecek özende bir makine tasarlamış. Bu makineden biz de üretmek istiyoruz; böylelikle biz de yozlaşmış politikacılar, anlamayan öğrenciler ya da golf oynayan doktorlar üretebiliriz. Ama ne yazık ki “Yaratıcı” dışarıda yemekte olduğundan ya da telefona cevap vermediğinden planlarımızı hayata geçirmemiz mümkün olmuyor. Dolayısıyla bilgisayar içindeki insanların “tersine mühendislik” dediği işi yapmak durumunda kalıyoruz. Bu makineyi alıp götüreceğiz; nasıl çalıştığını, parçalarının hangileri olduğunu, birbirlerine nasıl bağlandıklarını ve kara kutunun içinde ne olup bittiğini öğreneceğiz. Böylelikle biz de bu bütünüyle olağanüstü sonucun ortaya çıkmasını sağlayabileceğiz.

Diyelim ki okulların öğrencilere hâlihazırda öğrettiği kadar şeyi öğretmesini istiyoruz -ne daha fazlası ne daha azı. Böylelikle öğrenciler, okuldan en azından şu an oldukları kadar yetersiz

düzeyde ayrılıyor olsunlar. Hangi öğrencileri dâhil etmeliyiz? Ne tür öğretmenlere ihtiyacımız olacaktır? Öğretmenler, öğrencilerinin şimdi olduklarından daha fazla motive olmamaları için ne yapmalıdırlar? Öğrencileri, daha fazlasını öğrenme isteğinden nasıl alıkoyabileceklerdir? Öğretmenlerin hangi davranışları öğrencilerin daha fazla motive olmaktan alıkonulmalarına neden oluyor olabilir? Aileleri, hedeflediğimiz sonuca müdahale etmemeleri için nasıl denetim altında tutabiliriz? Okul sisteminin bütçesi, sonucumuza etki edebilecek şeylere harcanmasın diye nasıl sınırlanabilir?

Bu soruların cevaplarını okullarda yapılan pek çok araştırmada bulabiliriz. Örneğin öğretmenlere, öğrencileri hiçbir şey öğrenmedikleri uzun süreler boyunca bekleterek onların okula olan ilgilerini köreltmelerini söyleyebiliriz (bk. Jackson, 1990). Öğrencileri, ezberledikleri ve tekrar ettikleri için ödüllendirebilir ve yorum yaptıkları için cezalandırabiliriz (bk. Holt, 1967 ve Herndon, 1968) vb. Bu, okullara ilişkin yayımlanan araştırmalardan neler öğrenilebileceğinin oldukça yanlı bir özetidir ama durumu net biçimde ortaya koymaktadır.

Benzer deneyler, Alfred Lindesmith'in (1947) bağımlılık süreçlerine ilişkin analizini kullanarak eroin bağımlıları yaratmada ya da Everett Hughes (1943) ve Stanley Lieberman'ın (1980) yazılarında olduğu gibi, etnik temelli iş gücü dağılımına ilişkin süreçleri yeniden işletmek üzere durumlar (makinelere) tasarlamada kullanılabilirler.

Bu türden bir makineyi tasavvur etmek, aksi hâlde dışarıda tutacağımız şeyleri; duygularımızın, bağılıklarımızın ve çıkarlarımızın bizi unutmaya veya ihmal etmeye götüreceği şeyleri dâhil etmemiz için iyi bir neden sunar. Makinemiz, çalışmak için ihtiyacı olan her bileşene sahip değilse çalışmayacaktır.

Ancak, bu türden makineleri tasarlamak bizim için her zaman kolay olmayacaktır. Makineden ne yapmasını istediğimizi, ne tür bir sonuca ulaşmak istediğimizi nadiren tamamıyla bilebi-

liriz. Biz emin olsak dahi, meslektaşlarımızın en azından bazıları bizimle aynı fikirde olmayacaklardır. Bu türden bir görüş birliğine varmış olsak bile, gerçekten iş görecektir bir makine tasarlamak için, parçalarının ve malzemelerinin teknik özelliklerini tamamıyla bildiğimiz çok az sayıda çalışılmış olgu vardır. Toplumsal olgular çok sayıda çevresel koşula o kadar farklı biçimlerde bağlıdır ki, hiçbir zaman yeterli bir tasarım elde edemeyebiliriz. Bu ikilemden kurtulmanın klasik yolu, bu işi sürekli tekrarlamak, aramaya devam etmek, buldukça mekanizmaya yeni parçaları takmaktır. İşin bir bölümünü yapan küçük bir parça oluşturun ve bu parçayı hâlihazırda tasarlanmış olan diğer parçalara ekleyin; hâlâ neye ihtiyaç duyulduğuna bakın; dışarı çıkın ve özelliklerini araştırın; kurun ve çalıştırmayı deneyin. Makinemiz istediğimiz ürüne yakın bir sonuç verene dek bu süreci tekrarlayın -Geertz (1995) bu süreci oldukça iyi bir biçimde anlatıyor. Unutmayın ki gerçekte bu sonuçlara ulaşmak istemiyoruz; bu makine tasarlama alıştırmalarını, sadece ve sadece, söz konusu sonuçların ortaya çıkışında etkili olabilecek tüm unsurları sistematik biçimde araştırmaya yardımcı olması için yapıyoruz.

Organizma Olarak Toplum

Makine, imgesel olarak her zaman kullanışlı ve uygun olmayabilir. Bu makine, ne kadar karmaşık olursa olsun, (tıpkı bekleneni vermeyen öğrencileri inatla mezun etmeye devam eden okullar örneğinde olduğu gibi) ancak ve ancak toplumsal yaşam tekrarlarına dayalı olarak ve sistematik bir usulü izleyerek işlediği müddetçe birbirine benzer ürünler verir. Daha doğru ifade etmek gerekirse, üzerine çalıştığımız bir konunun, hangi yönleriyle tekrara dayalı olduğunu düşünmeye karar verdiğimiz zaman makine imgeleminin iş görebileceğini söyleyebilirim. Çoğu toplumsal örgütlenmenin bu tür tekrar eden nitelikleri vardır. Bu, esasında, toplumsal örgütlenmeden ne kastettiğimizi anlama yollarından biridir: "Bir sürü insanın, çoğu zaman, hemen hemen aynı şeyleri, yine hemen hemen aynı biçimde yapmaları" olarak tarif edilebilecek bir durumdur burada söz konusu olan.

Everett Hughes'un önerdiği üzere, varsayın ki, kapsamı ve boyutu itibarıyla çoğu sosyal bilimcinin çalışmak isteyeceği *Fransız* veya *Çin* Devrimi'ne benzer büyük çaplı bir devrim kapımızda. Ne değişirdi ve ne aynı kalırdı? Gazeteler farklı olabilirdi, televizyon programları muhakkak farklı olurdu. Çöp toplama sistemi değişir miydi? Belki. Su dağıtım sistemi değişir miydi? Muhtemelen hayır. Ancak bu, teorik olarak kıymetlendirebileceğimiz bir konu olmaktan çok uzaktır. Bu türden konuları, ancak devrim gerçekleştiğinde değişimin seyrine bakarak anlayabiliriz.

Bu alıştırma yine de bize her şeyin değişmeyeceğini gösterir. Çoğu şey, daha önce olduğu gibi devam edecektir. "Makine modelinin" en uygun düşebileceği durumlar tam da bunun gibilerdir ve biz tam da bunları her günkü çalışmamıza uygulamak isteyeceğizdir.

Ancak, bazen de toplumsal yaşamı farklı bir şekilde, birbiriyle bağlantılı süreçler olarak anlamayı tercih ederiz. Bu şekilde düşündüğümüzde makine imgesinde olduğu gibi tekrarlardan ziyade bağlantılılığı vurgularız. Şeyler her zaman aynı olmaz ama günden güne birbirlerine bir şekilde aynı yoldan bağlanırlar. Bu, bir canlının dolaşım sistemindeki bağlantılılık gibidir; kalpte olan bitenler, damarlarda, ciğerlerde ve merkezî sinir sisteminde olan bitenlerle karşılıklı etkileşim hâlinindedir.

"Bağlantı", muğlak bir sözcük ama ben yine de bu sözcüğü kullanmayı tercih ediyorum çünkü "etki", "nedensellik" veya hatta da "bağımlılık" gibi sözcüklerin işaret ettiği pek çok bağlantı tarzı mevcuttur. Tüm bu sözcükler bir çeşitliliğe işaret ederler. Bazı unsurların çeşitlenmesi, ona bağlı olarak başka unsurların da değişimini doğuracaktır. Bu şekilde çeşitlenen unsurlar birbirlerini karmaşık biçimlerde etkileyeceklerdir. Bu nedenledir ki, aslında "nedensellik" vurgulamak istediğimiz noktayı açıklamak için uygun bir yol değildir. Söz konusu sistemin parçaları birbirleriyle öyle bir şekilde bağlantılıdır ki, sistemi kuran her *alt sürecin* çıktısının, bir başka sürecin girdisini teşkil ettiğini, bu

şekilde başka pek çok yerden sonuç alındığını ve bu sonuçların da bir başka sürecin girdisi olarak ortaya çıktığını ve işlerin bu şekilde devam ettiğini söyleyebilirsiniz.

19'uncu yüzyılın toplum düşünürleri, *bir organizma olarak toplum* metaforunu, meseleyi bu şekilde kavramak için sıklıkla kullanırlardı. Bu metaforun aşırı aceleci ve “düz” kullanımları -örneğin, toplumun üst sınıflarını bir vücudun beyni, işçi sınıfını ise kasları olarak kabul eden kullanımlar- mevzubahis imgelemi itibarsızlaştırmıştır. Bu noktada, çoklu bağlantıları vurgulayan imgeleme sahip yeni ekolojik anlayışlar, organizma metaforuna yeniden itibar kazandırmışlardır. Esasında, bir dizi toplumsal etkinliğin organik bir özelliğe sahip olduğunu düşünmek, üzerinde düşündüğümüz meseleye katkıda bulunan her türden bağlantıyı aramak, her biri diğerinin işleyiş koşullarını oluştururken birbirlerini nasıl etkilediklerini görmeye çalışmak oldukça işe yarar bir inceliklerdir. Arthur McEvoy'un (1986) Kaliforniya'da balıkçılığa ilişkin ayrıntılı analizi, bu türden analitik bir yaklaşımı örnekler. Avrupalıların istilasından önceki Kızılderili topluluklarıyla başlayan ve 1976'da “Balık Koruma ve Yönetimi Yasası”nın geçirilmesiyle sona eren tüm bir tarihsel analizin küçük bir bölümünden söz edeceğim.

McEvoy, analizine Pasifik Okyanusu'nun ve Kaliforniya sahilinden okyanusa akan nehirlerin büyük çeşitlilikte bir deniz yaşantısına ev sahipliği yaptığından söz ederek başlar: laminarya, su samurları, balinalar, deniz aslanları, kabuklu deniz ürünleri (karides, istiridye, midye) ve daha envaiçeşit balık ama özellikle somon. Bu türler birbirleriyle karmaşık bir biçimde eklemlenirler:

İstiridye ve denizkestanelerinin besin kaynağı olan laminarya, doğal ve çiftlik dalyanları için önem arz eden pek çok balık türünün yiyecek ve barınma ihtiyacını karşılar. Otçullarla [laminaryayı iştahla tüketenler] beslenen az miktarda su samurunun olduğu durumlarda bile laminarya, oldukça bereketli bir biçimde büyür. Laminarya bakımından zengin kıyı suları, la-

minaryanın olmadığı durumlara nazaran daha büyük sayılarda canlıya ev sahipliği yapar ve bu canlı kitlesinin daha büyük bir bölümü, besin zincirinde insanlar için işlevsel olabilecek kadar yüksekte bulunan hayvanların bedenlerinde kümelenmiştir. Su samurlarının olmadığı yerlerde daha fazla otçul fakat daha az laminarya, genelinde ise daha az besleyici sular vardır (McEvoy, 1986, 81).

Farklı toplumların farklı yeme içme alışkanlıkları vardır. Balık ve diğer tüm deniz ürünlerinin tüketimini farklı şekillerde örgütlerler; farklı kültürleri vardır ve bunların tümü, türler arasındaki bağlantıları farklı biçimlerde etkileyerek herhangi bir dönemdeki bitki ve hayvanların sayılarında büyük farklılaşmalara yol açar. 1820'lerde Rus, Amerikalı ve İspanyol tüccarlar, Çin pazarını su samuru postları için büyük bir açgözlülükle sömürerek su samuru miktarının büyük ölçüde azalmasına neden oldular. Bu durum ise, kırk yıl sonra herkes gibi altın bulmak için Kaliforniya'ya gelen ama ırksal nedenlerden ötürü bu faaliyetin dışında bırakılan Çinlilerden bazılarının, hayatlarını başka Çinlilere satmak üzere istiridye avlayarak kazanabilecekleri anlamına geliyordu çünkü bazı Çinliler için istiridye değerli bir besin maddesiydi. Artık su samuru kalmadığından, Çinli tüketicilere tanıdık ve lezzetli gelecek biçimde kurutulan büyük istiridye balıkları San Diego doklarına yığılmıştı (McEvoy, 1986, 76).

Çinli balıkçılar, kendi kültürel yöntemleriyle istiridye sayısını (fokların kürk ticareti için öldürülmelerinin arttığı dönemde) çarpıcı ölçüde azalttıklarında (farklı nüfus gruplarında yiyecek olarak değer verilen bir diğer kültürel olgu) ıskarmoz, palamut, orfoz ve deniz levreği gibi balıkların avlanmasında büyük artış oldu. Bu son cümlemin karmaşıklığı aslında sosyal ve ekolojik gerçekliğin karmaşıklığını ifade ediyor. Oysa bu hiçbir şey; bir taraftan, Kaliforniya'da yaşayan çeşitli Amerikan Yerli kabilelerinin kültürleri arasındaki bağlantıları, dinî ritüellerini, ekonomik yaşantılarını, beslenme ve yiyecek toplama biçimlerini açıklama noktasında, ki bütün bunlar işin bir boyutu, diğer taraftan

ise, Kızılderililerin beslenmesinde büyük önem taşıyan somonu avlayıp konservesini yaparak somonun yumurtladığı nehirleri kirletmek, altın aramak ve ağaç kesip nihayetinde somonları öldürmek için Avrupa kökenli çok sayıda insanı ABD'nin Doğu bölgelerinden buraya getiren ekonomik ve politik motifleri açıklama noktasında daha da karmaşık cümlelere ihtiyaç olacaktır.

Balıkların doğal içgüdüleri, insanların kültürel alışkanlıkları ve bölgenin coğrafi özellikleri arasındaki etkileşimler için yukarıda anlatılanlar sadece küçük bir örneği oluştururlar. McEvoy'un kitabı bundan çok daha fazlasını anlatıyor ve benim burada sunduğum türden özetleri çok daha açık ve anlaşılır kılan ayrıntılar içeriyor. Bunu burada, "toplum bir organizmadır" metaforunun tetikleyebileceği türden işlevsel bir analizi göstermek için anlattım. Toplumu bir organizma olarak görmek kendi içinde analitik bir incelik değildir, yalnızca ilgilendiğiniz konuyla ilgili olan her unsura dikkat etmeniz için genel bir uyarıdır. Organizma olarak toplum görüşü, ne birbirleriyle bütünüyle ilgisiz olan ne de kaba bir belirlenimcilik içerisinde anlam bulan olgular bütününe bağımsız çeşitliliğini göz önünde tutmak ve analizimizde buna yer vermek istediğimizde işlerlik gösterir. Kaliforniya sahilindeki balıkların, insanların, kültürün ve coğrafyanın birbirleriyle ilişkisi tıpkı böyle bir sistemler karmaşasıdır ve bizim açıklamak istediğimiz pek çok meselenin, mekanizmasını değiştirebileceğimiz bir makine olmaktan ziyade bu örneğe benzediğini fark etmek için makul sebeplerimiz vardır.

Belli bazı incelikler, ancak bu türden bir bakış açısından doğarlar. Bunlardan birkaçı şöyledir: *İlki*, analitik kategoriler olarak insan tiplerini bir kenara koymak ve bunun yerine, insanların şimdi ve başka zamanlarda dâhil oldukları eylemlerin kendisine bakmayı içerir. *İkincisi*, nesnelere, insanların eylemlerinin cisimleşmiş biçimleri olarak bakmayı içerir. Her iki incelik de organizma metaforundan şu şekilde beslenir: İnsanlara ve nesnelere, özgün karakterleri sabit varlıklar olarak bakmak onları analitik açıdan bağlamdan bağımsız kılar –teoride değilse de pratikte

kesinlikle. Oysa eylemin kendisini başlangıç noktası olarak kabul etmek, analizi; içinde eylemin meydana geldiği duruma ve çalışma nesnenizin, bağlamıyla birlikte, çevresindeki diğer tüm şeylerle olan bağlantı noktalarına odaklar. Eylemler yalnızca, siz onların neye karşılık geldiklerini, hangi olguların ilgilendiğiniz şeyin mevcudiyeti için gerekli koşulları sağladığını bildiğinizde anlam taşır. Kişinin ya da nesnenin karakteri tüm durumların çeşitliliğine direnecek kadar değişmez veya durağansa; gördüğü iş her neyse bunu yapması için hiçbir ek faktör gerekli bir koşul teşkil etmiyorsa; bu, araştırma başlamadan önceki teorik inşanın öngördüğü şeyin dışında yeni bir ampirik bulgu keşfettiğiniz anlamına gelir.

İnsanları bir eylem bütünü olarak görmek

Bu incelik, sosyal bilimcilerin toplumsal tipolojiler oluşturma alışkanlığının yerine bir alternatif önerir. Klasik bir örnek: sosyologların, alışıldığı üzere sapkınlar ile sapkın olmayanları; mevcut kurallara uyum sağlayanlar ile bu kuralları çiğneyenleri birbirlerinden ayırmaları. Bunda yanlış olan ne vardır? Bunun alternatifi nedir?

Burada yanlış olan, bu türden bir çözümlemenin temel analiz biriminin bir kişi tipi olması ve bu kişiye, gerçekte sanki kendisi tamamıyla buymuş, bu da olabileceğinin tümüymüş gibi muamele edilmesi ya da bu türden insanların yaptıkları veya yapmaya meyilli olduklarının da bir anlamı varmış, bu da çizilen kişi tiplmesi tarafından nedensel olarak “açıklanabilirmiş” gibi davranılmasıdır. Araştırmacılar bunu, psikolojik tiplerle ama aynı zamanda toplumsal nitelikler üzerine kurulan kategorilerle de açıklarlar: sınıf kategorileri, etnik kategoriler, toplumsal cinsiyet kategorileri ya da meslek kategorileri, bunun yanı sıra dışadönük veya içedönük kişiler, sapkınlar veya psikopatlar...

Bu yanlış bir başlangıç noktasıdır çünkü hiç kimsenin, kendileri için çizilen tiplmeye uygun davranmadığı kolaylıkla görülebilir. Her kişinin eylemi her zaman bundan daha değişken ve

öngörülemezdir. Burada insan özgürlüğünün, sosyolojik kuramlaştırmının prangalarından nasıl kurtarılabileceğine ilişkin bir argüman geliştirmiyorum –yalnızca basit bir gözlem yapıyorum. Bir öngörü vermeleri gerekirken bunu yapmayan tipler kullanışlı da sayılmazlar.

Bu itiraza karşı verilen geleneksel cevap şudur: Bütün bu inşa edilmiş tiplerin araştırmacıya, insan davranışlarını oldukça ufak bir hata payıyla öngörme imkânı verdiğinde ısrarcıysanız *bilim karıştı* bir konuma geçiyorsunuzdur. Neden? Çünkü böylesi bir mükemmellikte ısrar etmek, mütevazı öngörü başarısının gerçekçi ve ulaşılabilir bilimsel hedeflerini saf dışı bırakır. *Bilim karıştı* olma suçlamasını sırtlamayacağım çünkü bunun basit ve kolay ulaşılır bir çözümü vardır: insan tipleri yerine eylem tiplerini ikame etmek. Bu yer değişikliğinin kuramsal gerekçesi, kişi tipleri söyleminin (ister psikolojik ister sosyolojik temellendirmelerle olsun), kişilerin sistematik olarak, dâhil oldukları iddia edilen tipin gerektirdiği gibi hareket ettikleri yönündeki temelsiz sayılıştan kaynaklanmaktadır. Alternatif varsayımsa, insanların her şeyi hesaba katarak verili bir koşulda yapmak zorunda oldukları ya da yapmanın onlar için daha doğru görüldüğü davranışları benimsedikleri, koşullar sürekli değiştiği için de onlardan “hem sürekli hem tutarlı olan” bir davranış beklemek için hiçbir sebep olmadığıdır. Bu, bir sosyolog için de daha makul ve ampirik olarak da daha doğru bir çıkış noktasıdır.

Dietrich Reitzes (Lohman ve Reitzes, 1954), ırksal ayırım temelinde bölünmüş bir mahallede, farklı ırklardan üyelere sahip bir işçi sendikasında beyaz üyelere karşı sergilenen tutumun ölçüldüğü bir ankette sözünü ettiğimiz şeyi göstermektedir. Anket sonuçlarına göre, anketi iş yerinde cevaplayanlar ırk ayırımına ilişkin konularda daha hoşgörülüydüler; oysa anketi evlerinde cevaplayanlar tıpkı komşuları gibi bağnaz bir tutum sergiliyorlardı. Eğer bu verilerden yola çıkarak insanları hoşgörülü ve bağnaz olarak sınıflandırırsanız büyük bir sorunuz var demektir. Eğer insanları bazı zamanlarda hoşgörülü bazı zamanlarda da

bağnaz olarak görürseniz bu tutum farkını yine de açıklamamız gerekir. Eğer bunu yapmak istemezseniz insan doğasının nasıl hızlıca değişebildiğini anlamak konusunda bir sorununuz yok demektir. Bir insan tipi yerine eylem tipini ele almak sorunu çok daha anlaşılır hâle getirir.

Bu türden bir sorun için önerebileceğimiz en makul çözüm, eylemleri belirli durumlara verilen tepkiler olarak almak ve durumlar ile eylemler arasındaki ilişkilerin genellemeye imkân veren bir tutarlılığa sahip olabileceğini düşünmektir. Böylelikle şunu söyleyebileceğizdir: “X türünden bir durum içerisinde bulunan, bunun baskısı altında kalan ve bu durum karşısında bazı seçeneklere sahip olan bir kişi şunu şunu yapar.” Şunu da söyleyebilirsiniz: “Birbirini takip eden durumların belli bir sekansı, yapıp ettikleriyle ilgilendiğiniz insanlar tarafından takip edilebilecek bir patika oluşturabilir.” (Driscoll’ün cinsiyet değiştirme operasyonu geçiren insanlara ilişkin analizi bunun bir örneğidir.)

Lindesmith’in (daha önce referans verdiğim ve vermeye de devam edeceğim), afyon bağımlılığı üzerine çalışması, bu eleştirilen stratejiyi işleterek belli kişi tiplerinin bağımlı hâle geldiklerini savunmak yerine, bağımlılıkla sonuçlanacak bir davranış tipinin mevcut olduğunu ve eğer tüm koşullar bir araya gelirse herhangi birinin de bu tür bir davranışa kendini kaptırabileceğini iddia eder. Dolayısıyla, onun çalışması bağımlılardan ziyade bağımlılık davranışı üzerinedir. Benzer şekilde, ben de kendi çalışmamda bir kişi tipi olarak esrar kullanıcılarından söz etmek yerine, bir eylem türü olarak esrar kullanımından söz etmiştim.

Ancakburada bir noktayı açıklamam gerekiyor. Lindesmith’in yaptığı gibi ben de (tıpkı herkesin yaptığı gibi) aslında kişi tiplerinden söz ediyordum. Elbette, onun çalışmasında *bağımlılar*, benimkinde de *esrar kullanıcıları* ifadesi sıklıkla geçiyordu. Ancak her ikimizin çalışmasında da bu ifadeler bir kısaltma olarak, söz konusu davranışları öyle ya da böyle rutin hâline getiren insanları tarif etmek için kullanılıyordu. Okuyucuların bu

kullanımların aslında bir *kısaltma* olduğunu; araştırmamızdaki kişilerin, bu eylemleri sıklıkla gerçekleştiren sıradan insanlar olduklarını anlayacaklarını umuyorduk (her ne kadar çoğunlukla böyle anlaşılmamış olsa da).

Analizimiz, belli bir eylemde bulunmanın onun tekrar yapıp yapılmayacağını ve nasıl yapılacağını etkileyen koşulları kavramayı hedefliyordu. X'i yapmak, diğer insanların X'i yapmayı sürdürmenizi daha olası hâle getirecek bir tepki göstermelerine neden olabilirdi. X'i yapmanın (çok fazla içmenin karaciğerinize zarar vermesi gibi), şimdi ve gelecekte eylemlerinizi etkileyecek fiziksel bir sonucu olabilirdi. En önemlisi, X'i yapmak X'i tekrar tekrar yapmayı sürdürme ihtimalinizi daha da arttıracak bir dizi farklı süreci etkin hâle getirebilirdi.

İnsanları belli tiplerle tarif etmek, insan eylemlerinde bir düzenliliği arama şeklidir. Durumları ve belli eylem kalıplarını tasnif etmek ise farklı bir yola kapı aralar. İnsanlar yerine eylemlere odaklanmak; durağanlıktan ziyade değişimi, yapıdan ziyade süreçleri kavramanıza imkân tanır. Değişimi, toplumsal yaşamın bir "normali" olarak görürsünüz; böylelikle bilimsel problem, değişimi ya da değişimin olmayışını değil, onun yönünü ve şeyler aynı kaldıkları zaman zarfındaki özel durumları açıklamayı olanaklı kılar.

Şeyler, bir arada hareket eden insanlardır yalnızca

Fiziksel nesnelerin, fiziksel olarak yeterince gerçek olsalar dahi, "nesnel" özellikleri yoktur. Daha soyut toplumsal nesneler için de benzeri bir savda bulunulabilir. Onlara, sahip oldukları özellikleri, toplumsal gayelerimiz doğrultusunda, gerçekliklerini kavrayarak biz veririz. Sosyologlar sıklıkla, nesnelerin fiziksel özelliklerinin onlarla temas hâlindeki insanları sınırlandırdığını söylerler ama nesnelerin sınırlayıcılığı, ancak ve ancak, herkes onları nasıl kullanıyorsa öyle kullanıldıklarında geçerlidir. Bir uyuşturucunun, merkezî sinir sistemi üzerinde ölçülebilir etkileri olabilir. Ancak, bu uyuşturucunun etkilerinin gerçekleştiğinin

farkında değilseniz ya da etkilerinin neler olduğunu bilmiyorsa-
nız uyuşturucuyla “kafayı bulmazsınız.” Bunun, elbette bazı
tartışmasız sınırları vardır; kimse suyun altında nefes alamaz.
(Bunu söyledim ya, şimdi hemen birinin hatalı olduğunu, bunu
yapmanın bir yolunun olduğunu söylemek için yazmaya koyul-
duğunu görebiliyorum!)

Bir uyuşturucunun “kafa bulma”yı sağlayıp sağlamadığı ya
da bağımlılık yapıp yapmadığı örneğinde olduğu gibi, nesnenin
olağan özelliklere sahip değilmiş gibi görüldüğü belli durumlar-
da (ki bu durumları her zaman bulabiliriz), bu nesnenin fiziki
özellikleriyle toplumsal tanımları arasındaki etkileşim bize bazı
ipuçları sağlar. Buradan hareketle, bir fiziki nesneye içkin olduğu
düşünülen bir sınırlılığın aslında toplumsal bir tanıma dayandığını
görürüz. Hatta, bir nesnenin toplumsal tanımının değişmesiyle
karakterinin de değişmeye başlaması dahi söz konusudur.
Yukarıda belirttiğim üzere, bir nesne, aslında onunla ilişkilenen
tüm eylemlerin sonucunda cisimleşir. Fiziksel gerçekliği tartış-
ma götürmeyecek bir müzik enstrümanını ele alalım. Bu enstrü-
man, kuşkusuz, çok sayıda akustik deneyin sonucunda bugünkü
fiziksel biçimine ulaşmıştır ama aynı zamanda nesiller boyu onu
belirli biçimleriyle kullanan müzisyenlerin, bestelerlerinde gene
o enstrümana belirli biçimleriyle yer veren bestecilerin aracılığıyla,
kısacası tüm bu üretim ve icra sürecinin sonucunda, bu ic-
rayı müzik olarak kabul eden dinleyiciler ile müzik şirketlerinin
de eksik olmadığı bir sürecin sonucunda cisimleşmiştir. (Bu ve
yakın örnekleri enine boyuna tartışmıştım: Becker, 1982.)

Bruno Latour’un (1995), bilim insanlarının üzerinde çalıştığı,
Brezilya’dan gelen bir toprak örneğinin nasıl değiştiğini analiz
ettiği çalışması da fiziki nesnelerin özelliklerinin insanların kolektif
eylemleriyle şekillendiğine ilişkin incelikli bir örnek sunar.
Latour, bir büyüme hormonunun moleküler yapısını araştıran
bir biyoloğun tam teşekküllü ve yüksek teknoloji laboratuvarında
bilimsel araştırmalar yapmıştı. Paris’te, o döneme göre oldukça gelişmiş
Louis Pasteur Laboratuvarı’nda ve Pasteur’un

şarbon hastalığının nedenlerine ilişkin teorilerini sınamak için bir çiftlikte kurduğu laboratuvara benzer bir yerde de bu çalışmayı sürdürmüştü. Latour, bu araştırmalarından yola çıkarak bilim yapma pratiğinde laboratuvarların çok önemli olduğu sonucuna vardı (zira laboratuvarlar, bilim insanlarının üzerinde çalıştığı herhangi bir şeyi -hormon, mikrop ya da başka bir şey-, gerçek yaşamdaki tüm etkileşimlerinden izole etmelerine imkân tanıyordu). Bir mikrobu izole edip doğal düşmanlarından koruduğunuzda; onları, üzerlerinde deney yapmaya elverişli olacakları ölçüde geliştirebilir, dolayısıyla da deneyci biliminin yöntemlerini tatbik edebilirdiniz. Latour için, laboratuvar yoksa bilim de yoktur.

Ancak, laboratuvar deneyi yapmak mümkün olmadığında, ki çoğu zaman mümkün değildir, nasıl bilim yapabilirsiniz? Latour muhteşem bir stratejiyle (bir sonraki bölümde ele alacağımız bir konu), bazı Fransız toprak bilimcilere tropikal Brezilya'nın tam ortasındaki Boa Vista ormanlarına kadar eşlik ederek onların sorunları çözme biçimlerini izlemeye karar verdi. Toprak bilimcileri, çalıştıkları o belirli yerlerde, "ormanın mı savanaya zarar verdiğini, yoksa savananın mı ormandan toprak çaldığını" bilmek istiyorlardı. (Bu, onlar için ve aynı bilimsel alanda çalışan dünyadaki diğer bilim insanları için ufak bir toprak parçasından çok daha ilginç bir konuydu.) Laboratuvarda böyle bir şey üzerine çalışamazsınız; orman ve savana arasındaki sınıra gitmeniz ve neler olup bittiğini görmeniz gerekir. Dahası, süreç yavaş biçimde ilerler. Sadece oturup olan biteni izleyemezsiniz. Alandaki farklı noktalardan alınan toprak örneklerinden çıkarımlar yapmanız gerekir.

Ancak, orman ve savana vahşidir ve bilimsel faaliyetler için uygun yerler değildir: Dolayısıyla bilim insanlarının önce onlara kendi düzenlerini dayatmaları gerekir. Referans noktaları oluşturmak için ağaçlara sayılar çivilerler -bir ağacı diğerinden ayırmanın başka nasıl bir yolu olabilir? Toprak hiçbir zaman temizlenmediğinden net görüş hatları gerektiren geleneksel araş-

tırma araçlarını ve yöntemlerini kullanamazlar; belirli aralıklarla yerlere ince çizgiler çekerler: Dolayısıyla bir hattın sınırlarını belirlemek için özel bir araç (Topofil Chaix) kullanırlar. Böylelikle hattaki her noktadan bir toprak örneği çıkarabilirler ve araştırma alanlarının birinden gelen toprağı başka bir yerdeki toprakla kıyaslayabilirler. Bu karşılaştırmayı, işaretler ve hatlarla yere çizilen yüz kareyle bütününü örtüşen biçimde her toprak parçasını 10x10 “Pedocomparator”da [Karşılaştırmalı Toprak Ölçer Cihazında] düzenlenmiş yüz küçük kutuya yerleştirerek sistematik olarak yaparlar.

Latour bu süreci burada yaptığımdan çok daha detaylı biçimde takip eder; benim burada kendi argümanlarımı temellendirmek için özetlediğim bu işlemlerin bütün maharetini kavrayabilmek için Latour’un bu makalesinin tümünü okumak boşuna olmayacaktır. Benim için önemli olan kısım, makaledeki 12 No.lu figürde, *toprak çalışan* bilim insanlarından biri olan René Boulet’nin, araştırma planında belirlenen bir derinlikten çıkarılan bir toprak parçasını alarak Pedocomparator’un küplerinden birinin içine yerleştirdiğı bir fotoğrafta yer alıyor:

Bu toprak parçasına bakın. René’nin kısmen sağ elinde tuttuğı toprak, hâlen toprağın tüm maddiliğini koruyor: “küller

küllere, tozlar tozlara dönüşüyor.”⁸ Ancak, René’nin sol elinde kısmen tuttuğu mukavva kutunun içinde, toprak bir işarete dönüşüyor, geometrik bir biçim alıyor; numaralandırmış ve yakında bir renkle tanımlanacak olan bir kodun taşıyıcısına dönüşüyor. Bilim felsefesinde, sol el sağ elin ne yaptığını bilmez. Antropolojide ise iki eli birden kullanırız: İşaretin topraktan silindiği o yer değiştirme anında okurun ilgisini bu melezde toplarız. Gözlerimizi bu eylemin maddi ağırlığından hiçbir zaman ayırmamalıyızdır. Bu imgede Platonculuğun dünyevi boyutu açığa çıkar. Topraktan toprak ideasına atlamıyoruz; kesintisiz ve ölçülemeyen toprak parçalarından geometrik bir küpte x ve y koordinatlarıyla kodlanan farklı bir renge geçiyoruz. Ancak René, önceden belirlenmiş kategorileri muğlak bir ufukta kategorize etmiyor; Pedocomparator’una toprak parçasının anlamını yüklüyor, onu *ayrıştırıyor*. Burada sadece önemli olan, bilinen (örneği alınan) toprağın gerçek toprağın yerine geçtiği durumdaki yer değiştirme işlemidir. Şeyleri ve sözcükleri birbirinden ayıran büyük boşluk, toprak parçaları ve Pedocomparator’un küp-kısım-kod’u arasında çok daha küçük boşluklara dağıtılmış biçimde her yerde bulunabilir (Latour, 1995, 163-65).

Latour bu anı, yeterince “gerçek” (bir parça Brezilya toprağı) görünen tüm anların bir prototipi olarak bilimsel saiklerle “soyutlanmış” ve başka bir “gerçek” nesneye (örneğin sistematik karşılaştırmalar yapmak üzere yeryüzünün bir numunesi olarak) dönüştürülebilir ve hatta başka bir gerçek nesne elde etmek için de -örneğin bir bilimsel makalede tablo ya da çizelge olarak- yeniden soyutlanabilir bir an olarak görür. Burada anlatmak istediğim şey, fiziksel bir gerçek olarak bir avuç toprak parçasından ne çıkaracağımızdır. Bize göre bu yalnızca bir toprak parçası olabilir ama Boulet’ye ve meslektaşlarına göre bilimsel bir kanıtın bizzat kendisidir.

Pek çok nesnenin özelliği elbette bu kadar radikal biçimde değişmiyor. Gerçekte insanlar, çoğunlukla ve kusursuz bir biçimde, nesnelere sabit bir varlıkları varmış ve değişmezlermiş

8 T.S.N.: Burada İncil’de geçen “dust thou art, and unto dust thou shalt return” ifadesine gönderme yapılmaktadır.

gibi yaklaşırlar. Sosyal bilimci içinse, bunu nasıl yaptıklarını açıklamak ilginç bir soruya dönüşür. Genel cevap, insanların nesnelere ilişkin aynı şekilde düşündükleri ve aynı tanımlarda uzlaştıkları sürece onların özelliklerini muhafaza ettikleridir. Nesnelerin ne oldukları, ne işe yaradıkları ve nasıl kullanılabilecekleri hususunda bir orta yola, bir mutabakata ulaşmak kolektif eylemi çok daha kolaylaştırır. Tanımı değiştirmek isteyen biri bunu yapabilmek için ciddi bir bedel ödemek zorunda kalabilir; bu yüzden çoğumuz nesnelerin mevcut tanımlarında hemfikir olmayı tercih ederiz.

Öyleyse nesneler, sabitlenmiş toplumsal mutabakatlar ya da beşerî etkileşim tarihinin sabitlenmiş anlarıdır. Bu süreci analitik olarak anlamak için püf noktası ise, bir nesnenin şu an bu şekilde mevcut olabilmesi için hangi yolların izlenmiş olduğunu, kimin ne yapmış olduğunu görebilmektir. Derslerimde bu türden egzersizleri sıklıkla yaparım: El altında olan herhangi bir nesneyi -bir öğrencinin defterini, ayakkabıyı, bir kalemi- kullanarak bu nesnenin mevcut hâline gelmesindeki eylemlerin ve karar anlarının izini sürerim.

Fiziki nesnelerde cisimleşmiş toplumsal mutabakatı kavrayabilmenin en kolay yolu, bu mutabakatın, alışageldiğimizden daha farklı bir nesne ile sonuçlandığı durumlarla ilgilenmektir. Bunun klasik bir örneği QWERTY klavyesidir; bu klavyelerin yetersiz ve işlevsiz yapısı, standart nesnelerin tasarımındaki ön aşamaların sahip olabileceği devasa etkiyi eksiksiz biçimde imler.

QWERTY klavyelerin tuş yapısı hızlı bir kullanımı yavaşlatmayı hedefliyordu çünkü tuşlara çok hızlı çok basıldığında eski makineler bozuluyorlardı. Klavye bu şekilde kullanıma sokulduktan sonra ise, ileride piyasaya sürülecek olan ve daha ergonomik bir tuş sırasına sahip klavyelere karşı (daha hızlı, daha sade ve daha yerinde DVORAK klavyeleri gibi) müthiş bir direnç baş göstermişti çünkü birçok insan eski [QWERTY] klavyelere fazlasıyla alışmıştı ve yeni klavyelerin artık “pratik” bir değeri olamazdı (bu örnek “David, 1985”te tasvirlenmiştir).

Her şey zorunlu olarak bir yerde meydana gelir

Sosyologlar (tarihçiler hariç, sosyal bilimlerin diğer alanlarında çalışanların bir kısmında da daha az olmak üzere) üzerinde çalıştıkları insanların kimliklerini “gizli” tutmayı (bir gerekçesi olsa veya olmasa da) bir şeref meselesine dönüştürmüşlerdir. Ancak, bununla birlikte neredeyse her zaman, araştırmalarını yürüttükleri çerçevenin, verilerinin geldiği yerin kısa bir betimlemesini yaparlar. Şöyle derler mesela: “Verilerimi (bunların nicel mi, yoksa nitel mi olduğunun bir önemi yoktur) sayıca eşit biçimde dağılmış ve siyahilerden, beyazlardan ve Latinlerden oluşan bir işçi sınıfı muhitindeki çocuklardan topladım. Kentin batı yakasında, büyük bir nehre bakan bir tepenin üzerinde bulunan bu bölgede, önceki yirmi yıl boyunca net bir iş kaybı yaşanmıştı ve vergi gelirleri büyük ölçüde düşmüştü.” Bu türden bir tasvir, aslında daha kolay yoldan “Cleveland (ya da Detroit’te)’da şu şu muhitler üzerinde çalıştım” şeklinde ifade edilebilecek bir bilgiyi dolaylı yoldan verme çabasıdır.

Birkaç meslektaşım ve ben lisans seviyesindeki üniversite öğrencileri üzerinde yaptığımız çalışmayı sunduğumuzda (Becker, Geer, Hughes, 1968/1994) araştırmayı gerçekleştirdiğimiz üniversitenin ismini vermiştik -Kansas Üniversitesi- ama şöyle kısa bir açıklama da yapmıştık:

Üniversite (Kansas City/Kansas’ta yer alan tıp fakültesinin dışında) nüfusu 32.000’den fazla olan Lawrence/Kansas’ta yer alıyor. Lawrence, Kansas eyaletinin en büyük şehirlerinden biridir ve nüfusu sadece, Kansas City ve banliyösü (Wichita, Topeka ve Salina) tarafından geçilir. Kansas City’nin merkezi Lawrence’a arabayla yaklaşık kırk beş dakika uzaklıktadır. Topeka şehri daha da yakındır. Şehirde farklı iş kolları olmasına rağmen üniversite en büyük işletmedir. Lawrence bir üniversite şehridir.

Üniversitenin, eyaletin doğusunda, nüfusun en yoğun olduğu bölgede yer alan en büyük bölümü, daha küçük yüzlerce yerleşim yeri ve kasabanın olduğu ovalara bakan ve oldukça yüksek bir tepe olan Oread Tepesi’nin üzerine kurulmuştur.

Nüfus bakımından diğer pek çok şehirden daha büyük olan Lawrence; Kansas City ve (dünyaca ünlü bir psikiyatrik tedavi ve araştırma merkezine sahip olmasından ötürü, yerleşim yeri olarak büyüklüğünü fersah fersah açacak kültürel imkânlarla sahip) Topeka'nın rekabetine rağmen eyalet için kültürel ve entelektüel bir cazibe merkezidir.

Lawrence, her şeyiyle bir Orta Batı üniversite şehridir. Eski ve yeni okul binalarıyla, yurtlarıyla, dernekleri ve kulüpleriyle, futbol sahasıyla ve öğrencilerle dolu, kenarlarında sıralı ağaçların olduğu caddeleriyle üniversite şehrin kalbidir. Üniversitenin arka taraflarında öğretim üyelerinin ve kasaba halkının rahat evleri ve onların da arkasında neredeyse her Amerikan şehirde bulunan banliyö çeperleri yer alır. Kampüsün tam kuzey yönünde, neredeyse yürüme mesafesinde, şehrin merkezi, esnaflar çarşısı, ofisler, Kaw Nehri ve otoyol girişi yer alır (1968/1994: 16-17).

Sosyal bilimciler neden bu açıklamalara ihtiyaç duyarlar? Peki ya ben ve arkadaşlarım? Kansas Üniversitesi ve Lawrence'la ilgili bu ayrıntılara neden girdik? (Bk. Hunter, 1990, 112-117, ilgili tartışma.) Sosyal bilimciler genellemeler yapmayı severler ve tam da bundan ötürü, kendi "örneklerinin" diğer örneklerden çok da farklı olmadığını hatırlatmayı severler. Kendi örneğimizin önemli bir "temsiliyet" gücünün olduğunu, kendisine benzer pek çok ya da çoğu durumu örneklediğini söylemeyi severiz. Bu, sadece ilginç öyküler ya da olaylar değil, toplumsal bir olgu ya da sürece ilişkin bazı önemli genel sonuçlar elde ettiğimizi söylemimize olanak tanır. (Örnekleme bölümünde bu konuyu yeniden ele alacağım.)

Ama unutmayın, "örnek" dedim. Her araştırma alanı genel bir kategori içerisinde yer alan bir durumdur (örnektir). Dolayısıyla bu örneğe ilişkin bilgi, genellenmiş kategoriye (olguya) ilişkin de bilgi verir. Mevzubahis kategorinin (olgunun) içerdiği tüm örneklerin tamamıyla birbirine benzediğini ya da en azından en anlamlı noktalarda kesiştiklerini, ancak ve ancak, yerel ve hususi olanı görmezden gelmek şartıyla söyleyebiliriz. Örne-

ğimiz doğrudan Kaliforniya üzerineyse bazı açılardan Michigan, Florida ya da Alaska'da geçen bir örnekten farklı olacaktır çünkü coğrafi bölgeyle ilişkili olan, buna dâhil ya da bağımlı olan her unsur (bunun sonu yoktur) üzerinde çalıştığımız örneği mutlaka etkiler.

Nedir bu unsurlar? Örneğin hava durumu. 1960'larda Kaliforniya'da gerçekleşen öğrenci isyanlarının Minnesota'da da aynı şekilde cereyan etmesi çok zordu; dış mekânlarda yaptığınız eylemler, tüm sene boyunca ılıman bir iklim söz konusuysa ya da havalar gerçekten soğumaya başlamadan önce yalnızca birkaç aylık bir okul döneminiz varsa fark yaratabilecek bir değişkendir. Çok sayıda insanın rutin biçimde kamusal alanlarda vakit geçirdiği ve böylece örgütler, konuşmacılar ve olayların seyri tarafından harekete geçirilebilecek hâlde bulundukları bir durum kendiliğinden gelişen bir ayaklanmanın başlangıcını teşkil ediyorsa eğer, o hâlde bu koşullar çimlerin üzerinde yemek yenebilen, frizbi oynanabilen ya da öylesine zaman geçirilen bir ortamda çok daha kolay bir araya gelebilir. Hava sıcaklığı genellikle eksinin altındaysa ve kısa bir süreliğine bile olsa dışarıda kalmak soğuk çarpmalarına neden oluyorsa böyle bir kalkışmayı beklemek daha zor olacaktır. (Ancak elbette imkânsız değildir; Irving Horowitz, bana Rus Devrimi'nin en önemli olaylarından bazılarının bu ülkenin en soğuk yerlerinde gerçekleştiğini, söz konusu "etkiler"in bir "belirlenim" olmadığını hatırlatmıştı.)

Nüfus özellikleri de -örneğin nüfusun eğitilmiş olup olmadığı, farklı etnik ve ırksal grupları içerip içermediği, belirli mesleki becerilerin yaygınlığı veya sınırlılığı gibi- bir fark yaratır. Bunlar ve bunlara benzer veriler, tabakalaşma süreçleri ve bu süreçlerle doğrudan ilişkili davranış ve örgütlenme şekilleri üzerine girişilebilecek her araştırma için fevkalade önemlidir. Bağlantılar oldukça karmaşık olabilir ve birbirleriyle ilişkili bir dizi olgu üzerinden gerçekleşebilir. İşte geniş kapsamlı bir örnek:

Tıbbi bir pratiğin örgütlenmesi üzerine çalıştığımızı farz edelim.

1. İrksal ve sınıfsal anlamda farklılaşan gruplar yemek yeme alışkanlıkları açısından da sıklıkla farklılaşırlar; bazı gruplar geleneksel olarak çok fazla et yerken diğerleri yüksek kolesterolli yiyecekler tüketirler.

2. Yeme alışkanlıklarının hastalık şablonlarıyla güçlü bir bağlantısı vardır; örneğin kalp hastalığı oranlarındaki farklılıkların, doymuş yağ oranındaki (et bu türden yağlardan büyük oranda içerir) farklılıklara bağlı olduğu düşünülür. Dolayısıyla sofraya kültürü değişkenlik gösteren topluluklar, yakalanan hastalıklar noktasında da değişkenlik göstereceklerdir.

3. Bir bölgede çalışan doktorların sıklıkla karşılaştıkları hastalıklar, bu bölgede yaygın olarak gözlemlenen sağlık sorunlarına göre değişkenlik gösterecektir. Bu da bölgedeki nüfus yapısı ve kültürel pratiklerle yakından ilişkilidir. Kültürel özellikler gereği insanların yüksek kolesterolli yiyeceklerle beslendiği bir bölgede muayenehane açan bir doktor, muhtemelen kalp sorunu yaşayan pek çok hastayla karşılaşacaktır.

4. Şimdi tüm bunlara bu bölgenin fiziki özelliklerini ekleyin. Örneğin dağlık bir yer olsun. Burada yaşayan insanlardan bazıları, sofraya kültürlerinden kaynaklanan yüksek kolesterol seviyelerinin olumsuz etkilerinin bir kısmından yorucu fiziki egzersizlerle, örneğin tepelere tırmanıp inmekle kurtulabilirler. Diğerleri böyle yapmıyor ve dönem dönem aşırı yüklem yaparak kalple ilgili sorunlar yaşama risklerini arttırıyor olabilirler. Örneğin, kışın çok fazla kar yağması sebebiyle, kapılarının önünü açmak için oldukça yorucu ve yoğun bir kürekleme faaliyetine girişebilirler ve böylece kalp krizine yakalanma risklerini neredeyse sistematik olarak arttırabilirler.

5. Doktorlar belirli bir dereceye kadar uzmanlaşmış ve tümü aynı tipte hastalıklarla karşılaşmıyor olsalar da örneğimizdeki bölgede çalışan pek çok doktor, hastaların, yüksek kolesterolli beslenme kaynaklı geliştirdikleri aynı kültürel/tıbbi belirtileri rahatlıkla görebileceklerdir: yüksek kan basıncı, kalp krizleri ve bunlara benzer rahatsızlıklar.

6. Benzer koşullarda mesleklerini icra eden profesyoneller, bunları tartışma fırsatı buldukları zaman; örneğin hekimlerin durumunda olduğu gibi, hastaların söz konusu hastalığa nasıl yakalandıklarına, bu hastalığa yakalanmalarının kimin “hatası” olduğuna, bu hastaların bundan sonra artık kendilerine bakmak için ne yapacaklarına ya da yapmayacaklarına ilişkin hususları içeren ortak bir bakış açısı geliştirirler. Çalıştıkları bölgede en çok karşılaşılan hastalıklardan kaynaklanan sorunlarla uyumlu iş birliği biçimleri de geliştirebilirler. (Örneğin ara sıra, tatillerini ve hafta sonlarını rahatsız edilmeden geçirebilmek için birbirlerinin yerine geçmeleri gibi. Ancak, mesela kalp sorunlarından veya Alzheimer’dan muzdarip daha yaşlı bir nüfus için belirli bir türde, yüksek hamilelik oranlarının olduğu daha genç bir grup içinse başka türden iş birliği biçimleri tesis edilecektir.)

Mesleğin icra edildiği bir bölgenin, bu türden bir analize dâhil edilebilecek diğer tüm özelliklerini burada listelemeyeceğim. Profesyonellerin mesleki-kültürel şemalarının, onların *ne-rede* çalıştıkları ile bir ilgisinin olabileceğini söylemekle yetiniyorum –aslında bu fena bir hipotez olmazdı.

Bu türden “bağlam bilgileri” çoğunlukla böyle adlandırılır ve ne ifade ettiğini her zaman tam olarak kestiremesek de genellikle analizimize ekleriz çünkü analizimizin önemli bir bölümünü oluşturmaya da çalıştığımız örneğin bazı hususiyetlerini açıkladığını düşünürüz. Hatta bu türden detayları dâhil ederken bunun insanlara bölgenin “atmosferini” vermesini ya da bahsi geçen yerin neye benzediğini “hissettirmesini” amaçlarız. Bu, biraz (bazen fazlasıyla) edebî oyun da içerir.

Bununla birlikte, dâhil ettiğimiz “arka plan ayrıntıları” aslında arka planın kendisinden çok daha önemlidir; anlatıyı daha gerçekçi kılmak için serpiştirdiğimiz basit bir yerel renk demeti değildir söz konusu olan. Yaptığımız bundan fazlasıdır. Bu ayrıntılar, çalıştığımız konunun -açığa çıkardığımız ilişkilerin, keşfiyle böhürlenmek istediğimiz genel toplumsal süreçlerin- mevcudi-

yetini çerçeveleyen *koşullardır*. Lawrence'ın, Kansas City'den yaklaşık otuz mil uzakta olduğunu söylediğimizde bu yalnızca "ilginç olabilecek" bir veri değildir. Başka yerde konuşlu bir kampüste aynı şekilde gözlemleyemeyeceğimizi düşündüğümüz bazı özelliklerin o yerleşkedeki mevcudiyetine işaret eder. Biz, yukarıda bahsettiğim çalışmamızda bu özelliklere açık biçimde gönderme yapmadık ancak yine de orada olduklarını, gerçek olduklarını ve olup bitenleri etkilediklerini biliyorduk. Örneğin; çok yakında olan Kansas City, bir akşam gidip gelebileceğiniz, o dönemde Lawrence'ta yapamayacağınız türden faaliyetleri -açık alanda ya da bir barda bira içmek gibi- yapabileceğiniz bir yerdi. Yani biraz müzik dinlemek için gidebileceğiniz ve bunu yaparken içki içebileceğiniz, dolayısıyla çıktığınız (veya çıkma ihtimalinizin olduğu) birini götürebileceğiniz ve daha sonra flörtünüzle birlikte yarı sarhoş eve doğru yola koyulabileceğiniz bir yerdi. 160 kilometre batıdaki Manhattan şehrinde bulunan Kansas Devlet Üniversitesindeki öğrenciler, başlarını ne türden bir belaya sokarlarsa soksunlar bunları yapamazlardı.

Belki de daha önemlisi Lawrence'taki üniversite, Kansas City'ye çok yakın olması ve akademik ve sosyal açıdan, örneğin Columbia'daki Missouri Üniversitesine kıyasla -ki burası Kansas City'ye çok daha uzaktır- üstün görülmesi sebebiyle (tabii ki herkes böyle düşünmüyordu) Missouri'den gelen çok sayıda varlıklı öğrenci için de bir çekim merkeziydi. Kuşkusuz bunun, kampüsün görece daha sofistike ve entelektüel havasıyla bir ilgisi vardı. Varlıklı orta sınıflardan gelen gençler, kendilerini görmek istedikleri kadar ince zevklere sahip değillerdi elbette ama belli bir tarzları vardı ve bu (oradaki mevcudiyetleri) önemli bir parametreydi.

Söylediğim gibi, bunların hepsinin farkındaydık ama kitabımızda bunlardan bahsetmemiştik. Çalışmamız daha ziyade, üniversite hocalarının öğrencilere dayattıkları akademik ve entelektüel talep ve beklentilere karşı oluşan kolektif dirençle, yani bizim ve başkalarının "öğrenci kültürü" diye adlandırdığı şeyle

ilgiliydi. Analizimizde, Kansas Üniversitesi öğrenci kültürünün inşa edildiği coğrafi özellikleri (ki hepsinden bahsetmedim burada) göz ardı ettik ve bunu okuyucunun -eğer böyle bir yönelimi olursa- kendisinin çıkarsamasını ya da (belli bir yaş grubuna dâhil ve belli bir yerden gelen herhangi bir Amerikalı) okurun, “herkesçe bilinen” bu detayları okuyup geçmesini bekledik. Ancak her hâlükârda bu ayrıntılar, kampüs hayatını şekillendiren kolektif eylem biçimlerini belirleyen ve farklı yönleriyle bir anlamda Kansas Üniversitesinin *ne* olduğunu imleyen önemli verilerdi.

Diğer bir ifadeyle, anlamaya çalıştığımız meselenin içerdiği *tüm* ilişkisellikleri analiz etmediğimizi söyleyebiliriz. Fakülte ve idarenin baskısıyla şekillenen akademik örgütlenme içerisinde oluşan öğrenci dayanışması hiç şüphesiz ki önemlidir. Helen Horowitz’in (1987) belirttiği gibi, bunun uzun bir geçmişi vardı. Ancak, dayanışmanın bu özel biçimi sadece belli yerlerde gerçekleşiyordu ve bu yerler hikâyeyi özgün kılıyordu.

Daha akademik bir dille ifade edecek olursak; bir olayı, örgütlenmeyi ya da bir olguyu çevreleyen koşullar onun gerçekleşme ya da var olma şeklini etkileyen önemli unsurlardır. Bu koşulları açıklamak daha zengin tahliller yapmanızı sağlayacaktır.

Bir toplumsal örgütlenmenin kendi çevresine olan bağımlılığının farkına varmak, pek çok araştırmacının araştırmalarını nerede yaptıklarına ilişkin o küçük hikâyeleri kaleme aldıklarında karşılaştıkları sorunları merkezî bir konuma taşır. Her şeyi dâhil edemeyeceğimiz ortada olduğuna göre, olayımızın nerede geçtiğine ilişkin bilgileri aktarırken neleri dikkate almalıyızdır? Bu taktiksel bir sorudur. En iyi cevap, söz konusu süreç içerisinde bir şekilde burnunu sokan, hariç tutulması olanaksız her unsur dâhil etmektir. Eğer mülakat yaptığınız psikanalistler, kişisel gelişim gruplarının ya da yatılı terapilerin hasta çekmek konusunda kendileriyle yarıştıklarını söylüyorlarsa ve bu terapiler ve gruplar California’da çok yaygınsa psikanalistlerin kariyerleri

üzerine yaptığınız bir çalışmada coğrafyayı ve yerel kültürü göz ardı edemezsiniz (bk. Nunes, 1984). Bu tür dışarıda bırakılamayacak şeyleri, çalışmasını yaptığımız vakanın her şeyden önce yerel koşullarına bağlı bu şeyleri teker teker toplayarak malumatımızı arttırırız.

Dolayısıyla yerel değişkenleri görmezden gelmeye ya da “denetim” altında tutmaya çalışmak yerine, bu yerel özellikleri bulup ortaya çıkarmalı ve onları sonuçlarımıza dâhil etmeliyiz. Thomas Hennessey’nin (1973) çalışması bunun için kusursuz bir örnektir. Bu çalışma, 1917 yılı (1. Dünya Savaşı sırasında askerdeyken, sadece kendileri gibilerle beraber müzik yapmalarına izin verilen siyahi müzisyenlerin terhisini izleyen dönem) ile 1935 yılı (seyyar büyük orkestra olgusunun ulus çapında yaygınlık kazandığı dönem) arasındaki dönemde siyahi müzisyenlerden müteşekkil büyük dans orkestralarının gelişimini inceliyordu. Gruplar ve yaptıkları müzikler, ülkenin farklı yerlerinde farklı biçimlerde gelişim gösteriyordu ve özellikle büyük metropollerde, siyah ve beyaz topluluklar arasındaki mevcut ilişki biçimlerine göre şekilleniyordu. New York’taki siyah ve beyaz gruplar arasındaki ilişkiler karmaşıktı: Siyahi müzisyenler her türden müziği yorumlamayı öğrenmişlerdi; beyaz dinleyiciler siyahi müzisyenlerin kendileri için müzik yapmalarına alışkındılar. Dolayısıyla siyahî müzisyenler çok çeşitli koşullar altında performanslarını sergiliyorlar ve yaptıkları müziği ortama uyduyorlardı. Atlanta’daki siyahi müzisyenler, geleneksel Avrupa müziği söz konusu olduğunda çok daha az maharetliydi ve ufak barakalarda genelde siyahi nüfus için müzik yapıyorlardı.

Tüm bunlar, aşağıdaki gibi özetlenebilecek, iki inceliğe işaret ediyor.

Her şey bir yerde cereyan eder. Bu, üzerinde çalıştığınız bir konunun, dünyada herhangi bir yerde ya da herhangi bir toplumsal bağlamda değil, incelediğiniz yerde geliştiğini ifade eder. *Bu yer*, tam orasıdır ve o yere ilişkin gerçek olan her ne varsa çalışma konunuzu derinden etkiler. Dolayısıyla mevzubahis

yerin özelliklerine çok yakından bakmak gerekir: bilhassa fiziki şartlarına (Coğrafi konumu nedir? Orada nasıl yaşanmakta ve çalışılmaktadır? Barınma özellikleri nasıldır?) ve toplumsal özelliklerine (Kimler orada yaşamaktadır? Ne zamandan beri oradadırlar? Kısacası, demografların, sosyologların, antropologların ve tarihçilerin size aktarabilecekleri diğer tüm detaylara). Kendi kendinize, *her şey bir yerde cereyan eder* ifadesini tekrar edin –muhakkak yardımı olacaktır.

Dışarıda tutamayacağınız her şeyi dâhil edin. Bir önceki kuralı bütünüyle uygulamanın mümkün olmadığı açık. Zira bu, her şeye dair her şeyi bilmenizi ve zamanı geldiğinde tüm bunları kâğıda dökmenizi gerektirir. Dolayısıyla, çalıştığınız konu üzerine düşündüğünüz sırada, bahsettiğiniz toplumsal özelliklere ilişkin hangi unsurların mekânın özellikleriyle de ilişkili olduğunu tespit edin. Kendinizi bir olayın kısmi bir açıklaması olarak hava durumuna gönderme yaparken bulursanız eğer, hava durumu, giriş tasvirinizin bir parçası olmalıdır ve eğer girişinizin bir parçasıysa ileride tahlilinizin de bir parçası olmalıdır.

Nasıl ki her şeyin belli bir yerde cereyan etmesi gerekiyorsa belli bir zaman diliminde de olması gerekiyordur ve farkı yaratan, bu zaman diliminin hangisi olduğudur. Söz konusu olan zaman meselesine ilişkin sorunlar ve çözümler, yer meselesine ilişkin olanlara oldukça benzerdir: “Her şey zorunlu olarak belli bir zaman diliminde meydana gelir.”

Hikâyeler

Bir tahlil esnasındaki anlatı tarzları “bu”nun (yani anlamayı ve açıklamayı istediğimiz şey her neyse onun) ne olduğuna ve nasıl öyle olduğuna odaklanır. Çoklu nedensellikleri-ilişkisellikleri araştıran bir araştırmacı işini düzgün yaptığında ortaya çıkan sonuç, çeşitliliğin etrafıca bir açıklaması olacaktır. Meseleyi daha ziyade tek yönlü/meکانیک bir anlatı tarzında sunan bir araştırmacı işini düzgün yaptığında ortaya çıkan sonuç ise, falanca sürecin falanca neticeyi doğurmasındaki zaruretin bir anlatısı olacaktır.

Tek yönlü bir nedensellik anlatısı üzerine kurulu bir tahlil-

lin ulaştığı sonuç, ön kabulleri ve çalışma pratikleri göz önünde bulundurulduğunda, ilişkisel tahlillerin şüphe duyacağı türden bir sonuçtur çünkü kusursuz korelasyonlar içerir. Oysaki, kusursuz korelasyonlar üzerine kurulu olasılıklı nedensel analizler büyük çaplı hatalar içerdikleri gerekçesiyle pek tercih edilmezler. Araştırmacılar aslında, kusursuz korelasyonlarının veriler noktasında çok fazla hengame içerdiğini, hesaplarında çok fazla ölçüm hatası ve daha farklı hataların bulunduğunu gayet iyi bilirler. Teorileri eksiksiz bir korelasyon öngörse de onlar bu korelasyonların zorunlu olarak kusurlu olacağının farkındadırlar. Ancak buna rağmen, verilerinde bir hata olduğunun bilincinde olsalar da (ki bu, daha iyi korelasyonlar kurabilmelerine engel olan bir eksikliktir) bu verileri doğrudan çöpe atmazlar çünkü tam olarak hangi örneklerin ya da ölçümlerin hatalı olduğunu bilmezler. Bunun yerine, tüm örneklerini analizlerine dâhil ederler ve böylelikle, en azından olasılık açısından geçerli bir sonucu garantilerler. Bu durum, açıklanması güç ve meşakkatli bir çeşitliliği genel toplumsal manzaranın bir özelliği değil de bir problem olarak gören kişileri (kusursuz korelasyonlar peşindeki araştırmacıları) hiç hoşnut etmez. (Bu konular beşinci bölümde, nitelikler uzamı analizinin ve karşılaştırmalı nitel analizin incelenmesinde daha ayrıntılı biçimde tartışılacaktır.)

Dolayısıyla, bu tür kusursuz korelasyonlar peşindeki araştırmacılar tamamıyla belirlenimci bir sonuç elde etmedikleri sürece hoşnut olmazlar. Her bir olumsuz örnek, analizi geliştirmek için bir fırsat olarak görülür ve sunulan açıklama, onlara tuhaf görünen bu vakayı kapsayana dek yeniden çalışılır. “Tuhaf” görünen vakalarla başa çıkmanın bir diğer yolu ise onları tamamen analizin dışında tutmaktır ama bu çözüm, ilişkisellikleri vurgulayan araştırmacıların asla onaylamayacağı bir tercihtir. Burada söz konusu olan, bu vakalar “yokmuş” gibi yapmak değildir aslında, daha ziyade, onları detaylıca inceledikten sonra, açıklanmaya çalışılan şeyler kategorisine dâhil olmadıklarına karar vermektir mevzubahis olan. Sonuç olarak bu tür analizler, bir ölçüde,

teorinin açıkladığı nesnenin ve bağımlı değişkenin sürekli bir yeniden tanımlanmasından ibarettir. (Bu konu beşinci bölümdeki analitik tümevarımın tartışmasında daha ayrıntılı biçimde ele alınacaktır. Ayrıca bk. Abbott, 1992.)

“Neden?” diye sormayın, “Nasıl?” diye sorun

Aslında herkes bu inceliği bilir. Ancak, herkesin bildiği diğer pek çok şey gibi, burada da insanlar bu inceliği hangi zamanlarda kullanmaları gerektiğini bilmezler ve “Neden?” diye sormak yerine “Nasıl?” sorusunu sormaları gerektiğini unuturlar. “Bir şeyin *neden* öyle olduğu”yla ilgili bir soru, kendi içinde oldukça ilginçtir ancak ben bu sorunun, cevabını kendisinde içerdiği kanısındayım: Tıpkı benim şu anda bu satırları yazarken yaptığım gibi, “Neden?” diye sormak daha doğal gelir. İlginç bir şekilde, “Neden?” sorusu, “Nasıl?” sorusu etrafında şekillenebilecek basit bir anlatıya kıyasla daha derinlikli ve entelektüel bir hava, dolayısıyla da daha kapsamlı bir anlamı arıyormuşsunuz izlenimi verir. Bu ön yargı, çoğunlukla küçümseyici bir anlam taşıyan ve bir o kadar da eski ve tamamıyla yapay bir ayrıma, açıklama ve “sıradan” bir tasvir arasındaki ayrıma dayanır.

“Nasıl?” sorusunun “Neden?” sorusundan daha iyi bir soru olduğunu ilk defasında, gerçekleştirdiğim bir alan araştırması sırasında anladım. İnsanlarla görüşmeler yaparken onların *neden* şu veya bu şekilde davrandıklarını sorguladığımda kaçınılmaz olarak kendilerini müdafaa ettikleri cevaplar alıyordum. İnsanlara neden belli bir şeyi yapmayı tercih ettiklerini -örneğin neden doktor olduklarını, neden öğretmenlik yapmak için belli bir okulu seçtiklerini- sorduğumda savunmasız konumdaki görüşmecilerim, sorguladığım konuyla ilgili iyi ve yeterli bir gerekçe duymak istediğini sanıyorlardı. Bundan ötürü, “Neden?” diye başlayan sorularıma kısaca, ihtiyatlı ya da hırçın bir biçimde, “tamam mıdır birader, bu cevap sana uyar mı?” demek ister gibi cevap veriyorlardı.

Öte yandan bir şeyin nasıl olduğunu sorduğumda -*O alan-*

da çalışmaya nasıl başladın? ya da *Sonunda nasıl oldu da kendini okulda öğretmenlik yaparken buldun?* gibi- sorularım yerini buluyordu. İnsanlar ayrıntılı cevaplar veriyorlar; bana bilgilendirici ayrıntılarla dolu hikâyeler anlatıyorlar; her ne yapmışlarsa bunun sadece nedenlerini değil, araştırdığım sonuca başkalarının hangi eylemlerle katkıda bulunduklarını da içeren açıklamalar yapıyorlardı. Esrar kullanımına ilişkin bir teori geliştirmek için kullanıcılarla görüştüğümde de “ot içmeye nasıl başladın?” sorusu, (sanki bir ithamda-suçlamada bulunuyormuşum izlenimi veren) “neden uyuşturucu kullanıyorsun?” sorusunun yarattığı savunmacı suçlu tepkisini uyandırmıyordu.

“Nasıl?” sorusu bir mülakat sorusu olarak “Neden?” sorusuna göre niçin çok daha iyi iş görür? Yardımcı olmak isteyen, savunmacı bir pozisyondan konuşmayan görüşmecilerim bile “Neden?” sorusu karşısında kısa cevaplar veriyorlardı. Sorunun, bir neden ya da belki de nedenler duymak için ama her koşulda birkaç sözcükle özetlenebilecek bir cevap almak için sorulduğunu düşünüyorlardı. Üstelik bu neden, herhangi bir neden olmamalıydı –kişinin amaçlarına içkin bir neden olmalıydı. Bir şey yapmışsanız bunu bir nedenden ötürü yapmışsınızdır. Peki, nedeniniz neydi? Dahası “Neden?” sorusu, anlamlı ve savunulabilecek “iyi” bir nedenle cevap vermeyi gerektiriyordu. Cevapta mantık hataları ve tutarsızlıklar olamazdı. Toplumsal anlamda olduğu kadar mantıksal anlamda da savunulabilir olmalıydı; yani cevap, içinde yaşadığımız dünyada makul olarak görülebilecek saiklere gönderme yapmalıydı.

Diğer bir ifadeyle; “Neden?” diye sormak, görüşülen kişiden, bu sorunun altında yatan talihsiz olaydaki sorumluluğunu ortadan kaldıracak bir gerekçe sunmasını bekler. Örneğin, “işe neden geç kaldın?” sorusunun “geçerli” bir neden istediği ortadadır; “bugün canım geç saatlere kadar uyumak istedi” gibi bir ifade, doğru olsa da yerinde bir cevap değildir çünkü meşru olmayan bir gayeyi açığa vurur. “Bindiğim tren arıza yaptı” gerekçesi iyi bir cevap olabilir çünkü kişinin elinden geleni yaptığına

ve hatanın başka bir yerde aranması gerektiğine işaret eder (tabii “bu olasılığı göz önünde bulundurarak evden yeterince erken bir saatte çıkmalıydın” gibi hazır bir cevap kendisini beklemiyorsa). “Bugünkü yıldız falımda böyle yazıyordu, ne yapabilirim?” gibi bir cevap da pek çok yerde işe yaramayacaktır!

Oysa bahsettiğim çalışmada, görüşmecilerim “Nasıl?” soruları karşısında çok daha az zaman kaybettiler: Kendilerini daha az sınırladılar; kendileri için uygun olan herhangi bir biçimde cevap verdiler; bu cevapların anlamlı olması için neyi içermesi gerektiğini düşünüyorlarsa o şekilde hikâyelerini anlattılar. “Nasıl?” soruları “doğru” bir cevap beklemiyordu; şu ya da bu “kötü” eyleme veya şu ya da bu “talihsiz” sonuca bir suçlu aramıyordu. Mesafeli bir merak duygusunun ifadesiydiler aslında: “Vay canına! Bu kadar geç kalmana neden olacak ne oldu yolda?” Ayrıca, beklenen cevabı kulağa fısıldamıyorlardı da (“Neden?” sorusunda böyle bir durum vardır). Sonuç olarak bu “nasıl”lı sorular, görüşmecilerimi, önemli olduğunu düşündükleri detayları hikâyeye dâhil etmeye davet ediyordu –ben bu detayları önceden öngörmüş olsam da olmasam da.

Araştırmanız sırasında, görüşme yaptığınız kişilerin bu türden bir özgürlüğünün olması, yürüttüğünüz araştırma tipine göre size rahatsız edici gelebilir de gelmeyebilir de. Eğer sordüğünüz sorulara birkaç seçenek ekleyip her bir katılımcının yanıtlardan birini seçmesini istiyorsanız (her zaman olmasa da anket araştırmalarında amaçlananlardan biri de budur), ki böylelikle kaç kişinin hangi şıkkı seçtiğini sayabilirsiniz, listenizde bulunmayan olasılıklar hakkında bir şey duymak istemezsiniz; bunlar “diğer” şıkkına dâhil olurlar ve böylece sizin için kullanışlı bir veri olmaktan çıkarlar.

Ben ise yürüttüğüm (ve yürütmekte olduğum) araştırmalarda başka şeylerle ilgileniyordum. Bir olaya ilişkin tüm koşulları, onu çevreleyen her şeyi, dâhil olan herkesi tanımak istiyordum. (Buradaki “her şey” ve “herkes” abartılı kullanımlar; gerçekte

bunların hepsini bilmek istemezdim elbette ama şurası kesin ki, çoğu sosyoloğun bilmek istediğinden daha fazla şeyle ilgilenirdim.) Olayların peşi sıra nasıl geliştiğini; nasıl birinin ardından diğerinin geldiğini; bir olay gerçekleşmeden diğerinin nasıl bir türlü gerçekleşmediğini bilmek istiyordum. Dahası, hikâyeye dâhil olan herkesi, tüm olay ve koşulları bütünüyle bilemeyeceğimden de emindim. İnsanlarla konuşarak bir anlamda malumatımı arttırmak, bakış açımı geliştirmek, görüştüğüm insanlardan öğrendiklerimle analizimi daha derinlikli bir hâle getirmek istiyordum. Onların olabildiğince çok şey söylemesini sağlayarak bana daha fazla bilgi vermelerini, özellikle benim tahmin edemeyeceğim türden detayları aktarmalarını istiyordum.

Bununla birlikte, “Neden” sorularına ilişkin itirazlarımın geçerli olmayabileceği bir istisna da yok değildir. Bazen araştırmacılar, insanların yaptıkları ya da yapabileceklerini düşündükleri şey noktasında tam olarak ne tür gerekçelerle hareket ettiklerini bilmek isterler. Tıp öğrencileriyle uzmanlık tercihlerine ilişkin Blanche Geer’la birlikte yaptığımız mülakatlarda (1961/1977, 401-418) özellikle bilmek istediğimiz şey -hâlâ öğrenci olduklarından dolayı tercihleri tam olarak netleşmemişti- olası seçimleri için sundukları gerekçelerdi. Kabul edilebilir tercih saiklerinin net bir çerçevesini koymak ve bu tercihlerin olası uzmanlıklar uzamındaki yerini tahlil etmek istiyorduk. Bu tercihlerin, öğrencilerin gelecekte bir uzmanlık alanı seçerken yapacakları gerçek tercihleri tam olarak öngörmesini beklemiyorduk. O zamanki tercih gerekçelerini kavrayıp bu gerekçeleri okulda oldukları süre boyunca düşüncelerine yön veren perspektiflerin tasviri içerisine dâhil etmek istiyorduk.

O hâlde, sahadayken, “neden”le başlayan sorulara nazaran, “nasıl”la başlayan sorularla daha fazla şey öğrenirsiniz. Bir mülakat stratejisi dâhilinde işe yarar olabilen bir incelik [nasıl sorusu], bir fikrin kıymetini ve teorik verimliliğini elbette garanti etmez ama yine de iyi bir başlangıçtır.

Süreçler

Sizi bir düşünme biçimine sevk eden ipucu iyi bir kuramsal incelektir. Çalıştığınız konunun, belli bir neden grubunun bir sonucu değil de bir hikâye, bir anlatı veya “önce şu oldu, sonra bu oldu, sonra yine bu oldu ve en sonunda da bu oldu” şeklindeki bir şey olduğunu varsayalım. Bu yaklaşıma göre, olayların seyri- ni anlayabilmek için süreç içerisindeki aşamalara odaklanmayı, dolayısıyla da bu sürece sebep olan koşullardan ziyade olay akışını kavramayı hedefleriz.

Ancak burada, romancıların ya da tarihçilerin anlatacağı tür- den özgün hikâyeler aramamalıyız. Öykümüzü diğer tüm öykülerden ayıran özel bir şey aramıyoruz. Aksine tipik hikâyeler, neredeyse her seferinde aynı şekilde gerçekleşen hikâyeler arıyoruz. Nedenlerin değişmez etkilerini de aramıyoruz; aradığımız, tüm aşamalarının bir mantığa, bazen nedenlerin mantığı kadar güçlü olabilecek bir mantığa riayet ettiği bir hikâye. Bu açıdan bakıldığında olaylara sebep olan, o olayların o şekilde seyretmesinin tek gerekçesi olan o hikâyedir.

Sosyologlar bu tür özelliklere sahip olan hikâyeleri *süreç* diye adlandırırlar. Abbott (1992, 68-69), devrimler üzerine yaptığı bir çalışma için yazdığı giriş yazısında Robert E. Park'ın buna ilişkin yorumlarını alıntılar (Edwards, 1927, X, XIII):

[Devrimlerin taktikleri vardır ve bu taktikler] hareketlerin içerisinde tipik ve genel -yani oldukça genel ifadelerle betimlenebilecek- bazı unsurların varlığını gerektirir. Devrimin bilimsel bir izahatını verebilmek için bazı materyallerin olması gereklidir çünkü bilim -doğa bilimi- hâlihazırda işleyen süreçlerin kavramsal olarak betimlenmesinden başka bir şey değildir. Getirdiği açıklamalar bazı olayların öngörülmesine ya da kontrol altına alınmasına imkân tanır.

Burada mesele sadece, “neden” yerine “süreç” kelimesinin ikame edilmesi değildir. Gerçek bir metod farklılığı söz konusudur. Bir çiftin nasıl ayrıldığını anlamak mı istiyorsunuz? Tıpkı

bir dönemin aile araştırmacılarının yaptığı gibi, ayrılan kişilerin geçmişlerindeki ya da mevcut durumlarındaki belirleyici etkenleri bulmaya çalışarak ayrılanlar ile ayrılmayanları karşılaştırmayı denemeyin. Bunun yerine, Diane Vaughan'ın (1986) yaptığı gibi, ayrılmanın nasıl gerçekleştiğine, bu süreçteki tüm adımlara, adımların birbirleriyle nasıl eklemlendiğine, bir adımın bir sonraki adımın oluşma koşullarını nasıl oluşturduğuna, kısacası "olayların cereyan ettiği süreçlerin kavramsal tasvirine" odaklanın. Ayrılığı, belli türdeki insanların ilişkisi değil, o insanların yaşamlarında geçirdikleri aşamalar en iyi şekilde açıklar.

"Tamam, peki ama neden bütün o süreçlerden geçiyorlar? Tüm bunların sebebi ne?" diye sormak isteyebilirsiniz. Ampirik olarak bunu irdelediğinizde her türden insanın bu adımları atabildiğini, bu adımları atan belli bir kişinin ya da çiftlerin, bu adımları atmalarıyla sonuçlanacak belirli türde özel bir durumlarının olmadığını görürsünüz.

Vaughan'ın çiftlerin ayrılma biçimine ilişkin şaşırtıcı bulgularından biri de, söz konusu çift evli olsun ya da olmasın; heteroseksüel ya da eşcinsel olsun veya olmasın; işçi sınıfından ya da orta sınıftan olsun veya olmasın, her defasında sürecin aynı olduğuydu. Daha da şaşırtıcı olan, ayrılığı başlatan kişi ister erkek ister kadın olsun, ayrılık aynı şekilde gerçekleşiyordu. Her iki durumda da süreci "ayrılma inisiyatifi alan" başlatır ve sürecin geri kalanı (ayrılan çiftlerin durumunda), süreçteki her adımda ilişkinin durumuyla ilgili kimin ne bildiğine fazlasıyla bağlı olan bir mantık doğrultusunda ilerler. Örneğin inisiyatifi alan kişi bir ayrılığın yaklaşmakta olduğunu bilir çünkü o bunu amaçlamaktadır. Ancak "partneri" bunun farkında değildir, dolayısıyla ayrılığa diğer taraf kadar hazırlıklı olamaz.

Süreç anlatılarının önceden belirlenmiş bir hedefi yoktur; birden fazla olası sonla sonuçlanabilir (burada biz, bu olasılardan yalnızca biriyle ilgilenmekteyiz ve zaten bu meseleyi beşinci bölümde tekrardan ele alacağım) ve bu sonların bazıları

beklediğimiz şekilde gerçekleşmeyebilir. Sözelimi çift, sonunda ayrılmayabilir. Ancak şu da olabilir: Hikâye ilerledikçe şu veya bu bağlamsal etkenin ya da bir dizi koşulun, ilişkinin ayrılıkla sonuçlanacak gelişimine az ya da çok nasıl etkide bulunduğu gözlemlenebilir. Ama bu sonuç da kesin değildir. Kesin olan tek şey, ayrılıkla sonuçlanan tüm öykülerin izlediği yolun bu olduğudur.

Bu türden bir duruş pek çok sosyoloğu endişelendirebilir çünkü “C, D, E koşulları altında $A > B$ ” şeklinde değişmez kanunlar bulmak isterler. Bir durumun öyle gerçekleşmesi gerektiğini, başka türlü gerçekleşemeyeceğini çünkü mantıksal ve ampirik olarak bir gerekliliğe işaret eden bir sosyolojik yasaya dayandığını söyleyebilmek isterler. Bunun yerine, başka türlü sonuçlanmış bir öyküyle karşılaştıklarında ise kendilerini kandırılmış hissederler. Tekil bir öyküyü bilim olarak kabul etmezler çünkü hiçbir şey nihai sonucu belirlememiştir: ne bağlamsal ne de biçimsel olarak. Dolayısıyla bunun kendilerine hiçbir şey öğretmediğini düşünürler. “Sosyal bilim” ifadesindeki “bilim” ibaresine böyle bir anlam atfediyorsanız bu gerçekten büyük bir sorundur.

Stephen Jay Gould (1989, 48-50) -biyolojik evrime atıfla sorunu şöyle koyar: Tarihin kasetini başa sarıp yeniden oynamaya imkânımız olsaydı aynı filmi mi izlerdik? Elbette “hayır” yanıtını verir.

Georg von Wright (1971), bu türden bir dil inşasına içkin olan sorunların, gerçi biraz karışık olsa da, oldukça faydalı bir analizini sunar. En mühim katkısı iki açıklama tarzını birbirlerinden ayırmaktır. Biri, “bir şeyin *neden* gerekli olduğunu ya da *gerekli* hâle geldiğini”, diğeryse “bir şeyin *nasıl* mümkün olduğunu ya da *mümkün* hâle geldiğini” gösterir. Bir şeyin nasıl mümkün hâle geldiğini bildiğimizde hâlâ öngöründe bulunmaya yeter bilgiye sahip değilizdir; olsa olsa onun deyişiyle “geçmiş ifade” edebiliriz: “Bir olgunun geçmişte meydana geldiğini bil-

mek bize sadece, o olgunun gerçekleşmesi için onu önceleyen bazı gerekli koşulların da mevcut olduğunu anlatır. Böylece, “geçmişe bakarak” bunun izlerini (şimdiki zamanda) sürebiliriz” (1971, 58-59).

Nedenler

Son bir imgelem biçimini daha analiz etmemiz gerekiyor: nedensellik. Sosyologlar bir şeyin başka bir şeye “neden” olduğu şeklinde düşünmeyi severler. Nedensellik imgelemi ve içerdiği mantık felsefesi, en azından (benim sınırlı bilgime göre) Hume’dan bu yana oldukça ihtilaflıdır çünkü hakikatler dizisindeki tek bir hakikati bir diğerinden ayırtırmak çok zordur. Bilardo topu A, bilardo topu B’ye vurur. Bilardo topu B hareket eder. A’nın B’ye vurması mı B’nin “hareket etmesine” yol açmıştır?

Bu felsefi ihtilafları bir yana bırakalım. Sosyologlar, felsefi bir karşılığı olsun ya da olmasın bu soruna, üzerinde mutabık kalınan usullerle oynayarak A’nın B’ye neden olduğunu iddia ederek çözüm bulmaya çalışırlar. Bu usullerin paradigmatik yöntemler olarak bir karşılığı vardır. Bilim cemaatinin üzerinde mutabık olduğu bazı fikir ve usuller, hedeflenen amaca ulaşma noktasında yeterince sağlam ve doğru olarak kabul görürler. Thomas Kuhn’un (1962) ifade ettiği tüm nedenlerden ötürü, bu paradigmatik fikirler iki tarafı keskin bıçak gibidirler. Onlarsız hiçbir şey söyleyemeyiz. Ancak bu fikirler, açıkladıklarını iddia ettikleri hiçbir şeyi açıklamazlar aslında. Bu fikirlerin kullanımında birçok anomali de oluşur. Kendilerine içkin mantıkta korkunç boşluklar mevcuttur. Dolayısıyla, göründükleri ve vaat ettiklerinin aksine eleştiriye açık ve kırılabilirler.

Sosyologlar, nedensellikleri tesis etmeye imkân tanıyan paradigmlar hususunda çoğunlukla hemfikirdirler ve usullerini sıklıkla, “değişken” terminolojisiyle tasvir ederler. Araştırmacı, bir “bağımlı değişken”, yani herhangi bir şekilde değişkenlik gösteren bir olgu tanımlar ve daha sonrasında, kendi değişiminin bağımlı değişkenin değişimine “yol açtığı” “bağımsız değişkeni”

tanımlar. Burada nedenselliği tanımlayan şey, “eş zamanlı değişimdir.”

Eğer A bağımlı değişkeninin seyri, bağımsız değişkenin değiştiği durumlarda belli bir düzenlilikle değişirse nedensellik ispat edilmiş olur ya da en azından, bu paradigma içerisinde konumlanan araştırmacılar nedenselliğin kanıtının üretildiği sonucuna varırlar. (Devam eden satırlarda, argümanlarını kendi kullanımlarım için uyarlamış olsam da büyük oranda Ragin’in 1987 yılına ait tartışmasına bağlı kalacağım. Beşinci bölümde kendisine yeniden döneceğim.)

Bu türden usullerin içerdiği pek çok güçlük vardır elbette. Korelasyon tekniklerini öğrenen öğrenciler aynı zamanda korelasyonun nedensellik olmadığını da öğrenirler. Uzun bir sorunlar listesi, eş zamanlı değişim ve nedenselliğin kolay yönden teşhisi ni yokuşa sürebilir. Ancak sosyologlar, tüm bunlara rağmen, bu tip açıklamaları rutin biçimde ve pek çok farklı şekilde, özellikle hangi unsurların sosyal hareketliliği etkilediği gibi paradigmatik uygulamalarda kullanmaktan çekinmezler: Ebeveynlerin toplumsal konumu, eğitimi, mesleği ve benzer değişkenler, kişinin toplumsal hareketliliğiyle hangi ölçüde eş zamanlı değişir –yani bu hareketliliğe neden olur?

Standart usullerden biri (aslında söz konusu olan daha ziyade bir usuller bütünüdür), ilgilendiğimiz sonucu açıkladığını ya da izah ettiğini düşündüğümüz nedenlerden her birinin görelî etkisinin yarı deneysel bir değerlendirmesinden ibarettir. Lieberman (1985), bu istatistiksel usulleri kapsamlı bir biçimde eleştirmiş ve diğer tüm faktörleri sabit tutarak yalıtılmış bir değişkenin etkisini kestirmeye çalışmaktan ibaret olan bu fikrin, devreye soktuğumuz değişkenlerin dağılımının tesadüfî olmamasından, yani “seçilmiş” olmalarından ötürü tamamıyla savunulamaz olduğunu iddia etmiştir. Bununla birlikte, tatbik edildiği alanları biraz daha düzene sokmaya gayret göstererek bu mantığı yine de muhafaza etmeye çalışmıştır (1992).

Bu mantık üzerine kurulu çalışmalarda kullanılan usuller tablodaki her bir hücrenin (bu hücreler incelenen faktörlerin farklı kombinasyonlarını ifade ederler) karşılaştırılmasına bağlıdır ve bu karşılaştırmalar, ancak ve ancak çok sayıda örneği içerdikleri takdirde eleştirilere göğüs gerebilirler. Bu türden çalışmaların öne sürdüğü bulgular, değişkenler arasındaki ilişkilere dair belli olasılıklarla ifade edilmiş önermelerdir. Bu önermeler insanların ya da organizasyonların eylemlerinden ziyade, belli değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerinde bir etki tatbik ettiklerini ya da ölçülebilir bir değişime neden olduklarını ifade ederler. Bu türden bir çalışmanın -üzerinde çalışılan örneklerin şu ya da bu sonucu belli bir olasılıkla barındırdığını gösteren- sonuç bölümüysen benzer örnekler evreninin bütününe uygulanmaya yöneliktir.

Bu türden bir yaklaşımın mantığı, Lieberson'ın daha hazmedilebilir versiyonunda bile, bir etkinin meydana gelmesinde dâhilî bulunan tüm nedenlerin -basınç, sıcaklık ve bir gazın hacmi arasındaki ilişkileri izah eden meşhur yasada olduğu gibi- az ya da çok eş zamanlı ve sürekli olarak işlediğini düşünmemizi ister. A'nın B'yi öncelediğini çok iyi bildiğimiz durumlarda bile, analitik usuller bu sanki böyle değilmiş gibi hareket etmemizi talep eder.

Bu usuller aynı zamanda, neden olarak ileri sürülen değişkenlerin bağımsızca hareket ettiklerini düşünmemizi ister; sanki her biri, bağımsız değişkenin değişimine kendi katkısını sunuyormuş gibi. Araştırmacı karşılıklı etkileşimlerle uğraşmak zorunda kalabilir elbette -yani bağımsız değişkenler arasındaki karşılıklı etkileşimin, bağımlı değişken üzerinde yarattığı etkilerle. Ancak bunlara da eş zamanlı olarak gerçekleşiyorlarmış ve süreklilik içindelermiş gibi yaklaşılır.

Son olarak bu usuller, nedenler sanki birbirleriyle eklemelenebilirlermiş gibi bir izlenim de verirler. Örneğin; böylece, bir grup şeyin anlamayı hedeflediğimiz sonuca bir katkısı olmuş olabileceği kanısına varabiliriz. Bu nevi bir nedensellik imgele-

mi, mevzubahis etkenlerden her birinin, şayet yeterince güçlüyse, söz konusu sonucu kendi başına tetikleyebileceğini savunur. Daha genel biçimde ifade etmek gerekirse; sonuca katkısı olan etkenlerin herhangi bir kombinasyonu, eğer bu etkenler yeterince güçlülerse her hâlükârda aynı sonuca meydan vereceklerdir.

Bu usuller/teknikler grubunun, nedenlerin yukarıdaki gibi işlediğini varsaydığını söylemek, bu teknikleri kullanan araştırmacıların, değişkenlerin zamansal bir sıra içerisinde devreye girdiklerini, farklı sekansları takip ettiklerini göremeyecek kadar aptal oldukları anlamına gelmez elbette. Teknikler, nedenleri sunarken bu detayların çoğunu atlar; sözünü ettiğim problemlerle başa çıkmak için özel bir yol sağlamaz. Birbirlerine oklarla bağlı değişkenleri bir şemada gösteren grafikler, diyakronik [zaman içindeki] gelişimi hesaba kattıklarını iddia ederler ama zaman burada sadece görsel bir metafordur.

Ragin'in (1987) çoklu ve konjonktürel olarak tanımladığı bir diğer yaklaşım oldukça farklı bir nedensellik imgesi sunar. Nedenlerin gerçek anlamda bağımsız olmadıklarını, bağımlı bir değişkende nihai sonucu üreten bir dinamiğe her birinin bağımsız (tekil) olarak katkıda bulunmadığını söyler. Bunun yerine, nedenlerin yalnızca beraber hareket ettiklerinde etkili olduklarını belirtir. X_1 değişkeninin, yalnızca X_2 , X_3 ve X_4 değişkenlerinin de bulunduğu bir bağlamda etkisi vardır. Bunlar olmadığında X_1 evinde otursa da olur! Bu, işin "bağlamsal" kısmıdır. Önceki modelden farkını daha iyi kavratmak için farklı bir şekilde söylemek gerekirse, bu iş çarpımsaldır. Hepimizin okulda öğrendiği gibi, bir sayıyı sıfırla çarptığınızda sayı ne kadar büyük olursa olsun sonuç sıfırdır. Çoklu nedensellik imgeleminde, nedensel bağlamların birleşiminde ya da kombinasyonunda bir rol oynayabilmeleri için tüm unsurların orada bulunmaları gerekir. Herhangi biri orada değilse, diğerleri ne kadar etkili ya da önemli olursa olsun sonuç yine sıfır olacaktır: Beklenen etki gerçekleşmeyecektir.

Bu yaklaşımın “çoklu” vurgusu, farklı nedenlerin birden fazla kombinasyonun beklenen sonucu verebileceğini söyler; aynı sonuca varmanın birden fazla yolu olabileceğini gösterir. Bir vakada hangi kombinasyonun işler olduğu -her bir vakada farklılık gösteren tarihsel ve toplumsal koşulları ifade eden- bağlama bağlıdır.

Bu tür bir yaklaşıma, sıklıkla, az sayıda örneğe dair geniş çaplı verilerin değerlendirildiği çalışmalarda ihtiyaç duyulur. Birkaç ülkeye dair ayrıntılı tarihsel çalışmalar bunun tipik bir örneğidir (tıpkı devrim üzerine ya da birkaç sınırlı ülkedeki refah politikalarının gelişimi üzerine yapılan çalışmalarda olduğu gibi). Burada araştırmacı, olası bir vakalar evreninde değişkenler arasındaki ilişkileri aramaktan çok, gerçek tarihsel vakaların karmaşıklığını kavramaya çalışır. Amacı, ayırt ettiği değişkenlerin beraber işleyişinin bir örneği olarak bu tarihsel vakaları idrake taşımaktır. (Ragin’in “Boolean Algoritması” yalnızca bunu yapmak için tasarlanmış bir yöntemdir. Bunu beşinci bölümde ayrıntılı olarak ele alacağım.)

Bu bölümü başka türden bir imgeleme, sahadaki sosyoloğa ilişkin imgelemimize gönderme yaparak kapatmak istiyorum. Bugünün sosyolojisinde, teorilerini keskin ampirik testlere tabi tutan, işine yaramadığında, gerçekliğe oturmada ya da boş hipotezi çürütemediğinde bu teorileri tereddütsüzce bir kenara atan cesur bilim adamı (burada eril bir ad kullanmayı bilinçlice tercih ediyorum çünkü sözünü ettiğim imge oldukça maçoður) standart bir imgelemidir.

Ragin ise, benim de çok daha yerinde bulduğum, çok farklı bir sosyolog resmi öneriyor: fikirler ve verilerle “zengin bir diyalog” tesis etmiş bir sosyolog. Açıkçası bu imgelem, Blumer’in tahayyül ettiği bilimsel faaliyet fikrine de çok daha yakın: dünyayla [toplumsalla] kurulmuş derinlikli bir ilişkinin bize sunduğu olanakları sorgulamaktan; buradan devşirilmiş fikirleri, topladığımız verilerle ilişki içerisinde sistematikleştirmekten; bu

fikirleri verilerin ışığında sınamaktan; bulmayı beklediğimiz ile bulduğumuz arasındaki kaçınılmaz farklılıkları, farklı olasılıkları yeniden düşünerek ve daha da fazla veri toplayarak aşmaya çalışmaktan vb.nden ibaret bir bilimsel eylem. Dolayısıyla bir yanıyla da bilimsel ilerlemenin Kuhncu bir okumasının tezahürü olan bir imgelem.

Üçüncü Bölüm

Örnekleme

NELERİ DÂHİL ETMELİ?

Örnekleme ve Sinekdoki⁹

Örnekleme sorunu her türlü araştırma için temel bir sorundur. İlgilendiğimiz *tüm* durumlar üzerine çalışamayız; bunu zaten amaçlamamalıyızdır da. Her bilimsel girişim *birkaç örnek* üzerine yoğunlaşarak belli bir türdeki *her şeye* uygulanabilecek bir şey bulmaya çalışır; çalışmanın sonuçları, söz konusu kategorinin içine girebilecek tüm diğer şeyler için de biz sosyal bilimcilerin deyimiyle “genelleştirilebilir”dir. İncelenen kategorinin tümüne genellenebilecek bir şeyler iddia ettiğimiz hususunda insanları ikna etmek için de örnekleme ihtiyacımız vardır.

Bu, bir şeyin bir *parçasını*, dinleyiciyi ya da okuru o şeyin bağlı olduğu *bütüne* yönlendirmek için kullandığımız klasik “sinekdoki” kullanımının bir türüdür. Örneğin, “Beyaz Saray” dediğimizde mevcut mimari yapıyı değil, ABD başkanlığını kastederiz; üstelik sadece başkanı değil, başkanın önderliğindeki tüm idareyi. Dolayısıyla sinekdoki bir tür örneklemdir ama araştırma ya da akademik çalışmadan ziyade ikna etme amacına hizmet etmesi hedeflenir. Belki de örneklemin; üzerinde çalıştığımız bir popülasyonun, örgütlenmenin ya da sistemin, içinden çıkarıldı-

9 T. S. N.: Bir *parçanın bütün* yerine geçtiği veya bir *bütünü* temsil ettiği durumları ifade etmek için kullanılır.

ğbütünü anlamlı biçimde temsil etmesini istediğimiz bir tür sinekdoki olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Örneklemin mantığı, kendisine savunulabilir bir biçimde ulaşıldığı için sinekdokinin işe yaradığına okurları ikna etmeyi amaçlayan argümanlar içerir. (Örnekleme ve sinekdoki tartışmasını, Hunter'ın bu hususta benimkilere pek çok açıdan benzeyen analizlerini içeren 1990 tarihli kitabında, bu çalışma daha yayımlanmak üzere hazırlanırken keşfettim.)

Sinekdoki ya da örnekleme ile ilgili sorun öncelikle; öyle olduğunu düşünmek istesek de parçanın, ait olduğu bütünü nü temsil etmeyebileceği, ilgilendiğimiz özellikleri bir minyatür biçiminde yeniden üretemeyebileceği, araştırdığımız şeyden araştırmadıklarımız için de doğru olacak sonuçlar çıkarmamıza olanak sağlamayabileceğidir. Birkaç erkeği ve kadını Paris caddelerinde durdurup boylarını ölçtük diyelim; bu ölçümlerin hesaplanması sonucunda elde ettiğimiz ortalama, tüm Paris nüfusu için geçerli olacak mıdır? Seattle sokaklarından seçtiğimiz birkaç kişinin boy uzunluğunu temel alan benzer bir ortalama, Parislilerin boy ortalamasıyla karşılaştırabilir mi? Bu şehirlerin her birinde yaşayan tüm nüfusun boy ortalaması, hesapladığımız az sayıda kişinin boy ortalamasıyla az çok aynı olacak mıdır? Bu örneklemler üzerinden Fransa'daki ve ABD'deki insanların karşılaştırmalı boy uzunluklarıyla ilgili savunulabilir bir sonuca varabilir miyiz? Bu örneklemleri nüfusun geneli için bir sinekdoki olarak kullanabilir miyiz? Yoksa araştırmamız, öğrencilerin kısa süre içinde herhangi bir türden bir bulgu için muzaffer biçimde söylemeyi öğrendikleri, "örnekleminiz yetersiz!" şeklindeki eften püften eleştirilere açık mı olacaktır?

Tesadüfi Örnekleme: (Bazı Sorunlar İçin) Kusursuz Bir Çözüm

Sosyal bilimlari "gerçek bilim" yapmak isteyenlerin çok sevgili tesadüfi örneklemleri bu zorlukla baş etmek üzere tasarlanmıştır. Diyelim ki bir şehrin nüfusunun hangi kesimlerinin kendileri-

ni demokrat olarak gördüğünü ya da son seçimde demokratlara oy attığını veyahut da gelecek seçimde demokrat bir adaya oy vermeyi düşünüp düşünmediklerini öğrenmek istiyoruz. Zaman kazanmak açısından, o şehirde yaşayan herkese fikirleri, eylemleri ya da amaçlarıyla ilgili sorular sormak istemiyoruz. Sadece bazılarıyla görüşmek ve görüştüğümüz bu kişilerden yola çıkarak tüm şehir nüfusuyla ilgili genel bir fikir edinmek istiyoruz. Görüştüğümüz kişilerin %53'ü kendisini “demokrat” olarak niteliyorsa eğer, herkese sormuş olsaydık da elde edeceğimiz oranın buna çok yakın çıkacağını iddia edebilmek istiyoruz.

İstatistiki örnekleme usulleri bize bunu nasıl yapacağımızı söyler. Görüşeceğimiz kişileri rastgele sayılar tablosu kullanarak seçebiliriz. Bu, sayıların herhangi bir yanlılık ve hata içermeyecek, yani bazı profillerin daha fazla temsil edilme şansı yakalamayacak şekilde düzenlendiği bir tablodur. Bu türden bir gizemli prosedürü kullanmamız gerekir çünkü düşünebileceğiniz neredeyse tüm diğer vaka seçme yöntemleri de benzer bir hata payını muhakkak içerir.

İşte, yapabileceğiniz türden bir hatanın korkutucu bir örneği. Hatch ve Hatch (1947), pazar günleri *New York Times*'ta duyurulan düğünlerin katılımcılarıyla ilgili biyografik veriler toplamak suretiyle “sosyal statünün kriterleri” üzerine çalışmaya karar verirler. Araştırmanın temel varsayımı, düğünlerinin duyurusu *Times*'ta çıkan kişilerin “New York toplumsal sisteminde muhtemelen üstün bir konum” işgal ettikleri yönündedir. Belki de öyledir; bu, sosyologların araştırmalarına devam edebilmek için her zaman varsaydığı türden bir şeydir. Bu iki araştırmacı ayrıca birkaç yıl boyunca, haziran aylarında ilan edilen tüm düğünleri takip etmeye karar verirler (her ne kadar bu tercihe ilişkin bir argüman öne sürmemiş olsalar da bu, büyük bir örneklem teşkil etmek için makul bir yol gibi görünebilir). Yazarlara göre “hiçbir düğün duyurusu bir Yahudi sinagoğunda evlenildiğini belirtmemiş ya da Yahudi inancıyla bağa ilişkin herhangi bir ipucu vermemiştir.” (Bu, pek çok farklı bulgudan yalnızca biridir.) Araş-

tırmacılar her ne kadar diğer bulgulara dair, özellikle de kişilerin ilanlarında vurgulamaya değer gördükleri ailelerinin toplumsal özelliklerine dair bazı yorumlar getirirler de yukarıda altı çizilen sonuç hakkında yorum yapmamışlardır. Oysa bu türden duyuruların sıkça yapıldığı bir gazetede, Yahudi nüfusunun o dönem oldukça da yoğun olduğu New York gibi bir şehirde hiçbir Yahudi düğününün duyurulmamış olması oldukça şaşırtıcıdır.

Çok geçmeden bir açıklama gelir. Ekim ve kasım aylarına ait pazar sayılarında (çünkü Profesör Cahnman o rahatsız edici yazıyı bu dönemde okumuştur) “Editöre Mektup” mahiyetinde bir metin (Cahnman, 1948), söz konusu çalışmanın en azından Yahudi düğünlerinin oranıyla ilgili olan bölümünün tekrarlandığı ve sonuçlarının sunulduğu bir cevap olarak yayımlanır. Cahnman’ın bulgularına göre bu örneklem içinde “[taranan sayılarda] duyurulan 36 evlilik töreninden en az 13’ü, yani %36.1’lik bir oranı bir haham tarafından gerçekleştirilmiştir. (Haham için ‘Pek muhterem şu şu kişi’ denir ama bilen biri için hahamın kim olduğunu bulmanın bir yolu elbette vardır.)”

Bu çelişkinin sebebi nedir? Cahnman şöyle açıklıyor:

Yazarların herhangi bir hahama ya da Yahudilik hakkında biraz bilgisi olan bir bilim insanına sorarak kolaylıkla netleştirilebilecekleri gerçek; Yahudi düğünlerinin, Hamursuz Bayramı ve Haftalar Bayramı arasında geçen yedi hafta ya da Kudüs’teki Kutsal Tapınak’ın yıkılmasının yasının tutulduğu günden önceki üç hafta içinde yapılmadığıdır. Haziran ayı neredeyse her zaman bunlardan birine mutlaka denk gelir. Tüm Ortodoks ve tutucu hahamlar ya da daha ılımlı hahamların büyük bölümü bu geleneğe uyarlar.

Cahnman buradan şu sonuca varır: Böylesine şaşırtıcı bir sonuca ulaşmış yazarların meseleyi daha derinlemesine irdelemeleri; daha çok bilgi toplamaları ya da en azından bir uzmanın görüşünü almaları; kısacası Yahudi âdetlerinin bu yönüne ilişkin cahilliklerinin etkilerini yok edecek bir şeyler yapmış olmaları gerekirdi.

Ancak, Chicago Üniversitesinde bir istatistik dersini aldığım Josephine Williams, bu makale ve devamında Cahnman'ın yazdığı mektup ortaya çıktığında farklı ve bazı açılardan da daha pratik bir sonuca vardı: (a) Verilerin içinde gömülü kalmış bu türden pek çok sorunun olabileceğini ve (b) tüm bu sorunların Cahnman'ın dikkatini çeken türden “şaşırtıcı” sonuçlara zorunlu olarak yol açmayacağını teslim ettikten sonra şunu ekledi: Yazarlar sadece “haziran düğünleri” üzerine çalışmak yerine, inceleyecekleri ayları seçmek için rastgele sayılardan oluşan bir tablo kullanmış olsalardı tüm bu karşılaşılan sorunlardan kaçınabilirlerdi.

Bu tür bir yöntem kullanarak vakalarımızı (bunlar genellikle insanlardır ama çok rahatlıkla *New York Times*'ta işlenen konular da olabilir) nüfusun her kesiminin (zorunlu olmamakla birlikte genellikle eşit oranda) örnekleme dâhil edilme şansının olduğu bir biçimde seçeriz. Sonrasında, matematiksel mantığı tüm yönleriyle savunulabilir olan bu formül size, Yahudi düğünlerinin baktığınız sayılarda verilen oranının (ya da görüşmeler yaptığınız örneklemede bulduğunuz demokratların oranının) Yahudi düğünlerinin (ya da demokratların), “gerçek” oranından farklı olduğu bir popülasyondan gelmiş olma ihtimalinin ne kadar yüksek olduğunu söyleyebilir.

Bu türden bir sonuca ulaşmak, ancak ve ancak bilmek istediğiniz bu olduğunda değerlidir. Bu sebeple yukarıda, temel sorunun; parçanın bütünü doğru bir biçimde temsil edememe, yani bütünün önemli özelliklerini -ortalama boy uzunluğunu, demokrat oylarının payını, Yahudi düğünlerinin oranını- aslına sadık bir biçimde yeniden üretememe ihtimali *gibi görüldüğünü* söyledim. Bir değişkenin örneklemedeki değerinin, gerçek popülasyondaki değeri ile ilişkisi önemli bir sorundur ama tek sorun bu değildir çünkü bir nüfustaki bazı değişkenlerin ortalama değeri veya oranı sizin bilmek istediğiniz tek şey olmayabilir: Kafaınıza takılan başka sorular da olabilir.

Bazı Diğer Örneklem Sorunları

Örneğin, sosyologların sıklıkla çözmeye çalıştığı bir diğer sorunu ele alacak olursak, hangi tür örgütlenmenin, üzerine çalıştığımız nesnenin sadece bir parçasını oluşturan bir bütünü işaret ettiğini öğrenmek isteyebiliriz. ABD hükûmetinin yürütme erkinin tüm bir idari aygıtına gönderme yapmak için “Başkanlık” ifadesini kullanmak, bu aygıtın ne türden bir olguya tekabül ettiği sorusunu doğurur. Eğer sorumlu yürütme erkinden söz ediyorsak sinekdokimizin bunun geri kalanına ilişkin anlamlı ya da güvenilir herhangi bir içeriği var mıdır? Burada oranlarla değil, kapsamlı bir bütünün parçalarının tüm tasarımı açığa çıkarma şekliyle ilgileniyoruz (bk. Hunter, 1990, 122-127’deki tartışma).

Arkeologlar ve palentologlar artık yok olmuş olan bir toplumdan geriye kalanları açığa çıkardıklarında böyle bir sorunları vardır. Bazı kemikler bulurlar ama bütün bir iskeleti değil; yemek yapmak için kullanılan bazı gereçleri bulurlar ama mutfağın tümünü değil; biraz çöp bulurlar ama çöplerin kalıntılarını oluşturduğu şeyi değil. Ellerindeki küçük şeyleri bulmuş oldukları için şanslı olduklarını bilirler çünkü araştırdıkları dünya, işlerini kolaylaştıracak türden bir dünya değildir. Dolayısıyla ellerindeki berbat verilerden şikâyet etmezler. Bunun yerine, şu uyluk kemiğinden bütün bir organizmaya veya bu çanakta günlük yaşamda kullanılan bir araç olarak küçük bir rol oynadığı yaşam biçimine doğru ilerlemeye çalışırlar. Burada da “Makine İnceliği” karşımıza çıkar; bir yerlerde bulduğumuz birkaç parçadan bir makinenin düzenine ulaşmaya çalışırız.

Sosyologların sıklıkla meşgul olduğu üçüncü bir şeye de ilgi duyabiliriz: verili bir olgunun tüm varyantlarının eksiksiz bir yelpazesine ulaşmak. İnsanların akrabalık ilişkilerini örgütlenme biçimlerinin tüm olası varyantları nelerdir? İnsanların kayıt tutma ya da kıyafet tasarlama biçimlerinin tüm olası yelpazesi nasıl bir görünüm arz eder? Bu soruları soruyoruz çünkü genelleştirmelerimizin kapsaması gereken kategorinin tüm unsurlarını bil-

mek istiyoruz. Sinekdokimizin, aslında bütünün bir alt grubuna özgü olan fakat (aralarına kendimizi de dâhil etmemiz gereken) bazı aceleci dikkatsizlerin grubun temel özellikleri olarak sınıfladığı nitelikleri ön plana çıkarmasını istemiyoruz. Örnekleimize dâhil olan bir özelliğin, “doğal olarak” orada bulunduğu, yani incelenen kategorinin/sınıfın tüm üyelerinde bulunduğu, dolayısıyla da daha fazla bir açıklama gerektirmediği hatasına safça düşmek istemiyoruz. *İnsanlar yakın akrabalarıyla cinsel ilişkiye girmezler*: Bu, basit bir “içgüdüsel” mesele midir, oldukça “doğal” bir durum mudur? Bu “doğal” kısıtlamanın Antik Mısır’daki kraliyet ailesi için geçerli olmadığı ortaya çıkacak olursa o zaman bunun ne kadar “doğal” olduğunu sorgulamak gerekecektir; meselenin daha ayrıntılı ve vazih bir açıklama gerektirdiğinin farkına varmamız gerekecektir.

Nerede Durmalı? Etnomüzikoloji Örneği

Bazı işlevsel sinekdokilere ulaşmamıza ve “kötü örneklem” eleştirisine karşı koymamıza yardımcı olacak bazı püf noktalarını ele almadan önce, yukarıda düşünmeden reddettiğim alternatif bir yaklaşıma, pratik olmasa da pek çok sosyoloğun ara sıra hayalini kurmuş olduğu bir şeye bakalım: örnekleme unutmak ve sinekdokiye bel bağlamak yerine “bütünün” kendisini bir araya getirip sonuçları meslektaşlarınızla paylaşmak. Böyle bir gaye, başka şeylerin yanı sıra, “eksiksiz bir tasvir” ya da “insanların yaşanmışlıklarının tam bir aktarımı” gibi garibelerle sizi karşı karşıya bırakma riski taşır.

Her şeyi [analize] dâhil etme çabasının sonuçlarını, etnomüzikolojiye, antropoloji ve müzikolojinin bu ilginç ve sıklıkla verimli kırma buluşmasına bakarak irdeleyebiliriz. Bir disiplin olarak etnomüzikoloji, konvansiyonel müzikolojiyi etnik merkeziliğinden kurtararak geliştirmeyi ve antropolojiyi de müzisyen olmayanların incelemekte ve tasvir etmekte zorlandığı alanlara doğru açarak zenginleştirmeyi amaçlar. Bu değerli hedefler peşinde koşarken, aşağıda göstereceğim üzere, örneklem sorunuyla

da baş etmek zorunda kalır çünkü her yerde mevcut tüm müzik çeşitlerini betimlemeye koyulur.

Ancak, bu türden bir kapsayıcı hedef, anında korkunç bir soruna yol açar. Disiplininizin alanını, yani disiplininizdeki mevcut teorik yaklaşımların izah etmek ve açıklamak durumunda olduğu ampirik malzeme çeşitliliğini geleneksel Batı müziğiyle (ki sıklıkla başvurulmuş çözüm budur) sınırlandırmazsanız. Üzerinde çalışmak, kuramsallaştırmak ve genelleştirmek durumunda olduğunuz müzik türü hangi müzik çeşitlerini içerecektir? (Bunun, kabul etseler de etmeseler de tüm sosyal bilimcilerin karşılaştığı bir sorunun yalnızca uç bir örneği olduğunu unutmayın. Din, ekonomi veya sosyal bilimlerin herhangi bir çalışma konusunu alıp bunu kendiniz de tecrübe edebilirsiniz.)

Etnomüzikolojiye dışarıdan bakan biri, girişimin ihtiraslı doğasını fark etmekten kendini alamaz. Disiplinin, uzun bir süre boyunca, kendi kendine ve onu sorgulayan herkese verdiği basit ama tatmin edici olmayan cevap, müzik olduğu açık olan ama sıklıkla müzikolojik düşüncenin ve kuramsallaştırmanın dışında bırakılmış olan her şeyin bir listesiydi. Böylelikle, dünyanın tüm müziklerini, herhangi bir yerde herhangi birinin yaptığı her türden müziği çalışma alanı içerisine sokmuştu. Yalnızca Batı senfonilerini ve operalarını veya Batı pop müziğini değil, aynı zamanda Cava *gamelan*ını,¹⁰ Japon saray müziğini ve Amerikan yerlilerinin yaptığı müziği, Afrika davullarını ve And Dağları kavalını veya kapsamlı bir araştırmanın açığa çıkarabileceği başka her türden müzik türünü araştırma nesnesi olarak almıştı. Etnomüzikologlar listeye daha sonra şunları da eklediler: her türden folk müziği, caz ve Batı pop müziğinin dünyanın diğer yerlerinde de görülebilen türleri (bk. Waterman, 1990). Ancak bir liste elbette bir tanım değildir.

Etnomüzikoloji, tüm bunlarla meşgul olmanın yanı sıra, çöğül takısının da ima ettiği üzere -müzikler- tüm bu müzik türle-

10 T. S. N.: Endonezya ve Güneydoğu Asya'ya özgü bir geleneksel müzik türü.

rini kendi yaklaşımı dâhilinde incelemeyi önermiştir. Her müzik türünün ciddiye alınması gereken bir estetiği vardır. Dolayısıyla araştırmacılar [etnomüzikologlar], “öteki” müzik türlerine “kendi” müziğimizin yozlaşmış ya da “eksik/tamamlanmamış” biçimleri olarak yaklaşmazlar; daha ziyade her birine, müzikologların Batılı (“bizim”) gelenekteki müziğe yaklaşırken gösterdikleri ciddiyetin/saygının aynısıyla yaklaşırlar. İşin bu yönünü kabul edecek olursanız müzik olarak değerlendirilebilecek hiçbir şeyi bir kenara atamazsınız. Bu türden bir evrenselcilik, güzel sanatların karşılaştırmalı çalışmalarında sıradanlaşmıştır ve karşılaştırmalı müzikoloji bunun her zaman için bir meraklısı olmuştur: Bir müzikologun; saha notlarıyla, fotoğraf makinesiyle, kamerasıyla ve en gelişmiş ses kayıt ekipmanlarıyla, gidebileceği her yerden çeşitli yerel enstrüman ve ses kompozisyonlarıyla dönmesi oldukça olağandır.

Tabii işin bu tanımı gereği, fiiliyatta hiçbir zaman tamamıyla yerine getirilmemiştir [ulaşılacak istenen evrenselci pratik]. Disiplin her zaman, kronik “entel” ön yargılara, “büyük” kültürlerde sanatsal müzik olarak görülen şeye veya diğer kültürlerde en az bizimkiler kadar soylu olarak addedilen müzik geleneklerine (örneğin Hint *ragası* ya da Japon *gogakusu*) fazlasıyla ilgi gösterme eğilimine karşı mücadele vermek durumunda kalmıştır. Disiplin sıklıkla bu ön yargıların üstesinden gelebilmiştir ve etnomüzikologlar bu türden bir dar zihniyeti aşma yönünde her zaman şiddetli bir zorunluluk hissetmişlerdir. Bu tür bir zorunluluk, alanla ilgili ders kitaplarındaki genel betimlemelerde veya örneğin, bir kongrenin açılış konuşmasında açığa çıkar.

Etnomüzikoloji alanının bu türden bir tanımı korkunç sorunlar yaratır çünkü bu geniş alanı fiiliyatta hakkıyla kapsamak olanaksızdır. Her türden müziği toplamayı amaçlayabilirsiniz ama bu durumda toplama ediminin kendisi bir amaç hâline gelir. Hiçbir zaman yeterince toplayamazsınız çünkü toplanacak çok fazla müzik türü vardır. Elbette bir seçim ilkesinin olması gerekir. Çok fazla risk almaksızın ne tür müzikleri bir kenarda

tutabiliriz? Ya çocuk tekerlemelerini ne yapacağız? Onları göz ardı edebilir miyiz? Hayır, bu tekerlemeleri hariç tutmak talihsizlik olur. Bunlar, çocuklara, içinde yaşadıkları toplumun düşünme, hissetme ve davranış biçimlerinin nasıl öğretildiğine -kısaca çocukların nasıl sosyalleştiklerine- ilişkin faydalı bilgiler içerirler. Çocukların müziği öğrenme biçimi, yaptıkları “hatalar”, müziğin herhangi bir yönünün dikkatlerini çekmesi, bunların tümü ilginç ve önemlidir. John Blacking’in (1967) bu türden bir malzemeyle ortaya koyduğu çalışmaya ya da Antoine Hennion’un (1988), Fransız çocuklara okulda verilen müzik eğitimi biçimleri üzerine (durumun gerçekten böyle olup olmadığı ayrı bir meseledir) yaptığı çalışmaya bakın.

Bir başka soru daha: “Otantik” olmayan her şeyi dışarıda tutabilir miyiz? Otantiklik, etnomüzikologlar için her zaman az çok sorun olmuştur. En azından içlerinden bazıları yer yer taffir bir tavır sergilemişlerdir; şu anda yapılandan ziyade geçmişte yapılandan daha fazla ilgi göstermişlerdir –Don Ho’nun Waikiki Sahili’nde söylediği “Sweet Leilani” gibi “Hawaii” şarkılarından ziyade, otantik Polinezya müziğinin kalıntılarıyla daha çok ilgilenmişlerdir diyelim. Etnomüzikologlar sıklıkla, insanların müziksel alışkanlıklarını ve zevklerini, genelde yaptıklarının tersine, değiştirmemelerini, müziklerinin Batı (ve özellikle çoğunlukla Kuzey Amerika) kökenli müziğin *rock and roll*, caz ve geri kalan türleri tarafından etkilenmemiş bir şekilde “saf” kalmasını dilemişlerdir. Öyle ki, dünyanın gen havuzunun en yüksek oranda çeşitliliği içerebilmesi için tehlike altındaki yaratıkları korumaya almak isteyen doğa bilimcilerine benzemişlerdir böylece.

Bu yakınmalar sıklıkla, ülkelerinin “geleneksel” müziğini, bu gelenek daha yeni “keşfedilmiş” olsa bile korumak isteyen “müzik milliyetçilerinin” yakınmaları ile de örtüşür. Hermano Viana (1995), Avrupa ve Afrika’dan gelen farklı müzik türlerinin bir karışımı olan sambanın, nasıl olup da Brezilya’nın “geleneksel” müziği hâline geldiğini anlatır; her ne kadar sambanın bu itibara

ulaşmaya, aynı dönemde Brezilya'da çalınan ve dinlenen pek çok müzik türünden daha fazla hakkı olmasa da.

Sürekli bir değişim içerisindeki tüm bu müzik türlerini korumak kulağa soylu bir fikir gibi gelebilir. Ancak dünya, bu türden soylu fikirleri eylem rehberi olarak nadiren kabul eder. İnsanlar; sevdikleri, kendilerine cazip gelen, ne kadar gelişmemiş düzeyde olursa olsun ifade edilmesini istedikleri şeyleri ifade eden, yapım ve dağıtım noktasında kâr getiren vb. müzik türlerini seçerler. Dolayısıyla dünya müzikleriyle ilgileniyorsanız, ham maddeleri ne tür bir melez bileşimden gelirse gelsin, insanların şu an çalıp ve söyledikleri üzerine çalışmak daha akıllıca ve hatta daha pratik görünebilir.

Ancak, ne üzerine çalışılması sorununu çözmek bir yana, aslında burada açtığımız pandoranın kutusudur. Ben lisansüstü eğitim masrafımı Chicago'daki tavernalarda ve striptiz kulüplerinde piyano çalarak çıkardım. Bu durumda Etnomüzikologlar da dünyanın tüm şehirlerinde, tüm kulüplerinde (benim de zamanında onlardan biri olduğum) taverna piyanistlerinin her gün çaldıklarını mı incelemelidirler? 1900'lerde, kesik tempolu caz müziğinin kökenleri üzerine kusursuz bir çalışmanın yapılabildiği bir dönemde dahi kimse buna değeceğini düşünmezdi. Ancak, düşünselerdi ve bu çalışmayı Amerikan yerlilerinin müziğine gösterilen özen ve ilgiyle yürütselerdi bu harika olmaz mıydı? Elbette olurdu.

Bununla birlikte, müziği bir iş olarak gören profesyonellerle kendimizi neden sınırlandıralım? Melanezya toplumundaki benzer müzik ritüelleri üzerine çalışabileceğimiz gibi, ABD'deki tüm "Mutlu Yıllar" şarkıları üzerine ya da biraz daha makul olmak gerekirse bu türden bir şarkının söylenebilme ihtimalinin olduğu bir örneklem üzerine de çalışamaz mıyız? Çalışamayacaksak da neden çalışamayacağız?

Örneklerle devam etmeyeceğim çünkü vurguladığım nokta net. Geçmişe dönüp baktığımızda her şeye sahip olmuş olmak

isteriz çünkü her şey tanıma uyar gözüktür ve bu sebeple de her şey ciddi bir çalışmanın nesnesi hâline getirilebilir izlenimi verir. (Buraya kadar sadece müzikten bahsetmediğim de sanırım net olmalı.) Ancak, oldukça açık pratik nedenlerden ötürü her şeye sahip olamayız: En basitinden, tüm verileri toplayabilecek kadar kişi elimizin altında bulunmaz; üstelik bu verilere ulaşabilsek de elimize geçen ayrıntılar yığınıyla ne yapabileceğimizi genellikle bilmeyiz. Durum, bu şekilde sözlü tarihe benziyor. “Yeni” tarihçiler (bk. McCall ve Wittner, 1990) herkesin yaşamının önemli olduğuna ikna ettiler bizi. Ancak *herkesin* yaşam öyküsüne ulaşamayacağımız da sabittir –ki bunu yapabilseydik bile bu öykülerin ayrıntıları arasında boğulurduk. Bilgisayarlı veri tabanları bile bize bu konuda yardımcı olamaz çünkü boğulmak mekanik değil kavramsaldır.

Sosyal bilimlerin bu soruna basit bir cevabı yoktur. Bu soruyu karşılaştırmalı bir perspektifte değerlendiren bir sosyolog, bir bilimsel çalışma alanının genel bir tanımının devasa ve tamamıyla gerçekleştirilemez bir mesaiye tekabül ettiğini hatırlatmakla yetinebilir. Bir bilim sosyoloğu, bu cevap verilemeyen sorulara verilebilecek pratik cevapların -ki araştırmacıların her zaman, cevap verilemeyen sorulara verilecek pratik ve basit cevapları vardır- mantık ya da argümandan çekilemeyeceğini, daha ziyade kurumsal-örgütsel imkânlarla ve rekabetle ilişkili somut pratikler üzerinde temellendiğini ifade edebilir. Etnomüzikolojinin kapsamının (bunu söylememi haklı çıkaracak çalışmayı yapmamış olsam da), akademik hiyerarşideki konumuyla ve bu konunun imkân tanıdığı [sınırlı] araştırma kaynakları ve diğer akademik aktivitelerle belirlendiğini düşünüyorum. Bu, müzikologların, alanın uygun sınırlarını tartışmayı sürdürmek yerine, antropolojinin akademideki konumunun antropolojik çalışmalar üzerindeki etkisinin tartışıldığı George Marcus (1986) ve Paul Rabinow’un (1986, özellikle 253-256) yaptığı çalışmaları örnek alarak doğrudan yüzleşmek isteyebilecekleri bir konudur.

Bu noktada diğer sosyologlar, “her şeyi kapsamanın”

imkânsızlığını kavrayamamış ve asıl meselenin bunu yapmak durumunda kalmaktan kaçınmak olduğunu anlayamamış olan bu fukara etnomüzikologlar karşısında kendilerini üstün hissediyor olabilirler. Ancak, böyle hissetmeleri yanlıştır. Her sosyal bilim alanı kendine özgü bir bütünlük ve kapsamlılık arayışı içerisinde. Bazıları için bu, yapılmış olan tüm anketlerdeki tüm verileri içeren bir arşivdir; diğerleri için ise, ses ya da görüntü kayıt cihazları gibi modern teçhizatların mümkün kıldığı “eksiksiz betimleme”nin aldatıcı ışığıdır. İşin aslını hepimiz biliriz ama yine de “her şeyi toplamayı/kapsamayı” çok isteriz.

Etnometodolojinin kurucusu olan Harold Garfinkel, sosyal bilimin ne de olsa “pratik bir aktivite” olduğu, yani başka şeylerin yanı sıra, işin çok uzatmadan bir şekilde bitirilmesi gerektiği konusunda ısrar ederek her türden metodolojik kanaate sahip araştırmacıları huzursuz etmiştir. Kimse çalışmasını sonsuza dek sürdüremez. Dolayısıyla kestirmeden gidilmesi er geç gerekecektir ve bu da her koşulda, “araştırmanın normalde takip etmesi gereken seyrinin” değişmesine yol açar.

Bu uzun tartışma, örneklemin sinekdokisi meselesine nasıl ve neden takılıp kaldığımızın yalnızca bir örneğidir. Şimdi daha geniş bir çerçevede, gördüğümüz şey temelinde görmediğimiz şeye ilişkin ne söyleyebileceğimiz sorunu olarak örneklem fikrine dönelim. Bu arada, bunu yapmanın tek yolunun sadece, bir popülasyondan (evrenden) konvansiyonel yöntemlerle alınan bir örneklemden yola çıkarak verili bir güvenilirlik skalası içinde o popülasyona ilişkin bir ölçüt üzerinde tahmin yürütmek olmadığını; bu işin çok farklı yollarının olduğunu da aklımızda tutalım.

Her şeyi bütünüyle tanımlama fikrinden henüz vazgeçmiş olmakla birlikte, şimdiyse aksi bir biçimde bu fikre dönmek, bu fikri bir nirengi noktası olarak kullanmak istiyorum. Örneklem sinekdokilerinin her yoldan üretimini birer yöntem olarak değerlendirmek istiyorum; öyle yöntemler ki, verecekleri sonuçlar-

la, bir toplumsal olguya dair güven içinde söylemek istediğimiz her ne olursa, buna bağlı olabilen ya da bağlı bulunan her şeyin bütüncül ve tam tanımı “ideali” nazarında bir değer tayini yapabilelim. Bunu, böylesi bir tanımın mümkün olduğunu düşündüğüm için değil, bu türden bir kıstas bize hangi seçimleri yaptığımızda bir şeyleri kaçınılmaz olarak hariç tutmuş olacağımızı gösterdiği için öneriyorum.

Öyleyse “tam ve eksiksiz bir betimleme” ne anlama gelir?

Ne Kadar Ayrıntı? Ne Kadar Analiz?

Saha araştırması üzerine dersler verirken öğrencilerin gözlemlerine ve söyleşilerine “her şeyi” yazarak başlamaları konusunda her zaman ısrar ederim. Yani örneklem çıkarmalarını istemediğimi, daha ziyade “anamlı” olaylar evrenini aktarmalarını istediğimi söylerdim. Bu, genellikle onların oldukça fazla ağırdan almalarıyla, benim de dırdır etmemle sonuçlanırdı. Ya yapamayacaklarını ya da “dürüst bir şekilde” yapamayacaklarını söylerlerdi (bununla demek istedikleri, yazdıkları şeyin ne eksiksiz ne de bütünüyle doğru olacağıydı). Öğrencilerime, çabalamazlarsa bunu yapıp yapamayacaklarını hiçbir zaman bilemeyeceklerini ve her şeyi yazma çabalarının pek çok şeyi hariç tutan bir hesaptan daha az doğru olmayacağını söylerdim. Onlardan, üzerinde “bu saha raporu eksiksiz ya da bütünüyle doğru değil” yazan bir kaşe yaptırmalarını ve onları boğan suçluluk ve üşengeçlik duygularını alt edebilmek için not aldıkları her sayfayı bununla kaşelemelerini isterdim. Onlarla dalga geçsem de bu tereddütlerinin ardında, büyük bir ölçek seviyesinde yürütüldüğünde gerçekleşmesi olanaksız bir işe ilişkin sağlıklı bir ihtiyat yatıyordu.

Elbette bu iş, çok sınırlı bir ölçek seviyesinde de yapılabilir değildir. “Her şeyi” not etmek olanaksızdır. Bu, öğrencilerin genelde yaptığından çok daha fazlasını not edemeyeceğiniz anlamına gelmez. Ancak öğrenciler yine de haklıdır: Her şeyi not edemezsiniz.

Bunun yanı sıra, öğrencilerin kaba betimleme olduğunu düşündükleri şeylerin çoğu zaman bununla hiçbir ilgisi olmadığı; daha ziyade, gördükleri şeyin bir nevi analitik özetleri olduğu (örneklem çıkartmaksızın her şeyi not etme gerekliliğinden kurtulmak için hazırlanmış özetler oldukları) hususunda ısrar ediyorum. Örneğin, “hastalar bekleme odasına geldiler ve sabırsızca doktorun kendilerini görmeye gelmesini beklediler” cümlesi, gerçek anlamda sabırsız görünen birine ilişkin gözlemlerin bir raporlamasını, bu türden bir sonuca temel oluşturabilecek betimlemelerin bir örneklemesini içermez. Bunun yerine, yazarının kesinlikle gördüğü pek çok şeyi özetler ve yorumlar: bekleme odasına girip çıkan, yerlerinde duramayan, ya kollarındaki ya da duvardaki saate bakan, özel olarak kimseye yönelik olmayan, belki başkalarının yüzünde de benzer duyguların bir ifadesini görmek isteyen vb. insanlar.

Hiçbir yorumlama içermeyen yalın bir tasvir -birinin bunu becerebildiğini bile varsayarsak- gerçekte neye benzerdi? Yorumlamadan ilkesel olarak tümüyle kaçınmanın mümkün olmayacağını kabul etseniz bile, yalın betimleme doğrultusunda bizim normalde yapabileceğimizden çok daha fazla yol kat etmiş insanlar vardır. Örneğin, Fransız yazar Georges Perec “yalın betimleme” konusunda büyük bir girişimciydi. France Culture radyosu için giriştiği deneylerden birini, Perec’in biyografisini kaleme almış olan David Bellos şöyle aktarıyor:

19 Mayıs 1978’de, mobil bir kayıt stüdyosu Boulevard Saint-Germain Place Mabilon’da bulunan L’Atrium’a yanaştı (Perec çoğunlukla buraya L’Acquarium diyordu). Radyo tarihindeki en ilginç deneylerden biri başlamak üzereydi. Ayrıntılara ve “sıradanın ötesinde” olana ilgiyle tanınan bir yazar, bütün bir günü, canlı yayında mikrofondan anlatarak geçirecekti. Elbette Perec kahve, yemekler vs. için birkaç ara verdi ve deney yaklaşık beş saatlik bir kayıtlı sonlandırıldı. Bu kayıt daha sonra Perec ve kurgucu René Farabet tarafından yaklaşık iki saat uzunluğunda işitsel bir deneyim olarak kurgulandı ve 1979 yılının şubat ayında *Tentative de description de choses vues*

au carrefour Mabillon le 19 mai 1978 [19 Mayıs 1978 tarihinde Mabillon kavşağında görülmüş şeylerin bir tasvir girişimi] adıyla yayınlandı

Bu deney neyi kanıtlıyor? Şunu: Önemsiz şeyler, makul sınırların ötesine itildiklerinde şiire dönüşebilirler; tekrar, ritme dönüşebilir. Ceza ve kendinden geçme hâli arasında ince bir çizgi mevcuttur ve belki de Perec'ten başka hiç kimse, ketumluk (gördüğü şeyler hakkında hiçbir zaman bir yorum yapmaz; yalnızca, *bir 68 plakalı daha, üç kırmızı araba, köpeğiyle bir kadın*, der), alçakgönüllülük ve cüretkârlığı, eylemini sonuna kadar saatlerce sürdürmek noktasında bu kadar iyi bir şekilde bir araya getiremez.

Sıralama/sayma sanatı kolay bir sanat değildir (Bellos, 1993, 640).

Doğru; sıralama sanatı kolay bir sanat değil. Hiç yorum yapmadan sıralamanın burada ne ifade ettiğini anlamaya çalışın. Perec, “alışverişini yapıp eve gitmek için acele ediyor” ya da “şu ikisi, hakkında çok az şey bildikleri biriyle ilgili dedikodu yapıyor sanki” gibi, bir romancının ya da herhangi birinin söylemesini bekleyebileceğiniz türden şeyler söylemezdi. Daha ziyade şunları söylerdi (Bu alıntı, Perec'in yaptığı benzer türden bir gözlem ve kayıttan çekilmiştir):

Cumartesi, 12 Haziran 1971, saat üç civarı.

Cafe l'Atrium.

Gri bir polis arabası Lip's giyim mağazasının hemen önünde durdu. Üç kadın polis ellerinde trafik cezası belgeleriyle dışarı çıktı.

Lip's'in yanındaki siyah bina ya onarılıyor ya da yıkılıyor. Binanın girişinin görülmesini engelleyen tahta bariyerler üzerinde üç reklam var; biri “Ağaçlar altındaki ev” (yazının altında ‘Passionaria’ şeklinde okuyabildiğimi sandığım bir dizi sarı portreyle gizlenmiş olan başlık) için, ikincisi “Taking Off”, üçüncüsü ise “Kadınlar için her zaman fazlasıyla iyiyiz” için. (Bu sonuncusu, eflatun ve beyaz soru işaretleriyle gizlenmiş olan, kısa bir süre önce çok yakından gördüğüm için bildiğim

bir başlık, Komünist Partili Laurent Salini'nin katılımıyla gerçekleştirilecek tartışmaya davet için tasarlanmış bir postere ait.)

Buci ile Saint-Germain'in kesişme noktasında bir Fransız bayrağının asıldığı bir direk ve yolun biraz ilerisinde Rouault sergisinin duyurulduğu bir afiş var.

Ön planda, bulvardan geçişi engelleyen zincirler var. Bazıları üzerlerine, CREE dergisi ("Sanat Tasarımı ve Çağdaş Çevre konulu İlk Fransız Dergisi") için tasarlanmış küçük afişleri asmış; derginin kapağında bir çit var.

Az trafik var.

Kafede çok fazla insan yok.

Bulutların arasından solgun bir güneş giriyor. Hava serin.

İnsanlar, genellikle yalnız ve suratsızlar. Bazen çiftler hâлиндeler. Küçük çocuklarıyla iki genç anne, ikili üçlü gruplar hâlinde dolaşan kız çocukları, çok az sayıda turist. Uzun yağmurluklar, çok sayıda.

(Amerikan) asker ceketi ve tişörtü.

Caddenin karşı tarafında bir gazete bayisi yer alıyor.

Otomobil: Le Mans.

Romy Schneider suçlandı!

Hafta sonu: Bir kamera kazananları gösteriyor.

(Hâlâ iyi görebiliyorum!)

Bir başka polis arabası (buraya geldiğimden beri üçüncüsü)

Caddelerde dolaştığını sıklıkla gördüğüm bir arkadaşım ayaklarını sürüyerek yürüyor.

(Bir yürüme tipolojisinin taslağı mı? Buradan geçen çoğu kişi gezinir, ayaklarını sürür; nerede olduklarına ilişkin hiçbir net fikirleri yok gibi.)

Terastaki bir çift görüntümü engelliyor.

Yağmur yağmaya başladı (Perec, 1980, 33-34).

Bunun, gözlenen sıradan vakalara bir anlam katan herhangi bir yorum içermeyen bir betimleme olduğunu söyleyebiliriz. Alan araştırması derslerimdeki öğrenciler ise, tersine, anlam katan yorumları salt gözlemin yerine koymak isterlerdi.

Bu öğrenciler gibi sosyologlar da okudukları şeylerde bu türden yorumlarla karşılaşmayı ve yazdıkları şeyleri de bunlara dayanarak kaleme almayı beklerler. Çalışmalarının ayrıntılarını, olası genelleştirmelerin temeli olarak görürler. Bu ayrıntıları, faydaları genelleştirilebilir oluşlarında yatan, neyi temsil ettikleri onlara getirilen yorumlarda yatan örnekler olarak görürler. Ancak, belki de bu yorumlar bizim düşündüğümüz kadar gerekli değildir. Daha basit, daha az analiz içeren gözlemlerden de bazen çok şey elde edebiliriz. Betimleme ile yorum arasındaki makul denge, toplumsal dünyayı tanımlayan herkesin çözmesi ya da göğüs germesi gereken gerçek bir sorundur.

Herkes “saf” bir betimlemenin olmadığını; tercihler gerektiren, dolayısıyla da belirli bir bakış açısını yansıtan tüm betimlemelerin Thomas Kuhn’un ifadesiyle “kuram yüklü” olduğunu bilir. Seçme zorunluluğundan ve bunun beraberinde getirdiği bakış açısından tümüyle kurtulmanın mümkün olamayacağı gerçeği, yorumun derecelerinin olmadığı, bazı betimlemelerin diğerlerine göre daha az yorumsal (belki de konvansiyonel manada daha az yorumsal demeliyiz) olamayacağı anlamına gelmez. Hatta bazı betimlemelerin diğerlerine göre daha az çıkarım gerektirdiğini dahi söyleyebiliriz. Birinin “alışveriş poşetleriyle hızla eve gidiyormuş gibi görüldüğünü” söylemek, [onun için] “hızlı yürüyordu” demeyi gerektirmeyen çıkarımlarda (özellikle bu yürüme ediminin saikleri üzerine çıkarımlarda) bulunmayı gerektirir.

Böylelikle sosyologlar, kendi kendilerinden ve meslektaşlarından yorumlar yapmalarını beklerler. İşledikleri ampirik materyal miktarını genellikle azaltmak eğilimindedirler ve verinin kendisini daha derinlikli biçimde çalışmak ve açmak yerine onu, sahip oldukları fikirlerin bir örneği veya kanıtı olarak sunmak isterler. Kendilerine tonlarca tasvir (sıklıkla ifade edildiği üzere “basit” tasvirler) veya detay verilmesini istemezler. İstatistikçi John Tukey bir keresinde, pek çok tablonun, herhangi birinin istediğinden ya da ihtiyacı olduğundan çok daha fazla bilgi içer-

diğini; aslında çoğu zaman yapmak istediğimiz şeyin, iki sayıyı karşılaştırarak onların birbirlerinin aynısı ya da ikisinden birinin daha büyük olduğunu görmek olduğunu söylemiştir. Tukey'e göre, tüm o hücrelerdeki sayıların geri kalanı aradığımız mesajı bastıran kuru bir gürültüdür.

Yine de büyük çaplı ayrıntılı betimlemelerin, Bellos'un ima ettiği ve sosyologların ciddiye almasını bekleyemeyeceğimiz türden önemli bir yararı, şiirsel ve ritimsel zenginliklerinin ötesine gidebilecek bir yararı olabilir. Her şeye rağmen, devasa bir ayrıntı yığınının stoklanmasında işe yarar bir şeyler bulabilen araştırmacılara bazen rastlanır. Roger Barker, harika ve hiçbir zaman taklit edilmemiş bir kitabında (Barker ve Wright, 1966), Kansalı bir çocuğun bir gününü ayrıntılı biçimde betimlemiştir. Gregory Bateson ve Margaret Mead (1942), Balili köylülerin psikik yaşantılarını benzer biçimde ayrıntılı olarak aktarmış ve sözlü tarihlerine yüzlerce fotoğraf eklemiştir. Bu türden bir tasvirin iyi bilinen bir örneği, fotoğrafçı Walker Evans ve yazar James Agee'nin *Let Us Now Praise Famous Men* başlıklı eserleridir. Aşağıya uzun bir kısmını aktarıyorum.

James Agee ve yazar-fotoğrafçı Walker Evans, 1936 yılında *Fortune Dergisi* için bir röportaj yapmak üzere Alabama'ya giderler. Kitapları, *Let Us Now Praise Famous Men: Three Tenant Families* (Agee ve Evans, 1941) ilk yayımlandığında raf başarısı yakalamaz ama o dönemden bu yana bir klasik olarak kabul görür –ki aslında hangi türe girdiği de pek belli değildir; bir ihtimal edebiyat. Pek çok sosyoloğun bundan rahatsız olacağını düşünsem de (örneklem sorunlu, pek bilimsel değil vs.) ben kendi adıma bu kitabı bir sosyoloji klasiği olarak sınıflamaktan memnuniyet duyarım. Her ne olursa olsun bu çalışma, titiz ve ayrıntılı bir betimleme noktasında tartışmasız bir başarıdır; en kapsamlı sosyolojik betimlemelerin ne ölçüde özet ve genelleme içerdiğini görmemize olanak sağlayan türden bir betimleme. Dolayısıyla bu türden bir betimleme, örneklem sorusunu, Percec'in Paris'in bir köşesinde yaptığından çok daha güçlü biçimde ortaya ko-

yar. Betimleme, betimlenecek bir şeyin olabildiğince ayrıntılı ve eksiksiz bir örneklemeysen eğer, bu sanırım Evans ve Agee'nin çalışmasına benzerdi.

Kitaptaki oldukça uzun içindekiler kısmı, erişilen bu üst seviye hakkında size bir fikir veriyor. "Gudger'in Evi" başlıklı bölümde bulunan "Barınak: genel görünüm" alt başlıklı kısım, her birini aşağıda alıntılacağım türden önemli (ve oldukça uzun) betimlemeler içeriyor:

Terk edilmiş ev

Evin önü: genel yapısı

Evin önü: ön cephe

Evin altındaki oda

Koridor

Dört odanın yapısı

Kokular

Boşluk ve alan

I. Ön kısımdaki yatak odası

Genel görünüm

Mobilyaların yeri

Mobilyalar

Sunak

Sinagog

II. Arkadaki Yatak Odası

Genel görünüm

Şömine

Şöminenin üstü

Dolap

Yataklar

III. Mutfak

Genel görünüm

Masa: lamba

IV. Depo

İki temel şey

Odada

Ön taraftaki yatak odasında: işaret

Dönüş

Böylece tam tamına elli dört sayfa, okurun, Walker Evans'ın çektiği ve metine yerleştirdiği fotoğraflarla artık tanıdığı bu ortakçı ailesinin virane evine ayrılır.

İşte, "sunağı" betimleyen iki sayfa (Evans'ın fotoğraflarıyla metni karşılaştırmaya da olanak veren):

(Öndeki yatak odasında bulunan) diğer üç duvar, düz ve açılı yüzeyler ve zımparalanmamış çam siper tahtaların iç yüzeyleri. Bu bölme duvarı, dar ve temiz biçimde zımparalanmış tahtadan yapılmış; arada açıklık olmaksızın bir köşeden diğer bir köşeye uzanıyor; tahta farklı bir kalitede, çamdan, ince sarı ve zengin gümüşü-kırmızı parıltılarla zarıfçe yongalanmış, hafifçe ısıldıyor ve parıldıyor, neredeyse eşyalara ayna tutuyor; bu odadaki süslenmiş tek duvar da bu. Ortasında şömine rafı ve kare şeklindeki şömine çerçevesi: Tek kat boyalı, eski bir mavi-beyaz boyayla boyanmış. Şöminenin önünde aynı tipte tuğlalar gri, dağınık ve küllü; hemen oracıkta sessiz ayakkabılar; masanın üstünde, şömine rafının üzerinde ve tavana ve genişlemesine duvarlara saçılmış hâlde ise başka şeyler; şimdi ne olduklarını anlatacağım şeyler.

Masanın üzerinde, mavi bir araba boyası ve köşelerinden biraz sarkan beyaz bir örtü. Örtünün üzerinde, ortasında; kuzeye bakan beyaz porselen bir kuğunun olduğu küçük, oluklu ve yeşil bir cam kâse.

Parıldayan duvara yaslanmış şömine rafının üzerinde, her biri rafın uçlarından yaklaşık on beş cm uzaklıkta iki küçük ikiz vazo: Çakıl taşıyla yongalanmış pırıltılı camdan oldukça basit bir biçimde yapılmış. İkisinin tam ortasında, annesinin ona verdiği ve Louise'in sahip olduğu her şeyden daha fazla değer verdiği kaba çıkıntılı uçlu, baskılanmış süt renginde oluklu bir çay tabağı. Diğer taraftan, şömine rafının ucuna tutuşturulmuş ve Bayan Gudger'in sayısız kez katladığı ve makasla keserek dantelvari bir şekil vermeye çalıştığı desenli bir kalıp kâğıdı;

kendisine sorulursa, evi biraz olsun güzelleştirmek için giriştiği son çaba.

Duvarın üzerinde yapıştırılmış veya tutturulmuş şekilde, birbirinden uygun aralıklarla ayrılmış ama simetrik açıdan pek de kusursuz olmayan bir hâlde, fildişi ve siyah renklerde ince hasır ya da kamış şeritlerle kaplanmış, camı kırık, küçük bir sekizgen çerçeve. Çerçevenin içinde onu tam olarak doldurmayan, eski bir makineyle çekildiği anlaşılan, solmuş bir fotoğraf. Bu fotoğrafta; ufukta beliren, basık, gri ve ölü görünümlü bir arazi; yirmi metre geride, ön planda ve merkezde bir çiftçi evinin köşesinde duran iki kadın: Bunlardan biri, Annie Mae'nin kız kardeşi Emma; on iki yaşında bir kız çocuğu. Terlikleri, uzun çorapları ve pazar kıyafetiyle, görünümünün ve yumuşak bir şekilde gizlenmiş cinselliğinin bilincinde hafif utangaç şaşkın bakışlarla duruyor. Emma'nın yanında, ev işleri dolayısıyla hâlâ ıslak olan bir pazar elbisesiyle annesi: Kalıplı ve uzun boylu, yanlara sarkıttığı ve uyluklarına yakın duran elleriyle, güçlü, bitkin ama asil duruyor. Kocasının çok sevdiği, sanki yanındaki kızında cisimleşmiş o güzel yüzünün imgesi sanki ölmüş ve gizli bir dokunuşla neredeyse tanınmayacak bir şekilde yavaş yavaş solmuş.

Gösterişli kırmızı dudaklarıyla geniş kenarlı kırmızı bir şapka takmış ve kırmızı çiçekleri kucaklamış hoş bir kumralı gösteren bir ayakkabı reklamının yer aldığı bir takvim. Üzerinde bir başlık var: "Cherie" ve bir kız öğrencinin kurşun kalemle iki kez yazdığı bir isim "Louise, Louise."

Ödeme kolaylığının yapıldığı mobilyaların reklamı olan bir takvim: Tulum giymiş, kenarları bilerek yırtılmış büyük ve yeni bir hasır şapka takmış, balık tutan on iki yaşında bir çocuğun renkli bir fotoğrafı. Başlık: "Balık Tutmak."

Küçük bir çivinin tuttuğu bir zincire bağlı, yamuk hâlde duran, camlı ve oval bir madalyon. Bu madalyonun bir yüzünde, sağ eliyle kutsayan, kırmızı kalbi sivri uçlu altın bir halenin içinde görülen İsa'nın renkli bir resmi. Madalyonun arka yüzünde, aynı sanatçının Kutsal Bakire'yi maviler içinde resmettiği başka bir resim; kalbi benzer şekilde gösterilmiş, hale içine alınmış ve yedi küçük kılıçla delinmiş.

Çocuklar için yazılmış ucuz bir öykü kitabından yırtılarak

koparılmış ve parlak renklerdeki elbise resimleri, tam olması gerektiği gibi şu başlıkları gösteriyor: “Savaşçı, şöminesinin yanına oturduğunda bir kraldan daha mutluydu”, “Küçük Prens’i kollarına aldı ve onu öptü –buradaki ‘O’, kazların bekçisi olan kızıdır.”

Bir konserve kutusundan koparılmış, üzerinde büyük bir beyaz balık resminin ve aşağıdaki sözcüklerin yazılı olduğu parlak ve kırmızı bir kâğıt parçası:

“SALOMAR, EKSTRA KALİTE ORKİDOS”

Şömine rafının sağında, bütünüyle badana edilmiş, tüm çizgileri keskin olan bir çocuk yazısı çıktı.

Hiç kimse bu betimlemeleri, bu çevrelerde yaşanan sefaletle ilişkin bir fikre varmadan okuyamaz. Ancak Agee, bunu bize hiçbir zaman açıkça aktarmaz –bunu yapmaya ihtiyacı da yoktur. Betimlemeleri, kendi kendimize bu sonuca ulaşmak için gerekli tüm unsurları içerir. Kapsamlı ve yoğun bir betimlemenin yapabileceği şeylerden biri de işte budur.

KATEGORİLERİN ÖTESİNDE: ÇERÇEVEYE OTURMAYANI BULMAK

Betimleme ve “Kategoriler”

O hâlde tüm bu betimlemeler ne işe yarar? Belki de tek değil ama en önemli faydası şudur: Basmakalıp düşüncelerden kopmamıza olanak tanırırlar. Toplumsal olguların doğru bir şekilde betimlenmesinde ve analizinde başlıca engel, cevapların çoğuna hâlihazırda sahip olduğumuzu düşünmemizdir. Pek çok şeyi verili kabul ederiz çünkü ne de olsa içinde yaşadığımız toplumun yetkin ve yetişkin üyeleriye ve herhangi bir yetişkinin bilebileceği her şeyi bildiğimizi varsayabiliriz. Genelde söylendiği gibi “sağduyu” sahibiyizdir. Örneğin, okulların öğrencileri eğittiğini ve hastanelerin hastaları tedavi ettiğini biliriz. Bunu “herkes” bilir. Herkesin bildiği şeyi de sorgulamayız; bunu yapmak aptalca olurdu. Oysa tam da bu yüzden, yani çalışma konumuz herkesin bildiği bir konu olduğundan, bunu sorgulamalı ya da en azından bu husustaki yargılarımızı askıya almalı ve basmakalıp cevapları

tartışmasız kabul etmek yerine, kendimiz bilakis gidip okulların ve hastanelerin gerçekte ne yaptıklarına [ve ne işe yaradıklarına] bakmalıyız.

Bu noktada eski bir felsefi sorunla karşı karşıyayız: “kategoriler” meselesi. Düşüncemizi sınırlandıran en temel kategoriler bizim için farkına varmayacağımız kadar “normal”ken, bunları nasıl bilebilir ve analizlerimizde dikkate alabiliriz? Yaratıcılık eğitimleri, beyin fırtınası ve belirsiz ya da yeterince tanımlanmamış konuları yeniden tanımlamak üzere tasarlanmış içebakış teknikleri ve diğer meditasyon pratikleri gibi egzersizlerin de hedefi, sıklıkla, sözcüklerin gerçeklikle aramıza koyduğu bariyeri ortadan kaldırmaktır. Bir plastik sanatçı Robert Morris, “görmek, baktığımız şeyin adını unutmaktır” der. John Cage’in, piyanistin piyano başında oturduğu ama dört dakika otuz üç saniye boyunca piyanoyu hiç çalmadığı meşhur 4’33” kompozisyonu, seyirciler tarafından “müzik” olmadıkları için dinlenmeyen ama duyulmak için hep oralarda olagelen tüm seslere dikkat çeker. İsimler ve bunların çağrıştırdıkları düşünceler görülecek şeyi görmekten alıkoymaz.

Her sosyal bilimcinin, toplumsal bir yasanın ya da genel bir kuramın, kapsamı gereken tüm durumları kapsamasını doğal olarak beklediği düşünülebilir. Yine benzer şekilde her sosyal bilimcinin, bu yasanın veya teoremin olası tüm uygulamalarını sistematik bir şekilde araştıracağını, bunu yapmak ve mevcut olabilecek her bir alt kategoriye keşfetmek için de gerekli olan her adımı da atacağını düşünebilirsiniz. Sonuç olarak kategoriler meselesinin her daim var olacak bir endişe olduğu düşünülebilir. Sosyal bilimciler zaman zaman bu sorundan söz ederler ama bunu felsefi bir muamma olarak görüp sıklıkla bir kenara bırakırlar. (“Kendi kültürümüzün bize çizdiği sınırlarından nasıl kurtulabiliriz?” “Üzgünüm, bu mantıksal olarak imkânsız gibi görünüyor”.)

Aslında sosyal bilimciler kategori meselesine, nadiren, çö-

zülebilir bir pratik mesele olarak yaklaşırlar. Genellikle bunun tam tersini yaparlar; herhangi bir çalışma alanındaki çabalarını arketip olarak nitelendirilen birkaç vakaya odaklarlar; belli ki bunu yaparken, ilgilendikleri vakalar açıklanabildiğinde tüm diğer benzer vakaların da kendiliğinden açıklığa kavuşacağına inanırlar. Örneğin, devrimleri incelemek istersek eğer, Amerikan, Fransız, Çin, Rus (ve bazen de İngiliz) devrimleri üzerine çalışabiliriz. Bu, tarihçilerin ve diğer araştırmacıların dünya üzerinde başka yer ve zamanlarda gerçekleşmiş yüzlerce başka devrimi görmezden geldikleri anlamına gelmez. Daha ziyade söz konusu olan, bu az sayıda örneğin, Talcott Parsons'un muhteşem “yanıltıcı” ifadesiyle “ideal vakalar” adını verdiği şeye, yani ilgili alan içerisinde çalışılması elzem olan şeyler hâline dönüştüğüdür.

Şunu dikkate almak gerekir: Örneğin, iş hayatı üzerine yapılan çalışmalarda araştırmacılar, oldukça uzun bir süre boyunca tıp ve hukukla ilgilenmişlerdir. Her ne kadar o dönemden bu yana diğer meslek türleri üzerine de yoğun bir biçimde araştırma yapılmış olsa da bunlar (ve uzmanlık alanı olarak nitelendirilme eğilimi taşıyan diğer meslek türleri) hâlâ favori mesleklerdir. Öyle ki bu meslekler üzerine yapılan çalışmaların oranı, yine bu meslekleri icra eden insanların genel iş hayatındaki oranını fersah fersah aşar. Sapkınlık alanındaki çalışmalarda, yoksul insanların işleme ihtimalinin daha yüksek olduğu belli kanun ihlalleri, iş adamları ve diğer orta sınıf ahalisinin yaptığı ihlallere kıyasla daha çok incelenir. Edwin Sutherland, “beyaz yakalı suçluluğu” adını verdiği bu olgu etrafında her ne kadar yepyeni bir çalışma alanı kurmuş olsa da bu dengesizlik sürmektedir. (Bu örnekleri, kavramlara ilişkin dördüncü bölümde daha geniş kapsamlı biçimde ele alacağım.) Benzer şekilde, toplumsal hareketler üzerine çalışırken de ekseriyetle, başarısız olanlardan ziyade başarılı olanlar üzerine çalışırız.

Bu nevi kategorilere sıkışıp kalmayı engellemenin bir yolu da tam olarak Agee ve Percé'in yaptığı türden geniş kapsamlı, ayrıntılı bir betimlemedir. Ayrıntıların fikirlerimiz ve kuramlarımız

tarafından filtrelenmeyen özenli bir betimlemesi, verili kategorilere uymadığında bunların zorlanmadan uyacakları yeni fikirleri ve kategorileri oluşturmamızı gerektiren gözlemler üretir. Bu, daha önce sözünü ettiğim “diğer” örneklem sorularından biridir. Tarif edeceğimiz şeyleri seçmenin kendisini bir örneklem sorunu olarak tanımladığımız takdirde -*Bir kişi, bir durum ya da bir olaya ilişkin gözlemleyebileceğimiz her şeyden hangilerini gözlem örneklemimize dâhil edeceğiz?*- o zaman sorunun genel çözümünün, bizi basmakalıp kategorilerden, soruna ilişkin basmakalıp önermelerden ve basmakalıp çözümlerden koparacak olan şeylerle yüzleşmek olduğunu görebiliriz.

Bu, Kuhn’un (1970, 18-22) işaret ettiği başka bir paradoksa yol açar. Bilim ancak ve ancak, bilim insanları bir sorunun ve onun çözümünün neye benzediği konusunda hemfikir olduklarında, yani kabul görmüş kategoriler kullandıklarında ilerler. Eğer herkesin dünyanın ne tür entitelerden oluştuğuna, ne türden soru ve cevapların anlamlı olduğuna ilişkin ayrı bir fikri varsa bu, herkesin farklı bir şey yaptığını gösterir ve bunun hiçbir şeye faydası olmayacaktır. Kuhn’un, pek çok bilim insanının mevcut oluşundan ama bilimin olmayışından bahsederken sözünü ettiği durum budur. Ancak, bilim insanları neye bakmaları ve neyi incelemeleri gerektiği hususunda, gerçek dünyanın kendilerine gösterdiği neredeyse her şeyi görmezden gelerek, gözlerini erişilebilir verilerin neredeyse tümüne kapatarak mutabık kalabilirler sadece. Bu paradoksu bir gerilim olarak görmek en iyisidir. Yapılan işe ilişkin ortak ve kabul görmüş yöntemlere sahip olmak iyidir ancak ara sıra, neye mal olursa olsun bu mutabakatı sarsmak da gerekir.

O hâlde, çerçeveye uymayan vakaları bulmak için ne yapmalı? Bunu, rahatsız edici ya da dikkatimizi çekmeyen şeyleri görmezden gelmek yerine elimizde olan tüm verilere gereken ilgiyi göstererek yapabiliriz. Bir diğer yol da şudur: Sıra dışı vakaları keşfetmemize neyin engel olduğunu (bu engeli, konvansiyonel tekniklerin mi, yoksa kavramsal at gözlüklerinin mi yarattığını)

görebilir ve engelleri tanımladığımızda onlardan kurtulmak için incelikler üretebiliriz.

Her Şey Mümkündür

En basit incelik, tasavvur edilebilen hiçbir şeyin imkânsız olmadığı konusunda ısrarcı olmaktır. Dolayısıyla hepimiz, olabilecek en olasılık dışı şeyleri aramalı ve var olma ihtimallerini düşünme alışkanlıklarımıza dâhil etmeliyiz. Bu olasılıkları nasıl tahayyül edebiliriz? Ne tür verilerin peşine düşeceğimizi, kaydedeceğimizi ve analize dâhil edeceğimizi, mekanik biçimde değil ihtiyatlı biçimde tespit etmemiz gerektiği hususunda sürekli ısrarcı oldum. Ayrıca, konvansiyonel kategorilerin bize kurduğu tuzaklardan kaçınmak için, elde edilen verilerin sistematik biçimde kullanılması gerekliliğini de vurguladım. Tesadüfi örneklemin bize burada bir yardımı dokunmayacaktır ya da ancak yüksek bir maliyetle bir yardımı olacaktır. Tesadüfi örneklemin, her vakanın -en sıra dışı olanın da dâhil- ortaya çıkma ihtimalini *eşitlemek* üzere tasarlandığını hatırlayın. Konvansiyonel düşünme biçimlerinin etkilerinden sakınmaya imkân verecek bir örneklem çıkarmanın genel yöntemi oldukça farklıdır: Bu, sıra dışı bir vakanın ortaya çıkma ihtimalini *azami* seviyeye çekmekten ibarettir.

Alfred Lindesmith'in (1947), uyuşturucu hap bağımlılığının ortaya çıkışına ilişkin kendi kuramını sınamak istediğinde karşılaştığı soruna bakalım. Kuramını iki kelimeyle özetlemek gerekirse; kişilerin fiziksel yoksunluk yaşayacak kadar sıklıkla ve yeterli miktarda uyuşturucu aldıklarında hap, morfin ya da eroin bağımlısı hâline geldiklerini söylüyordu. Ancak Lindesmith, insanların bu şekilde uyuşturucu bağımlısı olabilmelerine rağmen -bir trafik kazası sonucunda oluşan ve çok acı veren yaraların da tedavisinde olduğu gibi- bir eroinmanın tipik davranışlarını (neye mal olursa olsun saplantılı biçimde uyuşturucu aramak) geliştirmek zorunda olmadıklarını da gözlemlemişti. Bunun için iki farklı şeyin daha olması gerekiyordu: 1) potansiyel uyuşturucu bağımlısının, uyuşturucuyu bırakmasına müteakip ortaya

çıkan acı verici yoksunluk semptomlarını deneyimlemesi *ve* (2) bunu uyuşturucuyu bırakmasıyla ilişkilendirmesi -bu, herkesin yapmadığı bir ilişkilendirmedir. Devamında ise, bu farkındalık üzerinden hareket etmesi ve semptomları hafifletmek için daha fazla uyuşturucu alma çabasına girmesi gerekir. Bu aşamalar, ancak ve ancak, bir arada ve tekrar tekrar gerçekleştiği takdirde bağımlılık denilen kompulsif aktiviteyi imlerler.

Zamanının iyi tanınan istatistiksel yöntem bilimcilerinden biri olan W. A. Robinson, Lindesmith'in örneklemini eleştirmiştir (Robinson, 1951). Lindesmith'in küçük ve gelişigüzel çıkarılmış bir örneklemden yola çıkarak geniş bir popülasyon (ABD'deki ya da dünyadaki tüm bağımlılar) için genelleme yaptığı eleştirisini getirmiştir. Robinson, Lindesmith'in (muhtemelen hapishanelerdeki uyuşturucu bağımlılarından ya da narkotik büronun kayıtlarından yola çıkarak) uygun büyüklükte bir örneklem seçebilmek için tesadüfi örnekleme yöntemini kullandığını tahmin ediyordu. Lindesmith (1952) bu eleştiriye, tesadüfi örneklemin amacının, her bir vakanın bir örnekleme dâhil edilme olasılığının aynı kalmasını sağlamak olduğunu ve araştırmacıların bu yöntemi, bazı olguların bir popülasyondaki (ve o popülasyonun alt gruplarındaki) dağılımına ilişkin genellemelere ulaşmak için kullandıklarını söyleyerek yanıt verdi. Dolayısıyla, tesadüfi örnekleme yönteminin bağımlılar üzerine yaptığı araştırmayla bir ilgisinin olmadığını çünkü kendisinin dağılımlarla değil evrensel bir süreçle -biri nasıl bağımlı hâle gelir sorusu ile - ilgilendiğini söylüyordu. Lindesmith, herhangi bir vakanın kendi örneklemine dâhil edilme olasılığını bilmek istemiyordu. Aykırı bir vaka bulma olasılığını en üst düzeye çıkarmak istiyordu. (Böylece, Glaser ve Strauss'un [1967] yıllar sonra "kuramsal örnekleme" olarak tarif edecekleri yöntemi bir anlamda önceden uygulamış oluyordu.)

Bu durumda işin püf noktası, *düşünme biçiminizi sarsma ihtimali olan vakayı tespit etmek ve bunu aramaktır*. Everett Hughes tam da bunu yapmak için bana harika bir numara öğretmişti.

Robert Musil'in romanı *The Man Without Qualities*'in kahramanının ağzından "ne de olsa her şey başka türlü olabilirdi" ifadesini alıntılanmayı seviyordu. Asla herhangi bir şeyin imkânsız olduğunu, kesinlikle gerçekleşmeyeceğini düşünmemeliyiz. Bunun yerine en çılgınca ihtimalleri hayal etmeli ve neden gerçekleşmediklerini merak etmeliyiz. Bu soruya verilebilecek basmakalıp cevap, "sıra dışı" şeylerin, ancak ve ancak, meydana gelmeleri için özel bir neden varsa meydana geldikleridir. Bu bakış açısı esasen şu soruyla ilgilenir: "Toplumsal normların bozulmasını nasıl açıklayabiliriz?" Hughes'un izinden giderek, her şeyin gerçekleşme ihtimalinin eşit olduğunu varsayarak ve neden bazı şeylerin bu bakış açısının öngördüğü sıklıkla gerçekleşmediğini sorarak karşıt görüşü benimseyebilirsiniz. O hâlde soruyu tersine çevirelim: "Elbette toplumsal normlar çökebilir. Peki, on dakikadan uzun bir süre var olabilmelerini nasıl açıklayabiliriz?"

Bu tür bir egzersizin bize sistematik olarak öğrettiği şey, hayal edebileceğiniz tüm tuhaf ve olmayacak şeylerin fiiliyatta meydana gelebildiği ve aslında hep gelmeye de devam ettiği, dolayısıyla bunların hayal olmaktan çıktığıdır. Nörolog Oliver Sacks, insanların yüksek sesle ve kontrol edilemeyen biçimde küfretmelerine ve açık saçık konuşmalarına yol açan bir tür nörolojik bozukluk olan Tourette Sendromu ile muayenehanesindeki bir konsültasyon sırasında ilk karşılaşmasını ve bu türden "nadir" bir hastalıkla karşılaşmaktan duyduğu heyecanı anlatır (1987, 93-94). Evine gitmek için muayenehanedan ayrılır ve alt geçide giden yolda Tourette Sendromu'ndan muzdarip olduğunu gördüğü iki üç kişiyle daha karşılaşır. Bu gibi vakaların aslında başından beri etrafında çokça bulunduğunu, yalnızca onları görmek için hazır olmadığı sonucuna varır.

Dolayısıyla, ortaya çıkacaklarını düşündüğünüz yerde her zaman sizi beklemeseler de gözlerinizi açık tutarsanız inceleyebileceğiniz gerçek vakalarla her zaman karşılaşabilirsiniz. Kurgusal ya da bilim kurgusal örnekler bile teorik derdinize hizmet edebilirler. "Sıra dışı olayların" hangi koşullar altında gerçekleştiğini

ve hangi engellerin bunları sürekli gerçekleşmekten alıkoyduğunu hayal etmenize imkân tanıyabilirler.

Benzer şekilde, “her şey mümkün” demek yerine, kendimize, “yalnızca birkaç hücreye değil, tablonun bütününe” bakmayı ya da “yalnızca şu an gözde olanlara değil, vakaların tüm yelpazesine bakmayı” salık verebiliriz. Bu ifadelerin her biri, Hughes’un çok önemli olduğunu düşündüğü bu püf noktasından bahsetmenin farklı bir yolunu işaret eder. Şimdi vakaların bütününe bakmamız ve bunu kuramsal anlamda bir avantaja dönüştürmemize engel teşkil eden şeylerden bazılarını irdeleyelim ve bunları aşmanın yollarını arayalım. Güçlükler sıklıkla kavramsaldır ve bir şeyin “gerçek” olduğuna inandığımızda ve dolayısıyla da bu gerçekliğin işaret ettiği durumun incelenmeye değmediğini düşündüğümüzde ortaya çıkarlar. Oysa hakkını vererek incelemeye yeltendiğimizde düşünce biçimlerimizi geliştirecek atipik durumları kaçınılmaz olarak bulacağız. Ancak bu sorunlar, güçlükleri görmememize rağmen bir şey yapmamamızın nedenlerinin mesleki pratiklerimizi çerçeveleyen sosyal organizasyondan kaynaklanması sebebiyle aynı zamanda toplumsaldır ya da sosyolojiktir.

Başkalarının Fikirleri

Sınırsız olasılıkların olduğu bir dünya kafa karıştırıcıdır ve bizi, idare edemeyeceğimiz devasa bir olgu ve fikir yığını içerisinde boğulma riskiyle karşı karşıya bırakır. Dolayısıyla, kapsamlı betimlemeye ilişkin sunduğumuz püf noktalarının bizi uyardığı bazı güçlükleri ortadan kaldırmaya yetecek kadar ihtiyatlı ve farkında olduğumuzda işimiz kolaylaşacaktır. Bunun çeşitli nedenleri vardır; hepsi de diğer kişilerin neyin önemli, neyin ilginç veya neyin üzerinde çalışmaya değer olduğuna ilişkin fikirlerinin araştırmacılar tarafından kabul edilmesiyle ilişkilidir. Ancak hatırlatmak gerekir ki, bu diğer kişileri o yargılarda bulunmaya sevk eden sebepler bizim sebeplerimiz olmayabilir. Görüşlerine saygı duyabiliriz ama bunları, vaka ve veri örneklemelerimize neyi

dâhil edeceğimize ilişkin kararlarımızın temeli olarak kabul etmek zorunda değiliz ve kabul etmemeliyiz de. Bu, söz konusu diğer kişilerin profesyonel meslektaşlarımız olması durumunda dahi geçerlidir.

Bunu herkes bilir!

Çalışma alanları ne olursa olsun bilim insanları, hep aynı eski sorunsallarla ilgilenmek yerine “yeni” şeyler bulmak isterler. Bu, Thomas Kuhn’un (1970) “bilimsel devrim” fikrinin ısrarla yanlış okunmasından kaynaklanıyor olabilir. Herkes kendi alanında bir bilimsel devrim gerçekleştirmek ister. Sadece sıradan bir şey, hâlihazırda sahip olduğumuz sosyal bilimsel bilgi stokunda yer alabilecek bir şey bulmaktan Tanrı bizi korusun! Tüm alanlardaki en ufak bir keşif, en ufak bir ilerleme “devrim” etiketiyle şişirilir. Bu, Kuhn’un yukarıda sözünü ettiğim ve bize bilimsel devrimlerin nadir görüldüğünü, tam tersine, ancak ve ancak bir disiplinin araştırmacıları aynı sorunlar üzerinde çalışmayı sürdürürlerse herhangi bir konuda gelişme sağlayabileceklerini söyleyen analizini görmezden gelir.

Bununla birlikte, pek çoğumuzun bir devrim yapmayı ummadığı da aşîkârdır. Ancak, “hâlihazırda bilinen”, hâlihazırda üzerinde çalışılmış olan (ya da öyle olduğunu düşündüğümüz) bir şey üzerinde çalışmak da istemeyiz. Her araştırma başlığını, hiç kimsenin daha önce o özel konu üzerinde çalışmamış olduğu argümanı ile haklı çıkarabileceğimizi düşünürüz. Üretimin sınırlandırılması üzerinde neden çalışalım ki? Donald Roy bunu zaten yapmıştı (Roy, 1952, 1953, 1954). Ancak bu, Michael Burawoy’ın aynı konuyu yılmadan yeniden ele almasını engellemedi (1979). Bunu yaparak meseleye ilişkin kavrayışı daha da ileri taşıdı. Burawoy, oldukça tesadüfî bir biçimde araştırmasını Roy’un çalıştığı yerde yapmaya girişti. Bina aynı binaydı ama koşullar değişmişti. Söz konusu işletme artık bağımsız değildi. Daha büyük bir firmanın parçası olmuştu. Bundan dolayı da rekabetçi bir piyasada var olabilmek için sürekli mücadele etme-

si gerekmiyordu artık çünkü bağlı olduğu ana firma, ürünleri için yeterli pazarı sunuyordu. Üstelik işyeri de sendikalaşmıştı. Kısacası, aynı mesele üzerine -çalışanların yönetimin saptadığı hedeflere nasıl tepki verdikleri- pekâlâ çalışılabilirdi. Yani sorun aynıydı ama artık farklı koşullar altında gerçekleşiyordu.

Bu nokta aslında genel bir husustur. Hiçbir şey aynı kalmaz. Hiçbir şey başka bir şeyle aynı değildir. Bir laboratuvardaki raftan alınan saf bir madde örneğinin, dünyadaki herhangi bir bilim insanının kullandığı ve aynı ismi taşıyan maddeye tıpa tıp benzediği -veya bundan emin olduğumuz- fizikçiler dünyasında çalışmıyoruz biz. Bizim “maddelerimiz”in hiçbiri herhangi bir şeyin saf bir hâli değildir. Hepsi tarihsel anlamda olumsuzluk içeren ve coğrafyanın da etkilediği çeşitli süreçlerin kombinasyonlarıdır ve hiçbir kombinasyon bir diğerine benzemez. Dolayısıyla bir konuyu hiçbir zaman, yalnızca biri hâlihazırda üzerinde çalışmış olduğu için görmezden gelemeyiz. Aslında tam tersini yapmak gerekir; yani biri size şu veya bu konunun çalışmaya değmeyeceğini çünkü daha önce çalışıldığını söylerse (ya da siz bunu kendi kendinize söylerseniz) bu, o konuyu çalışmanın tam da zamanıdır demektir -faydalı bir ineliktir bu.

Ne var ki, “bu daha önce yapıldı” ifadesi sıklıkla duyulan, özellikle de bir tez konusu arayan öğrencilere çoğunlukla söylenen bir şeydir. “Bunu yapmanın hiçbir anlamı yok. Jones kısa bir süre önce bu konuda bir makale yayımladı.” Bu türden tavsiyeler ciddi bir yanılğı üzerine kuruludur: ismi aynı olan şeylerin aynı olduğu yanılğısı. Oysa işler böyle yürümez, en azından doğrudan böyle yürümez. “Aynı şey” üzerine çalışmak, çoğu durumda kesinlikle aynı şey üzerinde çalışmak değildir; yalnızca insanların aynı ismi verdiği bir şey üzerinde çalışmaktır. Birinin tutukluların koşulları üzerine bir yerlerde bir çalışma yapmış olması, sizin bunu farklı bir yer veya bağlam üzerinden çalışmamanız gerektiği anlamına gelmez. Bunu burada daha fazla açmayacağım çünkü dördüncü bölümde, “bir kavramın sınırlarını geniş-

letmek” başlığı altında (hapishaneler örneği üzerinden) yeniden ele alacağım.

Inandırıcılık hiyerarşisi

Sosyal bilimciler olası tüm olgular üzerine çoğunlukla çalışamazlar çünkü incelenen örgütlenme biçimi içerisinde söz sahibi olan kişiler, örneklemimize dâhil etmemiz gereken vaka ve konuların bazılarını “araştırmaya değmez” olarak nitelerler. Onların “sorun” olarak sınırlarını çizdiği şeyin ötesinde herhangi bir şeyi bilmeye ihtiyacımız olacak olursa eğer, bize bu konuda her şeyi anlatabilecekleri ve daha öteye bakmaya hiç gerek olmadığı konusunda güvence verirler. Bunu kabul edecek olursak bu kişilerin fikirlerinin araştırmamızın içeriğini belirlemesine izin vermiş oluruz.

Bu meseleyi başka bir yerde “inandırıcılık hiyerarşisi” olarak tanımlamıştım:

Herhangi bir hiyerarşik grupta yer alan üyeler, grupta en üstte konumlanmış kişilerin, bir şeylerin nasıl olduğunu tanımlama haklarının olduğunu verili olarak kabul ederler. Herhangi bir kurumda, kurum şeması ne gösterirse gösterebilir, bilginin akışını işaret eden oklar yukarı doğrudur, dolayısıyla da (en azından şeklen) tepede olanların ne olup bittiğine ilişkin herkesten daha bütüncül bir fikre sahip olduğu düşünülür. Daha alttakilerin sahip oldukları bilgi bütünü ise buna bağlı olarak daha eksik olacak ve gerçekliğe ilişkin bakışları da daha kısmi ve çarpık olacaktır.

Bundan ötürüdür ki, benzer bir sisteme yeterince entegre olmuş bir üyenin bakış açısına göre, tepedekilerin anlattığı her türden anlatı, kurumun işleyişine ilişkin elde edilebilecek en inandırıcı söylem olarak değerlendirilmeyi tözsel olarak hak eder. Ayrıca Sumner’ın işaret ettiği üzere, sıra ve statü meseleleri geleneklere içsel olduğundan ötürü bu inancın ahlaki bir niteliği de vardır. Bir grubun uyumlu üyeleriye eğer, o zaman, astların anlattıklarını ciddiye almaktan ziyade, üstlerimizin dayattığı gerçeklik tanımını ahlaki olarak kabul etmek zorundayızdır. (Analojik açıdan, aynı argüman bir topluluktaki sosyal

sınıflar için de geçerlidir.) Böylelikle, inandırıcılık ve sesini duyurma hakkı sistemin hiyerarşik kademeleri arasında eşitsiz bir biçimde dağılır (Becker, 1970, 126-127).

Örneğin, üniversite rektörleri ve dekanlar, şirket CEO'ları, hastane yöneticileri ve hapisane gardiyanları, başında oldukları örgütsel yapılar hakkında astlarından çok daha fazlasını bildiklerini düşünürler.

Bu durum aslında kendi başına bir sorun teşkil etmez. Sorun, araştırmacı da bunu kabul ederse ortaya çıkar. Ne olup ne bittiğine dair son sözü söylemek için amirlere/üstlere kendimizi teslim edecek olursak, bu insanların önemsiz olduğunu düşündükleri şeyleri kaçınılmaz olarak hariç tutacağız. Oysa ilginçtir ki, inandırıcılık hiyerarşisi kaynaklı fikirleri kabul ettiğimizde kendimizi de sofistike ve bilgili olarak düşünürüz. Bunları kabul etmek cezbedicidir çünkü ne de olsa toplumumuzun yeterince sosyalleşmiş üyeleriyizdir -öyle olmasaydık şu an bulunduğumuz yerde olmazdık- ve saygının ve çıkarın bu kadar bariz bir bileşimini sorgulamak oldukça tuhaf ve rahatsızlık verici olacaktır. Daha önce sözü edilen bir örneği yinelemek gerekirse; eğitimciler, okul meselesi üzerine çalışan sosyologların öğrenciler üzerine çalışmaları gerektiğini düşünürler çünkü onlara göre sorunları yaratan şey, öğrencilerin yeterince gayret göstermemeleridir. Yani bu kişilere soracak olursanız bırakın yöneticileri, öğretmenler üzerine çalışmanın dahi hiçbir anlamı yoktur çünkü sorunu yaratan tanım gereği onlar olamaz. Buna bağlı olarak biz de kendi kendimize şöyle düşünürüz: "Bu insanlar okulları yönetiyorlar, [bu yüzden] çok fazla şey biliyor olmalı; içinde oldukları gerçekliğe ilişkin tanımlarını neden kabul etmeyeyim?" Elbette, liderlerin her zaman her şeyi bilmediklerini biz de biliyoruz; zaten belki de bu yüzden araştırma yapmamıza izin veriyorlar. (Ancak hoşlarına gitmeyen sonuçlara ulaşırsanız bunun farkına hızlıca varacaklardır.)

Bu nevi bir inandırıcılık hiyerarşisiyle baş etmek için gerek-

li püf noktası yeterince basittir: *İktidarı elinde bulunduran her kimse, onun söylediği her şeyden kuşkulanın*. Kurumlar kamusal alanda en iyi yüzleriyle kendilerini sunarlar. Bunların başındaki insanlar, bu kurumların etkinliklerinden ve saygınlıklarından sorumlu oldukları için, hataların üstünü örterek, sorunları gizleyerek veya sorunların bizatihi varlığını inkâr ederek her zaman biraz yalan söylemeye meyillidirler. Söyledikleri şeyler doğru olabilir ama içinde bulundukları kurum onlara yalan söylemeleri için yeterli nedenleri verir. Geleneksel sosyalleşme süreçlerinden sorunsuz geçmiş bir birey bunlara inanabilir ancak mesleğini düzgün yapan bir sosyal bilimci en kötü olasılıktan şüphelenmeli ve bunun peşine düşmelidir.

Yerinde bir kuşkuculuk sergilediğinizden emin olmanın yollarından biri de “diğer görüşleri” -kurum içinde farklı konumlar işgal eden ve size farklı bir bakış açısı sunabilecek insanları, kurumun görevlilerinin derledikleri istatistikler dışında başkalarının hazırladıkları istatistikleri de- aramaktır. Örneğin, bir lise üzerinde çalışıyorsanız elbette müdürden, öğretmenlerden ve öğrencilerden bilgi toplayacaksınız ama hizmetlilerle, evrak memurlarıyla ve sekreterlerle de konuşmaya çalışın (ve daha önce burada çalışmış olan insanları da unutmayın).

İnandırıcılık hiyerarşisinin size kurduğu tuzağı aşmanın bir diğer yolu da idarecilerin, varlığını sıklıkla inkâr ettikleri çatışma ve huzursuzlukların peşine düşmektir. Everett Hughes’un bunu yapma biçimi harikaydı. Bir kurumun üyeleriyle görüşürken en masum “Orta Batılı” [Midwest]¹¹ bakışıyla “burada işler eskisin-

11 T. S. N.: Amerika’nın Orta Batısı (Midwest) Birleşik Devletler Nüfus Bürosu tarafından tanımlanmış dört coğrafi bölgeden biridir. Bölgenin endüstri ve hizmet merkezi nüfus bakımından en kalabalık olan Chicago kentidir. Bölgenin geri kalanı önemli şehirlere sahip olmakla birlikte temel olarak tarımın ağırlıklı olduğu bir ekonomiye sahiptir. Amerikan popüler kültüründe Orta Batılı (Midwestern) deyiimi, muhafazakârlar kullandığında “ortalama Amerikalı” anlamına gelirken daha liberal ve kentli olan Doğu ve Batı yakasında yaşayanlar (özellikle de New York ve California çevresinden olanlar) kullandığında daha “taşralı ve naif bir Amerikalı” imgelemine gönderme yapar.

den daha iyiye mi, yoksa daha kötüye mi gidiyor?” diye sorardı. Bu harika bir sorudur. Neredeyse herkesin buna verilecek bir cevabı vardır; kurumun en çarpıcı sorunlarını ortaya çıkartır ve hiçbir konuda peşin hükümlü davranmamaya yöneltir –gerek neyin daha iyi ya da daha kötü olabileceği konusunda gerekse de daha iyi ve daha kötünün uygun ölçüsünün ne olabileceği konusunda.

Bu önemsiz bir şey, “gerçek bir sorun” değil

Bu ifadeyi, yürüttüğüm çalışmalar hususunda birden fazla kez duydum. Nasıl ki bazı insanlar trajedinin komediden daha önemli olduğunu düşünüyorlarsa (benim düşünmediğimi söyleyebilirsiniz) bazı sorunlar da doğaları gereği ciddi ve ilgiye değer bulunur. Bazı sorunlar ise önemsizdir; yaşam turnusolünün üzerindeki sinek pislikleri gibi görünürler, yalnızca şok edici değerinden veya egzotik yükünden ötürü ya da sırf tuhaflıklarından dolayı onlara alaka gösterilir. Bu yaygın kanıların dikkate alınması, gereken ilginin gösterilmesi gereken sosyal etkinlikleri çalışmaktan sosyal bilimcileri men eden bir nedendir.

Bu tür fikirlere karşı sanırım daha önceden bağışıklık kazanmış olmalıyım ki çalışmalarım bende herhangi bir gerginliğe yol açmaksızın “ciddi” ve “ciddiyetsiz” konular arasında sürekli gidip geldi. Önce yüksek lisans tezim kapsamında, Chicago çevresindeki küçük barlarda ve kulüplerde, düğünler, Bar Mitzvah¹² ve diğer türden etkinlikler için müzik yapan müzisyenler üzerine çalıştım. Benim de aralarında olduğum bu müzisyenler, tıp ya da hukuk gibi sosyal anlamda saygın bir uzmanlık alanında çalışmıyorlardı. Davranış tarzlarının (örneğin, üretimi yavaşlatmalarının), başlarındaki yöneticiler için sorun olacağı büyük endüstrilerde işçi olarak da çalışmıyorlardı. Öyle ya da böyle kimse onları umursamıyordu; bir zararları yoktu. (Elbette esrar içme-

12 T. S. N.: Yahudi erkek çocuklarının erişkinliğe geçiş töreni. Aşağı yukarı 13 yaşına basmalarıyla beraber dinin gerekleri, sorumlulukları ve cezai ehliyeti altına girerler.

leri dışında -ki aslında kimse de kendilerine bu şekilde zarar vermelerini umursamıyordu.) Kısacası iktidara sahip hiç kimseyi rahatsız etmiyorlardı. Eğlence endüstrisi çarkının küçük birer dişlisiydiler sadece. Everett Hughes bu müzisyenleri, tam da korumaları gereken bir saygınlıkları olmamasından ötürü, yani bir anlamda “sosyal hayaletler” olduklarından dolayı ve böylece tezinin temel hattı olan kanıyı kolaylıkla dillendirebilecekleri için ilginç bulmuştu: Karşılarında çaldıkları insanlar onlar için aptal ve değersiz birer ahmaktı. Bu, Hughes’un ilgisini çekmişti çünkü kendisine, daha önce çeşitli şekillerde konu edilmiş meslek tipleri alanını genişletme ve yeni bir hipotez geliştirme imkânını sunuyordu: Hizmet sektöründe çalışan herkes, hizmet ettikleri insanlardan nefret ederler ama yüksek itibarlı grupların üyeleri (örneğin, pek çok araştırmanın konusunu oluşturan doktor veya avukatlar) bunu dile getiremezler çünkü bu tür bir düşünce, bu kadar itibar atfedilen bu insanlardan beklenmez.

Öte yandan doktora tezi araştırmam, kamuda görevli öğretmenlerin kariyerleriyle ilgiliydi. Öğretmenler çok itibarlı bir grup değildi. Ancak, gençlerin sosyalleşme süreçlerine katkıda bulunmak gibi oldukça kıymet atfedilen bir mesleği icra ediyorlardı ve bu bile, sosyolojinin sosyal açıdan araştırmaya geçecek konularla ilgilenmesi gerektiğini düşünen herkesi tatmin etmeye yetecek kadar saygın bir durumdu. Daha konvansiyonel bir bakış açısına sahip olan arkadaşlarım bu seçimimi takdirle karşılayıp alkışladılar ancak benim bunu seçme nedenim daha basit ve dünyevi idi. Hughes, okul öğretmenleriyle mülakatlar yapmam için bana saat başına bir dolar ödüyordu ve ben de kendi kendime dedim ki “madem bunu yapıyorum, tezimde de bunu çalışayım bari.”

Bu tematik yalpalanmalar bir süre daha devam etti. Örneğin; daha sonrasında, o dönemde büyük bir sorun olarak görülmeyen, dolayısıyla da sadece ilginç [egzotik] oldukları düşünülen esrar kullanıcıları üzerine çalıştım. (Bu 1951 yılı civarındaydı; yani uyuşturucu kullanımı, bazı iyi aile çocuklarının başını po-

lisle derde sokacak yönde bir standart orta sınıf faaliyeti hâline gelmeden çok önceydi.) Birkaç yıl sonra bu mesele gerçek bir “toplumsal sorun” statüsüne eriştiğinde araştırmam yeni bir ilgiye mahzar oldu ve en nihayetinde ciddi bir konuyu ele aldığı yönünde karar kılındı.

Bir dizi “ciddi” konudan -tıp eğitimi ve lisans öğrencilerinin üniversite yaşamı gibi- sonra, Blanche Geer’la birlikte teknik okullar ve çıraklık eğitimi gibi, işçi sınıfı kökenli gençlerin yolunu sıklıkla kesen çeşitli eğitim programları üzerine çalıştım. En sonunda benim de “hizaya geldiğimi” düşünen arkadaşlarım elbette biraz hayal kırıklığına uğradılar. Ne tesadüftür ki kısa bir süre sonra federal hükûmet yoksulluğa karşı mücadele kampanyası başlattı; bu mücadelenin önemli bir kısmı, daha fazla sayıda insana zanaat öğretmeye yönelik bir çabadan ibaretti ve benim araştırmam da bu arada yeniden “anlamalı” bir çalışma olarak değer kazandı!

O hâlde; meslektaşlarınızın, sıklıkla, çalışmalarınızı hiçbir bilimsel değeri olmayan ölçütler nazarında değerlendirdiklerinin ve sizin de bu ölçütleri kabul etmemeye hakkınız olduğunun farkına varın. Bunun bilinciyle, ortak kaniya dayanan bu yargıları görmezden gelin ve kendi kararlarınızı kendiniz alın.

Neden onlar?

İnandırıcılık hiyerarşisinin bir diğer sonucu, bazı kişi veya kurumların [örgütlenmelerin] çalışılmaya layık olmadıklarıdır. Tıpkı Hughes, Blanche Geer, Anselm Strauss gibi, benim de tıp öğrencileri üzerine araştırma yaptığım zamanlarda (Becker vd., 1961/1977) yükseköğretim üzerine yürütülen çalışmalarda var olan bu ön yargı, araştırmacıları yalnızca “en iyi fakülteler” üzerine çalışmaya itiyordu. O dönemde Robert Merton ve arkadaşları, genellikle ülkedeki “en iyi” tıp okullarından ikisi olarak kabul edilen Cornell ve Columbia’da tıp eğitimi üzerine çalışıyorlardı. Biz Kansas Üniversitesi Tıp Fakültesini çalışacağımızı söylediğimizde alanın “bilge uzmanları”, endişe içinde ve sanki

ne yaptığımızı çok da bilmiyormuşuz gibi bunu neden yaptığımızı sordular. “Neden yapmayalım?” dediğimizde ise, “bunlar en iyi okullardan değiller ki, yani büyük bir araştırma projesine girişmenin bütün eziyetine katlanıyorsanız neden en iyileri üzerine çalışmıyorsunuz? İşte herkesin aklına gelir; mesela Chicago ya da Harvard veya Stanford ya da Michigan veyahut da başka bir ‘doğu yakası’ okulu” (*Doğu yakası*, “birinci sınıf” demek için kullanılan ve iyi bilinen bir örtmeceydi; Stanford, Michigan ve Chicago bu şekilde “doğu yakası” okulları olarak adlandırılırlardı) yanıtını verdiler. Değer biçilmeyen bu üniversitelerdeki lisans öğrencilerinin kültürü üzerinde çalışmayı sürdürerek daha büyük bir günah işlediğimizde de yine aynı sorularla karşımıza çıktılar.

Aslında örneklem seçimimiz sorgulanmamış bir inancı hırpalamıştı. Buna göre; önemli sosyal kurumlardan biri üzerine çalışıyorsanız gerçekten “iyi” olanlarından biri üzerine çalışmalısınız. Bu yolla, onları iyi yapanın ne olduğunu görebilirsiniz. Böylelikle benzer “iyi” kurumlar, bu anlattıklarınızdan bir şeyler öğrenebilirler ve kendilerini daha da geliştirebilirler. Bu türden bir yaklaşım sınanmamış ve pek de inanırlılığı olmayan pek çok sayılıya dayanıyordu. Bunlardan birinden bahsetmek gerekirse; kalite farklarının üniversiteler arasında gerçekten var olduğundan hareket ediyor olması. Oysa hiç kimse bu türden bir farklılığı kanıtlayamamıştı ve önemli çalışmalardan biri (Peterson vd., 1956), doktorların nerede okuduklarının pek bir öneminin olmadığını çünkü beş yıldan sonra tıp pratiğinin kalitesinin temel belirleyicisinin (tıp fakültesinde öğretilenlere uygunluk anlamında) nerede okuduğunuz değil, pratisyenliğinizi nerede yaptığınız olduğunu göstermişti. Büyük şehirlerden birindeki bir hastanede, özellikle bir sürü insanın siz çalışırken başınızdan hiç eksik olmadığı bir hastanede -üstüne üstlük bu hastane bir de üniversite hastanesiyse- pratisyenlik yaptıysanız kalite skalasında oldukça yüksek bir yer edinmişsiniz demektir. Tersine, tek başınıza, kırsalda bir yerlerde, kimsenin ne yaptığınızı bilmediği

bir yerde mesleğinizi icra ediyorsanız nitelik açısından çok fazla bir beklenti içinde olmamanız gerekir.

Tüm bu nedenler, araştırmacıların, Hughes'un bizim asıl işimiz olduğunu söylediği tüm o pratikler ve davranışlar bütünü'nün küçük bir bölümüyle ilgilenmesine yol açıyordu. Sosyal bilimciler başarıya ulaşmış sosyal hareketler, en iyi fakülteler ve hastaneler, en kârlı özel girişimler üzerine çalışmayı yeğliyorlardı veya tam tersine, elbette öğrenilebilecek çok fazla şey barındıran büyük başarısızlıklar üzerine yoğunlaşıyorlardı. Ancak, uçlarda gezinen böylesi bir örneklem stratejisi, vasat, ortalama ya da "hiçbir özelliği" olmadığı düşünülen tüm kurum ve örgütlenmeleri genellikle görmezden geliyordu. Bunun sonucu ise şu oluyordu: Bir toplumdaki tüm örgütlenme biçimlerinden bahsettiği varsayılan genellemeler, hiç de tesadüfi olmayan bir şekilde seçilmiş birkaç ender örnek üzerine bina edilmiş oluyorlardı ve bu da örneklem metodu noktasında sosyolojiyi ciddi bir hataya sürüklüyordu. Oysa Hughes'un (1971/1984, 53) söylediği gibi: "Oluşmak üzere olan ya da daha yeni oluşmuş veyahut da tam anlamıyla değer biçilmeyen şeylere, aynı şekilde gözden kaçan veya açıkça topluma zıt giden şeylere yönelik olarak karşılaştırmalı bir perspektif içerisinde azami bir özen göstermeliyiz."

Tüm bu uç durumlara dikkat etmemiz gerektiğini söylemek, hiçbir şekilde bir rastgele örneklem övgüsü değildir. Fikirlerimizi ve öngörülerimizi en fazla alt üst etme ihtimali olan uç örnekleri sistematik olarak aramamız gerektiğini daha önce söyledim. Ancak bu örnekleri kendi nedenlerimiz doğrultusunda seçmeliyiz; başkaları, bunlarda özel bir şey bulunduğunu düşündükleri için değil.

"Hiçbir şey olmuyor"

Çerçeveye uymayan bir durumu bulmayı engelleyen en genel güçlüklerden biri, bazı durumların "ilginç olmadığına", incelemeye değer hiçbir şey içermediğine ve donuk, sıkıcı ve kuramsal açıdan anlamsız olduğuna ilişkin inancımızdan kaynaklanır.

Aşağıdaki örnekler, belgelere dayalı bir fotoğraf projesi yürütürken deneyimlediklerimden gelmesine rağmen genel fikir, daha sonra netleştireceğim üzere her türden sosyal bilim meselesine uygulanabilir.

Birkaç yıl önce, San Francisco'daki Haight Ashbury Free Kliniği'ne bağlı Rock Medicine biriminin, ünlü menajer Bill Graham'ın Oakland Stadyumu'nda sahneye koyduğu büyük açık hava rock konserlerine gelen izleyicilerin tıbbi ihtiyaçlarını karşılarken fotoğraflarını çekmeye başladım. Sadece ilginç bulduğum şeylerin fotoğrafını çektiğimi biliyordum; gelen izleyicilerin veya olayın kendisinin ilginç olduğundan değil, ilgilenme gerekçe olabilecek bir neden bulabilme kapasitemden ötürü. Her şey ilginç olabilirdi ve ilginçti de. Sadece ilgi duyabilmeyi becerebilmem yeterliydi.

Ancak, gönüllü sayısı 125 olan (birkaç doktor ve hemşire ama çoğunlukla gönüllülerden oluşan) klinik ekibiyle birlikte (sabah dokuz ya da ondan, hava karardıktan sonrasına kadar devam eden) bu konserlerden birkaçına katıldıktan sonra sıkıldığımı gördüm. Fotoğrafını çekebileceğim hiçbir şey bulamıyordum. Gerçekleşme olasılığı olabilecek her şeyin fotoğrafını çektiğimi, çoğu zaman ilginç olan hiçbir şeyin olmadığını hissediyordum. Parmağım artık deklanşöre gitmiyordu.

Sonunda, Rock Medicine biriminin gönüllüleri arasında ortak olan bir hissiyatı kendi duyğummuş gibi seçtiğimi ve benimsediğimi fark ettim. Neyin ilginç olduğunu biliyorlardı aslında: tıbbi anlamda ciddi, hatta belki yaşamı tehdit eden bir şey. Tekrar tekrar anlattıkları klasik öykülerde olduğu gibi, konserlerin gerçekleştiği beyzbol parkında biri üstteki tribünden düştüğünde ve bir sürü kemiğini kırdığında ya da biri aşırı dozda uyuşturucudan krize girdiğinde veya bir kadın sahnenin on beş metre önünde doğum yaptığında (bir başka klasik olay da buydu) heyecanlanıyorlar ve “bir şeylerin olduğunu” hissediyorlardı. Bu olaylar “bir şeyler oluyor” diye tanımlanıyordu ama olduk-

ça nadir gerçekleşiyorlardı. “Rahatsız olan”ların çoğu baş ağrısı için bir aspirin veya bir şişlik için yara bandı istiyordu ve hiç kimsenin hiçbir şey istemediği uzun saatler geçiyordu. Geriye kalanların çoğu ise çok fazla bira ve uyuşturucu içmiş, kavurucu akşamüstü güneşine çok fazla maruz kalmış ve kendinden geçmiş oluyordu ama ciddi bir tehlike altında olmuyorlardı. “Olan biten” bu tür şeyler olduğunda gönüllüler çevrede oturuyor ve “hiçbir şeyin olmadığından” şikâyet ediyorlardı. Aslında sanırım ben de onların bu ruh hâlinde etkilenerek hiçbir şeyin olmadığı, dolayısıyla da fotoğrafı çekilebilecek bir şey çıkmadığı sonucuna varmıştım.

Oysa bir gün, hiçbir şeyin olmamasının mümkün olmadığına farkına vardım. Her zaman bir şeyler olur, sadece hakkında yorum yapmaya değer görünmezler. (Tıpkı John Cage’in daha önce sözünü ettiğim piyano parçasının, her ne kadar biz onu müzik olarak tanımlamasak da her zaman bir sesin mevcut olduğunu fark etmeye zorlaması gibi.) Dolayısıyla kendime, hiçbir şey olmadığına olan şeyin fotoğrafını çekme hedefini koydum. Şaşırtıcı olmayan biçimde, hiçbir şey olmadığına çok fazla şey oluyordu. Örneğin özellikle şu oluyordu: Çoğunluğu yirmilerinde ve otuzlarının başında ve bekâr olan gönüllüler tayfası, fırsat bu fırsat deyip ruh ikizlerini arıyorlardı. Bu anlamda, tıbbi yardım ekibinde gönüllü olmak, sevdiğiniz birkaç grubun müzik yaptığı, bedava biranın ve yemeğin olduğu ve ortak zevklere sahip olduğunu bildiğiniz hoş genç erkeklerle veya kadınlarla büyük bir partiye gitmeye benziyordu.

Bir defasında, kendimi hiçbir şey olmadığına ne olduğunun fotoğrafını çekmeye verdiğimde kontak baskılarımda, bu genç insanların dans ettikleri, ciddiyetle sohbet ettikleri, birbirlerine “yazdıkları” ve genel olarak da sosyalleştikleri yüzlerce imge buldum. Bu durum, tıbbi yardım ekibine katılmanın bazı ilginç tıbbi deneyimlerin ötesinde bir şeyler sunduğunu bana göstererek sosyolojik analizime ve fotoğraf çalışmama ilginç ve önemli bir boyut kattı.

Yukarıda daha önce belirttiğim üzere, mesele daha genel olarak şöyle formüle edilebilir: İncelediğimiz durum dâhilinde olan biten her şeyle hiçbir zaman hakkını vererek ilgilenmeyiz. Bunun yerine, özellikle birkaç değişkeni ölçebilecek araştırmalar yaptığımızda (alan araştırmaları da dâhil) incelemek için çok az sayıda şey seçeriz ve her şeyle ilgilendiğimizi düşünürüz. Daha sonrasında, bakmaya karar verdiğimiz şeye baktıktan sonra ise, olup bitmekte olan ama rutin, anlamsız ve sıkıcı görünen geri kalan neredeyse her şeyi görmezden geliriz: “Hiçbir şey olmuyor” deriz.

Yalnızca ilginç olanla, daha önce düşündüklerimizin, mesleki yaşantımızın, literatürün bize ilginç olduğunu söylediği şeylerle ilgilenmemiz gerektiği fikri büyük bir tuzaktır. Sosyal bilimciler, sıklıkla, öncüllerinin sıkıcı, önemsiz, sıradan olduğunu düşündükleri şeylerle ilgilenerek büyük ilerleme kaydederler. Söylem analizi bunun klasik bir örneğidir. Örneğin, insanlar sohbetin bir sonraki aşamasında kimin konuşacağına nasıl karar verirler? Söylem analizcileri, insanların sıraya girmelerini ve yalnızca kendi sıraları geldiğinde konuşmalarını gerektiren bir kural (“herkes sırasıyla kuralı”) olduğunu söylerler. İyi de bu kimin umurunda ki? Bu ilgi göstermeye degecek bir şey midir? Harvey Sacks (1972, 342), bu olgu için temel bir alt kategori önermiştir: sorular. Konuşmayı yönlendiren ve genel anlamda kabul görmüş kurallar, soru soran herkesi sorulan sorunun dayattığı cevabı dinlemekle yükümlü kılar. Eee, ne olmuş yani? Sacks’ın önerisi, çocukların, ebeveynleriyle konuşurken rahatsız edici biçimde konuşmaya “biliyor musun?” diye başlama alışkanlıklarını anlamamızı sağlar. Söylem analizi, bu ortak kuralı, yani sorulara cevap verme zorunluluğu kuralını, çocukların oldukça zeki biçimde kendi lehlerine kullandıklarını açıklar. “Biliyor musun?” sorusuna, “Neyi?” diye cevap vermeyi engellemek güçtür. Ancak, bir kez “Neyi?” diye cevap verdiğimizde gelecek yanıt dinlememiz gerekir ve çocuğun, onun açısından elde edilmesi güç olan “yetişkin ilgisi”ni çekerken hedeflediği de her zaman budur.

“Herkes sırasıyla” kuralının bu “aptalca” görülebilecek sonucu, böylece aniden, iktidarın kullanımına ilişkin önemli bir şeyleri açığa çıkartmış olur ve bize, farklı alanlarda ve daha “ciddi” meselelerde uygulanabilecek bir kural verir.

Dolayısıyla, rock konserlerindeki tıbbi yardım noktalarında kullandığım yöntemi, başkalarının fikirlerinin, çalıştığımız konuyu etkilediği ve belirlediği tüm durumlara genelleleyebiliriz. Araştırmacılar, çok bilinçli olmayan bir biçimde araştırdıkları ya da birlikte çalıştıkları insanların fikirlerini benimserler. Onlar bir şeyin önemsiz olduğunu düşünüyorlarsa siz de (bir araştırmacı olarak) böyle düşünmeye meyillisinizdir. Bu genç insanlar rock konserlerinin vesile olduğu sosyalleşme ortamını seviyorlardı. Ancak, bu “ciddi” bir şey değildi; konsere giderken özellikle kafalarında olan, bir başkasına konserden bahsederken özellikle ön plana çıkarttıkları bir şey değildi. (Komedyen Mort Sahl, fakültedeyken herkesle aynı sebepler dolayısıyla sol hareketlere katıldığını söylerdi: dünyayı kurtarmak ve kızlarla tanışmak.) Hepimizin buna benzer düşünceleri vardır ve bunların ötesinde bakmak da aklımıza gelmez. Ne de olsa genç uyuşturucu kullanıcılarına tıbbi destek götürülmesinde ilginizi çekecek çok daha fazla şey vardır, öyle değil mi?

Burada, görülmesi gereken şeyi görmemizi engelleyen şey yalnızca ortak kanı ve insanların ön yargıları değildir. Neyi hesaba katacağımıza ve neyi hariç tutacağımıza sıklıkla, bir imgelem ve bu imgelemle ilişkili olarak bize tüm cevapları *apriori* veren bir kuram temelinde karar veririz. Tüm kuramlarımız neye bakmamız gerektiğiyle, dolayısıyla da neye kafa yormamamız gerektiğiyle ilgili bir şeyler söyler. Sosyolojik kuramların çoğunun değilse de pek çoğunun cinsiyetçi olduğuna ilişkin feminist eleştirinin özünde de bu yatar. Bu kuramlar açık biçimde ya da zorunlu olarak eril bakış açısına sahip değildirler; sadece, konu ve sorunlarına sistematik yaklaşımlarında, feministlerin önemli olduğunu düşündükleri ve dolayısıyla da düzenli ve doğal olarak hesaba katılmasını bekledikleri şeyleri dikkate almazlar. Örne-

ğın, Donna Haraway'ın gösterdiği üzere, şempanzelerin sosyal yaşamı üzerine yürütülen çalışmalar eril bir bakış açısına sahiptirler çünkü bıkmak usanmak bilmeksizin tahakküm meselesini ve bu nevi eril konuları ele almışlar ve dişilerin faaliyetleriyle (örneğin, yavrulara bakmak veya yiyecek toplamak gibi) hiç ilgilenmemişlerdir. Bu tercihin hiçbir bilimsel temeli yoktur; elbette birileri yuvaya muz getiriyor ve çocuklara bakıyor olmasaydı erkekler asla tüm zamanlarını diğer hemcinslerini itip kakmaya çalışarak geçiremezlerdi. Tahakküm teorileri ilkesel olarak bu diğer konuları da kapsayabilirdi ama hiçbir araştırmacıları bunu düzenli ve doğal olarak yapmaya da zorlamıyordu.

Öte Yandan...

Araştırmacıların, üzerine çalıştıkları insanların ne düşündüklerini ve neye inandıklarını sorgulamayı öğrenmeleri ve hiçbir şeyi gözleri kapalı kabul etmemeleri gerektiğini yukarıda ısrarla vurgulamıştım. Şimdi tersine, ne kadar çelişkili gözükse de tüm bunlara dikkat kesilmeleri gerektiğini söylemek zorundayım. Ne de olsa, insanlar içinde yaşadıkları ve çalıştıkları dünyayla ilgili çok fazla şey bilirler. Dünyanın karmaşası içinde yollarını bulabilmek için buna mecburdurlar. Dünyanın tüm ikilemlerine ve çelişkilerine uyum sağlamaları, önlerine çıkan tüm sorunları çözmeleri gerekir. Bunu yapmayı yeterince iyi öğrenmemiş olsalardı bu dünyada bu kadar uzun süre hayatta kalamazlardı. Dolayısıyla insanlar bir sürü şey bilirler. O hâlde biz de onların bu bildiklerinden yararlanarak nesnemize ilişkin örneklemimize tüm bu ortak bilgi stokunun ve rutin pratiğin aşikâr kıldığı şeyleri dâhil etmeliyiz.

Burada elbette bu ortak bilgiye, bizim edindiğimiz bilgidен daha iyiymiş ya da daha geçerliymiş gibi yaklaşmamız gerektiğini söylemek istemiyorum. Araştırdığımız insanların yaşamları ve deneyimleri hakkında kendilerinden daha fazla şey bildiğimiz görüşünden haklı olarak imtina eden pek çok sosyal bilimci, sosyal aktörlerin kendi yaşamlarına ve deneyimlerine ilişkin hususi

bilgilerine bütünüyle saygı duyulması gerektiğini savunmuşlardır. Bu türden araştırmacılar, “verileri” neredeyse buldukları gibi bırakmak isterler; herhangi bir ezoterik ifade ya da yorumla “işlenmemiş”, insanların kendilerinin ifade ettiği sözcüklerle kurulmuş, kesilmemiş, kurgulanmamış anlatıları tercih ederler. Bu araştırmacılar, bilimin gerçekten de ekleyecek hiçbir şeyinin olmadığını düşünürler çünkü onlara göre, ne yaşadıklarını en iyi kendileri bilen insanlar bu konudaki en güvenilir bilgi kaynaklarıdır.

Bu argümanda bir haklılık payı vardır: Üzerine çalıştıkları insanların deneyimlerini genellikle kendileri yaşamamış olan sosyal bilimciler, bu deneyimlerin içeriden nasıl görüldüğünü kavrayabilmek için, her zaman, inceledikleri insanların söylediklerine başvurmak zorundadırlar. (Bunun önemli bir istisnası, araştırmacı araştırdığı etkinliklere doğrudan dâhil olduğunda gerçekleşir.) Ancak bu durum, söylenilen şeyleri araştırmanın amaçları doğrultusunda doğrudan kullanılabilir hâle sokmaz. İnsanlar genelde bu açıklamaları bir “araştırma bağlamı” çerçevesinde karşılarındaki araştırmacıya yaparlar ve bu da gündelik hayatta söylediklerinden farklılık gösterir. Dolayısıyla, bu anlatı veya izahatları, oldukları veya verildikleri gibi almak ve kullanmak mümkün değildir. Örneğin, görüşme yaptığımız kişilere, günlük yaşamlarında kendilerine asla sunulamayacak olan bir gizlilik teminatı veririz. Bu durum ise, bir olayı eğer o olaya kendimiz doğrudan tanıklık etmiş olsaydık muhtemelen çok daha farklı olabilecek olan bir şeye dönüştürür.

İnsanların kendi yaşamları hakkında bizim bildiğimizden kesinlikle daha fazla şey bildiklerini öne süren bazı sosyal bilimciler, onların yaşamlarını ve öykülerini kendi bencil kullanımlarımıza uydurmayı reddederek ve bize söylediklerini, değiştirmeden ve yorumlamadan, sadece ve sadece aktararak muhataplarımızın onuruna saygı göstermek zorunda olduğumuzu eklerler sıklıkla. Bu argüman ise biraz sorunludur: Sosyal bilimcilerin çalıştığı herkesin böyle bir saygıyı hak ettiği (örneğin Naziler ve sadist

polisler) net değildir. Dahası, bu duruşu bütünüyle kabul etmek mantıksal olarak bizi, muhataplarımızın bize aktardıkları bilgileri kullanmaya hiçbir yetkimiz olmadığı sonucunu çıkarmaya sevk edebilir. Çağdaş antropolojinin yanı sıra belgesel fotoğrafçılık ve filmcilik (özellikle “sefaleti pazarlayan” pek çok belgeselin bariz biçimde istismarcı doğasının gösterdiği üzere) bu ikileme saplanıp kalmıştır.

Ben aynı fikirde değilim. Sosyologlar, üzerinde çalıştıkları insanların bilmedikleri bazı şeyleri pekâlâ bilebilirler. Fakat bu sayıltı, ne hor görücü ne de içi boş olduğunda, işe yarar birtakım örneklem inceliklerine olanak verdiğinde doğrudur. Aslında bu, Everett C. Hughes’un sıklıkla dillendirdiği sayıtlılardan biridir.

Kısacası, sosyologlar ve diğer sosyal bilimciler normalde yalnızca tek bir kişinin yaşamı ve deneyimleri üzerinde çalışmazlar. (Kırsalda yaşayan ve elinden her iş gelen bir adam üzerine Douglas Harper’ın [1987] yaptığı çalışma benzeri bir araştırma yürüterek tek bir kişi üzerine yoğunlaştıklarında bile, çoğu zaman, merkezdeki karakterin düzenli olarak iletişim hâlinde olduğu tüm insanları analizlerine dâhil ederler.) Sosyal bilimciler (en azından içlerinden bazıları) daha ziyade, pek çok insanın, birbiriyle örtüşen ama tam olarak da aynı olmayan deneyimleri üzerine çalışırlar. Hughes şöyle derdi: “O gruptan birinin bilmediği hiçbir şeyi bilmiyorum ama hepsinin bildiklerini bildiğimden dolayı hepsinden daha fazla şey biliyorum.”

Blanche Geer ve Everett Hughes’la birlikte üniversite öğrencileri üzerine yürüttüğümüz çalışma (Becker vd., 1968/1994) sırasında, alanda yapacağımız işleri paylaşmıştık. Geer, erkek ve kız “kardeşlik topluluklarını”¹³ çalışmıştı; ben zamanımın çoğu-

13 T.S.N: *Inner fraternity*: Günümüz Amerika’sında yaygın olarak *fraternity* kelimesi, üniversite kampüslerinde yalnızca seçilmiş erkek üyelerin (kardeşlerin) yatılı olarak kaldıkları kurumlara (*fraternity organization*) gönderme yapılarak kullanılır. *Fraternity* kurumları özel olarak seçilmiş erkek gruplarının, arkadaşlık ve dostluk ortamında entelektüel, fiziksel ve sosyal gelişimlerini amaçlar. Antik Yunan’dan geldiği düşünülen bu gelenek, *fraternity*

nu topluluk üyesi olmayanlarla geçirirken Hughes de öğretim üyelerini çalışıyordu. Böylece, her birimiz “çalıştığımız grubun” bildiği ama diğerlerinin bilmediği şeyler öğreniyorduk. “Kardeşlik topluluklarının” baskın olduğu kapalı bir cemaat, kampüsteki politik yaşamı örgütleyen bir mekanizmanın başındaydı; lideri, Geer’a bu konuda her şeyi anlatmış ve o da bunları bana söylemişti. Ancak, benim birlikte takıldığım “örgütlü olmayan” tipler bu konuda bir şey bilmiyorlardı ve elbette ben de onlara bir şey anlatmıyordum. Aksine, bir yere bağlılıkları olmayan bu öğrenciler politik eylemlere giriştiklerinde benimle niyetlerini paylaşıyorlardı. Ben de bunları Geer’a söyledim ama o da bunu örgütlü öğrencilerle paylaşmazdı. Dolayısıyla teker teker her birimiz ve bütün olarak ekibimiz, kampüsteki politik yaşama müdahil olan tüm katılımcıların her birinden daha fazlasını biliyorduk.

Bunları bilmek, üzerine çalıştığımız insanlardan kendimizi daha üstün hissettiğimiz ya da eylemlerine yön veren ancak anlayamayacakları derecede ince anlam bütünlüklerine nüfuz ettiğimiz manasına gelmiyordu. Bu gerçekten de saygısızca olurdu. Söz konusu olan daha ziyade şuydu: Eğer erişebilselerdi onların da pekâlâ kavrayabilecekleri bazı apaçık şeylere nüfuz ediyorduk. Bunları bilmemelerinin sebebi aptal ya da eğitimsiz veya duyarlılıktan yoksun olmaları değildi, daha ziyade, kampüs yaşamının onların bunu keşfetmelerine engel olacak biçimde örgütlenmiş olmasıydı. Bunu söylemek hiç kimsenin yaşanmışlıklarına saygısızlık yapmak değildir; daha ziyade, Simmel’in “gizlilik” üzerine

kurumlarının isimlerinde kendini gösterir. Örneğin Amerika’daki en köklü üniversite *fraternity*’leri “Kappa Alpha Society”, “Delta Phi” ve “Sigma Phi” kurumlarıdır. Bunların yanı sıra dinî ya da sosyal içerikli amaçlar ve isimler taşıyan kurumlar da vardır. *Fraternity*’lerin yanı sıra *sorority* adı verilen kız kardeş toplulukları da vardır. *Fraternity*’lerin (ve aynı zamanda *sorority*’lerin) varlığı pek çok açıdan tartışmalı olagelmıştır. Hem üyelerinin gelişimine hem de kampüs yaşamına olumlu katkı yaptıklarını öne sürenlerin yanı sıra bu kapalı toplulukların sapkın davranışlar ve kültürler geliştirdiğine ilişkin görüşler de yaygındır.

yazdığı yazıda bahsettiği, bilginin farklılaşan dağılımı ilkesine riayet anlamına gelir (1950, 307-376).

Araştırmacılar için aslında mesaj açıktır: İncelediğiniz insanlar ne yaptıklarını bildiklerinde ve size bunları anlattıklarında onları dinleyin ve ilgi gösterin. Zaman zaman doğru olmayan şeyler söyleyebilmeleri (veya bunun ihtimali), sizin kolayca kandırılabilir olduğunuz anlamına gelmez. Bir bilgi kaynağı olarak örgütsel iletişimin sıradan kanallarını katılımcıların kullandığı biçimde kullanmak gerekir.

Jean Peneff, araştırmacılara, alanda normalde yaptıklarından daha fazla sayım ve döküm işlemi yapmalarını önerirken bu konunun özel bir biçimini vurgular. Zira toplumsal yaşamın pek çok alanının tonlarca sayım, döküm ve hesap içerdiğine dikkat çeker:

Fabrika çalışanları düzenli olarak sayım yaparlar: Kaç parça yaptım; kaç işlem gerçekleştirdim; ne kadar uzun süre çalıştım? Ofis çalışanları sınıflandırır, dosyalarlar, sayarlar ve envanter çıkarırlar. Ölçüm ve hesaplama, hastane yaşamının bir rutini: Kullanılabilir durumda olan kaç tane boş yatak var? Bir röntgen için ne kadar süre beklemem gerekiyor? Ne kadar zamanımız var? Kaç hasta tedavi edilmek için bekliyor? Hâlâ yapmam gereken kaç saatlik mesai var? İşçiler zaman konusunu saplantı hâline getirmişlerdir: Geçen zaman, karar vermek için gerekli olan zaman ve elbette mesainin bitimine kalan zaman. İşçilerin etkileşimlerinin odak noktası olmasına rağmen araştırmacıların, saate bakma, denetim ve planlama biçiminde tezahür eden bu zaman mefhumuna nadiren ilgi göstermiş olmaları şaşırtıcıdır (Peneff, 1995, 122).

Eğer insanlar bu türden detayları kullanıyorlar ve ciddiye alıyorsa biz de aynısını yapmalıyız. Geer ve Hughes'la birlikte yaptığımız tam olarak buydu: Sınav notlarına fazlasıyla kafayı takmış lisans öğrencilerinin, farklı dersler için farklı oranlarda çaba gösterdiklerini ve not ortalamalarının ne şekilde değişeceğini tekrar tekrar hesaplayarak çok fazla zaman geçirdiklerini fark ettik. Örneğin şöyle hesaplamalar: "Şimdi, Almanca beş saatlik

bir ders; yani bu derse zaman ayıracak olursam not ortalamam, yalnızca üç saatlık bir ders olan antropolojiye zaman ayırdığımda yükseleceği seviyeden daha fazla yükselecektir” (bk. Becker, Geer ve Hughes, 1968/1994, 89-90).

Kısacası, incelediğiniz insanlar bir şeyleri görmezden geliyor diye siz de bunları görmezden gelmeyin. Ancak, onların dikkat ettiği şeyleri de siz gözden kaçırmayın. Bu son iki durumda olduğu üzere, zıt görünen püf noktaları önermenin, görüldüğü kadar çelişkili olmadığını ifade etmek için uygun yer burası olabilir. Püf noktalarının amacının, sizin daha fazla şey keşfetmenize yardımcı olmak olduğunu ve her birinin kendi rotasında iş görmeye devam ederek sizi bir diğerrinin görmezden gelebileceği bir şeyi görmeye sevk etmek olduğunu unutmayın. Bir çalışmanın ortasında, o hengâmenin içerisindeyken, tutarlılık en büyük erdemlerden biri değildir.

Başkalarının Elindeki Bilgilerden Faydalanmak

Sosyal bilimciler, başkalarının (kişilerin veya kurumların) topladıkları bilgileri sıklıkla kullanırlar ve dolayısıyla bu “başkalarının” bir kenara bıraktığı her şeyi onlar da görmezden gelirler. Örneğin, ABD Nüfus Sayım İdaresinin sahip olduğu zaman, para ve personel kaynaklarına sahip değilizdir ve bundan ötürü de oradan gelecek bilgilere itimat etmemiz gerekir. Sonuç olarak, bilgilerini ödünç aldığımız kişi veya kurumların önemsiz buldukları şeyleri kaçınılmaz olarak biz de önemsiz buluruz (içten içe bunların önemli olabileceğini düşünsek dahi). Örneğin şu da olabilir: Bilgilerinden faydalandığımız kişiler, faaliyetlerini sınırlayan çerçeve dolayısıyla, bizim araştırdığımız bilgileri elde edebilecek durumda olmayabilirler. Bittner ve Garfinkel’in (1967) gösterdiği üzere, kişiler ve kurumlar, kendi amaçlarına yönelik olarak ve uygulanabilirliğe ilişkin kendi değerlendirme şemalarını kullanarak bilgi toplarlar. Yani bu bilgileri sosyal bilimcilere faydalı olsun diye toplamazlar. Dolayısıyla, elde etmek isteyebileceğimiz tüm verileri toplamazlar ve bunu yapmak bize

düşer –önemli bir çaba ve mesai gerektirerek. Örneğin, Amerikan Anayasası’nın inanç özgürlüğüne ilişkin bir bendini temel alarak verilmiş bir yargı kararı, bu kararın alındığı 1920’li yıllardan bu yana, nüfus sayımları sırasında dinî aidiyet üzerine bilgi toplamayı yasaklamıştır. Dolayısıyla şu veya bu dinî gruba aidiyete ilişkin tahminlerde bulunma sosyologlar için tam bir kâbusa dönüşmüştür. Verili bir nüfusta kaç Yahudi ya da Katolik veya Baptist olduğunu bulmanın yollarının tasarlanması için çok fazla yaratıcılık sergilenmesi ve büyük bir çaba sarf edilmesi gerekmiştir. Ancak bunların hiçbirisi, bir nüfus sayımın sağlayabileceği derinliğe ve kapsamlılığa yaklaşılamamıştır. Bu bizim için gerçekten tatsız bir durumdur.

Başkalarının bizim yerimize toplamadığı verileri toplamak bazen çok pahalıya patlar ve o kadar fazla çalışmayı gerektirir ki bunu yapacak durumda olamayabiliriz. Diğer bir ifadeyle, onlar bizim için bu verileri toplamazlar, biz de kendi kendimize toplamayız; toplanmaya değer olmadıklarından değil, bunu tek başımıza yapmanın “olanaksız” olmasından ötürü –çünkü bunu yapmak, bu tür şeyler için para ödemeye hazır olan insanların ödemeye istekli olabilecekleri rakamlardan daha pahalıya mal olur.

Belki de bundan ötürü, Bittner ve Garfinkel’in açtığı yoldan hareketle, polis istatistiklerindeki (kriminoloji alanında yapılan çalışmalarda tercih edilen bir veri kaynağı) ve tıbbi kayıtlardaki (sağlık sorunlarını inceleyenler için tercih edilen bir veri kaynağı) hatalar konusunda endişe duyan ve idari kayıtların tutuluş şekillerini sorunsallarının merkezine yerleştiren bir sosyoloji pratiği filizlenmiştir. Bu araştırma alanı, mevcut veri kaynaklarındaki eksiklikleri gidermek amacıyla değil, kayıt tutma ediminin bizatihi kendisinin pek çok örgütlenmede/kurumda sıradan bir faaliyet olmasından ötürü kayıt altına alma işleminin kendisine odaklanmıştı. Bu önemlidir zira bir örgütlenmelerin nasıl işlediğini anlamak için kayıtların nasıl tutulduğunu bilmek gerekir. Bunu bilmek, bu kayıtları bilimsel bir araştırma çerçevesinde

kullanılabilecek güvenli bilgi kaynakları olarak değerlendirebilmek için ön koşuldur. Biraz daha açalım: Bütüncül bir betimleme amaçlıyoruz diyelim; oysa bize verilen, pratik kurumsal saiklerle hazırlanmış kısmi ve yanıltıcı betimlemelerdir. Örneğin, polis istatistiklerinin, sigorta şirketlerinin bu istatistikleri hırsızlık sigortası fiyatlarını belirlemek amacıyla nasıl kullanacakları düşünüldükten tutulduğunu ve ev sahiplerinin, konut sigortaları tam da bu istatistikler yüzünden daha pahalıya mal olduğunda siyasetçilere şikâyetçi olduklarını bildiğimizde; polisin hırsızlık istatistiklerinin bu türden siyasal müdahalelere çeşitli derecelerde açık olduğunu da biliriz.

Başkaları tarafından toplanan her türden verinin içerebileceği tutarsızlıklar geniş bir çalışma alanıdır ve burada bu alana fazla girmeyeceğim. Başlı başına bir kitaba yetebilecek malzeme vardır burada. Bazı çalışmalar çok sıradan tutarsızlıklarla veya çarpıtmalarla ilgilenir: örneğin, Morgenstern'in (1950), iktisadi istatistik alanındaki hataları ortaya koyduğu klasik çalışması. Bazıları ise kavramsal sorunlarla uğraşır: nüfus sayımlarının cinsiyete ilişkin verilerinin sorgulanması gibi. Örneğin Garfinkel'in, bir transseksüel konu alan çalışması üzerinden yaptığı budur: Standart kategorilerden hiçbirine tam olarak girmeyen birini nasıl sınıflandırırsınız? Garfinkel burada hiç kuşkusuz istisnai bir durumla ilgileniyordu. Ancak, nüfus sayımlarını yapan kurumun, sayımlarında kullandığı kategorilerin hiçbirine girmeyen kişi sayısı hakkında hiçbir fikre sahip olmadığını söylerken haklıydı çünkü kurum mesele üzerine hiçbir ayrı çalışma yürütmemişti. Son olarak; bazı araştırmacılar ise, toplanan verilerin eksikliğinin ve uygunsuzluğunun, bu verileri toplayan kişilerin kullandıkları çalışma yöntemlerinden kaynaklandığını gösterirler: örneğin, Roth, 1965; Peneff, 1988.

"Resmî" ya da yarı resmî verilerin içerdiği sorunlara ilişkin tüm bu araştırmalar bu bağlamda bizim için ilginçtir çünkü bu türden her sorun bazı bilgilere gerektiği gibi erişemediğimiz anlamına gelir. Oysa bunlara erişebilmiş olsaydık basmakalıp

kategorilerden kurtulmamızı sağlayacak eksiksiz betimlemeleri yapabilme noktasında ihtiyacımız olan vakalara da ulaşabilmiş olurduk. Buna rağmen kabul etmek gerekir ki, bu verilere yöneltebileceğimiz tüm eleştirilerimiz ne olursa olsun ve yine bunlara karşı güvensizliğimiz ne boyutta olursa olsun, yine de bu verilerle çalışırız (örneğin, eksiklikleri ne olursa olsun hiçbir sosyal bilimci nüfus sayımı verileri olmadan yapamaz). O hâlde, bu verileri daha doğru kullanmak için bir inceliğe ihtiyacımız vardır. Bu aslında basit bir inceliklidir: Verilerin nereden geldiğini, bunları kimin topladığını, kurumsal ve kavramsal sınırlarının neler olduğunu ve tüm bunların incelediğiniz meseleyi nasıl etkilediğini sürekli sorun kendinize. Bu, sıradan bir veri tablosunu yorumlamakla kıyaslandığında daha fazla çaba gerektirir ama başkaları tarafından toplanan verilerde kaçınılmaz olarak o kadar çok olası hata vardır ki bu çabadan vazgeçme lüksümüz yok gibidir.

Kırma Kurumlar

Araştırmacıların, görmeleri gereken şeyleri görmelerinin ve bunları düşünce ufuklarını genişletmek için kullanmalarının önündeki tüm bu engeller ortadan kaldırılabilir. Şimdiye kadar önerdiğim püf noktaları biraz da bunun içindi. Bunlara bir de şu eklenebilir: Yukarıda altını çizdiğim hatalara düşmeyi engellemenin en iyi yolu, sosyal bilimcilerin, sinekdokilerini oluştururlarken neyi dâhil etmenin daha uygun ve gerekli olacağı noktasında ayırım yapmalarına imkân tanıyacak genel bir kuramsal yaklaşıma sahip olmalarıdır. Everett C. Hughes'un "kırma kurumlar" üzerine yazdığı ve sosyolojik kuramsallaştırma alanında ufak bir başyapıt olarak değerlendirilebilecek klasik metni (Hughes, 1971/1984, 98-105), sosyolojik analiz için uygun ampirik materyal kullanımında yapılan basmakalıp seçimlerin, düşünce biçimimize dâhil edilmesi gereken tüm bir olgular bütününe nasıl dışarıda tuttuğunu ve beşerî ve kolektif eylemlere ilişkin örneklemelerimizi olması gerekenden daha az doğru bir sinekdokkiye nasıl dönüştürdüğünü gösterir.

Hughes, toplumsal örgütlenmenin oldukça genel bir sorununu tanımlayarak işe başlar: Kurumlar, verili bir hizmet ya da ürün kategorisi dâhilinde neyin dağıtımının yapılıp neyin yapılamayacağını nasıl belirlerler?

Kurumlar ürün ve hizmet dağıtırlar; meşru insan isteklerinin meşru tatmin edicileridirler. Din, oyun, sanat, eğitim, yiyecek ve içecek, barınak ve diğer şeylerin dağıtımı sırasında insanların neleri istemesinin doğal olacağını da standart biçimlerde tanımlarlar. Neyin dağıtımının yapılması gerektiğinin tanımı, oldukça geniş, kapsamlı ve bir anlamda esnek olabilse de nadiren tüm durumlara (her koşuldan insan tipine) uygun düşer. Büyük beden ve fazlasıyla tuhaf tişörtleri satmamayı tercih eden bir giyim mağazasının yaptığı gibi kurumlar da sadece belli tipte bir popülasyona hizmet etmeyi yeğlerler. Dağıtım hiçbir zaman tam ve kusursuz değildir.

Bazı kurumlar bu konvansiyonel tanımlara yapılan kolektif bir itiraz neticesinde doğarlar. Örneğin, tarikatlar bir tip muhalefete -mesela ruhban sınıfının resmî doktrinine ve yorumlarına [yapılan] bir muhalefete tekabül ederler. Dinî pratiklerin tanımlanma şekillerine, yayılım biçimlerine veya Kilisenin ve ruhban sınıfının bazı toplumsal sınıflarla özdeşleşmesine, çıkarların bu şekilde birbiri içine girmesine karşı bir itiraz söz konusu olabilir. Klasik tipte eğitim kurumları tarafından verilen öğretimin kabul edilmiş tanımına karşı oluşabilecek tepkiyi de aynı şekilde yorumlayabiliriz. (...)

Ancak, tesis edilmiş kurumlardan başka tipte sapmalar, meşru yollardan başka şekillerde uzaklaşma biçimleri de vardır. Kronik bir hâl almış sapmalar ve itirazlar mevcuttur -bazıları nesiller ve çağlar boyunca sürer. Bunlar, her ne kadar tamamıyla meşru olmasalar da belli bir süreklilik arz edebilirler. Arkalarında kanun desteği olmaksızın ama çoğu zaman da meşru iktidarların örtük kabulüyle mevcudiyetlerini muhafaza edebilirler, bazen saygınlık alanının dışında dahi yer alabilirler.

Bunların bazıları yasal ürün ve hizmetlerin yasa dışı dağıtıcılarıdır; diğerleri ise, meşru görülmeyen talepleri tatmin ederler. (...) Bu kurumların hepsi de diğer kurumlarda da

mevcut olan örgütlenmiş işleyiş biçimlerine sahiptirler (Hughes, 1971/1984, 98-99).

Hughes, bunlara *kırma kurumlar* demeyi önerir. Bu kurumlar çeşitli şekiller alabilirler. Bazıları biçimsel olarak meşru değildir ama zorunlu olarak gayrimeşru da değildir –bazen böyle olma ihtimalleri olsa da. Son derece yerleşiktirler ve arkalarında bir destek de vardır ancak sadece sınırlı bir cemaat dâhilinde. Burada Hughes’un aklında, hapisaneler ve kırsalardaki ya da bir dönemde Çin mahallelerindeki gizli enformel mahkemeler vardır. Bunların yanı sıra, Ortodoks Yahudi cemaatlerine mensup üyelerin “kosher” [helal] et ihtiyacını sürekli biçimde karşılamak amacıyla oluşturdukları örgütlenmeler de vardır.

Bu kurumların bazıları, daha meşru olan hizmet sağlayıcılarıyla kıyaslandıklarında “dışta” kalırlar. Örneğin, hukuk ve muhasebe eğitimi veren okulların yanında, bu meslekleri kimlerin icra etmeye yetkili olduğuna karar veren devletin sınavlarına adayları hazırlayan kurslar vardır. Bu kurslar, örneğin, hukuk öğretiyormuş gibi yapmazlar; sınavları geçmeyi öğretirler. Hughes, bir toplulukta yasak kılınan bir şeyi erişilir kılan toplulukları da bu kategoriye dâhil eder. Buna örnek olarak; George Pullman’ın 1880’lerin Chicago’sunda, yataklı vagon fabrikasında çalışan işçileri için kurmaya çalıştığı “model mahallesi”ne gönderme yapmayı çok severdi. Kendi din anlayışını oldukça ciddiye alan Pullman, barları, model mahallesinde yasaklamıştı. Ancak işçiler için bu pek de sorun değildi. South Michigan Caddesi’nin diğer tarafında, mahallenin batı sınırında Roseland Mahallesi bulunuyordu. Sigara, viski ve “kolay kadın” sunan ve yaklaşık iki kilometre boyunca uzanan bir dizi bar burada pekâlâ mevcuttu. (Roseland Mahallesi’nin bu “özellği”, benim buradaki barlarda ara sıra piyano çalmayı sürdürdüğüm 1940’lı yıllara dek devam etti.)

Yasa dışı kumarhanelerde, alkolün yasal olarak yasak olduğu yerlerde gizlice içki satılan mekânlarda ve farklı türden genelev-

lerde görüldüğü üzere, bu hem var hem yok ama her hâlükârda oldukça yerleşmiş kurumlar, kalıcı ve önemli bir pazarda, yasaklanmış ürünler ve hizmetler sunarlar. Aynı şekilde, “başkalarının” sahip olmasının uygun düşebileceği ama sizin gibi insanların kullanmasının yakışık almayacağı şeyler vardır. Kadın gibi giyinmek isteyen travestilerin, tezgâhtarların, iki metre boyunda ve yüz kilo ağırlığında heybetli adamlara kadın külotu, jartiyer ve elbise satmayı olağan karşıladıkları yerlerden alışveriş yapmayı tercih etmeleri anlaşılırdır. Hughes’un bu türden kurumlar için söylediği üzere:

Bunlar [bu kurumlar] kabul gören tanımlarla ve kurumsal görevlerle doğrudan çelişir. Meşru tedarikçilerin tatmin edemedikleri veya kısmen onaylamadıkları özel bir haz biçimini veya gizli bir zaafı tatmine imkân veren ve tamamıyla saygın olmayan bir alternatif sunarlar. Bu kurumlardan bazıları ise, bazı toplumsal kategorilerden gelen kişiler için meşru kurumsal çerçevede erişilmesi her zaman kolay olmayan bir şeyi elde etmeye yardımcı olmakla yetinirler sadece. Bu kurumlar bir anlamda, kurumsal tanım ve dağıtımlarda beliren aksaklıkları düzeltirler aslında (1971/1984, 99).

Sosyal bilimciler “sapkınlık” gibi bir olguyu, neredeyse her zaman, “toplum”un bu baş belası “sorun”dan etkili bir biçimde kurtulabilmesi için özel kökenlerinin ortaya çıkarılması gereken patolojik, anormal davranışlar olarak çalışmışlardır ve hâlen de çalışmaya devam etmektedirler. Hughes ise bunları tersine, “beşerî eylemler ve girişimler bütünü’nün kurucu unsurlarından” biri olarak değerlendirmek ister (1971/1984, 99-100). Böylece, meşru ve gayrimeşru eylem biçimlerini birbirleriyle ilişkilendirir: Kurumlar, neyin uygun olduğunu/olmadığını tanımlayarak, sapkın davranışları cezalandırarak ve insanlara yalnızca standart hizmet ve fırsatlar sunan mekanizmalar tesis ederek [meşru] davranışları tek bir modal noktada sıkıştırmaya meylederler.”

Örneğin evlilik; cinselliğe ve üremeye yönelik ilişkileri tanzim etmenin modal bir yoludur. Ancak, bazı insanlar evlenmez-

ler ve evlenenlerden bazıları da cinsel eylemlerini yasal eşleriyle sınırlandırmazlar. Her toplum evlilik kurumunu (ki aslında, başka şeylerin yanı sıra, kadınlar arasında erkekleri, erkekler arasında da kadınları paylaştırmamanın bir usulüdür), sahip oldukları belirli toplumsal özellikler (örneğin, başka şeylerin yanı sıra, ırksal, sınıfsal ve etnik kimlikleri) onları birbirleri için “uygun eşler” yapan kişileri birleştiren bir bağ olarak tanımlar. Ancak, herkes ruh ikizini bulma noktasında aynı kabiliyete sahip değildir; hareketlilikleri ve sıklıkla görece yalıtılmış mekânlarda bir araya gelme biçimleri pek çok insan için, evlenecek uygun eş bulamadıkları durumları yaratır. Jane Austen romanlarının kadın kahramanları, bu sorunun kadınlar açısından klasik bir örneğidir; kendilerine uygun eşler bulabilecekleri yerlerden çok uzakta orman işlerinde, gemilerde ya da madenlerde çalışan erkekler ise aynı sorunun diğer açıdan bir örneğidir. “Aynı evi paylaşan” orta sınıftan kadınlar arasında gizlice yaşanan lezbiyen ilişkilerin, bir dönem kadınlar için bir çözüm oluşturduğu gibi, fuhuş ve geçici eşcinsel ilişkiler de bu sorunun erkekler açısından yaşanan şeklinin yaygın çözüm yollarından birini oluşturmuştur.

Ne kadar ilginç olursa olsun şu anda kadar yapılan analizin hiçbir şaşırtıcı tarafı yoktur. Başka sosyal bilimciler de (örneğin, Kingsley Davis, 1937) benzer noktalara işaret etmek amacıyla benzer örnekler kullanmışlardır. Ancak Hughes’un şimdi söyleyecekleri şaşırtacaktır: Sapma iki yönde ilerler, iki biçim alır; sosyal bilimciler yalnızca gayrimeşru olanı veya hoş görülmeeyeni değil (bunu “şeytanın yolu” diye adlandırıyor), sapmanın melekliği olan biçimini de araştırmalı ve tartışmalıdır. Fuhuş, kadınların sayısının sınırlı olduğu durumlarda erkeklerin ihtiyaçlarına cevap verme işlevi görür. Ancak tersi durumda, yani yeterli sayıda erkek olmadığında bunu telafi edecek bir kurum ise mevcut değildir. Böylece, bu durumda olmayı hiç de tercih etmemiş olan pek çok kadın, uygun bir erkek partnere (buradaki “uygun” ibaresini nasıl tanımlarsak tanımlayalım) sahip olmaksızın yaşamını sürdürür.

Hughes'a göre mesele; yerleşik kurumların işleyiş biçimlerinin, bazı insanları, bu insanların istediklerinden ya da herhangi birinin onlardan beklemeye hakkı olduğundan "daha iyi" olmaları gerektiği yönünde işleridir. "Daha 'iyi' olmaya yönelik uyarlamaların kişinin iradesi dışında ne zaman kurumsallaştığını, şekillendiğinin tespit etmek özellikle önemlidir" (1971/1984, 103).

Bu bağlamda, dinî gerekler uyarınca evlenmeme ve cinsel ilişkiye girmemenin kurumsallaşması,

Evlilikten sapmanın kurumsal bir biçim altında ve melek- si bir mükemmellik yönünde bir gerçekleşimidir; bu, bir sap- manın, üstün varsayılan değerler bağlamında veya ölümlülerin sıradan değerlerine kıyasla daha üstün görülen beşerî davranış idealleri nazarında rasyonelleştirilmesidir.

Bu türden bir kurum içerisinde yer alan biri için durum gayet net olabilir: Bu kurumlar, kişinin bir ideale, dışarıdaki dünyada ve evlilikte mümkün olabileceğinden daha fazla yak- laşmasına imkân tanır. *İmkân tanır* ifadesini vurguluyorum çünkü bu tür bir yaşam tarzını, bunu açıkça beyan etmeksizin ve buna *imkân veren* bir kuruma sürekli biçimde bağlı olmak- sızın sürdüren birinin garip biri olduğu düşünülecektir. (...)

Sapkınlığın bu kurumsallaşmış biçimleri, modal davranış normlarını kabul etmemenin tanımlı, yerleşik ve kabul görmüş bir yolunu sunarlar; belki de mevcut kurumlara içkin işleyiş bo- zukluklarının mahkûm ettiği kadere boyun eğmenin daha asil ve yüceltici bir şeklidir bu. Bunlar aynı zamanda, her ne kadar erdemlerin yerleşik öğretilerinden doğmuş olsalar da herhangi bir kurumun ortalama tanımlarında aradığını bulamamış üst bir idealizmin mekanizmaları olarak da görülebilirler. Ancak toplumun, bu türden bir sapmayı, tanzim edilmiş ve kurum- sallaşmış bir biçimde olduğunda sıklıkla, yalıtılmış bireysel bir davranış olduğunda ise nadiren kabul ettiği de belirtilmelidir. Bireysel sapma, kurulu bir düzenin tamamı için bir tehdit ola- rak görülebilir ancak tanzim edilmiş bir sapma ise tersine, sis- temin kendi kendisini adapte etmesi, belki de insanların yapa- bileceklerinin biraz özel bir örneği gibi görülebilir (1971/1984, 103-4).

Dolayısıyla Hughes; sapkınlığın klasik bir biçiminin, herkesin, ortak kabul görmüş bir erdeme uygun biçimde yaşama iddiası olduğunu ifade eder:

Toplum, ilkelerinde ve temsillerinde, gerçekte herkesin gerçekleştirme olasılığının bulunmadığı ya da gerçek yaşamın somut koşullarında diğer türden değerlerle etkileşim içerisinde gerçekleştirilmesi mümkün olmayan erdem seviyelerini idealleştirir. Öyle görünüyor ki toplum, bazı kişilerin şu ya da bu erdem düzeyine ulaşımını, karşılıklarına, onlara ilahi bir yücelmeyle tatmini bir arada yaşatabilecek bir aziz örneği çıkartarak mümkün kılıyor. Ancak bu örnek aynı zamanda, azizliğin bireysel seviyede herkes tarafından taklit edilmesi durumunda doğabilecek tehdidi ya da bu türden bir durumun toplumun genelini tehdit etmesini de dışlıyor (1971/1984, 162-163).

Öyleyse sosyolojik analiz, Hughes'a göre,

İnsan yaşamının, oldukça kurumsallaşmış ve pek çok ahlaki yaptırımın nesnesi olmuş yönlerini ele almalı ve tüm davranışlar bütününe bu yönden yaklaşmalıdır: kurumsallaşmış normlar ve bu normlardan farklı yönlerde ve seviyelerde sapmalar. (...) O hâlde normları (yani yetişkin erkek ve kadınlar arasında kurumsal olarak tanımlanmış ilişkileri), olası ve fiili davranışlar yelpazesinde özel bir nokta olarak gördük ve en azından, tesis edilmiş [kurumsallaşmış] olan ile sapma arasında gerek kırma kusurluluk gerekse de meleksi kusursuzluk yönünde söz konusu olabilecek bazı olası işlevsel ilişkileri belirttik (1971/1984, 105).

Öyleyse olası durumların tümünün değerlendirilmesi, bir sosyologun ilgilenemeyeceği kadar tuhaf ve müstehcen görülmesi sebebiyle bir tarafa bırakılabilecek şeylerin de analize dâhil edilmesi anlamına gelir. İlâveten bu, skalanın diğer ucunu, yani gerçek olmak için fazlaca iyi olan eylemleri, meleksi sapmaları tanımlamak ya da bu uca işaret etmek için gerekli vakaları da kullanmak anlamına gelir. Bu ilke Hughes'un kaleminde sıklıkla, şok edici veya oldukça uygunsuz görünebilecek karşılaştırmalar biçimini alır. Örneğin, rahipleri, psikiyatristleri ve hayat kadınlarını; bu üç mesleği icra edenlerin her birinin "suçlu bil-

gisine” sahip olduğunu ve cemaatleri, hastaları ya da müşterileri hakkında gizli tutulması gereken şeyler bildiklerini belirterek karşılaştırmayı severdi. Hughes, bu mesleklerin her birinin özel koşullarından hareketle, sırları saklama biçimlerinin karşılaştırmalı bir incelemesini yapmanın oldukça ilginç olacağını düşündü.

Benzer şekilde, vakaları nahoş ya da siyasal anlamda rahatsız edici görünmelerinden ötürü hariç tutmanın yol açacağı hatalar da aynı ölçüde kesindir. Beğeni, toplumsal denetimin güçlü bir biçimidir. Hiçbir şey, bir kişinin yaptığı bir çalışmaya, “basit”, “bunlar geçti artık” veya “basit” diyerek ya da buna benzer başka yüzlerce küçümseme ifadesi kullanarak o kişinin şevkini kırmaktan daha kolay değildir. Rus edebiyat eleştirmeni Bakhtin, daha “ağdalı” bir dili tercih eden kültürlü kesimi rahatsız ettiği için, Rabelais’in, Gargantua’nın şamataları hakkındaki öykülerini kasıtlı olarak sokak ağzıyla anlattığına işaret eder. Sosyal bilimcilerin sıklıkla yaptığı gibi bu türden bir eleştiriye düşünmeden kabul ettiğimizde üzerimizde toplumsal bir denetim uygulanmasına izin veriyor olmamız pek muhtemeldir.

Dördüncü Bölüm

Kavramlar

İmgelemlerimiz üzerine düşündükten ve incelenecek vakaların uygun bir örneklemini (bizi ilgilendiren olgu türlerinin eksiksiz bir yelpazesini kapsayan bir örnekleme) aradıktan sonra, şimdi işin fikrî kısmına geçebiliriz. Bu da tekil vakalardan ziyade, tüm olgu kategorileri hakkındaki genelleştirilmiş ifadeler, yani yalnızca burada ve şu anda veya orada ve o durumda bulunan kişiler ve örgütlenmeler/kurumlar için değil, tüm kişi ve örgütlenmeler için geçerli olabilecek ifadeler biçimindeki kavramları kullanmak anlamına gelir. Çok sayıda sosyal bilimci bu türden sorunları tümdengelimci bir bakışla, yani kavramları, birkaç temel fikrin çalışılmasıyla geliştirilebilecek mantıksal çıktılar mışçasına ele alır. Ampiriden ilgi göstermeyeceğim raddede fazlasıyla kopuk olan bu çabalara çok sıcak bakmıyorum. Bunun, bazı yönlerden bir tarz meselesi olduğunu düşünüyorum.

Kavramsal analizin verimli ve daha ampirik bir biçimi, “çeşitli ulusal ve tarihsel koşullara uyarlanabilmesi bakımından yeterince soyut” olan ve “merkezî bir meseleyi çevreleyen, sistematik olarak ilişkili bir ölçütler seti”nden oluşan ideal tipik modeller geliştirmek olmuştur (Freidson, 1994, 32). Örneğin, bu yöntemi kullanan Friedson “serbest mesleklerin iktidarı kavramının tanımlanmasına ilişkin çetrefilli sorunu, “serbest mesleklerin

iktidarının merkezi noktasının, çalışanların kendi denetimlerini kendilerinin yapmalarında ve örneğin, serbest piyasada yer alan tüketicilerin veya merkezi ve planlı bir devletin memurlarının denetiminden sıyrılabilmelerinde yattığını” ortaya koyarak çözer.

Ama benim favori kavram geliştirme yolum, ampiriyle sürekli bir diyalog içerisinde olmaktır. Kavramlar, verileri bir nevi özetleme yolu olduğundan bunların, özetledikleri verilere uygunluk göstermeleri önemlidir. Bu bölüm, tam da bu işe yarayan püf noktalarını ortaya koymaya çalışacaktır. Diğer bir ifadeyle, çalışmanızı gerektirecek daha çok sayıda problem keşfetmenize, hâlihazırda yapmış olduğunuz çalışmalarda ise üzerinde düşünülme ve analizinize dâhil edilmeyi hak eden daha çok sayıda unsur bulmanıza yardımcı olabilecek şekilde, mevcut verilerinizden yola çıkarak daha karmaşık bir fikre varma yollarını gözler önüne serecektir.

KAVRAMLAR TANIMLANIR

Hepimiz her zaman kavramlarla çalışırız. Herbert Blumer’in “işlemselcilik” dediği şeyin eleştirisinde vurguladığı üzere başka hiçbir seçeneğimiz yoktur. Blumer, kavramlar olmadan bir bilime sahip olunamayacağını öne sürerdi. Kavramlar olmadan nereye bakacağınızı, neyi arayacağınızı ya da aradığınız şeyi bulduğunuzda bunun aranılan şey olup olmadığını nasıl fark edeceğinizi bilemezsiniz. Blumer’in bunları yazdığı dönemde en parlak yıllarını yaşayan psikologlar, kavramlar olmadan (en azından soyut kuramsal terimlerle tanımlanan kavramlar olmadan) iş görebileceklerini düşünüyorlardı. Kavramları basit bir şekilde, inceledikleri olguyu çalışırken kullandıkları işlemin gerektirdiği ölçülerce tanımlamak suretiyle, tanımlara ilişkin tartışmaların neden olduğu kronik baş ağrılarından kaçınabileceklerini düşünüyorlardı. Klasik bir örnekleri şuydu: Tanımı şimdi olduğu gibi o dönemde de hararetle tartışılan “zekâ”nın, çok sıradan bir şekilde, zekâ testlerinin ölçtüğü şey olduğunu söylüyorlardı.

Sosyologlar ise “tutum” kavramı üzerinde benzer kelime oyunları yapıyorlardı. Çok sayıda araştırmacı, insanların tözsel bir şekilde bazı fikir, yatkınlık ve hükümlere sahip olduklarını ve “tutum” adı altında sınıflanan tüm bu unsurların, uygun bir durum ya da uyaran neticesinde açığa vurulmayı beklediklerini varsayıyordu. Tutumun tam olarak ne anlama geldiği belirgin değildi; bilim insanları üzerinde sürekli tartışıyorlardı. Ne var ki herhangi bir tutumu tanımlamak yönündeki yetersizlikleri, onları bir “tutum ölçüm usulü” icat etmekten de alıkoymadı; buna göre, insanların uzunca bir soru listesine verdikleri yanıtlar puanlanabilir, onların filmlere, yabancılara, eğitim sistemine veya siyasi partilere karşı tutumları bu yolla “ölçülebilirdi.” Böylece, tutumların güvenilirliği ve geçerliliğini ölçüyorlar ve bunların birbirleriyle ve diğer beşerî olgularla olan ilişkilerini betimleyen istatistikler kurguluyorlardı. İnsanların şu ya da bu olaya ilişkin tutumları noktasında farklılıklar gösterebildiklerini ve bu farklılıkların başka farklılıklarla anlamlı bir ilişki içerisinde olduklarını gösterebileceklerini düşünüyorlardı.

Eleştiriler ise, böylece ölçülen şey hakkında ne gariptir ki hiçbir genel fikrimiz olmadığı noktasında şekilleniyordu. İşlemselciler [Psikologlar], ölçülen tutumların fiilî içeriği ya da anlamı hakkında herhangi bir şey söylemek derdinde olmadıklarını ifade ederek bu eleştirileri savuşturuyorlardı: Tutumlar, testlerin ölçüm nesneleriydi yalnızca, daha fazlası değil. Elbette buna kimse inanmadı. Eğer inanılmış olunsaydı tutumlar, zekâ ya da işlemsel olarak tanımlanan diğer meseleler üzerine çok daha az araştırma yapıldı. Çünkü ne de olsa kimse ölçüm testlerinin kendisiyle gerçekten ilgilenmez; testin ölçtüğü şeyle (zekâyla, ırksal tutumlarla, şiddet eğilimiyle ya da teste konu olan nesne neyse) ilgilenilir sadece.

Tutum ya da zekâ testlerine yapılan eleştirilere karşı verilen favori bir yanıt, “Bunu zekâ diye adlandırmak istemiyor musunuz? Sorun değil! Buna ‘X’ deyin öyleyse. Tamam mı?” idi. Söz konusu “şeye” gerçekten de X diyerek bu sinir bozucu cevaba

siz de bir karşılık verebilirdiniz: “Anlıyorum, farklı ırk gruplarına dâhil olan çocukların X denilen şey üzerinden ortalama on puan farklılaştığını gösterdiniz. Ne olmuş yani?” Aslında, siyah ve beyaz çocukların X temelinde farklılaşan skorları kimsenin umurunda değildir elbette. İçeriği tam olarak tanımlanmadığı sürece X’in hiçbir kuramsal ya da siyasi meseleyle bir ilgisi yoktur. Ancak her şeye rağmen insanlar zekâ konusundaki farklılıklarla yakinen ilgilidirler çünkü bu tip farklılıklar şayet gerçekten mevcutlarsa bunların, X’in asla yol açamayacağı türden ciddi politik ve ahlaki sonuçları olacaktır. Örneğin, bir eleştiri, herkesin gerçekte zekâ olduğunu bildiği X’e üçüncü bir kez gönderme yaptığında tartışma daha da ciddi boyutlara varacaktır.

Aslında oldukça az sayıda çağdaş sosyal bilimci Blumer’in eleştirdiği türden işlemciler olduklarını kabul edeceklerinden bu eleştiri kulağa tuhaf ve demode gelebilir. Ancak pek çok çağdaş araştırmacı, bu nevi bir duruşun herhangi bir şeklini kabul etmişçesine davranır. Üzerine bir şeyler söylemek istedikleri olgunun bir “göstergesi” olarak olgunun bizatihi kendisiyle ilişkisi kusurlu, bazen oldukça kusurlu olan bir şeyi seçerler ve sonrasında göstergeye de bu olgunun sanki kendisiymiş gibi yaklaşırlar. İnsanlara mesleklerini sorarlar ve cevap olarak verilen mesleği, itibarı ölçüme tabi olan bir iş listesinde konumlandırarak ya da bu mesleğin başlıca meslek grupları sınıflandırmasındaki yerini belirleyerek verilen yanıtı bir toplumsal sınıf ölçütü olarak değerlendirirler. Kendilerine sorulursa eğer; Karl Marx’ın, Max Weber’in, W. Lloyd Warner’in ya da C. Wright Mills’in “toplumsal sınıf”tan söz ettiklerinde kast ettikleri şeyi ölçtüklerini söyleyebilirler ama bu cevap da ne açıktır ne de inandırıcıdır.

Bu türden ölçümlere gömülmüş sosyal bilimciler, bir kişinin mesleğinin Marxçı ya da Weberci anlamda onun toplumsal sınıfını *belirlediğini* açıkça söylemezler çünkü bu ikisi arasında ampirik bir ilişki olduğunu ispat etmemişlerdir. Ancak, analizleri ve tartışmaları üstü kapalı biçimde bu ikisinin aynı şey olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla, ölçüm önemli olmakla birlikte,

kullandığımız kavramları anlamamızda çok da önemli bir işlevi yoktur.

Bir kavramı tanımlamanın bir diğer yolu da kavramın gönderme yaptığı şeyleri bünyesinde topladığını fark ettiğimiz örnekleri toplamak ve sonrasında da insanların rutin olarak kullandığı ve kaçınılmaz olarak dağınık ve tarihsel anlamda rastlantısal fikirlerin ortak özelliğinin ne olduğuna bakmaktır. Bu türden bir kavramsal çalışmaya ilişkin bazı sosyolojik örnekler; beceri, suç ya da serbest meslekler üzerine yürütülen çalışmalar da görülebilir. Önce, benzer olduğunu düşündüğümüz her şeyi içeren ve farklı olanları hariç tutan bir tanım formüle etmeye çalışırız. Ancak, birileri çıkıp da sınıflamamıza ait olmadığını düşündüğümüz bir şeyin aslında kullandığımız tanımın çerçevesine uyduğunu göstermeyi başarırsa rahatsız oluruz. Örneğin, bazı araştırmacılar, “serbest meslekler” kategorisini diğer mesleklerden farklı ve özel bir tür iş olarak tanımlamaya çalıştılar. Tanımladıkları kategoriye [serbest meslek] dâhil etmek istedikleri meslekler, tıp ve hukuk gibi oldukça saygın ve iyi maaşlı mesleklerdi. Bundan ötürü tanımlarının çerçevesini bu meslekleri karakterize eden özellikleri listeleyerek çizdiler. (Bu sorunların özenli bir izahatı ve sorunlara gerçekçi ve faydalı çözüm önerileri için bk. Friedson, 1994.)

Biraz parlak ve keskin her eleştiri, şaşmaz biçimde tüm tanımsal gerekliliklere uyan (uzun süreli eğitim, özel mesleki bilgiler bütününe sahip olmak, üniversite diploması, vb.) ama açıkça da “çerçeveye oturmayan” bir meslek bulacaktır. Tesisatçılık, kuramsal nöronların silkelenmesi için genellikle mükemmel bir örnektir. Tesisatçıların bir uzmanlığın standart tanımına dâhil olan özellikleri vardır: özel bir bilgi bütünü (inanmıyorsanız kendi lağımınızı tamir etmeyi bir deneyin derim), uzun yıllar gerektiren bir eğitim, devletin verdiği bir diploma vb. Ancak tesisatçılığın serbest bir meslek olmadığını “herkes bilir.”¹⁴ Göze

14 T. S. N.: Becker’in kendisinin de yukarıda belirttiği üzere, gelişmiş Batı ülkelerinde “serbest meslek” denildiğinde ilk akla gelen, ülkemizden farklı

çarpan çelişki, tanımın kendisine çizilen çerçeve gereği kapsadığı unsurlar doğrulanmamış bir değişken temelinde seçildikleri için ortaya çıkar: mesleğin toplumsal itibarı. İtibar ile diğer değişkenler arasında tam bir korelasyon olsaydı bu hiçbir sorun teşkil etmeyecekti ama işte öyle değil.

Bu tür sorunlar sosyolojinin pek çok alanında ortaya çıkar. Sorunun çözülmesine yardımcı olabilecek kuramsal incelik, tanımın kapsaması gereken örnekler bütününe dâhil olan şeylerin, öne sürdüğümüz tanım türüne yön verdiğinin farkına varmaktır. Bu, geçen bölümde ele aldığımız sorunla bağlantılıdır; örnek vakaların toplanması örneklem seçimiyle ilişkilidir. O hâlde şu tipte sorulara cevap aramalıyız: “Bu örnek vakalar bütününe nasıl oluştururuz? Genellikle hariç tuttuğumuz şeyler nelerdir? Örnek seçimlerimizde seçici olmanın ne türden bir zararı olabilir?” Tanımsal sorunlar, tam da bir önceki bölümde yapılan uyarının, yani incelenen olgunun mümkün olan en geniş vaka çeşitliliği çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği uyarısının göz ardı edilmesi sebebiyle ortaya çıkar. İşte size, tahribatın “serbest meslek” örneğine –ki bu örnekte sorun büyük ölçüde, en azından görünürde kavramsaldır, Freidson’un (1994, 149-216) gösterdiği üzere, bu tanımın somut politikalar düzeyindeki sonuçları nispeten ciddi olsa da.

Vasıf

Sosyologlar, iktisatçılar ve diğer sosyal bilimciler, örtük ya da açık biçimde “vasıf” fikrini temel olarak alırlar. Örneğin, maaşlardaki farklılıkların, doğru ve aranan vasıfların az bulunurluğundan kaynaklandığını iddia ederler; “nadir görülen vasıfları olan kişiler daha fazla maaş alırlar” derler. Peki, bir vasfı az bulunur kılan şey nedir? Verilebilecek cevaplardan biri şu olabilir: kıymet gören vasa sahip olmaya imkân veren doğal yeteneklerin farklı dağılımı. Müzik kulağı olmayan insanlara, vaktinde benim

olarak “doktorluk”, “avukatlık”, “eczacılık” veya “noterlik” gibi itibarlı mesleklerdir.

barlarda piyano çalarken yaptığım gibi, yüzlerce şarkıyı sadece kulak dolgunluğuyla çalmayı öğretmek çok güç bir iştir. Bazıları rakamlarla kolaylıkla oynayabilir ve özellikle, muhasebe, hesap tutma ya da para yönetme konularında iyi olabilir. Bazıları, iş-neye arası oldukça iyi olduğundan kusursuz biçimde dikiş dikişebilir, örgü örebilir ya da tığ işi yapabilir. Bazıları ise insanların kaygılarını dindirmeyi ve onları rahatlatmayı iyi bilir. Bazıları da karar alma noktasında maharetlidir ve bu alanda kendisini geliştirmiştir; diğerleri ortalıkta dolaşp çaresizce başparmaklarını emerken onlar güç durumlarda kararlar alabilirler.

Diğer bir açıklama şekli de şu olabilir: Bir vasfın az bulunurluğuna katkıda bulunan bir diğer durum da bu vasfı edinmek için ne kadar çok çalıştığınız ya da ne kadar para ödediğinizdir. Bu argümana göre, insanlar, eğer karşılığını alamayacak olsalardı, başka şeyler için kullanabilecekleri zamanı ve enerjiyi burada tüketmezlerdi. Dolayısıyla vasfın getirisi azsa onu edinmeye istekli olan insanların sayısı da azalacaktır. Bu, şu demektir: Ekonomik anlamda rasyonel olan bu tavrı herkes sergilerse her meslek grubundan kişi sayısı, talep edenlerin bu vasf karşılığında ödeyecekleri ve arz edenlerin de bunu kabul edecekleri bir fiyat dengesi içerisinde kalacaktır.

İnsanların yüzyıllar boyunca sahip olmuş oldukları vasıfların uzun bir listesini yapabiliriz elbette. Bu türden bir listeyi gözden geçirdiğimizde tüm vasıfların aynı şekilde ödüllendirilmediği açıktır. Vasfı tek başına büyük mükâfatlar getirmez. Bu vasf için ödeme yapabilecek birine ihtiyacınız vardır. Zengin insanların çokça rağbet ettiği ve nadir görülen bir vasfınız varsa cömertçe ödüllendirileceksiniz demektir. Örneğin, eğer sadece zengin insanların sahip olabildikleri ve çok değer verdikleri hasar görmüş sanat eserlerini onarabilen az sayıdaki insandan biriyseniz bu vasfınızı kullanmanız için size iyi bir ödeme yapılacaktır. Tersine, başka pek çok insanın sahip olduğu bir vasfınız varsa -örneğin, bir fast-food zincirinde hızlı biçimde hamburger pişirmeyi kolayca öğrenebilen milyonlarca insandan biriyseniz- size yasal

olan en düşük ücret ödenecektir –hatta patronlar yakalanmayacaklarını bilseler bundan da azını ödeyeceklerdir. Ancak, çok nadir görülen bir vasfın bile, birtakım zenginler tarafından karşılığı istediğiniz oranda verilmediği veya o vasfa hiç ihtiyaç duyulmadığı sürece size bir faydası dokunmayacaktır. Benim yüzlerce şarkı çalma yeteneğimin pek bir değeri yoktu çünkü bu vasfımı talep eden kişiler sadece grubu olan kişiler ve bar sahipleriydi; onlar da eğer bu iş çok pahalıya patlarsa benden çok daha az yetenekli piyanistlerle idare edebiliyorlardı.

Çeşitli vasıflara gösterilen talep tarihsel olarak çeşitlilik gösterir. Koşulların aldığı geçici hâller, normalde çok fazla değeri olmayan vasıfların kıymetini arttırabilir. Hobsbawm (1964), 1896 yılında Londra’da gerçekleşen büyük gaz grevinde bir grup “vasıfsız” emekçinin beklenmedik biçimde zafer kazanmasından bahseder. O dönemde Londra’nın geneli, kok kömüründen üretilen doğal gazla -yani kömürün büyük fırınlarda yakılması, açığa çıkardığı gazın borular vasıtasıyla evlere ve fabrikalara ulaştırılmasıyla- aydınlatılıyordu. Fırınları yakmak -kömürü fırınlara atmak ve yanmanın sürmesini sağlamak- pek de beceri gerektirmeyen bir işti. Bunu herkes yapabiliirdi. İşi yaparken edindiğiniz becerinin dışında özel bir eğitim hiçbir zaman gerekmezdi. Dolayısıyla gerek ortak kanı gerekse de iktisat kuramı, bu işçiler greve gittiklerinde kazanma olasılıklarının fazla olmadığını söylüyordu.

Ancak, grevleri başarıya ulaştı ve kapitalistlerden beklendiği üzere açgözlü olan işverenleriyle iyi bir anlaşmaya varabildiler. Peki, işçiler nasıl kazanmıştı? Hobsbawm, bu vasıfsız emekçilerin aslında çok önemli bazı vasıflara sahip olduklarını ve grevin olduğu dönemdeki koşulların aldığı sıra dışı durumun, bu vasıfları işverenler için normalde olduklarından çok daha değerli hâle getirdiğini gösterir. Soruları şu şekilde yöneltelim: “İşverenler fırınlara kömür atacak başka vasıfsız işçilere neden iş vermediler? Yaşanılan rahatsızlıktan bu inatçı işçilerin sorumlu olduğunu

göstermek için kamuoyunu neden manipüle edip böylece grevin sona ermesinin yolunu açmadılar?”

İşverenlerin, herkesin aklına gelebilecek bu adımları atmamalarının pek çok nedeni vardı. Gaz satıcılarının elektrik enerjisi gibi yeni türden bir rakipleri vardı. Oldukça yeni olmakla birlikte elektrik, potansiyel olarak evinizi aydınlatmanın en az gaz kadar iyi bir yoluydu ve grev bir süre daha devam edecek olursa müşteriler bu yeni enerji biçimini denemeye ikna olabiliyorlardı. Grev ne kadar uzun sürerse gaz sağlayıcıları elektrik karşısında o kadar çok müşteri kaybedeceklerdi.

Dahası, işverenlerin bu vasıfsız işçilerin yerine başkalarını almaları zannedildiği kadar kolay da değildi. Yaptıkları işin elbette bir okulu yoktu ama kullandıkları makineler, fazlaca teknik olmasalar da ve dolayısıyla bu makineleri kullanmak mühendislik bilgisi gerektirmese de oldukça eskiydi ve sürekli arıza veriyordu. Gaz üreticileri, kârı kendilerine saklayıp makinenin bakımını asgari düzeyde tutarak günü kotarıyorlardı. Dolayısıyla, makineler çalışıyordu ama tüm eski makinelere davranıldığı gibi onların da huyuna gitmek gerekiyordu. Fırına ne zaman iyi bir tekme atmanız gerektiğini ve dahası, tekmeyi fırının neresine atmanız gerektiğini bilmeniz gerekiyordu. Bunlar geleneksel manada vasıf olarak nitelendirilmeyebilir ama kürekle kömür atan adamlarda bu vasıf olmasaydı fırınlar çalıştırılmazdı. Patronlar başka vasıfsız işçiler de çalıştırabilirlerdi ama yeni gelenler bu özel bilgiye sahip olmadan işi yapamayacaklardı.

Koşulların bu şekilde bir araya gelmesi bu vasıfsız emekçileri geçici de olsa değerli bir vasıf sahibi yaptı ve onlar da bu avantajlarını daha yüksek ücretler elde etmek için ustalıkla kullandılar. Burada bizim için alınması gereken önemli ders, aynı becerinin, koşullara bağlı olarak vasıf sayılıp sayılmayabileceğidir. Vasıf kavramının içeriği, onu tanımlarken aklınızda hangi vakaları tuttuğunuza bağlıdır.

Öyleyse vasıf, şayet onu pazarlık konusu yaparak ücretini-

zi arttırmak istiyorsanız parası olan birinin istediği türden bir vasıf olmalıdır. Diyelim ki bazı vasıflarınız var ve bunlar ender görülen vasıflar. İnsanlar bunları talep de ediyorlar ama serbest pazardaki değerleri kadar ödeme yapmak da istemiyorlar. Bu, “mukayeseli değer” üzerine yapılan araştırma ve çalışmaların konusudur. Sorun şuradadır: Pek çok insan, kadınlara karşı tarihsel olarak ve hâlen de iş gücü piyasasında ayrımcılık yapıldığını düşünür. Çok çeşitli istatistiksel çalışmalar, işverenlerin, yaptıkları bu ayrımcılık için ceza almayacakları her durumda kadınlara erkeklerden daha az ödeme yaptıklarını göstermektedir. Onları kim suçlayabilir ki? Marx’ın söylediği gibi, kapitalizm acımasız bir sistemdir ve emek gücü dâhil tüm üretim girdileri için gerektiğinden fazla ödeme yapan işverenler, aynı ürünü daha ucuza üretilip satabilen daha kurnaz patronlar tarafından kısa süre içinde piyasadan silineceklerdir. Gaz işçisi örneği bu soruna bir ölçüde ışık tutar. Diyelim ki hukuk, cinsiyet temelli ayrımcılığı en sonunda bütünüyle yasakladı; “aynı işi yapan kadın ve erkeklere eşit ücret ödenecek” dendi. Kadınlar yine de daha az kazanacaklardır. Peki neden? Çünkü kadın ve erkeklerin çeşitli mesleklerdeki dağılımları asimetriktir. Birinci ligde beyzbol oynayan kadın yoktur; hemşirelerden çok azı erkektir ve futbol oynayanlar hemşirelerden çok daha fazla kazanırlar. Okul öğretmenleri büyük oranda kadınlardan oluşur; şirket yöneticileri ise büyük oranda erkeklerden. Cinsiyetleri ne olursa olsun tüm hemşirelere aynı ödemeyi yaparsanız ve erkek ya da kadın ayrımı yapmaksızın tüm yöneticilere aynı ücreti ödeyip de hemşirelere yöneticilerden daha az ödeme yaparsanız sonuçta kadınların ortalama olarak kazandığı ücret erkeklerinkinden daha az olacaktır; çünkü ücretlerin daha düşük olduğu dallarda çalışan kadın nüfusu daha yüksek olmaya eğilimlidir.

Bu eşitsizlik nasıl giderilebilir? Bazı reformcular, ücret farklılıklarını ortaya koyan tabloların düzenlenme biçimine yüklenirler (bu tür eleştirilerin hedefinde öncelikle devlet kurumları vardır). Bu eleştiriler özellikle şunu vurgularlar: Mevzubahis

tablolar, bir iş için gerekli olduğu düşünülen vasıflara göre tasarlanmışlardır ama “kadın meslekleri”nde (yani üyelerinin çoğunun kadın olduğu mesleklerde) önem teşkil eden bazı vasıflar ya görmezden gelinir ya da söz konusu değerlendirmelerde fazla kıymet görmezler. Eğer teknik vasıflara, karmaşık toplumsal durumlarla baş etmeyi sağlayan vasıflardan daha büyük değer biçiliyorsa ve kadınların daha çok görüldüğü işler -hemşirelik ve öğretmenlik gibi- daha az teknik vasma karşın daha yoğun “insan ilişkileri” vasfı gerektiriyorsa kadınlar, aslında icra ettikleri meslekler ne kadar yüksek vasıf gerektirirse gerektirsin daha az ücret alacaklardır.

Statükonun savunucuları, şüphesiz, vasıfların aynı kantara vurulabilir olmadığını iddia edeceklerdir ama işte mesele tam da buradadır. Vasıflar aynı ölçüyle ölçülemiyorsa bu, vasıfların nasıl ölçülebileceği hususunda bir mutabakata varılamadığı içindir. Eğer böyleyse erkeklerin vasıflarının daha değerli olduğunu nasıl iddia edebiliriz? Maaş farklılıklarını gösteren tablolara yönelik eleştirilerin temelindeki argüman da budur.

Bu kavramsal noktaya ulaşmam çok uzun zamanımı aldı çünkü bu nokta, soyut tartışmalarda değil, verdiğim türden örneklerde gizlidir. Mesele şudur ki; kavramlar, siz onları formüle edip tanımladığınızda, kapsadıkları tüm hususları detaylıca tarayıp incelemiş olduğunuz varsayımını barındırır. Bir önceki bölümde, en yüksek vaka çeşitliliğine imkân tanıyabilecek örneklem yöntemleri üzerine yaptığım vurgunun nedenlerinden birini artık fark etmişsinizdir. Basmakalıp yargılardan ya da burada tartıştığım herhangi bir farklı nedenden ötürü bazı olguları bir kenara bırakırsanız kavramlarınız kusurlu olacaktır. Bu türden kusurlu kavramları bünyesinde barındıran genellemeler pek fazla veri kirliliğine sebebiyet verirler: Rastlantısal görünen ama aslında kavramlarınızı oluştururken kullandığınız vakaların seçimindeki sistematik hataların bir sonucu olan bir rastlantısal değişkenlik arz ederler.

Suç

Aynı akıl yürütme, iyi bilinen beyaz yakalı suçları meselesi için de geçerlidir. Edward Sutherland, Amerikan Sosyoloji Derneğine (1940) hitaben yaptığı başkanlık konuşmasına beyaz yakalı suçlarını konu edinme gereğini neden duydu? Çünkü meslektaşlarını kavramsal bir hataya düşmekle eleştiriyordu ki bu hata, zeminini, toplumsal olarak onanmış basmakalıp yargılar üzerinden teşkil edilen yetersiz örneklemelerde buluyordu. Sutherland'ın eleştiri füzelerini ateşlediği dönemdeki kriminoloji dergileri veya kitapları, suç kuramları ve suç konulu araştırmalarla doluydu. Üzerine bunca kuramın üretildiği ve araştırmaların yapıldığı bu şey neydi? Ceza kanununa aykırı her faaliyet! Bu, yeterli bulunuyordu. Yapılmış bir yığın araştırmada suçun yoksullukla, dağılmış ailelerle ve o dönemde “sosyal patoloji” diye adlandırılan tüm diğer konvansiyonel göstergelerle ilişkili olduğu ortaya konuluyordu. Sutherland basit bir soru sormuştu: Hem sosyal patolojinin bilinen belirtilerini göstermeyen ve dağılmış ailelerden gelmeyen varlıklı insanlar hem de ülkenin en büyük ve en saygın şirketleri tarafından işlenmiş suçlar mevcutken bu nasıl doğru olabilir?

Buna verilecek cevap yeterince basitti. Hiç kimse, elbette hiçbir konvansiyonel kriminolog, hâli vakti yerinde insanların ve kurumların işlediği suçların “gerçekten suç” olduğunu düşünmüyordu. Bunun yanı sıra, bu tür vakalara karışmış kişiler nadiren ceza hukuku kapsamında yargılanıyorlardı çünkü bu davalar genellikle medeni hukuk davaları olarak kabul ediliyordu. Hiçbir cezai hüküm yoksa nasıl bir suç işlemiş olabilirlerdi? Hükûmet genellikle bu “kötü çocukları”, evrakta tahrifat veya borsada dolandırıcılıktan içeri atmaktansa onları, mağdurlara tazminat ödemeye zorlamak yoluna gidiyordu. Ancak bu durum, ceza hukuku kapsamında kovuşturulması gereken, bazen de gerçekten kovuşturulan türden olan söz konusu suçların doğal bir sonucu değildi. Bu durum, davayı ceza hukuku ya da medeni hukuk davası olarak ele alıp gerekeni yapma noktasında

yasanın kendilerine tanıdığı yetkiyi ellerinde bulunduran savcılarının vardıkları yargının bir sonucuydu.

Savcılarının ceza davası konusunda ısrarcı olmamalarının başka nedenleri de vardı. Katz'ın daha sonraki (1979) araştırmasının gösterdiği üzere, beyaz yakalı suçlarıyla daha geleneksel türden suçlar bir diğer önemli açıdan da farklılık gösterir. Sıradan bir cürüm söz konusu olduğunda o cürümün işlenmiş olduğu konusunda hiçbir şüphe yoktur. Biri soyulmuş ya da saldırıya uğramıştır. Mesele bunu kimin yaptığıdır. Öte yandan, beyaz yakalı suçlarında, bunu kimin yaptığına ilişkin bir mesele yoktur. Örneğin, büyük bir marketler zincirinde, 360 gram çeken et için 453 gramlık bir etiket yapıştırılmış olduğunu varsayalım. Mesele bunu kimin yaptığı değil, bunun bir suç olup olmadığıdır. Ne de olsa böyle bir şey, tartının bozuk olması ve ürünleri tartmaktan sorumlu kişinin bundan haberdar olmaması; öte yandan, dolandırıcı bir tedarikçinin, kârın bir bölümünü kendine saklayacak olması gibi ya da şirketin suça herhangi bir kastının olmadığını gösterecek başka birçok sayısız nedenden ötürü gerçekleşmiş olabilir. Dolayısıyla tüm bu olası nedenler dizisinden ötürü, beyaz yakalı suçlular sıradan suçlulara göre çok daha az oranda ceza alırlar.

Sutherland'in kusursuz akıl yürütmesi, korelasyonlarınızı oluştururken zengin insanların ve şirketlerin işlediği suçları göz önünde bulundurmamaya karar verdiğinizde suçun yoksullukla ve buna eşlik eden unsurlarla ilişkili olduğu yönünde bir sonuca ulaşmanızın kaçınılmaz olacağını söyler. Bu, durum gerçekten de böyle olduğundan değil, kusurlu bir kavramdan hareket etmenizden, verili bir sınıfın tüm üyelerini kapsar gibi görünen ama aslında sorgulanmayan toplumsal itibar meseleleri yüzünden çok sayıda kişiyi dışarıda bırakan bir kavramdan hareket etmenizden ötürüdür. Ampirik bir bulgunuz veya keşfiniz yoktur, tanım düzeyinde bir inşâ söz konusudur.

Sutherland karşısında savunmaya geçen konvansiyonel kri-

minologlar, temelde “herkesin” o zengin insanların ve şirketlerin “gerçekte suçlu” olmadıklarını “bildiğini” öne sürüyorlardı. Bu doğrudu ancak bir şartla; bir suçlunun “nasıl biri” olduğuna ilişkin konvansiyonel yaklaşımı kabul ediyorsanız -çalılardan fırılayarak göğsünüze silahı dayayıp sizi gasbeden maskeli iri adam; suçu iş edinmiş, suçlu yaşamı sürdüren, kendisi gibi olanlarla da bu suç kültürünü paylaşan adam (ki tüm bu suçlular elbette erkektir). Bu durumda, takım elbiseler giyip kravatlar takan ve paranızı güpegündüz, şık ofisindeki masasında otururken alan hoş görünümlü insanların ve ayrıca böyle ofislerin yer aldığı binaların sahibi olan şirketlerin hiç de öyle görünmediğini düşünmeniz normaldir. Ancak onlar da paranızı alırlar ama silah zoruyla değil; aslında bu “şık” insanlar, bu şekilde suç işledikleri zaman biri size durumu anlatmadığı sürece soyulduğunuzun farkına bile varmayabilirsiniz.

Sutherland beyaz yakalı suçluluğuna ilişkin bu kavrayışa, örgütlü yaşamın ortak bir özelliği üzerine kurulu olan bir inceliği kullanarak ulaştı. Örneklem tartışmasında ifade ettiğim üzere, kurumlar, kendileri hakkında yalan söylemeye çok güçlü bir eğilim gösterirler. Bu ifade çok sert geldiyse şöyle söyleyeyim: Kendilerini hep en iyi görünümlele sunmayı ve imajlarını zedeleyebilecek şeylerden söz etmemeyi tercih ederler. Menfi olay ve faaliyetlerin, pek makul olan sıradan sapmalar veyahut da bireylerin karakter kusurları olarak görülüp yorumlanabileceği durumlarda bu özellikle böyledir. Öyle ki bu tür durumlarda, söz konusu kurumdan bir savunma yapması mantıken beklenmez bile. Memurlarından herhangi birinin uygunsuz davrandığı tespit edildiğinde emniyet müdürlüklerinin genelde yaptığı açıklama şudur: “Her sepetten birkaç çürük elma çıkar.” Bu açıklama, elmaları çürütenin aslında sepet olduğuna ilişkin daha sosyolojik nitelikte bir hipotezi içeren her türden iddiaya karşı koymak için tasarlanmıştır; diğer bir ifadeyle, “polis memurlarını ayıplanası bir davranışa iten, bizzat teşkilatın örgütlenme biçimi ve kültürüdür” şeklindeki hipoteze karşı üretilmiştir.

Sosyal bilimciler, kurumların kendileriyle ilgili söyledikleri yalanları kabul edecek olurlarsa baştan yollarını kaybetmiş olurlar. Bunun yerine, anlatılan hikâyelerin tutmadığı alanları, şirket yöneticilerinin görmezden geldikleri, üstünü örttükleri veya savuşturdukları olayları ve faaliyetleri araştırılırsa eğer, üzerine tanımlarını inşa ettikleri ampirik malzemeler bütününe ekleyecek pek çok şey bulurlar. Sutherland'ın kullandığı incelik aslında basitti. Şirketlerin, yıllık raporlarına dâhil edemeyecekleri şeylere bakmıştı: Onlara karşı açılan davalara ve sulh yoluyla varılan çözümlere; söz konusu şirketlerin, cezai kovuşturmayı engellemeyi ve bunun yerine meseleyi medeni hukuk çerçevesine taşımayı başardıkları durumlara ve tam da bundan ötürü sosyologların hesaba katmadıkları ceza kanunu ihlallerine vb.

Bir örgütlenme tipi (kurum) üzerine genel geçer hikâyelerde sözü edilmeyen olaylar ve gerçekler bulduğunuzda çoğunlukla, üzerine çalıştığınız meselenin tanımına dâhil edilmesi gereken yeni bir unsur ya da “değişken” bulmuşsunuz demektir. Sutherland'ın inceliğinin daha genel bir versiyonu, sapmanın etiketleme kuramı dâhilindeki analizinin temelinde bulunur (örneğin, bk. Becker, 1963). Şu şekilde: Sapmaya ilişkin basmakalıp anlatı, sapmayla ilgilenmekten sorumlu olan örgütlenmelerin aslında işlerini etkin biçimde yaptıkları yönündedir. Sapkınlığın gerçekleşmesini engelleyemeyebilirler -örneğin, emniyet müdürlükleri tüm serseri polisleri denetim altında tutamayabilir- ama herhangi bir sapkınlığın gerçekleştiğini haber aldıklarında olayı tespit eder ve cezalandırırlar. Şirketler, çalışanlarının müşterileri dolandırmalarını engelleyemeyebilirler ama dolandırıcılığı tespit ettiklerinde bu girişimin failleri olan çalışanlarının peşinde düşüp onları cezalandırabilirler vs.

Ancak tüm sapmaların izinin sürülmediğini ve hangilerinin izinin sürüleceğine ilişkin seçimin rastlantısal olmadığını keşfettiğinizde yapbozun bir diğer parçasını bulduğunuzdu düşünmek için iyi bir nedeniniz vardır -diğer bir ifadeyle, tespit ve cezalandırma sürecinde bazı kimseleri tespit etmemeyi ya da tespit edi-

len bazı kimseleri cezalandırmamayı içeren bir adım. Dolayısıyla “sapma”nın, hem bir kanun ya da kuralın olası bir ihlali hem de ihlali gerçekleştirdiği düşünülenlere karşı belli bir davranış biçimini içerdiğini bilirsiniz. Sutherland, suç işleyen bazı kişilere başkalarına davranıldığı gibi davranılmadığını gördüğünde bir şeyler keşfettiğini biliyordu.

Sutherland’ın gördüğü şeyin aslında pek de bir sır olmadığını unutmayın. Her kurum, sorumlulukları dâhilindeki kuralları kısmi biçimde ve yanlı olarak uygular. Sutherland’ın özgünlüğü bu yanlılık meselesini çalışma konusu yapmasındaydı. (Kuralları ihlal etmenin, kural ihlalinin anlaşılması ve cezalandırılmasından ayırt edilmesi konusuna beşinci bölümde, birleşimsel mantığın sosyal araştırma için kullanılma biçimlerini irdelediğimizde geri döneceğim.)

Tüm bu örnekler, içerdiğini iddia ettiği vakaların tümünü kapsamayan kavramların kusurlu olduğunu gösterir. Açıklayıcı bir denklemde kusurlu kavramlar içeren genellemelerin, kapsama iddiasında oldukları her şeyi açıklamayacağı gibi, çocuk suçluluğu üzerine bina edilen suç açıklamaları da büyük şirketler tarafından işlenen suçları açıklayamaz. Tüm vakaları kapsıyor olmak bizi, genelleştirmelerimizi gözden geçirmeye, onları daha karmaşık ve zihin açıcı hâle getirmeye zorlar. Sonrasında [genellemelerimiz], daha az veri kirliliği ve daha az açıklanmamış değişken içerdiğinden, açıkladıkları düşünülen şeyden daha fazlasını açıklama kabiliyetine erişirler.

Buradaki incelik, tekrar etmek gerekirse eğer, kavram tanımlarının, üzerinde temellendikleri örneklerin ortak özelliğine dayandıklarını fark etmektir. Sonuçta ortaya çıkan tanım ne kadar soyut (ya da “kuramsal”) olursa olsun, genelde sorgulanmayan bir vaka seçiminin izini taşır. Konu edindiğimiz dünyada neyin mevcut olabileceğine ilişkin fikirlerimizi olabildiğince açan bir imgelem için çabalamanın gerekliliği üzerinde tam da bu yüzden ısrarla durdum. İmgelemimiz kusurlu bir örneklem üzerine

kuruluysa başımız derde girecektir. Tersine, dışarıda bırakılan vakaları sistematik olarak arayacak olursak çalışmamızın kalitesi artacaktır.

KAVRAMLARI TANIMLAMAK: BAZI İNCELİKLER

Şu ana kadar ulaştığımız sonuçları gözden geçirmek gerekirse: Kavramlar (gerçek doğalarını keşfetme fikrinin aksine) tanımlanır ve tanımlarımız, elimizde bulundurduğumuz ve sorunlar üzerine düşünmek için başvurduğumuz vakalar toplamınca biçimlenir. Diyelim ki iyi bir vakalar toplamı oluşturduk ve faydalı bir kavram oluşturarak yolumuza devam etmek istiyoruz. Bunu nasıl yaparsınız? Bunun biraz hayal gücü, biraz serbest çağrışım ve biraz da başkalarının geçmişte söylediklerini gözden geçirmeyi gerektirdiği doğrudur. Ancak tüm bunları yapabilir ve yine de bir kavramı nasıl oluşturacağınızı bilemeyebilirsiniz. O hâlde işe nereden başlamalı?

Sosyal bilimciler, üzerinde çalıştıkları sorunun gerçekte ne olduğuna tam anlamıyla vâkıf olmadan veri toplamaya başladıklarında kendilerine bu soruyu sorarlar. Bu, kabul etmek istemeyeceğimiz kadar sık gelir başımıza. Sözgelimi “pratik”, yani bir meseleyle doğrudan ilişkili insanlar için önemli olan bir konu üzerine çalışmaya karar verdiğimizde olur bu. (Pek çok araştırma, yöneldiği sorunlar kümesi pratik bir nitelik arz ettiğinden ve siyasal açıdan önemli olduğundan fonlandığı için sıklıkla rastlanan bir durumdur bu.) “Siyahi öğrenciler eğitimde eşit şanslara sahipler midir?” ifadesindeki kavramlar ne kadar tanımlanmış olursa olsun, söz konusu soru sosyolojik terimlerle ortaya konmuş bir soru değildir. Bu, sorunun önemli ya da ilginç olmadığı anlamına gelmez elbette. Ancak, böyle bir sorun üzerine çalışıyorsak eğer, meseleye ilişkin anlamlı bir şeyler söylemeden evvel problemi sosyolojik bir sorunsala dönüştürmemiz gerekecektir. Ancak, bu sorunsalın ne olacağını henüz bilmiyoruz. Bunu yalnızca, hangi örgütlenmelerin, kurumların ve süreçlerin, problemin oluşumunda yer aldıklarını gördükten sonra bilebiliriz

(şeylerin bu yönde gerçekleşmelerinde ne tür bir mekanizma işlemektedir?) ve bize bunu ancak araştırmamız söyleyebilir.

Dolayısıyla bir yığın verinin ortasında, bunların sosyolojik bakımdan neyle ilgili olabileceklerini çözmeye çalışır bir vaziyette buluruz kendimizi. Bu zor durumla baş başa kalan öğrenciler, meseleyi “sınırlandırmak istediklerini” söyleyip dururlar sıklıkla; bazı hocalarından öğrendikleri, yükün fazlasını savuşturmaya yarayan bir tür ritüel ifadedir bu. Öğrenciler için -ama yalnızca öğrenciler için değil- her türden eleştiriye karşı kendilerini savunmanın bir yolunu bulmak anlamına da gelir bu aynı zamanda. Konularını yeterince daraltırlarsa “sorun” hakkındaki her şeyi bulup çıkarabileceklerini düşünürler; böylece sorunu bir noktaya çivilerler ve nefeslerini enselerinde hissettikleri müphem düşmanların hiçbirisi onları artık köşeye sıkıştırılmaz. (Bu korkuları “Becker, 1986b”de tartışmıştım.)

Saha çalışması yapmayı öğrenme aşamasında olan öğrencilerin tümü bu dertten muzdariptir. Sonunda biriyle mülakat yapabilecek gücü topladıklarında ise bu sefer de ne soracaklarını bilemezler. Verili bir toplumsal durumu gözlemlerken “verilerini” nelerin oluşturacağından, görüp duyduklarından hangilerini yazmaları gerektiğinden emin değildirler. Bunun nedeni, meselelerinin ne olduğunu, ne üzerinde çalıştıklarını bilmemeleridir. Bir şeyler yapmak için orada olduklarını bilirler, bu yüzden de ne bulurlarsa kayda geçerler ya da en azından görünüşte böyle yaparlar. Sonuç: Ellerindeki notlar dağınık ve esas itibarıyla tutarsızdır; görüşmeleri amaçsızdır çünkü konuştukları insanlara, bilmek istedikleri şeyler noktasında hiçbir sistematik güzergâh sunmazlar.

Ancak yaptıkları şeyin her şeye rağmen bir mantığı vardır çünkü yaptığınız şeye ilişkin bir fikriniz yoksa en basit kararları dahi alamazsınız. Öğrencilerin insanlara, yerlere ve durumlara ilişkin imgelemi, onları yaptıkları şeyi yapmaya, sordukları soruları sormaya, gözlemledikleri şeyi gözlemlemeye ve elbette göz

ardı ettikleri şeyleri de göz ardı etmeye yönlendirmiştir. Şimdiyse başından beri kafalarında olup da onları tüm bunları yapmaya yöneltten şeyi bulup çıkarmaları gerekmektedir. Sorun, onları bu çıkmaza götüren imgelemi ortaya çıkarmaktır.

Benim burada önerdiğim incelik geleneksel bir oyununun bir türüdür. Oyunda biri, örneğin, “Nein Wagner” diyor. Oyunun amacı verilen cevabın sorusunu tahmin etmek. Bu durumda, yukarıdaki cevabın gönderdiği soru “o parçayı kim yazdı? Mozart mı?” sorusudur ve cevap da (imlâ üzerinde oynama yaptım) “Nein! Wagner!”dir. O hâlde siz de bu tür bir yöntem kullanabilir ve ne yaptığınızı anlama gayretiyle kendinize şunu sorabilirsiniz: “Burada elimde olan veriler bir sorunun cevabı. Elimdeki notların makul bir cevap teşkil edebilmesi için nasıl bir soru sormuş olmalıyım?” Öğrencilerden ellerindeki notları bunu akıllarında tutarak yeniden okumalarını, yapmış bulundukları her şeyi amacına yönelik yaptıklarını ve tam da amaçlayıp planladıkları üzere başarı sağladıklarını varsaymalarını isterim. İşte şimdi ne yapmış olduklarını bulacaklardır.

Bu türden bir egzersiz genelde öğrencilerin keyfini kaçırır. Çalışmalarına başladıklarında akıllarında ne türden muğlak bir düşünce vardıysa da bunu gerçekleştirmenin yanına bile yaklaşmadıklarını görürler. Örtük ön sayılılar ve açıkça tanımlanmamış imgelemler -aslında bu varsayım ve imgelem çalışılan meseleye ilişkin olabilir fakat daha büyük bir ihtimalle insanlarla irtibata geçerken neyi ummanın daha makul olacağına ilişkindir- akıllarında olmayan ve ciddiye de almadıkları konuları incelemeye yönlendirmiştir onları. Bu konular genelde epey ufak ve yüzeysel meselelerdir ve tek erdemleri bir muhabbet esnasında kişinin aklına düşüvermiş olmalarıdır. Öğrenciler, çıkış noktası itibarıyla, toplumsal örgütlenme örüntüleri hakkında bir şeyler öğrenmek istemiş olabilirler ama usta araştırmacı gibi davranmanın baskısı altında -ki böyle olmadıklarını da bildikleri hâlde- mülakat ve iş birliği yaptıkları insanlara eften püften şeyler sormuşlardır. Aynı şekilde, fabrika işçileri arasında dikkatle-

rini çeken bir huzursuzluk hakkında bir şeyler öğrenmek istemiş de olabilirler ama onlarla yalnızca şirketteki yemekler veya dün gece televizyonda gösterilen futbol maçı hakkında konuşmuşlardır. Üstelik böyle yaparak bir şeyleri atladıklarını ve bilmek istedikleri şeyi öğrenmek için yapmaları gereken şeyi yapmadıklarını da bilirler.

Onlara canlarını sıkmamalarını söylerim. “Gerçekten” ne hakkında “araştırma yaptıklarını”, ilk girişimlerinde aslında neyi yokladıklarını artık bilirler ve görürler ki öğrendikleri şey esasında bilmek istedikleri şey değildir. Bunu bildiklerine göre yönlerini değiştirebilirler, sorularını yeniden oluşturabilirler ve notlarına dâhil edecekleri farklı şeyler bulabilirler. Artık, ellerindeki verilerin araştırmak istedikleri şeyle ilgili olması daha muhtemeldir. Görmenin önemli olduğunu düşündükleri bir şeyi göremeyecekleri ya da sormanın önemli olduğunu düşündükleri bir şeyi soramayacakları ortaya çıkacak olursa da kendilerini ilgilendiren bu şeye ulaşmanın alternatif yollarını değerlendirebilirler.

Yeniden formüle edilmiş sorular kavram inşasının başlangıç aşamalarını oluşturur. Öğrenciler böylece, ilgilenmedikleri veya hakkında bir şey bilmek istemedikleri şeyleri tanımlamış olurlar. Ancak, bu egzersizi fazla heyecan verici de bulmazlar ve zamanlarını yanlış bir yol üzerinde harcadıklarını düşünürler ama aslında hiç de öyle değildir. X’in kendilerini *ilgilendirmediğini*, neyin kendilerini *ilgilendirebileceği* hakkında bir fikir sahibi olmakla ileri sürebilirler ancak. İlgi nesnesine bir ad koymak kavramsallaştırmanın başlangıcıdır. Bu inceliğin; yalnızca nitel verilerle çalışan, araştırma şablonlarına bağlı olmayan, araştırmalarını sürdürürken fikirlerini değiştirebilen sosyologlar tarafından kullanılabilmesi yönünde bir izlenim yaratmış olabilirim. Aslında dizüstü bilgisayarların araştırma pratiklerinde yer etmesi, nicel araştırma yapan sosyologları masaüstü bilgisayarlara bağımlı kalmaktan ve bir fikre sahip olma, bu fikrin veriler üzerinden nasıl sınanabileceğini düşünme ve en nihayetinde bir sonuca ulaşma arasındaki uzun bekleyişlerden kurtarmıştır. Büyük masaüstü

bilgisayarların sınırlılıklarından kurtulan nicel analiz artık çok daha interaktiftir. Bir zamanlar bir sene boyunca el hesabı yapmayı gerektiren bir faktör analizi, bugün, fincanlara bir kahve daha koyuncaya kadar geçecek bir zamanda yapılabilir. Tüm bu işlemlerin maliyeti de azaldığından, araştırmacılar oldukça yoğun bir biçimde, herhangi bir sezgiyle bir yere varıp varamayacaklarını görmek için bile analize girişebiliyorlar (Ragin ve Becker, 1988). Sonuç olarak bu durumda nicel araştırmacılar da cevapları, hangi sorulara gönderme yaptıklarını görmek için inceleyebiliyorlar. Dolayısıyla aynı incelikler onların da işlerine yarayacaktır kuşkusuz.

Vakanın Kavramı Tanımlamasına İzin Verin

Burada, kavramların tanımlanmış şeyler olduğu ilkesinden faydalanmanın biraz farklı bir yolu söz konusudur. Genelleştirmelerde bulunma gayesindeki sosyologlar, üzerinde çalıştıkları şeyin, türünün tek örneği olmadığını ortaya koymak isterler. Elde edilen bir bilgiyi başka herhangi bir yere uygulayamadığınızda bu kesin bilgiyi edinmenin ne gibi bir faydası olabilir ki? Bu kaygı, idiografik [tekilin bilimi] ve nomotetik [yasa koyucu bilim] arasındaki meşhur ayırmada konumlanır. Öyle sanıyorum ki özellikle öğrenciler, vakalarını (araştırdıkları konuyu) belirli bir kavramsal kategoriye yerleştirmek isterler çünkü bunu yaparlarsa neden bu konuyu çalıştıklarına dair gerekçeler, bu öğrenciler için hazır ve kolay ulaşılabilir bir hâle gelir.

Ancak, burada bir sorun var. Sırf vakanızın ve bu vakanın dâhil olduğu vaka grubunun ortak yönlerine odaklanırsanız işe yarar bir şeyler söyleyebileceğiniz kesin değil. Vakayı ne kadar ciddiyetle ele alırsanız o kadar derinlemesine anlamak istersiniz ve bu durumda vakanın saklamak veya göz ardı etmek zorunda kalacağınız hiçbir yönü kalmaz. Ancak bu sefer de elinizdeki vakalara “tıpatıp” benzemesi mümkün olmayacaktır.

Bunu, kavramsal kategorinin vakayı tanımlaması ile vakanın kategoriye tanımlaması arasındaki tercih gibi düşünebilirsiniz.

Üzerinde çalıştığımız şeyin x cinsinden; yani mesela bürokrasiye, modernleşmeye, örgütlenmeye veyahut toplumsal düzeni anlamak için kullandığımız başka herhangi bir kavrama ilişkin bir vaka olduğunu söyleyerek kategorinin vakayı tanımlamasına izin veririz. Bunu yapmak bizi (böyle olmak zorunda değil ama pratiğe baktığımızda ekseriyetle böyledir), kategoriye ilişkin bildiklerimizin vakaya ilişkin önemli olan ne varsa zaten içerdiğini düşünmeye iter. Analitik düzeyde bize düşen, vakanın o kategorinin gerektirdiği (varsaydığı) özellikleri taşıyıp taşımadığına, yani o kavramın sunduğu tarife uyup uymadığına bakmaktır. Mesela vakamızın, Weber'in bürokrasi dediği şeyin tüm özelliklerini taşıyıp taşımadığını araştırabiliriz. Özelliklerin tamamını (ya da çoğunu) taşıdığını ortaya koyduğumuzda ve taşımadığı özellikleri neden taşımadığını açıkladığımız takdirde analizimiz eksiksiz demektir. Vakada, kategori tarifinin, mevcut olduğunu varsaydığı veya göz ardı ettiği unsurları biz de göz ardı ederiz. Bu strateji, benzer türdeki vaka örneklerini ekleyerek ve başkalarının bu vakaları açıklamak için geliştirdiği fikir ve ilkeleri çeşitlendirerek teoriyi geliştirmemize yardımcı olur. Bu, Kuhn'un (1970, 27-34) bahsettiği, bir teorinin dolaşımını sağlayan normal bilimsel çalışmaya benzer bir şeydir.

Dış dünya, vakamızda örneklendiği şekliyle, kavramımızın içerdiğini ne kadar içeriyorsa analizimiz de o derece iş görecektir. Ancak, dış dünya nadiren bizim düşündüğümüz gibidir. Aslına bakarsak bu türden nadir bir benzerlik, ancak çok özel koşullar altında gerçekleşir. Örneğin, kavramımızı tam da belirli türden bir duruma göre en ince ayrıntısına kadar işleyecek olursak bu mevzubahis olabilir. Amerikan ya da Rus Devrimi'nden yola çıkıp genellemeyle bir devrim kuramı geliştirsem kuramım temel aldığım vakalara birebir uygun düşecektir. Eğer dünya üzerindeki hâkimiyetimiz dünyayı kategorilerimize *uyduracak* düzeydeyse yine dünya ve kavram arasında tam bir benzerlik söz konusu olabilir. Latour, bilimin "işlediğini" yani bilimsel öngörülerin pratikle doğrulandığını çünkü bilim adamlarının

dünyayı, keşiflerini yaptıkları ortama birebir benzeyecek kadar değiştirdiklerini söyler (1987, 249-250). Louis Pasteur, çiftçileri, ancak laboratuvarının temel özelliklerini kendi çiftliklerinde sağlamaya ikna edebildiğinde inekleri aşılayıp onları şarbon hastalığından koruyabilmişti. Şöyle diyor Latour (1987, 250): “Gerçekler ve makineler; tren, elektrik, bilgisayar baytları ya da dondurulmuş sebze gibidirler; takip ettikleri yolda en ufak bir engel olmadığı sürece her yere gidebilirler.” Üzerinde sosyal bilimin rahatça seyahat edebileceği rayları düzmek müthiş güçtür. Çok sayıda farklı insanın, içerisinde kuramlarımızın iş görebilecekleri bir dünyanın ne şekilde düzenlenmesi gerektiğine ilişkin birbiriyle çatışan fikirleri vardır. Dolayısıyla bu tür düzenlemeler en iyi şekilde bilgisayar simülasyonlarında ya da bazen laboratuvar ortamlarında oluşturulur. Pasteur’dan farklı olarak sosyal bilimciler, insanları, gerçek evlerini ve topluluklarını, üzerinde kuramımızın yürüyebileceği raylara dönüştürmeleri hususunda çok nadiren ikna edebilirler.

Diğer bir ifadeyle, kavramın vakayı tanımlaması başarıyla sonuçlanabilir fakat bunun bir bedeli vardır: vakamızın, kendisinden yola çıktığımız kategorideki tanımda bulunmayan yönlerini göremez ve bunları araştırmayız. Ancak hariç tuttuğumuz şeyler geri dönüp bizi rahatsız edecektirler. Bunları araştırmamıza ister dâhil edelim ister etmeyelim oradadırlar ve üzerinde çalıştığımız durumda etkili olmayı sürdürürler; anlamak istediğimiz olguyu etkiledikleri neredeyse kesindir. Kavramımız buna imkân tanımasa da mantıklı olan, söz konusu unsurları analizimize dâhil etmektir. Alternatif stratejinin argümanı budur: Vakanın kategoriyi belirlemesine/tanımlamasına izin vermek. Daha önceki örnekte olduğu gibi Amerikan Devrimi’ni model olarak ele alın ve bu vakanın tüm özelliklerine (her birine çünkü neyi hariç tutacağımızı bilmiyoruz) sahip olan bir kategoriyi tanımlayın. Vakaya ilişkin keşfettiğimiz her şey kavramın önemli bir parçasına dönüşür. Bu neyi sağlar? Bu şekilde çalışarak herhangi bir genelleştirme yapabilir miyiz?

Vakanın kavramı tanımlamasına müsaade etmek, vakalarda çeşitlilik gösteren boyutları tanımlama imkânı sunar. Finans sektöründeki bazı yöneticilerin, bazen bankacılık düzenlemelerini manipüle ederek para çaldığını keşfedersiniz; öyle ki, bu düzenlemelerin karmaşıklığı savcıların böyle bir fiilin bir suç olup olmadığına kesin olarak karar vermelerini zorlaştırır. Bu, “suç”un, birine sopayla vurmanın suç olduğundan kimsenin şüphesinin olmadığı saldırı vakalarında görmeyeceğiniz bir yönünü gösterir. Çalışmanızın sonucunda ortaya çıkan genelleme, bir eylemin suç vasfının bariz veya muğlak olmasının ve buna etki eden unsurların “suç” üzerine yapılacak çalışmalara dâhil edilmesi gerektiğini işaret eder. Bir anlamda, bu şekilde çalışmanın sonucu daha fazla cevap değil, daha fazla sorudur.

Genelleştirme: Bernie Beck İnceliği

Yukarıdaki analizde, ulaşılan sonucun, suç üzerine gelecekte yapılacak araştırmalara dâhil edilmesi gereken yeni bir boyutu -bir eylemin suç vasfının bariz veya muğlak oluşu- işaret ettiğini söylediğimde aslında bir taşla iki kuş vurmuş oldum. Şimdi bu hamlenin neyi içerdiğini açıklayacağım. Sosyologlar çoğu zaman, üzerinde çalıştıkları bir vakanın ham verileri ile sosyal analizin en büyük, en genel kategorileri arasında hiçbir ara aşama tanımazlar. Dolayısıyla, mesela içki tüketimine ilişkin bulgularını ileri sürdükten hemen sonra kimliklere veya kişilerin kendilerine ilişkin imgelemlerine veyahut da toplumsal örgütlenme ya da etkileşim gibi oldukça soyut alanlara sıçrayabilirler. Ekseriyetle, araştırmamızın, kişilerin kendilerine ilişkin imgelemlerine ya da kimlik meselesine ilişkin söyleyeceği pek yeni bir şeyi yoktur. Araştırmacılar genellikle bu türden genel fikirleri, çalışmalarını yönlendirmek, genel/kapsayıcı bir yaklaşım önermek veya sorabilecekleri oldukça genel bir dizi soruyu devreye sokmak için kullanırlar. Bu genel fikirlerin rolü “karmaşayı düzene sokmak”tır; Lewontin’in “bilgilendirici ve düzenleyici metaforlar” olarak nitelendirdiği bir işlev görürler (1994, 509). Bunları kullanan araştırmacıların keşfettiği şey, bu genel fikir-

lerin ya da soruların yeniden formüle edilmesine muhtemelen yol açmayacaktır. En kötü ihtimalle araştırmacı, zafer kazanmış-çasına, üzerinde çalıştığı şeyin gerçekten de bir kimliğin gelişimine ya da toplumsal örgütlenmenin uyum gösterme özelliğine örnek teşkil ettiğini söyler. Bu türden bir sonucun hiç kimseye bir faydası yoktur; ilişkili olduğu genel kuramların hâlihazırda sahip oldukları yetkinliğe fazla bir şey katmaz. Genel kuramlar da münferit vaka incelemelerine pek bir şey katmaz; önermeleri oldukça geneldir. İşe yarar olan şey, ortaya çıkardığımız hususi vakalara kıyasla daha genel olan ama kimlik ya da toplumsal etkileşim kavramları kadar da genel olmayan bir tasvir sunmaktır. En genel olanla en hususi olanın ortası diyebileceğimiz, Robert Merton'un "orta boy kuramlar" dediği cinsten bir şey olmalı. Örneğin, biraz yukarıda, finansal suçlardan, bir eylemin açıkça ya da muğlak biçimde suç olması fikrine geçiş yaptım ama bunu nasıl yaptığımı açıklamadım. Saha araştırması eğitimi verirken ve bir öğrencinin bulgularının olası kapsamını tartışırken çoğu zaman bu türden bir sıçrama yaparım. Yaptığım şeyin özel bir yönü olarak insanlarda çoğunlukla bir sihirbazlık hilesinin döndüğü hissini yaratan da budur; A'dan B'ye varış şeklimin taklit ederek öğrenilemeyeceği fikrini uyandırır.

Northwestern'de öğretim üyesi olduğum yirmi beş yıl boyunca ofisim her zaman Bernard Beck'in ofisinin yanındaydı; kendisi sosyolojinin, nitelikleri hak ettiğinden daha az bilinen en büyük hocalarından ve düşünürlerinden biriydi. Ondan karışılığını asla ödeyemeyeceğim şeyler öğrendim; bunların çoğu da lisansüstü öğrencileriyle yürütmekte olduğu çalışmalar hakkında yaptığı konuşmalardan kulağıma çalınanlardı. Duyduklarımdan hiçbirisi, bir araştırma sonucu üzerinden yakalanabilecek "ara düşünce seviyesi" fikri ve buna imkân tanıyan püf noktası kadar kullanışlı olmadı. Yalınlığın zarafetini taşıyan bu inceliği kendisi hiçbir yerde yayınlamadı; ben burada, bu inceliği ödünç alma hürriyetimi kullanmak istiyorum.

Beck, bazı veriler toplamış olan ve artık tez araştırmasının

neyle ilgili olduğunu anlamaya çalışan bir öğrenciye, “Bana ne bulunduğunu anlat ama bunu, gerçek vakayı tanımlayan herhangi bir özellikten bahsetmeden yap” derdi. Böyle bir soruya, kendi tezimi, Chicago’daki ortaöğretim öğretmenlerinin kariyerleri üzerine yürüttüğüm çalışmayı örnek göstererek cevap vermeye çalışacağım (bu çalışmanın genel sonuçlarının bir özetine “Becker, 1970, 137-177”de yer verdim). Beck’e, araştırmamın ne türden bir genelleştirme üretebileceğini anlamak için danışan bir öğrenci olmuş olsaydım muhtemelen bana ilk önce, Chicago’daki öğretmenlerle ilgili gerçekten ne bulmuş olduğumu sorardı. Ona şu sonucu sunabilirdim:

Bu öğretmenler kariyerlerini, daha iyi ücret alacakları daha yüksek konumlara gelmeye çalışmaktan ya da farklı şehirler ve eğitim sistemleri içerisinde oradan oraya savrulmaktan ziyade, Chicago içerisinde okul değiştirerek ve aynı eğitim sistemi içerisinde kalarak yönetiyorlar. Aynı eyalet sistemi içerisindeki bu konumlar arası hareketlerin, etkileşim kurdukları insanların -öğrenciler, ebeveynler, müdürler, diğer öğretmenler- kendi beklentilerini karşılayacak insanlar olacakları bir okulu bulmaya yönelik olduğu söylenebilir.

Beck’e tüm bunları anlatmış olsaydım yukarıda bahsettiği inceliğini kullanarak bana şöyle derdi: “Bana araştırmanın konusunu anlat ama ‘öğretmen’, ‘okul’, ‘öğrenci’, ‘müdür’ ya da ‘Chicago’ sözcüklerini kullanman yasak.” Böylesi bir soruyu cevaplamak için vakamın detaylarından daha genel ama bulduğum şeyin kendine has yönlerini kaybettirecek kadar da genel olmayan sözcükler seçmem gerekirdi. “Kimlik”ten veya “rasyonel seçim”den ya da bunlara benzer üst düzey soyutlamalardan söz etmeye başlayacak olsaydım uygun olan ya da olmayan iş koşulları arasında yapılan seçimlerin sebep olduğu kariyer hareketlilikleri hakkında öğrendiklerimi kaybederdim. Dolayısıyla şu şekilde cevap vermem daha makul olurdu: Çalışmam, bürokratik sistemlerde kişilerin, çeşitli iş imkânları arasında tercih yaparken iş ortamlarındaki diğer kişilerin kendilerine karşı yaklaşımlarını göz önünde bulundurduklarını ve azami düzeyde tutmak iste-

dikleri şey ne olursa olsun bu dengenin en iyi sağlandığı yeri seçtiklerini göstermektedir.

İşte banka yöneticilerinin hırsızlık yapmasından, bir davranışın açıkça ya da muğlak biçimde suç olması üzerine olan önermeme giden hamleyi böyle yaptım. “Finans sektöründeki yöneticiler, bazen, bankacılık düzenlemelerini manipüle ederek para çalarlar; öyle ki, bu düzenlemelerin karmaşıklığı savcılarının, bu yöneticilerin yaptıklarının kesin olarak bir suç olup olmadığına karar vermelerini zorlaştırır” savını vakaya mahsus herhangi bir kavramı kullanmadan yeniden formüle ettim. Ne “yöneticiler” ne “finans” ne de duruma özgü başka bir şeyden söz ettim. Tüm bunların ne tür bir genel kategori içerisine sokulabileceklerini söyledim ve bu şekilde bir eylemin suç vasfının muğlaklığı hususuyla (ki her türden suç araştırmasında işe yarayabilecek bir kavramdır bu) konuşmayı noktaladım. Bir adım daha atıp ceza hukukundan -veya genel kurallardan- daha genel bir şey hakkında konuşabilirdim ve bu, bir beyzbol oyuncusunun attığı topun bir “top” mu, yoksa yaptığığın bir “vuruş” mu olduğu gibi, hakkında karar verilmesinin ceza hukukundaki herhangi bir kanun kadar karmaşık bir durum arz ettiği ilginç vakaları gündeme getirmemi sağlardı.

Ancak, beyzbol ve bankacılığın pek de fazla ortak özelliğinin olmadığını söyleyerek karşılık verebilirsiniz. Doğru. Ne zaman böyle bir karşılaştırma yapsak ve bu türden bir benzerlik bulsak hemen o anda bir dizi farklılıklar da buluruz. Hem benzerlik hem de farklılık bize, analizimiz üzerine düşünebileceğimiz ve bir şekilde kullanabileceğimiz genel kategorileri sunar. Benzerlik, genelleştirme yoluyla, “tüm kurallar dizisi bir dereceye kadar açık, başka bir dereceye kadar da muğlaktır” der. Farklılık, başka tür bir genelleştirme yoluyla, “kuralların oluşturulduğu ve uygulandığı (beyzbol ve bankacılık gibi) örgütlenmelerde olup biten başka şeyler de vardır, öyle ki bu kurallar açıklıktan muğlaklığa giden bir skalada farklılıklar gösterir” der. Bu türden karşılaştırmalar yapmak, kuralların oluşturulması ve uygulanması

noktasında, gelecekteki araştırmaların üzerinde durması gereken karmaşıklıkları ortaya koyar. Bunun doğrudan sonucu, esasında her tür çalışmanın teorik bir katkısı olabileceğidir; o olgular grubuna, üzerine düşünülmesi gereken yeni bir boyut eklemek şeklinde bir katkıdır bu. Bunun doğru olmayabileceği tek örnek, üzerine çalışılan iki vakanın her açıdan birbiriyle aynı olduğu durumudur –bu da endişelenmeye değmeyecek kadar ihtimal dışıdır.

KAVRAMLAR GENELLEŞTİRMELERDİR

Aynı meseleye yönelik farklı bir yaklaşım daha var. Her ne kadar üzerine kafa yorsak, tahmin yürütsek ve tanım yapsak da kavramlar sırf fikirlerden ya da tahminlerden ibaret değildir; sırf tanım meselesi de değildir söz konusu olan. Aslında kavramlar, ampirik araştırma sonuçlarıyla -yani dış dünyadan edinilen bilgiyle- sınanıp geliştirilmesi gereken ampirik genelleştirmelerdir.

Genelde kavramları reel toplumsal örüntülere uygulamakta sıkıntı çekeriz; birbirlerine belirli ölçüde uyarlar ama tam da karşılık gelmezler. Bunun sebebi, olguları, çok nadiren, tek ve belirsizliğe yer vermeyen bir ölçüte göre tanımlıyor olmamızdır. “Hortumu varsa fildir, işte bu kadar” ya da “eğer bir bedel belirleyerek meta alışverişi yapılıyorsa buna piyasa denir” demiyoruz. Bu şekilde konuşsaydık herhangi bir vakanın, ilgilendiğimiz kapsama girip girmediğini kesin suretle bilirdik. (Burada elbette abartı söz konusu. Zira böyle olsa bile hortumun ya da bedel karşılığında meta alışverişinin ne olduğuna karar vermekle ilgili güçlüklerimiz olurdu.)

İlgilendiğimiz kavramların genelde pek çok tanım kriteri vardır. Max Weber bürokrasiyi tek bir ölçüte dayanarak tanımlamamıştı. Belirleyici özelliklerin uzunca bir listesini yapmıştı: yazılı kayıtların varlığı, kariyer olarak tanımlanan mevkiler, kurallara göre alınan kararlar, vb. Benzer biçimde, sosyal bilimciler sıklıkla, çok sayıda ölçüte dayanan bir kültür tanımı yaparlar: kuşaklar arasında aktarılan ortak bir bakış biçimi, toplumun temel değerlerini bünyesinde barındıran tutarlı önermeler vb.

Oysa içinde yaşadığımız dünyadaki olgular, pek çok ölçüte göre tanımlanan bir kategoriye kesin surette dâhil olmaları için barındırmaları beklenen özelliklerin tümüne nadiren sahiptirler. Bir örgütlenmenin yazılı kayıtları olabilir ve kesin kurallara riayet eden kararlar da alınabilir ama örneğin, çalışanları için bir kariyer planı sunmayabilir. Bu bir bürokrasi midir, yoksa değil midir? Bir örgütlenme, kâğıt üzerinde, Weber'in bir bürokrasiye atfettiği tüm özelliklere haiz olabilir. Çeşitli bilgi edinme hakkı kanunları gereğince Illinois'da il, ilçe ve eyalet bürolarından halkın bilgi edinmesinin önünde hiçbir yasal engel yoksa da Gordon ve meslektaşlarının konuyla ilgili araştırmaları, söz konusu örgütlenmelerde bazen şu tip olayların da gerçekleşebildiğini göstermektedir:

Örneğin, Northwestern Üniversitesi Şehir Çalışmaları Merkezinden bir profesör, Chicago'daki oy dağılımlarına ilişkin bir veriye ulaşmak istediğinde İrlanda kökenli bir soyadına sahip bir memur, kendisine net biçimde ve tekrar tekrar bu verilerin yasal anlamda halka açık olmakla birlikte erişilir olmadığını söyler. Gene bir gün aynı taleple orada bulunurken İtalyan soyadlı bir memur, profesörün dilekçesi üzerindeki ismine bakar ve şunu söylemek için araya girer: "Masotti? İtalyan mısınız?" Dr. Masotti "si" diye cevap verir ve kısa bir süre memurla İtalyanca konuşur; ardından memur, başta "erişilemez" olduğu söylenen verilerin eksiksiz bir nüshasını hazırlamak için 30 dakika boyunca çalışır (Gordon vd., 1979, 301).

Yazılı kayıtlara, kurallara ve diğer Weberci ölçütlere sahip olsa bile bu bir bürokrasi midir?

Tanımlara ilişkin bu tür tartışmaların önemli olmasının ilk nedeni, bu kavramları oluşturan tanımlayıcı başlıkların nadiren tarafsız oluşlarıdır; bunlar daha ziyade ya yüceltmek ya da aşağılamak için kullanılan terimlerdir. Örneğin "kültür", neredeyse her zaman iyi bir şeydir. ("bürokrasi", yukarıdaki örnekte olduğu gibi, neredeyse her zaman kötüdür.) Dolayısıyla teknik ve kuramsal kaygıların ötesinde, bir grubun bir kültüre sahip olup olmadığını söyleyip söyleyemeyeceğimizi önemseriz. Hak

etmeyen bir grubu bu “onursal unvanla” ifade olunan bir övgüyle ödüllendirmek istemeyiz. Diyelim ki bir grubun üyeleri ortak bir anlayışı, yukarıda söz ettiğim şekilde, genelde kültür tanımlarında içerilen bu ortaklık ögesini paylaşıyorlar ama bu ortak anlayışı nesilden nesle aktarmak yerine her defasında yenisinden tesis ediyorlar. Bu bir kültür müdür, yoksa değil midir? Bazı sosyal bilimciler bu tür şeyler yapan “kötü” bir gruba (örneğin, suç işleyen bir çeteye) gerçek bir “kültür”e sahip olma onurunu bahşetmek istemezler; bu türden iyi nitelemeleri övgüye değer örgütlenmelere saklamak isterler (Kornhauser, 1978). (Burada şöyle ilginç bir sorun ortaya çıkar; tarihçilere göre nesilden nesile aktarılır görünüp en eski değerleri oluşturan gelenekler, aslında o kadar da erken tarihlerde icat edilmemişlerdir; örneğin, her biri özel bir “tartan”a [desenli bir İskoç kumaşı, T. S. N.] sahip kadim klanlarda kendini ifade eden İskoç kültürünün, ellerinde stok fazlası bulunan kumaş tüccarlarınca icat olunduğu keşfedilmiştir.)

Bir diğer sorun ise daha teknik olarak şöyle ortaya konulabilir. Diyelim ki bir nesne için x ölçütünüz var ve x ölçütüne uyan tüm nesneleri K diye adlandırıyorsunuz. Ölçütünüzün $x-1$ veya $x-2$ ya da $x-n$ 'ine sahip olan nesneleri nasıl adlandırırsınız? Basit çözüm bunlara “ K olmayan” demek ve kendi aralarındaki tüm farklılıkları görmezden gelmektir; yani onlara, kendileri hakkında önemli olan tek şeyin bu olmadıkları şeymiş gibi yaklaşmaktır ama bu çoğunlukla tatmin edici değildir çünkü üzerinde çalıştığımız nesnelerden pek azı tüm ölçütlere uygun olacaktır. Bunun yerine bu özelliklerin çeşitli karışımlarına, Wittgenstein’in “ailevi benzerlikler” dediği şeye sahiptirler. Üzerinde çalıştığımız bürokrasiler benzerdir ancak bakırın molekülleri gibi tıpatıp aynı da değildirler. Elbette tüm olası farklı bileşimlere bir isim verebiliriz. Aslında bunu nadiren yaparız çünkü bu, ne kuramsal ne de uygulamalı anlamda baş edebileceğimiz sayıda farklı olasılığın doğmasında sebebiyet verir. (Bu karmaşıklığı çözme yöntemleri mevcuttur ve bunları beşinci bölümde tartışacağım.)

Dolayısıyla bürokrasi gibi kavramlar aslında, normalde kullandığımız şekliyle, şunu ifade eden genellemelerdir: “Bakın, bu x ölçütleri aslında neredeyse her zaman bir arada görülüyor, az ya da çok ama her zaman bir arada; öyle ki hemen hemen her K nesnesinin bulunduğu yerde, K bu özelliklerin tümüne değil de sadece birçoğuna sahipken bile mevcut olduklarını varsayabiliyoruz.” Bu bir soruna yol açar çünkü vakalarınızın çoğu, kuramınızın öne sürdüğü biçimde cereyan etmez; bunun nedeni, K’nın gelişimini etkileyen bir özelliğin gözden kaçırılmış olmasıdır.

Çoğu zaman, ustalıkla bu zorlukların üstesinden gelebiliriz çünkü ya vakaların sayısı azdır ya da ilgilendiğimiz nesneler, izini sürdüğümüz problem için önemli olan özelliklerin hiçbirinden yoksun değildirler. Ancak, bu olanaksızsa “kavramımızın” sıradan bir fikir olmadığının, tüm bu ölçütlerin her zaman birbirleriyle uyum içinde hareket ettiklerini söyleyen ampirik bir genelleştirme olduğunun farkına varmamız gerekir.

Faaliyattan iyi bir örnek, bir yerde “yaşama” kavramıyla ilişkilidir. 1960’ta yapılan nüfus sayımı çok sayıda genç siyahi erkeği sayıma dâhil edemeyince bunun politik sonuçları, istatistikçileri ve anket araştırmacılarını, sorunu ciddi bir şekilde ele almaya mecbur bıraktı. Bu sorunu çözmekle görevli komisyonda bulunan araştırmacıların karşılaştıkları pratik mesele, bir sonraki sayımın, geçen sefer gözden kaçan insanların da dâhil edilebileceği biçimde nasıl düzenlenebileceğine ilişkindi (Parsons, 1972, 57-77). Siyasi temsil meselesinden ötürü, Birleşik Devletler Sayım Bürosu insanları yaşadıkları yerde saymak zorundaydı; böylelikle mesele iki yönlü bir hâl aldı: Bu kişileri, sayım formlarımızı doldurmaları için *yaşadıkları yerde* nasıl bulabiliriz ve bir yerde yaşamak ne anlama gelir? (Çünkü bir yerde yaşamamanın ne anlama geldiğini anlarsak onlara nasıl ulaşacağımızı da bulmuş oluruz.)

Uzman komitelerinin yaptıkları tartışmalar, bir yerde yaşamaya ilişkin ciddi bir kafa karışıklığını ortaya koyuyordu. Bir

yerde yaşamak ne demektir? Sunulan her ölçüt için oldukça makul bir istisna düşünebilirdiniz. Uyuduğunuz yerde yaşarsınız; öyleyse Meksika'ya tatile gitmişsem Meksika'da mı yaşıyor olacağım? Yaşadığınız yer çoğunlukla uyuduğunuz yerdir: Ben gezgin bir satıcıyım, uyuduğum belirli bir yer yok. Yaşadığınız yer mektuplarınızın geldiği yerdir: Çoğu, mektuplarını Genel Dağıtımdan ya da San Francisco'daki City Lights Kitabevi'nden alıyor ama bu yerlerde yaşamıyor. Yaşadığınız yer, her zaman ulaşılabilirliğiniz yerdir: Bu yer şu anda benim için Washington Üniversitesindeki Sosyoloji bölümü ama orada yaşamadığım kesin. Yaşadığınız yer, giysilerinizin bulunduğu yerdir... Yaşadığınız yer...

Pek çok kişi için bütün bu yerler çoğu zaman birbirlerinin aynısıdır. Sıklıkla mektuplarını aldıkları yerde uyurlar; bu yer aynı zamanda, kıyafetlerinin de bulunduğu ve kendilerine en kolay erişilebilecek olan yerdir de. Ancak, çoğu insan için bazen ve bazı insanlar için de her zaman bunlar farklı yerlerdir: Bu insanlar kıyafetlerini bir yerde tutarlar ama başka bir yerde uyurlar. Onlar için kavramın kapsamı yeterli değildir ve o insanları da hesaba katmak istiyorsak kavramı, bileşenlerini teşkil eden göstergelere ayırmamız ve hepsini ayrı ayrı ele almamız gerekir. Diğer bir deyişle, kavramın barındırdığı ampirik genelleştirmenin doğru olmadığını görmemiz gerekir: Tüm bu ölçütler her zaman uyum içinde bir arada yer almaz.

Kendilerinden beklediğimizin tersine, kavram göstergelerinin her zaman bir arada bulunamayışlarını, kuramınızı daha da geliştirebileceğiniz ve daha kapsamlı bir hâle sokabileceğiniz bir sıçrama noktasına dönüştürebilirsiniz. Marisa Alicea (1989) Porto Riko'ya dönen göçmenleri -San Juan ya da Ponce'tan New York'a veya Chicago'ya taşınan ve sonrasında da ülkelerine geri dönen insanları- ele aldığı çalışmasında bunu yaptı. Alicea, bu insanların aslında, yaşadıkları bütün yerler arasında sürekli gidip geldiklerini gösterdi. Dolayısıyla onları göçmen olarak görmek yanıltıcıdır ve o insanları, Alicea'nın deyişiyle "iki evi birden

olan” insanlar olarak görmek çok daha gerçekçi ve işlevseldir. Bu sonucu ciddiye almak, “bir yerde yaşama” kavramına dâhil edilen bir diğer “olgunun” -insanların yalnızca tek bir yerde “yaşayabilecekleri” fikrinin- verili vaka için doğru olup olmayabilecek yalnızca basit bir diğer olasılık olarak görülmesini gerektirir.

Herhangi bir araştırma yapmayı imkânsız kılacak denli bir aşırı inşacılık izlenimi veren bu örneklerle, beni dinleyen kişileri sinirlendirdiğim de olmuştur; özellikle, “bir yerde yaşamak” meselesini Harold Garfinkel’in (1967) çalışmalarını örnek vererek açtığımda. Bu örnekte Garfinkel, önce toplumsal açıdan, sonra da fiziki olarak cinsiyet değiştiren bir transseksüel olan Agnes’ten bahsederken; sayımlarda birini erkek ya da kadın olmak üzere doğru biçimde sınıflandırıp sınıflandırmadıklarından nasıl emin olabildiklerini sorarak nüfus bilimcilerin kafalarını karıştırmıştır. Garfinkel’in bilmek istediği, sınıflandırmanın doğruluğundan emin olmak için herkesin pantolonunu indirmesinin gerekli olup olmadığıydı? Bir yerde yaşamak ya da erkek veya kadın olmak gibi basit bir fikri dahi kullanamayacaksanız herhangi bir şeyi nasıl gözlemleyebilir ya da sayabilirdiniz?

Alicea’nın araştırması, kavramı ampirik bir genelleştirme olarak görmenin her türden analitik hatadan sakınmanıza yardımcı olduğunu gösterir. Basmakalıp biçimde, göçmenlerin tek bir yerde yaşadıklarını ve taşındıklarında o bir zamanki yerde yaşamayı kestiklerini ve artık başka bir yerde yaşamaya başladıklarını düşünürüz. Elbette, başka bir yere giderler ama aslında iki yerde, hem ABD anakarasında hem de Porto Riko’daki memleketlerinde evleri vardır. (Bu evlerin ne türden olduklarına ilişkin yöneltilecek soru, elbette bu karmaşık konulara girmeye değdiğini gösteren bir sorudur.) İkinci bir yerde yaşamamanın, göçmeden önceki evlerinde yaşamalarıyla aynı türden, aynı anlamlara sahip şeyler olduğunu varsayamazsınız. Taşınmadan önce, Ev-1’in, sahip oldukları tek ev olduğunu düşünmüş olabilirler. Ancak, Ev-2’ye sahip olduktan sonra birincisinden vazgeçmelerinin gerekmediğine ve biraz parası olan insanların her sene yazlık ev-

lerine gittikleri gibi, iki ev arasında kendilerinin de gidip gelebileceklerine karar vermişlerdir. Öykünün dokunaklı özelliği, bu insanların her iki yerde de “gerçek bir ev”in sunacağı sıcaklıktan yoksun olduklarıdır: “güvenli bir ekonomik üs olarak ev” veya “sizi tanıyan ve seven insanlarla bir araya geldiğiniz duygusal bir üs olarak ev.” Ancak, iki eve birden sahip olmak, mutlaka yoksun olmak anlamına gelmez. (Carol Stack’ın araştırması, ara sıra “kaçabilen” ve bir süre bir komşuyla ya da cadde üzerinde iki kapı ötedeki bir tanıdıkla yaşayabilen yoksul çocukların çok sayıda eve sahip olmaktan nasıl faydalar görebileceklerini gösterir.)

Kavramları ampirik genelleştirmeler olarak görme inceliği, bir kavramın tüm özelliklerinin her zaman bir arada bulunmaması üzerine enine boyuna düşünmemek ısrarının yol açtığı sorunların çözülmesine yardımcı olur. Kavramları birbirinden ayırmak ve bunlara, birbirlerinden bağımsız olarak çeşitlilik gösterebilecek unsurlar olarak bakmak, teknik bir sorunu kuramsal bir zenginlik kaynağına dönüştürme fırsatı verir.

KAVRAMLAR BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLİDİR

Bir dönem “Sosyal Araştırma Klasikleri” adlı bir ders vermiştim. Ders için okuduğumuz kitaplardan biri Jane Mercer’in *Labeling the Mentally Retarded* (1973) başlıklı kitabıydı. Bu, “zihinsel engelli” damgasının Riverside’daki (California) okullardaki alımlanım ve kullanım biçimleri üzerine bir çalışmaydı. Bu çalışma, kimi zekâ geriliklerinin (aleni bedensel engellerin eşlik ettiği daha ciddi geriliklere kıyasla) bir hastalık olarak Meksikalı ve siyahi çocuklarda okul sürecinde ortaya çıktığını, bu çocuklar okulu bıraktıklarında ise iyileşme görüldüğünü ortaya koyuyordu. Bir gün sınıfta, kişileri tanımlayan tüm terimlerin birbirleriyle ilişkili olduğu fikrini işleyen bir ders vermeye giriştim –bu demek oluyordu ki, ilgili terimler, sadece ve sadece bir terimler sisteminin bir parçası olarak düşünüldüğünde anlam kazanıyorlardı. Bu yeni bir fikir değildir. Sorunun bu şekilde ortaya konuluşunu sanırım ilk olarak, sınıf kavramının ilişkisel bir terim

olduğunu söyleyen Marksist bir tarihçide (ya E. P. Thompson ya da Eric Hobsbawm'dı) görmüştüm: "Orta sınıf" ya da "işçi sınıfı" kavramları yalnızca birbirleriyle veya "üst sınıf"la ilişki hâlinde bir anlam kazanıyorlardı ve anlam da bu ilişkinin karakterini teşkil ediyordu. "İşçi sınıfı", "sermaye sınıfı"ndan kişiler için çalıştığınız anlamına geliyordu.

Durum yeterince açık. Ancak bu, insanların önce kabul edip sonradan görmezden geldikleri o aşikâr şeylerden biridir. Bunu nasıl görmezden gelirler? Örneğin şöyle: "nasıl bir ilişkiler sistemi içerisinde yer alırsa alsın, kendine has bir kültür ve yaşam biçimine sahip olması dolayısıyla sınıf neyse odur" şeklindeki tahayyülle. Bu, sınıf kültürlerinin olmadığı anlamına gelmez elbette. Daha ziyade, bu kültürlerin, bazı grupların diğer gruplarla, en azından kendi ayırt edici yaşam tarzlarını geliştirebilecekleri koşulları yaratan bir ilişki içerisinde olmalarından kaynaklandığını ifade etmektir.

Bir ülkenin "az gelişmiş" olduğu fikrine de benzer bir anlam atfedilir. Bu, "az gelişme"yi fiil köküne bağlayan bir yolla gerçekleşir: "az geliştirme." Dolayısıyla bu da bazı ülkelerin "az gelişmiş" durumda kalmalarının müsebbibi olan birtakım ülke veya örgütler olduğunu varsayar. Aslında burada açıkça farklı iki şey vardır: Az gelişmiş olmak, ancak ve ancak gelişmiş olarak görülme ilişkisi dâhilinde anlamlıdır ve "gelişme"nin ayırt edici bir özellik olarak itibar görmesi de bu örgütlerin bazı bilinçli eylemleri neticesinde olur.

Sınıfta, Mercer'in vardığı sonuçları kabullenmenin zor olduğunu düşünen ve klinik psikolog olan bir öğrenci, zihinsel engelliğin yalnızca bir tanım ya da ilişkiler sorunu olmayıp, gerçek olduğu noktasında ısrar ettiğinde sazi ele aldım. Oldukça ciddi zihinsel gerilikleri olan çocuklar olduğunu söylüyordu. Cevabıma, öğrencilere uzun mu yoksa kısa mı olduğumu düşündüklerini sorarak başladım. (Boyumu ölçecek olursanız yaklaşık 178 cm olduğumu görürsünüz, bugünlerde bu pek de uzun sayıl-

mıyor ama kısa da denilemez.) Kafaları karışmış gibiydi ve orta boylu olduğumu söylemişçesine jestlerde bulundular. Net bir cevap vermeleri için ısrar ettim ve pek tabii ki cevap veremediler. Ortalıkta 198 cm ve 206 cm boylarında iki meslektaşım dolaşırken fakültenin görece kısa bir elemanı olduğumu ama onlar ayrıldığından beri uzadığımı söyledim. Misafir bir Japon öğrenciye Japonya’da uzun boylu biri olarak görülüp görülemeyeceğimi sordum. Soruma biraz tedirgin bir tebessümle güldü ve sonunda evet, uzun sayılacağımı söyledi. Lisedeyken boyumun basketbol oynamaya elverişli bir boy olduğunu ama artık bunun geçerli olmadığını söyledim. Sonra boyun, herhangi biriyle ilgili bilmeyi umduğunuz herhangi bir gerçek kadar gerçek bir olgu olduğunu vurguladım; açıkça, diyelim ki zihinsel engel ya da zekâ kadar gerçek.

Buradaki incelik, herhangi bir kişi ya da grubun bir özelliğini betimliyor gibi görünen bir kavramı ait olduğu ilişkiler sistemi bağlamına yerleştirmektir. Bu size, bir özelliğin, yalnızca herhangi bir şeyin “fiziksel gerçekliği” değil ama daha ziyade bu gerçekliğin bir yorumu olduğunu, bir başka şeyle içinde bulunduğu ilişki bağlamında anlam kazandığını gösterir. Bunun bağlı olduğu ilk şey, benzer biçimde anlam yüklenmiş olan diğer özelliklerdir; böylece bunların tümü bir olasılıklar sistemi kurar. “İleri derecede özürlü”den “özürlü”ye, oradan “normal”e, “yetenekli”ye ve “dâhi”ye giden sıralı seri buna iyi bir örnektir.

Bu sistemin başka neye bağlı olduğunu sorarak analizi daha da ileri götürebiliriz. Bu ayrımlar, en azından ortalama birine neden “doğal” gelir? Eylemlere yön verecek derecede neden yeterince makul ve önemli görünürler? Kendi hesabıma, çizim konusunda “ileri derecede özürlü” olduğumu vurguladım. Sınıfımdaki “çizimi iyi” öğrencilerimin rahatlıkla çizebilecekleri bir ağaç yahut köpek resmini asla çizemezdim. Üstelik hayatım boyunca bundan hep utandım. Bu yeteneksizlik, hayatımı hiç de hafife alınamayacak biçimde etkilemişti. Bir başka öğrenci ise müzik hususunda “epey özürlü” olduğunu itiraf etti; öyle ki, ortaokulda

sınıf arkadaşları toplu hâlde şarkı söylerken kendisinden yalnızca dudaklarını kıpırdatmasını isterlermiş.

Bu itiraflar neden ironik olsun ve ciddiye alınmasın ki? Çünkü çok açıktır ki bu yetersizlikler “önemsizdir.” Resim çizemiyorsanız ya da müzik kulağınız yoksa bu size gerçek bir sorun yaratmaz. Bu yalnızca tatsız olabilir ve biraz da sizi utandırabilir. Bu basit şeyleri diğerleri kadar az çaba sarf ederek yapamadığınız için birazcık üzülürsünüz sadece; dünya, sizin mutlaka şarkı söylemenizi ya da çizim yapmanızı gerektirecek şekilde örgütlenmemiştir, rahat olun!

Ne var ki bizim bu dünyamız, “engelli” kimselerin kolaylıkla ve iyi biçimde yaptıkları veyahut hiçbir şekilde yapamadıkları bazı şeyleri diğer insanların yapabilmeleri üzerine kurulmuştur. Uyum sağlamak ve geride kalmamak için, bazı insanlar ile kurumların en azından asgari düzey olarak belirledikleri seviyede okuma yapabilmek, aritmetik çözebilmek, olan biteni “takip edebilmek” ve belli bir zaman aralığında bazı fikirleri ve becerileri edinebilmek, harita okuyabilmek, zamanı söyleyebilmek, yönleri anlayabilmek, vb. zorundasınızdır. Aksi hâlde “yavaş” sınızdır.

“Aptallığın Politikası” üzerine yazdığı bir metinde Lewis Dexter (1964), tüm bu yeteneklerin az çok gerekli olduğu bir dünya yaratmış olan bizden öncekilerden ve bayrağı devralanlar olarak bizlerden kaynaklandığına dikkat çeker. Örneğin, başka türden herhangi bir bedensel kıvraklık ve maharetin, fiziksel meziyetlerin parçası sayıldığı başka bir dünya da mümkün olabilir. Böyle bir dünyada bir kapıyı açabilmek için, sakar insanların kuşkusuz sorun yaşayacakları oldukça karmaşık bazı fiziksel hareketler yapmanız gerekebilirdi; çok sakar olanlar ise bunu hiç başaramayacaklardı. Bu durumda onları, kuşkusuz, “beceriksiz” olarak nitelendirir ve mekânlara onlar için özel giriş bölmeleri eklerdik. Hatta ve hatta fiziksel becerilerinin hiçbir zaman buna el vermeyeceği sonucuna vararak onlara özel eğitim programları açardık. Dolayısıyla, fiziksel bir özellik ve bunun toplumsal öne-

mi arasında büyük bir fark vardır. Hepimiz her türden özelliğe sahibizdir ama bunlardan yalnızca bir bölümü, ilişkiler sisteminde teşkil ettikleri yer hasebiyle toplumsal olarak önemli addedilir. Bunlar önem kazanırlar çünkü bedensel ve toplumsal düzenlemeler onları “önemli” yapar. Uzunluk kavramını ele alalım. Eğer belirli bir boyun üzerinde ya da altındaysanız bu dünyada çeşitli güçlüklerle karşılaşabilirsiniz. Boyunuz kısaysa standart sandalyelerde oturduğunuzda ayaklarınız yere değmeyecektir. Uzunsanız dikkat etmediğinizde başınızı kapılara çarpacaksınız. Toplumsal düzenlemelerimiz bir bakıma daha bağışlayıcıdır ama yine de çok uzun kadınlar ve çok kısa erkekler, kendilerine bir eş bulmak konusunda diğerlerinin yaşamadığı türden sorunlar yaşarlar.

Tüm bunların tarihsel bir boyutu vardır. Yüzyıllar önce insanların ortalama boy uzunluğu şimdikinden daha kısaydı; dolayısıyla 15. ve 16. yüzyıllarda yapılan kapılar, şayet yeniden yapılmadıysa, bugünün insanların kafalarını çarpmalarına neden olacaktır. Başka bir örnek; basit bir aritmetik yeteneğini ele alın. Bugünlerde toplama, çıkarma ve diğer basit aritmetik işlemleri yapamayan herkes kesinlikle “yavaş” ve hatta “geri”dir. Ancak, bu yetenekler her zaman için gerekli değildi. Patricia Cline Cohen’in *A Calculating People*’ı (1982), 19. yüzyıla kadar sıradan Amerikalıların bu tür yeteneklere ihtiyaç duymaklarını gösterir; esnaf veya memurların böyle ihtiyaçları olabilirdi ama sıradan insanların değil. Cohen, bu becerileri “okuryazarlık” kavramına kıyasla “sayaryazarlık” olarak adlandırır. Söz konusu kavram, bunları bu denli mühim beşerî yetenekler olarak görmemizin nedenini, bunların artık gün içinde yaptığımız faaliyetlere yerleşmiş ve onlara toplumsal değer yüklenmiş olmalarına bağlar; daha erken tarihlerde bu yetenekler tıpkı şarkı söylemek veya flüt çalmak gibi ilginç kültürel şıklıklar olabilirlerdi ama kesinlikle “önemli” değildiler.

Beceriler ve özellikler zaman içinde yalnızca daha önemli bir hâle gelmeyebilirler; tersine, önemleri azalabilir de. Diana

Korzenik'in kitabı *Drawn to Art* (1985), Amerikan toplumunda, çizim yeteneğinin önemindeki değişimleri farklı dönemlerin karşılaştırmasını yaparak anlatır. 19. yüzyılın ortalarında ve sonlarında birtakım önemli şahsiyetler, ABD'nin sanayileşmede geri kalmasının nedenini Amerikalıların çizim yapmayı bilmemesine bağlarlar. Pek çok mekanik icat ve uyarlama, işçilerin kendi iş deneyimleri temelli pratik bilgi bütününden besleniyordu. Bunun bir adım ötesinde, bu yaratıcı girişimlerin bir sonuç verebilmesi için işçilerin, önemli parçaların ve donanımların fabrikasyonuna imkân verebilecek masaüstü planlar çizebilmeleri gerekiyordu. Oysa Amerikalı işçiler mekanik çizimden bihaberlerdi ve bu noktada örneğin, Alman işçiler kadar iyi değillerdi. Bazı adımlar atıldı: Yetişkinler için özel eğitim dersleri açıldı, böylece işçilerin bu gerekli beceriyi kazanabilecekleri umuluyordu; ilköğretim okullarında resim dersleri daha sistematik bir biçimde verildi. Ancak, çizim konusuna verilen bu ağırlık görece kısa ömürlü oldu. Başka gelişmeler çizim becerisinin önemini azalttı; yani 1930'larda ilkokula gittiğimde çizim yapamıyor olsam bile parlak bir öğrenci olarak görülebilirdim (ve buna ilaveten, berbat bir el yazım vardı ki bu, daktilo öncesi dönem için ciddi bir dezavantaj oluştururdu.)

Hangi özelliklerin ciddi ve önemli ayrımların temelini oluşturacak denli mühim olduğunu söyleme hakkını kim elinde bulunduruyor? Bazen en yakınımızdakiler, örneğin, benim çizim konusundaki yeteneksizliğimin ya da sizin aritmetik alanındaki beceriksizliğinizin ya da bir diğerrinin müzik kulağı olmayışının özel bir olumsuz muameleyi haklı kıldığı konusunda kendi başlarına bir karara varırlar. Bir başka şekilde, benim bin tane popüler şarkıyı hatırlayıp bunları piyanoda çalabilmemim veya sizin Cary Grant'ı veya Groucho Marx'ı yahut Judy Garland'ı taklit edebilmeniz bazı özel ödüller gerektirdiğini düşünürler. Bazen de (ki burası Mercer'in vardığı sonuçların çok önemli bir uğrağıdır) kararlar, bu tür tespitleri yapmaya ehliyetli oldukları düşünülen uzmanların inisiyatifine bırakılır. Mercer'in ulaş-

tığı sarsıcı sonuçlardan biri de zekâ geriliği hususunda mevcut olduğu düşünülen ırksal ve etnik farklılıkların, öğrenciler sınıf içerisinde zekâ testinden geçirildiğinde ortaya çıkmadığıdır –sonuçlar, teste tabi tutulan Meksikalı, siyahi veya Avrupa kökenli çocuklar arasında aynı oranda dağılır. Meksikalıların yüzdesinin fazla çıkması, yalnızca zekâ testleri yapılan durumlarda ve çocuğun sınıf içinde sürdürdüğü yaşamla ilgili bir tecrübesi olmayan kimselerin çocuğa dair diğer bilgilerin ışığında bir test sonucunu değerlendirememeleri neticesinde meydana gelir. Dolayısıyla, bu kararların mesleki uzmanlıklar ve tekeller aracılığıyla profesyonelleşmesi, “bireysel özelliklerin”, onları önemli kılan bir dizi toplumsal ilişki dâhilinde vücut bulmaları üzerinde etki eden bir diğer önemli tarihsel değişkendir.

Siyaset ve iktidar da benzer şekilde, ilişkiler sistemlerinin, bazı özellikleri önemli kılmaları üzerinde etkilidir. Şayet bazı insanlara olumsuz bir özellik atfediliyorsa nüfuz sahibi kişiler çoğunlukla, bunun kendilerinin başlarına gelmesini engellemeye çalışacaklardır. Eğer bir yerlerde iyi bir özellikten bahsediliyorsa aynı insanlar buna sahip çıkmak için çaba harcayacaklardır. 1980’lerde Birleşik Devletler Kongresi, (“yoksun” çocukların eğitimi için ayrılan özel kaynakların dengelenmesi ve muhtemelen, orta sınıf kökenli çocuklara da bir şeyler verme çabasıyla) “yetenekli” ve “parlak” çocuklar için özel bir program öngördü. “Yetenekli” ve “parlak” arasındaki bu ayrımın, “ileri derecede” ve “hafif düzeyde” geri olanlar arasındaki ayrımın başka bir biçimi olduğu kanısındayım.

Bu program, devlet okullarındaki plastik sanatlar hocaları için bir sorun yarattı: Parlak ve yetenekli olan, dolayısıyla da ek bir eğitimi ve fırsatları hak eden çocukları nasıl seçersiniz? Orta sınıftan ebeveynler, genellikle, plastik sanatların gerektirdiği türden farklı yetenek ve becerilerle daha fazla ilgilenseler de böyle bir fırsat sunulduğu takdirde yararlanmak isterler. Bunu öyle çok isterler ki, kimin bu türden bir eğitimden geçeceğinin kararını veren insanların, yaptıkları seçimi bilimsel anlamda te-

mellendirmeleri gerekir. Böylece kendimi, sanatta “yaratıcılık”la ilgili görünen ama aslında şu soruya cevap arayan bir konferansta buluverdim: “Ebeveynlere, çocuklarının sınavda aldıkları puana göre ‘Parlak ve Yetenekli Programı’na dâhil edildiklerini ve eğer çocuğun puanı düşükse yapabileceğim bir şey olmadığını söyleyebileceğim ve böylece yakamdan düşmelerini rica edebileceğim türde bir yetenek testi tasarlayabilir misiniz?”

Böylece hocaların sorunu test hazırlayanların sorununa dönüştü. Plastik sanatlarda yeteneği değerlendirmek için neyi ölçersiniz? Bu ciddi bir sorundu çünkü sanatta bir ölçüt üzerinde fikir birliğine varmak, aritmetikte veya okumada olduğundan çok daha güçtür. Ancak, plastik sanatlar alanında önemli olduğunu “herkesin bildiği” bir şey vardır ve bu da benim yapamadığım bir şey olan çizimdir. Bununla birlikte, test edilmesinin görece kolay olduğu düşünülse de çizim yeteneğinin, sanatçı olarak başarınıza, mekânsal ilişkileri veya başka herhangi bir şeyi görselleştirme yeteneği ya da renk sezgisi gibi kavramsal yeteneklerden daha fazla etki edeceği kesin değildir. Dahası, başarı gibi bir ölçüte sanatçı olarak önem atfediyorsanız buna, başkalarını ezerek yükselme gibi başka toplumsal ve mesleki becerileri de dâhil etmeniz gerekebilir. Hatta öyle ki, eğer analizi daha da açmak gerekirse, bazı görsel sanatlar, özellikle fotoğrafçılık, hiçbir çizim yeteneği gerektirmez; dolayısıyla çizime dayalı her tür test burada önemli hatalar içerecektir.

Peki, “parlak ve yetenekli” öğrenciler üzerine bu uzun tartışmanın faydası nedir? Şudur: Orta sınıf kökenli ailelerin iktidarı, bu ilişkiler sisteminin oluşum biçimini etkileyebilir ve bunu değişik türde insanlar için daha az veya çok önemli, daha az veya çok ulaşılabilir kılabilir. Ancak söz konusu ailelerin iktidarı, bu tür kararları ellerinde tutan yerleşik profesyonellerin iktidarını alt etmeye yeterli olmayabilir.

Bu örneğe ilişkin ikinci bir nokta da en az iki türden ilişkiler sisteminin söz konusu olduğudur. Birinde, kabul edilebilirlik

açısından arzu edilen nokta, ölçüme konu olan kıstasın ortalama değeridir; sözgelimi boy. Bu, Everett Hughes'un daha önce tartıştığımız önermesini çağrıştırır; Hughes, sapmanın izlerini ortalamadan uzaklaşan iki kutuptaki insanlarda, bir şeyin çok fazlasına ya da oldukça azına sahip olmaları noktasında aramamızı söylüyordu. Hughes'un örneğinde kişi, kabul gören cinsel ilişki örüntülerinden sapmayı, yani örneğin, diğerlerinden "daha kötü" ("hovarda" ya da "şırfıntı" yakıştırmalarını alacağı üzere) ya da "daha iyi" (diyelim "iyilik meleği" gibi) olmayı istemeyecekti. Ne var ki başka ilişkiler sistemlerinde, saygınlık ve bunların kişinin yaşamı üzerindeki sonuçları, bir yönde ne kadar uzığa giderseniz o kadar "iyileşecek" ve diğer yönde ne kadar uzaklaşırsanız da o denli kötüleşecektir. Sanatsal beceri tarzı özellikler gibi zekâ da buna örnek teşkil eder.

Özet olarak bu incelikler dizisi şöyle ifade edilebilir: Kavramları, gönderme yaptıkları bütün bir ilişkiler dizisi içerisine yerleştirin (tıpkı "uzun"un "kısa"yı ve "yetenekli"nin "yeteneksiz"i çağrıştırması gibi). Daha sonra bu ilişkiler dizisinin şu anda ve farklı zamanlarda ve farklı yerlerde örgütlenme biçimlerine bakın (tıpkı aritmetiği bilmemenin bundan 150 sene öncesine göre daha farklı bir anlamı ve farklı sonuçları olduğunu kavramak gibi). Son olarak da şeylerin burada ve şu anki örgütlülük hâllerine nasıl geldiklerini ve hangi toplumsal düzenlemelerle kurulan bağların bu ilişkiler dizisini ayakta tuttuğunu görün.

WITTGENSTEIN İNCELİĞİ

Ludwig Wittgenstein'in *Philosophical Investigations*'ı [Felsefi Soruşturmalar] senelerdir elimde. Bu kitabı, Everett Hughes'un bana Georg Simmel'in sosyolojik yazılarını okumamı söylediği biçimde okudum: yani yazarın ne demek istemiş olabileceğini bütünüyle anlamak için değil, daha çok kendi araştırmalarım ve kafa yormalarımda kullanabileceğim fikirler üretmenin bir yolu olarak. Wittgenstein'in fikirlerinden biri böylece repertuarımın değişmez bir parçası hâline geldi. *Investigations*'tan bir bölümün

etkisiyle ortaya çıkmasından ötürü bunu Wittgenstein İnceliği olarak adlandırıyorum.

Kitabı oluşturan numaralandırılmış paragraflardan birinde felsefi anlamda amaç ve irade meselesini tartışan Wittgenstein şöyle söylüyor: “Şunu unutmayalım: ‘Kolumu kaldırdığımda’ kolum yukarı kalkar. O hâlde şu soru ortaya çıkar: Kolumu kaldırdığım gerçeğinden kolumun yukarı kalktığı gerçeğini çıkaracak olursam geriye ne kalır?” (Wittgenstein, 1973, 621). Burada bahsedeceğim inceliğin temelinde bu vardır: Bir olay ya da X nesnesinden bir Y niteliğini çıkaracak olursam geriye ne kalır?

Bu incelik bizim, bir fikrin olumsal ya da tesadüfi kısmını tam da merkezde duran şeyden ayırmamıza yardımcı olur. Olguya ilişkin imgelemimizde merkezî olanı, içinde yer aldığı somut örnekten ayırmamızı sağlar; tıpkı Wittgenstein’in, amacımıza dair sezgisel imgenin çekirdeğinden olumsal fiziki eylemi ayırması gibi. İşte bir örnek: Bir seferinde modern sanat konulu bir panelde yer almıştım. Diğer panelistlerden biri, üç yıl önce çağdaş sanat alanında ciddi ve büyük bir koleksiyoncu hâline gelmişti. Konuşma sırası kendisine geldiğinde elbette çok sayıda resimden, heykelden ve farklı objelerden oluşan kendi “koleksiyon”undan bilgelikle ve uzun uzadıya söz etti. Onu dinlerken şöyle düşündüm: “Tıpkı onun gibi benim de bir ev dolusu resmim ve başka objelerim var ama bir koleksiyonum yok. Neden?” Wittgenstein inceliğine başvurdum ve kendime şu soruyu sordum: “Bir koleksiyon fikrinden bu koleksiyoncunun evinde çok sayıda resim ve başka sanat objeleri olduğu gerçeğini çıkarırsak geriye ne kalır?” Cevap için verilerime -koleksiyoncunun yaptığı konuşmaya- döndüm. Bana hemen sorunumun kısmi bir çözümünü sundu: Koleksiyonunun, benim objeler yığınımından farklı olarak, kendi deyişiyle bir “yön”ü vardı. Bu, yalnızca bir şeylerin amaçsız biçimde bir araya getirilmesi, bir heves veya kapris ürünü değildi; daha az aşağılayıcı bir ifadeyle söylemek gerekirse, kendi beğeni kategorilerinin kör bir takibi değildi bu. Daha ziyade, bir bilginin ve çalışılmış-geliştirilmiş

duyarlılıkların (kendisinin ve danışmanlarının duyarlılıklarının) cisimleşmesiydi ve tam da bundan ötürü somut ve açık bir amacı ve yapısı vardı. Benzer şekilde, koleksiyonunun bir “geleceği” vardı. Yöneldiği bir yer vardı. Yetkin uzmanların değerlendirmelerine sürekli olarak konu olacaktı. Bu, sanatsal faaliyet dünyasının bir parçasıydı; birikimi, söz konusu dünyanın özüne yönelik bir eylemdi. Benim elimdekilerse, aksine, tam da şöyleydi: hoşuma gittiği için satın aldığım şeyler, karşılığında fotoğraflarımı verdiğim şeyler. Bunların toplanması benden başka hiç kimse için önemi olmayan, yalnızca bana özel bir eylemdi ve bana aitti. (Buradaki “yalnızca” sözcüğü önemlidir; genelde felsefi dilde olduğu üzere, “basitçe” ya da “bundan daha fazlası değil” anlamalarını ifade eder.)

Koleksiyoncu konuşmasını sürdürdükçe aslında objelerin evde (ya da ofiste veya fiilî olarak yaşadığı ya da çalıştığı herhangi bir yerde) olmasının bir koleksiyon sahibi oluşu noktasında pek de zaruri olmadığını fark ettim. Objeleri bir yerde toplamak, bir koleksiyon *fikri* için zorunlu değildir. Neden değildir? Sanat eseri taciriyseniz ve ilgilendiğiniz tipte eserler yeni ve son moda eserlerse (bahsettiğim koleksiyoncu bu türden biriydi), bir objeyi satmadan önce (panelin üçüncü konuşmacısı olan bir tacirin bunu bana açıkladığı gibi), potansiyel alıcının bu objeyi sergilenmek üzere müzelere ödünç vermesi hususunda ısrarcı olursunuz. Eğer siz, bir sanat eseri taciri olarak, bir sanatçının itibarını güçlendirmeye çalışıyorsanız, söz konusu eseri kaçta satarsanız satın, böyle önemli bir eserin Orta Batı eyaletlerinden birinde herhangi birinin oturma odasında duruyor olması ne sizin ne de sanatçının isteyeceği bir şeydir. Sanat eseri, “önemli insanlar” (yani bu resimlerin sergilendiği, satın alındığı ve satıldığı dünyada önem taşıyan aktörler) tarafından görülebilecek bir yerde olmalı ve bu suretle bir kariyerin gelişimine katkı sağlamalıdır. Pek çok müze bu sürecin bir parçasını teşkil eden sergiler yaparlar ve eserin alıcısı bu tür sergiler için eseri ulaşılır kılmalıdır. Örneğin, birkaç ay öncesine kadar Amsterdam’daydım ve Stedelijk

Müzesi'nde New Yorklu sanatçıların çalışmalarından oluşan bir sergide, paneldeki tacirin aracılığıyla yaptığı sanatçıların pek çok çalışmasını görmüştüm; bunlardan bazıları koleksiyoncunun koleksiyonundaydı. Gerçekten “iş üstünde” olan koleksiyoncular, koleksiyonlarının dışı dokunur bir bölümünü uzun bir süre için görmeyebilirler. Bazılarının koleksiyonları ya da bunların belirli bir kısmı gerçekten de az ya da çok zaman orada kalmak üzere müzelere ödünç verilirler. (Müzeler de bu eserlerin, sahiplerinin ölümüne müteakip müzeye bırakılmalarını umarlar.)

Öyleyse, Wittgenstein inceliğini gerektiği gibi işletirsek “koleksiyon”dan, evde sanatla ilgili bir yığın obje bulundurma fikrini çıkarırsanız geriye ne kalır? Kalmış görünen şey (en azından şu durumda, ancak bunun genellenebileceğini düşünüyorum), modern sanatta, gelecekte önemli trendleri temsil edebilecek objeleri seçip elde edebilecek finansal ve kültürel kaynaklara (bu ikincisi Pierre Bourdieu’nun “kültürel sermaye” dediği şeydir) sahip biri olarak koleksiyoncu fikrinin ta kendisidir. Koleksiyoncu konuşmasında şuna benzer bir şeyler söyledi: “Buradaki fikir, tarihsel açıdan önem kazanacak bir sanatçının en iyi çalışmasının; sanat tarihinin önemli bir parçası hâline gelecek çalışmalarının nasıl edinilebileceğini bulmaktır. Ödülünüz, sezginizin tarih tarafından doğrulanmasıdır.” Bu bakış açısına göre, sanat objelerinin nerede bulundurulduğunun bir önemi yoktur ve tek başına bunlara sahip olmak sizi koleksiyoncu yapmaz. Objeler, bütünüyle, koleksiyoncunun büyük paralar riske ederek giriştiği kararlı hamlelerinin; sanat eserlerini seçme noktasında gösterdiği keskin görüş ve duyarlıklarının görünür sembolleridirler ve bir koleksiyonun ne olduğunun anlaşılmasında işte tam da bu edimler kritik mahiyettedirler. (Bu yüzden, sanat dünyasından bazı kişiler, büyük bir koleksiyoncu olarak Washington D. C.’de önemli bir sanat müzesine adı verilen Joseph Hirshhorn’un onurlandırılmasına itiraz ederler. Siz, diye sorarlar, bir sanatçının atölyesine girip etrafa şöyle bir hızlı bakış attıktan sonra, ki Hirshhorn’un böyle yaptığı söylenir, her

şeyi satın almakla iyi bir koleksiyoncu olduğunuzu iddia edebilir misiniz? Keskin görüşlülük ile duyarlık bunun neresindedir? Elbette bu, sanat dünyasının içinden bir tepkidir ve sosyolojik bir yargı içermez.) “Koleksiyon” fikrinin ne olduğunun anlaşılmasında, koleksiyoncunun edimleri elbette tek başına yeterli değildir; sanat dünyasının geri kalanının edimleri de koleksiyoncunun topladıklarını sanat tarihinde önemli kılmak veya kılmamak noktasında etki sahibidir. (Bu fikirlerden bazıları için Raymonde Moulin’in Fransız sanat piyasası ve uluslararası sanat piyasasına ilişkin analizinden -1967/1992- yararlandım.)

BİR KAVRAMIN KAPSAMINI GENİŞLETMEK

O hâlde Wittgenstein oyunu, aralarında ortaklık bulunduğunu düşündüğümüz bir dizi vakadan genel özellikleri, “kavram” denen o genellemeyi kurabileceğimiz özellikleri çekip çıkarmamıza olanak sağlar. Bir toplumsal ilişkiden yahut bir süreçten bu tür bir genelliği ayırdığımızda aynı olguyu artık başka yerlerde de arayabiliriz. Hapishane kültürleri üzerine yapılan çalışma buna iyi bir örnek teşkil eder.

Hapishaneler üzerine yürütölmüş çalışmalar (örneğin Sykes, 1958), erkek hapishanelerindeki mahkûmların çok ayrıntılı bir kültür geliştirdiğini göstermiştir. Mahkûmlar, müşterek alanlarda düzeni sağlamakla görevli pek çok enformel yönetim birimi oluştururlar; sigara ve uyuşturucu satışı, giyim kuşama düşkün olanlar için terzihane ve çeşitli kişisel hizmetlerin verildiği gayriresmî ama oldukça yapılandırılmış pazarlar teşkil ederler; cinsel ilişkileri bile tanzim ederler; diğer tüm mahkumlara, gerek gardiyanlara gerekse de hapishane yönetimine en ufak bir bilgi vermemeleri yönünde oldukça sıkı davranış kuralları dayatırlar.

Hapishane kültürü üzerine çalışan araştırmacılar, bu gayriresmî nizamı hapishane yaşantısının yarattığı yoksunluklara bağlarlar. Temel argüman şudur: Özerklikten yoksun mahkûmlar, kendilerine bir parça da olsa özerklik kazandıran bir yönetim yapısı ve bu özerkliklerini korumaya yönelik bir dav-

ranış kuralları dizisi oluştururlar (hapishane görevlilerine diğer mahkûmlar hakkında bilgi verme yasağı bunun en merkezî unsurunu teşkil eder); sivil yaşamda kullanmaya alışkın oldukları uyuşturuculardan, kıyafetlerden ve diğer ürün ve hizmetlerden yoksun oldukları için, bu tür şeyleri tedarik edecek pazarlar örgütlerler; seksten yoksun olmaları sebebiyle, kendi maço erkek imajlarını da zedelemeksizin hapishane hayatına özgü ve oldukça kıyıcı bir homoseksüel ilişkiler sistemi geliştirirler. Kısacası, geçmişi William Graham Sumner'a kadar uzanabilen sosyolojik genelleme burada şunu iddia eder: Mahkûmlar, müşterek surette, hapishane yaşantısının yoksunluklarının yol açtığı sorunları çözmeye yönelik bir kültür geliştirirler.

Buraya kadar sorun yok. Ward ve Kassebaum (1965) bu kuramdan hareketle bir kadın hapishanesini incelerler ve hapishane kültürü kuramının kendilerini yönlendirdiği şeylerden hiçbirini bulamazlar. Tam tersine, burada, hapishane görevlileri bile enformel bir kurallar bütünü olmayaşından şikâyet etmektedirler: Kadınlar birbirlerini, hapishane görevlileri için de oldukça büyük sorunlar yaratacak biçimde sürekli ispiyonlamaktadırlar. Herhangi bir kaçak piyasa mevcut değildir. Cinsel yaşam, erkekler hapishanesindeki gibi kıyıcı bir tarzda örgütlenmemiştir; bunun yerine kadınlar, erkeksi olanların bir grup eş ve kız çocuğunun kocaları ve babaları gibi hareket ettikleri sahte aileler geliştirmişlerdir (bk. Giallombardo, 1966).

Bu farklılıklar -hapishane yaşantısına ilişkin eldeki kuramının öngördüğü herhangi bir şeyin yokluğu- hapishane yaşamının yoksunluklarının bir hapishane kültürünün oluşumuna yol açtığına ilişkin genelleştirmeyi geçersiz kılar mı? Bu da sonuç olarak hapishanelerle ilgili hiçbir genelleştirmenin yapılamayacağı anlamına mı gelir? Kesinlikle değil. Bunlar, genelleştirmelerin, hapishanelerin tümünün nasıl birbirinin aynı olduğuyla ilgili değil, nerede gerçekleşirse gerçekleşsin koşullardaki farklılaşmaların sonuçlardaki farklılaşmaya yol açtığı anlamına geliyordu -ki bu da her koşulda çok daha ince bir genelleştirme biçimidir.

Bu bağlamda kuram yanlış değildi ama ne şekilde doğru olduğunu görmek için, bir anlamda, değişkenlere doğru değerleri vermek gerekiyordu. Hapishane yaşantısının yoksunluklarının bir hapishane kültürünün oluşumuyla sonuçlandığını hâlâ söyleyebilirdiniz ancak bu sadece, bu yoksunlukların erkekler ve kadınlar için farklı olduğunu anlamamız durumunda geçerliydi. Kadınlar özerkliklerinden koparılmamışlardı çünkü araştırmacılara da söyledikleri üzere zaten hiç özerk olmamışlardı; her zaman bir erkeğin koruması altında yaşamış ve onun otoritesine bağlı olmuşlardı: bir baba, koca ya da sevgili. Hapishanenin onları yoksun bıraktığı şey tam olarak bu türden bir korumaydı. Dolayısıyla, özlem duymadıkları bir özerkliğin yerine geçebilecek bir enformel yönetim biçimi geliştirmektense tek bir kadının erkek koruyucu rolünü üstlendiği bir homoseksüel ilişkiler sistemi geliştirmişlerdi.

Yeni gelmiş kadın mahkûmlar özellikle korkuyorlardı çünkü suçun cinsiyetçi dağılımındaki farklılıklardan ötürü, erkek hapishanelerinde soygun, hırsızlık ve kısmen daha az şiddet içeren diğer suçlardan hüküm giymiş pek çok profesyonel suçlu varken çoğu kadın mahkûmun hapis yatma nedeni, uyuşturucu veya fuhuş ve tam anlamıyla amatör bir “ihtiras suçu” olan cinayetti. O hâlde, aralarında daha fazla sayıda katil bulunduğundan, kadın hapishaneleri, kendilerinin tehlikeli olmadığını bilen (yalnızca, kendilerine kötü davranan birini öldürmek istemiş olan) katiller için bile çok tehlikeli yerlermiş gibi görünüyordu. Dolayısıyla katiller bile kendilerini koruyacak birilerini arıyorlardı. Benzer şekilde, kadın hapishaneleri, mahkûmların genellikle ihtiyaç duydukları şeyleri -kozmetik ürünler veya kıyafetler- almalarına olanak da sağlıyorlardı, dolayısıyla kaçak bir pazara ihtiyaç da yoktu.

Kısacası kadın mahkûmların, hem dışarıdaki yaşamları (dolayısıyla içerideki ihtiyaçları da) farklı olduğundan hem de içinde bulundukları hapishaneler farklı şekilde yönetildiğinden erkeklerden farklı yoksunlukları vardır. Kültürleri, bir anlamda,

bu farklılığa verilmiş bir cevaptır. Dolayısıyla yukarıdaki genelleme, sonuçlar oldukça farklı olsa da hâlen geçerliliğini korur.

Buradan çıkarılacak asıl ders, bir inceliği farklı alanlarda uygulamak hususunda, bir şeyin özel bir örneğini ait olduğu tüm olgular kategorisiyle karıştırmamaktır. Muhtemelen yoksunluk, onu gidermeye yönelik kültürel pratiklerin müşterek bir yaratımının yolunu açmaktadır ama yoksunluğu oluşturan unsurlar dişe dokunur ölçüde farklılık gösterebilirler.

Bir kategorinin, en az bu kategori kadar iyi bilinen bir dizi örneğe uyarlanabilir bir ismi olduğunda parçayı bütünle karıştırmaya meyilliyizdir. Bu sebeple, “eğitim” üzerine çalışan araştırmacılar neredeyse her zaman okulları konu edinirler. Eğitim okullarda verilir, öyle değil mi? Bunu herkes bilir. Basmakalıp tanımında eğitim, daha az bilgili ve genellikle daha alt konumlardan insanlara (ki bu hiç de şaşırtıcı değildir) -örneğin, çocuklara veya göçmenlere- eğitim veren ve bunu da okullarda yapan daha bilgili insanlardan oluşur. Eğitim denilen şey budur.

Ancak eğitimi genel bir toplumsal süreç olarak alırsak bu sürecin sadece okullarda gerçekleşebileceğini düşünmek için hiçbir neden yoktur. Eğitimi, söz konusu faaliyet kim tarafından, nerede ve ne şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin bir şeyler öğrenen insanların alanı olarak yeniden tanımlamaya çalışabiliriz. Sonrasında vakalar koleksiyonumuza, hırsızların başkalarına mesleklerinin inceliklerini öğretme biçimlerini ya da genç insanların diğerlerine uyuşturucu kullanma ya da cinsel ilişki konusunda bilgi verme yollarını dâhil edebiliriz. Ancak bu, elbette ucuz bir ironiden ibarettir çünkü herkes bu faaliyetlerin “eğitim” olmadığını, en azından herhangi bir mantıklı insan tarafından eğitim denilince bunun kastedilmediğini bilir. Eğitim okullar anlamına gelir.

Ancak, okulların kendileri hakkında ileri sürdüğü ve toplumumuzun “iyi sosyalleşmiş” bireylerinin de inandığı ya da delirmiş görünmemek adına inanır gibi yaptığı hikâyeye bu olsa

da öğrenme ediminin okullarda gerçekleştiğini düşünmek için hemen hiçbir neden yoktur. Öğrenmenin bir örneği olarak genç insanların esrar kullanmayı nasıl öğrendiğini çalışabilirsiniz. Schaps ve Sanders'ın 1970'te gösterdikleri üzere, erkekler esrar kullanmayı birbirlerinden öğrenirken kadınların genellikle erkek arkadaşlarından öğrendiklerini görebilirsiniz. Diyelim ki kavramı tanımlayan basmakalıp örnekleri görmezden gelerek kavramın kapsamını genişlettiniz; böylece, öğretme edimini gerçekleştiren yeni figürler ve edimin yeni gerçekleşme biçimlerini keşfedersiniz.

Erkeklerin kız arkadaşlarına uyuşturucu kullanmayı öğretme sürecinin, bilgi, beceri ve fikirlerin aktarıldığı farklı faaliyetlerle birçok ortak özelliğinin olması oldukça muhtemeldir. Bu, örneğin, Gagnon ve Simon (1973) tarafından açıklanan bir sistemi andırabilir; buna göre, genç kadınlar uzun süre yalnız başlarına tecrübe ettikleri romantizmi erkek arkadaşlarına öğretirlerken, genç erkekler de benzer biçimde, yine yalnız başlarına tecrübe ettikleri cinselliği kız arkadaşlarına öğretirler. Süreç işleyecek ve her biri diğerinin bildiği şeyi öğrenecek olursa az çok standart bir biçimde âşık olmayı becerebileceklerdir.

Bu karşılıklı öğretme ve ortak öğrenme süreçleri, karşılıklarını okullarda ve eğitim kurumu olarak adlandırılan başka yerlerde bulabilirler. Kişisel bilgisayar kullanıcıları genellikle makinelerinin nasıl kullanılacağını birbirlerine kendileri öğretirler; bu, her yerde bulunan konvansiyonel kullanma talimatlarına rağmen veya tam da bunlar yüzünden böyledir. Geleneksel eğitim kurumlarındaki öğrenciler, birbirlerine bu tür kurumların içerdikleri kısıtlamaları, gereklilikleri ve sundukları fırsatları tanıtır nasıl ayakta kalılabileceğini öğretirler –örneğin, size verilen bir ödevin ne kadarını gerçekten yapmanız gerektiği (Becker, Geer ve Hughes, 1968/1994).

Standart eğitim modelinin bir diğer çeşidini ele almak gerekirse bazı öğretim ve öğrenme biçimleri, kavramı tanımlayan

basamaklıp örnekleri oluşturan ilköğretim ve ortaöğretimin aksine, bütünüyle gönüllülük esasına dayalıdır: piyano, tenis veya Fransızca dersleri gibi. Kâr amacı güden kurumlarda gerçekleştirler, her zaman değilse de genelde bireyseldirler ve belirli bir süreleri yoktur. Öğrenciler bir kredi ya da not almazlar. Yalnızca, artık öğrenecekleri yeni bir şey kalmadığını hissedene kadar ders alırlar. İktidarın öğrenci ve öğretmen arasındaki dağılımı tipik okul ortamından öyle farklıdır ki, burada artık yeni bir genel tipten bahsetmek zorunda kalırız (bk. Becker, 1986a, 173-190 içinde yer alan tartışma).

Bir kavramın kapsamını genişletmenin kusursuz, belki de en iyi yolu, ismini bütünüyle unutmak ve gözlemlenen kolektif faaliyete odaklanmaktır. Bu stratejinin iyi bir örneği, Erving Goffman'ın (1961), "total kurumların" genel özelliklerine sahip olan yerlerin, buralarda yaşayanların (ister rahibeler ister denize açılmış denizciler veya akıl hastaları olsun) yaşamak durumunda kaldıkları şeyler ve bu şekilde yaşamak için yaptıkları değişiklikler bağlamında, ortak özelliklerinin neler olduğuna ilişkin analizidir. Farklı türde damgalar taşıyan insanların çevresinde gelişen karakteristik toplumsal örüntülerin analizi de bir diğer iyi örnektir (Goffman, 1963). Bu analizlerin temel katkısı, ortak kanı uyarınca, yalnızca kör olan ya da bir kolu olmayan insanların değil, herkesin bir damgası olabileceğini; diğer taraftan, her kurumun bazı yönlerden bir total kurum olarak değerlendirilebileceğini göstermesidir. Bir kavramın konvansiyonel içeriği yerine, müşterek bir eylem biçimi olarak taşıdığı anlamı ikame etmek, söz konusu kavramın uygulama kapsamını genişletir ve dolayısıyla da bilgi düzeyimizi artırır.

O hâlde bir sonraki bölümde, kavramları çalıştırmanın daha biçimsel yolları üzerine, ciddi biçimsel mantık usullerinden beslenen yordamlar üzerine düşünmenin vakti geldi.

Beşinci Bölüm

Mantık

Bulmamız gerekenleri bulmak için bakmamız gereken her yere ve tabii bahsini ettiğimiz bazı incelikleri kullanmasaydık bakmanın aklımıza bile gelmeyeceği yerlerin de hepsine baktık (örneklem bölümünde önerildiği üzere, genellemelerimizin temelini oluşturacak vakalar için şeytani yönün yanı sıra meleksi yöne de baktık) ve çok şey bulduk. Çeşitli olgulara ilişkin çok sayıda vaka var artık elimizde ve bunların hakkında çok şey biliyoruz.

Ancak yapacak ve öğrenecek daha çok şey var. Elimizdekilerden daha fazlasını çıkarmanın yolları var. Daha fazlasını bilmek istiyoruz ve bunların bazılarını daha fazla veri toplamadan elde etmek de mümkün. Bize bunları yapma imkânı veren incelikler az çok mantık işi. Mantıksal incelik derken birebir mantıksal çıkarımı, bilinenleri Aristo mantığına ya da başka kurallara göre ilişkilendirmeyi kastetmiyorum –gerçi bu kendi içinde kötü değildir ve bir kısmı anlatacaklarımla da ilişkilidir. Benim kastım bundan ziyade, *eğer* zaten bildikleriniz doğruysa mantıksal düşünme inceliklerini kullanarak başka nelerin doğru olabileceğini görmek. Hâlihazırda elimizde bulunanlardan, başka türlü bulamayacağımız fikirleri bize sunacak ne bulabiliriz?

İşte bu mantıktır: hâlihazırda bildiklerimize, yeni şeyler ortaya çıkarmak için belli kurallar doğrultusunda müdahale etme yolları. Örneğin bir matematik sistemindeki basit öge ve işlemlerin, başlangıçta bu temel unsurlardan hareketle ulaşmayı hayal dahi edemeyeceğimiz sonuçları çıkarması gibi bir şey biraz da.

Bu yeni çıkarımları keyfimiz için yapmayız. Mantığın bize sunduğu imkânlar, aranacak daha çok şeyin ve bunları arayacak daha çok yerin olduğunu söyler bize; tıpkı periyodik tablonun fizikçilere, mümkün olduğunu bile hayal etmedikleri elementlerin bulunmayı beklediğini söylediği gibi. Toplumu incelemek; dünyaya bakınca gördükleriniz üzerine düşündüğünüz ve dönüp tekrar dünyaya baktığınız, ileri geri gidişleri olan bir süreçtir. Bu bölüm büyük ölçüde düşünme kısmıyla ilgili. Ancak, sahada bakılacak bir sonraki yeri gösteren ipuçları bu düşünmenin neticeleridir. Burada ele alacağım mantık inceliklerinin iki ana çeşidi, argümanlara içkin bulunan ana önermeleri aramaya ve muhtemel kombinasyonların listesini oluşturmak için doğruluk tablolarına başvurmaya ilişkin.

ANA ÖNERMEYİ BULUN

Klasik mantık önermeleri çıkarımlardan oluşur. En klasik örnek de tüm insanların ölümlü olduğunu, Sokrates'in bir insan olduğunu, dolayısıyla onun da ölümlü olduğunu ortaya koyan önermedir. Bu önermelerin geleneksel analizi; söylenenleri, zaten üzerinde mutabık kalınan (bu durumda bütün insanların ölümlü olduğu) bir *ana önerme* ve yine üzerinde mutabık kalınmış bir vakaya gönderen bir *yan önerme* ile bir *sonuç* (yani yan önermenin temel önermede sunulan genel hakikatin özel bir örneği olduğu ve dolayısıyla da bu genel hakikat tarafından içerildiği veya keşfedildiği şeklinde) arasında parçalara ayırır. Everett Hughes, bu nevi bir klasik mantık analizine Amerika Birleşik Devletleri'nde ırk ilişkilerindeki bir sorunu anlamak için, bir bakıma başka durumlara ilişkin olarak genelleştirilebilecek şekilde başvurmuştur.

Hughes, 1940'larda sosyal bilimcilerin, ırkçıların dilinde ifade bulan yargıları çürütmeye çalışırken nasıl hedeften şaşıtlarıyla, yapılması gereken asıl işten nasıl uzaklaştıklarıyla ilgileniyordu. Bu "kafası karışık iyi niyetliler", olur da birileri zencilerin beyazlardan daha kötü koktuğunu söyleyecek olursa aslında beyaz ve siyahların teri arasındaki farkı ayırt etmenin mümkün olmadığını kanıtlamaya girişirlerdi. Ellerindeki veriler, beyazların terinin Çinli-Amerikalılar tarafından bilhassa nahoş bulunduğunu gösterdiğinde ise bu sonuçtan özellikle memnun olurlardı. Hughes, bu tip araştırmacıların mücadele etmeye çalıştıkları önermelerdeki mantığı anlamadıkları için yanılgıya açık olduklarını söylemiş ve altta yatan söz konusu mantığı şu şekilde açıklamıştı:

İrk ve etnisite temelli adaletsizlikleri meşrulaştırmak için öne sürülen bu rasyonalizasyonların her biri bir çıkarımın parçası. Sözde bir gerçeği ifade eden bir yan önerme sunulur, ana önerme -ki bu bir prensip- dışarıda bırakılır. Karşımızdakileri ve kendimizi temel önermeyi sorgulamaya davet etmek yerine bizler, yani açık fikirli sosyal bilimciler, yan önermeyi, yani varsayılan vakayı sorgulamak ve çürütmekle yetiniriz.

Şu iki önermeyi ele alalım: "Jim Crow uygulamaları [tiyatro koltukları, yemekhaneler, tuvaletler ve berberler gibi ortak kullanıma açık mekânların zenciler için ayrı olmasını zorunlu kılan] yerindedir çünkü zenciler kötü kokarlar" ve "Yahudiler tıp fakültelerine kabul edilmemelidirler çünkü agresiftirler."

Hughes bu ifadeleri şu şekilde değerlendirmiştir: Jim Crow uygulamalarının yerinde olduğu iddiası (ne açık biçimde ifade edilen ne de ampirik olarak temellendirilen) bir ana önermeyle, yani kötü kokan insanlar için ayrı mekânların ve ortak kullanım araçlarının olması gerektiği savıyla başlar. Bunu, açıkça ifade edilen ama ampirik olarak temellendirilmeyen bir yan önerme takip eder: zencilerin gerçekten kötü koktukları önermesi. Her iki önerme de doğru ise -bunun oldukça büyük bir ise olduğunu söylemeye gerek yok- bunu, kaçınılmaz olarak zenciler için

ayrı mekânların ve ortak kullanım araçlarının olması gerektiği sonucu izler.

İkinci iddianın da benzer biçimde incelenmesi şu sonucu verecektir:

Belli bir sınırı aşacak denli agresif olan insanlar tıp fakültesine kabul edilmemelidirler [ana önerme].

Yahudiler bu sınırı aşacak denli agresiftirler [yan önerme].

O hâlde Yahudiler tıp fakültesine kabul edilmemelidirler [sonuç] (Hughes, 1971/1984, 214).

Kendi ifadesine göre burada Hughes'un ilgisini çeken, bu çıkarımdaki ana önermenin bastırılmış olmasıydı. Yani onun ifadesine göre, bu önermeyi formüle eden kişi, işlenen adaletsizliği gerekçelendirecek çıkarımın tamamını ortaya koymamıştı çünkü Hughes'a göre bu içkin ana önermeler "bizim kültürümüzden kişilerin [yani Amerikalıların], gerek ırksal ve etnik eşitliğe inananlar gerekse de bunun tersini düşünenler olsun, doğrudan ifade edemeyecekleri" cinstendi.

Biz şayet güzel kokmazsak fabrikalarda baş denetçi ya da firmalarda satış müdürü olamayacağımızı söyleyen reklamlar karşısında dehşete düşebilecek bir halkız. Amerikan kadını, en yakın arkadaşının bile dile getirmekten çekineceği ufak bir kötü koku meselesi yüzünden bir erkek bulamayacağı ya da elindekini kaybedebileceği tehdidiyle sindirilebilir. [Hughes burada, "en iyi arkadaşınız bile size vücudunuzun kötü koktuğunu söyleyemez" şeklinde bir uyarıda bulunan bir reklama gönderme yapıyor.] İşleri yolunda gitmeyen bir adamın daha fazla yetki ve gelir elde etmek için kendini nasıl daha cazip kılabileceği noktasında bir şey söylemiyor bu reklam. Kötü koku meselesi yüzünden karısını terk etmek üzere olan bir adam, ilişkinin başlarında da mı bu kadar hassas bir burna sahipti, yoksa bu hassasiyeti sonradan mı geliştirdi? Bunları da bilmiyoruz. Tüm bu belirsizliklere rağmen, ilerlemeyi kutsayan -ve sonuçta meşru- Amerikan rüyasına yapılan gönderme yeterince açık burada. Dolayısıyla, bu *sözde zenci kokusu* meselesinin ardında yatan ana önermeyi neden sorgulamadığımızı anlamak da muhtemelen zor değil (1971/1984, 215).

Hughes, “daha aşağı” bir kategoriden gelen bir toplumsal grubun yeni bir muhite taşınmasının o muhitteki gayrimenkul değerlerini azalttığına ve dolayısıyla bu tür yer değiştirmelerin önüne geçilmesi gerektiğine ilişkin iddiayı inceleyerek devam eder. Bu, pek çok grubun Amerikan şehirlerinde kendisini her iki konumda da bulduğu bir çıkarımdır çünkü pekâlâ bir grup, yeni bir yere taşınarak birilerinin gayrimenkullerinin değerini azaltan taraf olabileceği gibi, bulunduğu muhite başkalarının taşınmasıyla gayrimenkullerinin değeri azalan taraf da olabilir. Buradaki temel önerme, ABD’de “kazanmak” için insanların kendi çıkarlarını hırçınca takip etmeleri gerektiği ama bu ben-merkezcilik ve agresifliğin öyle çok da görünür olmamasının daha yerinde olacağıdır.

“Belki ben de mahallenin kıymetini düşürenlerden biriyim” düşüncesi, kişinin yüzleşmekten hoşlanacağı cinsten bir düşünce değildir; bilhassa, “kendimi uzak tutmaya çalıştığım birtakım insanlar, bir gün, ulaşma başarısına eriştiğim ve bana belki çok da pahalıya mal olmuş bu yeni yuvamda bana bir tehdit oluşturlarsa” endişesiyle birleşirse.

Şimdi ise, Yahudiler ve tıp fakültelerine ilişkin çıkarımın altında yatan ama kimsenin sorgulamak istemediği büyük önermeye bakalım:

Biz Amerikalılar hangi derecedeki agresifliğin kabul görebileceği hususunda konuşmak istemeyiz. Tutkularımızı hayata geçirmek için gerekli olan bu erdemin dozunun, bunu cezalandırılabilir bir kusura dönüştürebilecek bir sınırı aşabilmesi muhtemeldir (216).

Hughes’un örnekleri, ele aldığı sorunlar, zannettiğimiz kadar geçmişte kalmış meseleler olmasa da biraz demode görünebilir. Analizi büyük ölçüde etnik ön yargılarla ve insanların bunları nasıl karşılamaları gerektiğiyle ilgilidir. Ancak her şeye rağmen bu konudaki tavsiyeleri hâlen geçerlidir.

Ancak benim burada netleştirmek istediğim konu, Hughes’un varmak istediği noktaya giderken kullandığı analitik

incelik. Bazı bildik ırkçı ön yargı ifadelerinin eksik kalmış bir mantık önermesinin parçaları olduğunu iyi görmüştür. Birileri bir sonuca varır ve bu sonucu, asla açıkça ve bütünüyle ifade edilmeyen bir çıkarımın yan önermesini teşkil eden bir ifadeyle destekler. Bu durumda basit bir mantık egzersizi, yan önermenin bu sonuca varması için olması gereken ana önermeyi bize verir. Dolayısıyla Hughes'un bize öğrettiği ilk incelik gizli kalan ana önermeyi çıkarmaktır.

Hughes dahasını da sunar. Bu eksik ifade edilen argümanı bu kadar ikna edici ve çürütülemez gösterenin ne olduğunu sorgulamamızı da öğütler. Ana önermelerin, her zaman Hughes'un kullandığı örneklerdeki gibi bir ikirciklik içermesi gerekmez. Hughes'a göre asıl mesele, her zaman ana önermenin örnek ya da kanıt gerektirmeyecek derecede insanların gündelik tecrübelerinden kaynaklanmasıdır. Dolayısıyla burada meselenin ikinci kısmı mantıkla değil sosyolojiyle ilişkilidir; belirli bir toplumsal duruma özgü sorunları, engelleri ve imkânları paylaşan insanlar arasında sağduyuya dayalı bu türden bir kesinliği üreten gündelik hayat kalıplarını bulmak gerekir.

Daha genel bir bakış açısından değerlendirildiği takdirde bu incelik pek çok yaygın araştırma sorununu çözme imkânı sunar. İncelediğimiz insanlar çoğu zaman tuhaf görünen, anlaşılması güç şeyler yaparlar. Oysa açıkça ifade edilmeden bırakılan büyük önermeleri ortaya çıkarırsak ve bunları netleştirirsek çoğu zaman bu aktiviteleri daha iyi anlayabilir ve gündelik yaşam deneyimlerinden nasıl kaynaklandıklarını ve bu deneyimlerle nasıl desteklendiklerini görebiliriz. Mesela insanların şeylere ve kişilere ilişkin kategoriler arasında ayrımlar yaptıklarını sürekli görür ve duyarız fakat ayrım çizgilerinin neden bunlar olduğunu izah ettiklerini duymayız pek. Dahası, kendi kuramsal muhakemelerimiz sık sık (çoğu zaman ya da her zaman desem daha iyi olabilir) önemli bir şeyi, sıradan bir mantıki analizle keşfedilebilecek bir şeyi dışarıda bırakır. Oysa hariç tutulan "bu şeyi" analizimize yeniden dâhil ettiğimizde düşünme biçimimize ve kavrayışımıza

yeni boyutlar ekleyebiliriz. Daha da iyisi, bu şeyi hariç tutmamıza, sosyal bilimciler olarak kendi tecrübelerimizde neyin yol açtığına bakacak olursak nasıl çalıştığımızla ilgili önemli bir ders almış oluruz ve bu da diğer araştırma sorunlarını çözmemizde oldukça işimize yarayabilir.

Tuhaf Gelebilecek Söylemleri Anlamak

Veri toplarken -mülakatlar ve gözlem yoluyla ya da üzerinde çalıştığımız kişi ve kurumlardan gelen belgeleri incelemek suretiyle- nesneler arasına bir çizgi çeken, bunları kategorilere ayıran bir dili sıklıkla duyar ya da okuruz. İnsanların, sosyolojik bakımdan önem arz ettiği gayet iyi bilinen “biz” ve “onlar” şeklinde ya da daha genel biçimiyle “bu” ve “şu” şeklinde ayrımlar yaptıklarına şahit oluruz. Bu ayrımları o örgütlenmenin, o insanların, konumlarının, o durumların ayrıştırıcı özelliği olarak değerlendirebilirsiniz. Notlarınızda bu türden ayrımlar ve çizgiler kayda geçtiğinde bunun, izi sürülmesi gereken, hakkında daha fazla şey öğrenilecek bir şey olduğunu bilirsiniz. Çizgiyi kimler çekmektedir? Bunu yaparak neyle ne arasında ayrım yapmaktadırlar? Bu ayrımı yaparak, o çizgiyi oraya çizerek ne elde edeceklerini düşünmektedirler?

Bir sınır hattı: mızımızlar

Çizgi çekmenin bir biçimi, “bu tür ve şu tür vardır” demektir. “Saha çalışmaları” dersimi alan öğrencileri “mızımız” adını verdiğim hikâyemle senelerce eğlendirdim -yani umarım gerçekten eğlenmişlerdir. Tıp öğrencilerinin kullandıkları bir kavramdı bu ve ben bunu, sahada hangi tipte soruların peşinden gitmek gerektiğini bulmak için, insanların örtük sayıltılarını açığa çıkarma inceliğinin bir örneği olarak, neyi bulmak için bugün ne yapmak, kiminle konuşmak ya da kimi gözlemlemek gerektiğine ilişkin sıradan araştırma sorunlarına bir çözüm yolu olarak kullandım. Aşağıda göreceğimiz üzere bu incelik, sizi, yalnızca ideolojik bir çelişkiyi açığa çıkarmanın çok ötesine, karmaşık bir sosyal aktivitenin örgütlenme ve işleyiş biçimlerinin merke-

zine götürür. (Esasında başka bir amaçla yazılmış aşağıdaki uzun alıntı, araştırmacıların “saha yaparken” aslında ne yaptıklarının otantik bir örneği olarak okunabilir.)

1955 yılı sonbaharında, bu kitapta daha önce sözünü ettiğim tıp eğitimi çalışmasına yönelik olarak Kansas Tıp Fakültesinde saha araştırmama başlamak için Kansas’a taşındım (Becker vd. 1961/1977). O sonbahar okuldaki yerimi aldığımda tıp öğrencileri ve tıp eğitimi üzerine çalışmam gerektiğini biliyordum ama doğruyu söylemek gerekirse “öğrencilerle takılmanın”, derslere girip şansına önüme ne çıkarsa onunla ilgilenmenin ötesinde ne yapacağıma ilişkin pek az fikrim vardı.

“Sorun”umuzun ne olduğuna, tam olarak neyi araştıracağı-mıza dair fikrimse bundan daha azdı. Sosyal bilimciler, sosyolojiyle sosyal psikolojinin kesişme noktasında “sosyalleşme” denilen bir alan yaratmışlardı ve Robert Merton ve beraberindekiler tıp öğrencilerinin doktor rolü üzerinden sosyalleşmeleri konusu hakkında çalışıyorlardı. Belki durum bundan ibaretti ama yapacağım şeyi böyle ifade etmekten de hoşnut değildim. Orta-öğretimdeki öğretmenlerin kariyerleri üzerine bir çalışma olan tezimin “eğitim sosyolojisi” alanında olduğu söylenebilirdi ama bu da tıp öğrencileri üzerine çalışmanın en iyi yöntemi gibi görünmüyordu. “Problemimi” kavramsallaştırmak konusunda vardığım en uç nokta, bu çocukların okulun bir kapsısından girip dört yıl sonra başka bir kapısından çıktıkları ve arada kendilerine mutlaka bir şeyler olmuş olduğuydu!

Her hâlükârda Urbana’dan (Buradan ayrılıyor olmak ne büyük bir mutluluk!) Kansas City’ye (Buranın, diğer zanaatım olan piyanoyla daha fazla ilgilenmek için daha uygun bir yer olacağını umuyordum ve bunun doğru olduğu da ortaya çıktı) taşınmak ve bana devasa gelen binalara sahip olan Kansas Üniversitesi Tıp Fakültesini keşfetmek zihnimi daha çok meşgul ediyordu.

Tıp eğitiminin örgütlenişine ilişkin neredeyse hiçbir şey bilmiyor ve cehaletim konusunda kendimi, hiçbir şey bilmediğim

için hiçbir ön yargımın da olmayacağı “bilgeliğiyle” avutuyordum. Ne kadar da bilimsel değil mi?! Dört yıllık tıp eğitimlerinin ancak son iki senesinde (klinik çalışmalar) öğrencilerin hastane koşuşlarında çalışıp hastalarla ilgilendiklerini, ilk iki senenin ise büyük oranda teorik olduğunu bile bilmiyordum. Birinin bunu bana söylemesi gerekti.

Dekan şans eseri benimle ilgilendi ve araştırmalarımın Dâhiliye Bölümünde bir grup üçüncü sınıf öğrencisiyle birlikte başlamam gerektiğine karar verdi. Farklı hocaların gözetiminde olan iki ayrı üçüncü sınıf öğrencileri grubu vardı ve dekan benim “daha hoş sohbet” bir hocanın grubunda yer almamı sağladı. Çok geçmeden diğer hocanın, öfkesiyle öğrencileri, personeli ve hastalarının çoğunu yıldıran şu efsane terör estiricilerden biri olduğunu öğrendim.

Dâhiliyenin ne olduğunu bilmiyordum ama cerrahi, pediatri, obstetrik ya da farklı isimleri olan başka pek çok uzmanlık alanı dışında her şeyle ilgili olduğunu çabucak öğrendim. Bir süre sonra dâhiliyeye ilgilenen insanların, paragöz yabancılar olarak görülen cerrahlardan ya da kendilerinin de deli olduğu düşünülen psikiyatristlerden farklı olarak kendilerini tıp mesleğinin entelektüelleri olarak gördüklerini ve başkalarının da onları böyle gördüğünü öğrendim.

Odaklanacak bir mesele, çözmeye çalıştığım kuramsal olarak tanımlanmış bir muamma olmaksızın neler olup bittiğini, bu insanların kim olduklarını, ne yaptıklarını, ne hakkında konuştuklarını anlamaya, işlerimi yoluna koymaya ve en çok da sonraki altı haftayı birlikte geçireceğim altı öğrenciyi tanımaya odaklandım. Ben Chicago Üniversitesinden sivri zekâlı bir Yahudi’ydim ve onlar da küçük kasaba ve büyük şehirlerden gelme türlü türlü Kansalı ve Missourililerdi ama başından itibaren iyi anlaştık. Yaptığım şeyle ilgileniyor, çalışmamı ve mesleğimi merak ediyorlardı (*Bu iş için sana ne kadar para ödüyorlar?* diye soruyorlardı). Kendileri üzerine çalışmam için bana para ödeniyor olmasının

iyi bir şey olduğunu düşünüyorlardı ve zahmete değdiklerinden şüpheleri yoktu.

Hiçbirimiz neyi yapmaya “iznim” olduğundan ya da yaptıklarından hangilerinin “özel” olup hangilerini takip etmemde bir sakınca olmadığından emin değildik. Onlarla birlikte sınıfa girebileceğim ya da onlarla ve uzman doktorla birlikte viziteye çıkabileceğim açıktı fakat öğrencilerden biri, ilk kez, “şimdi gidip bir hastayı muayene etmem gerekiyor” dediğinde meseleye el koyup doğru örneği oluşturmam gerektiğini görebilmiştim.

Öğrenciler hastaları muayene ederken onları izleyebileceğimi ne dekan ne de bir başkası söylemişti. Öte yandan, bunu yapamayacağımı söyleyen kimse de olmamıştı. Benim muayene sırasında orada bulunmam hasta mahreminin ihlali olarak algılanabilirdi ancak makat ve vajina muayeneleri gibi oldukça özel işlemlerin çoğu zaman oldukça büyük bir izleyici kitlesi önünde yapıldığı bir tıp fakültesinde bu konuyu gündeme getirmek şaka gibi olurdu. Hastaları ilk kez muayene edecek olan bu öğrenci, beceriksizliklerine şahit olmam konusunda çok istekli değildi. Ancak durumun, “sosyolog bizi hastaları muayene ederken izleyemez” şeklinde tanımlanmasına izin verecek olsaydım öğrencilerin en asli uğraşlarının birinden bihaber kalırdım. Dolayısıyla, aslında hissetmediğim bir güvenle şöyle dedim: “Tamam, ben de geliyorum.” Onun bilmediği bir şey bildiğimi düşünmüş olmalı ki bu konuda ısrar etmedi.

Vizitelerin işleyişi şöyleydi: Grubuyla çalıştığım doktorun bir “servis”i, hastalarının yattığı birkaç yatağı vardı. Serviste çalışan bir ya da iki uzman, bir stajyer ve burada görevlendirilen altı öğrenci bulunuyordu. Her öğrencinin; muayenesini yapmakla, durumundaki gelişmeleri not etmekle, tanısal tahliller talep etmekle, gerekli teşhisi yapmakla ve bir tedavi süreci planlamakla sorumlu olduğu bir hasta vardı. Ancak unutulmamalı ki; tüm bu prosedür, yine bir uzman, stajyer doktor ve doktor tarafından takip ediliyor, tekrarlanıyor ve uygulanacak nihai tedavinin hocanın onayından geçmesi gerekiyordu.

Bütün grup her sabah bir araya geliyor ve servisteki tüm hastaları görmek için dolaşıyordu: Buna da “vizite” deniliyordu. Doktor her yatakta hastayla konuşuyor, servis personeline önceki günden bu yana bir gelişme olup olmadığını soruyor, sonrasında da hastanın gelişimi hakkında öğrencilere sorular soruyordu. Herhangi bir yerden soru gelebilirdi ve öğrenciler neyle karşılaşacakları konusunda endişe duyarlardı.

Okuldaki ilk haftamda, öğrencileri ve diğerlerini vizite ritüeli sırasında izlerken önemli bir şey keşfettim. Bu, araştırmacıların sıklıkla bahsettikleri “aha!” dedirten türden devrim niteliğinde bir büyük keşif değildi. Daha çok beni ve pek çok öğrenciyi sonraki hafta büyük oranda meşgul edecek olan dedektiflikvari bir şeydi. Bunun açılımları beni ve meslektaşlarımı proje süresince meşgul etti.

Bir sabah, vizite esnasında anlatacağı sayısız şikâyeti olan, her türden ağrı, acı ve sıra dışı şeyden muzdarip, oldukça konuşkan bir hastayla karşılaştık. Kimsenin onu fazla ciddiye almadığını görebiliyordum ve çıkarken öğrencilerden biri onun için “tam bir mızımız”¹⁵ dedi. Bunu, “deli zırvası”¹⁶ diye bildiğim şeyin bir nevi kısaltılmışı gibi düşündüm; aşağılayıcı bir tarafı olduğu açıktı fakat neyden bahsediyordu? Tüm bu dertlerden muzdarip olmasında ne yanlışlık vardı? Bu ilginç değil miydi? (Bu arada, mızımız olan hasta kadındı ve arkasından gelen ve mızımız olmayan hasta ise erkekti; bu da meseleyle uğraşan herkes için mızımızların ağırlıklı olarak kadın olduğu “klişesini” doğruluyordu.)

Daha önce de söylediğim üzere, “mızımız” sözcüğünün ne anlama geldiğine ilişkin keşfim sezgilerimde çakan bir şimşek değildi. Tersine, her adımda sosyolojik kuramsallaştırmanın rehberliğinde gerçekleştirilen, ifade edilmemiş bir önermeyi ya da

15 T. S. N.: *Crock*: Sağlık sektörü çalışanlarının sürekli şikâyetçi olan hastalar için kullandıkları argo tabir.

16 T. S. N.: *Crock of shit*: Kelimesi kelimesine anlamı “hacet kabı” olan ama “baştan aşağı saçmalık” veya “zırva” anlamında kullanılan argo tabir.

önergeleri açığa çıkarma inceliğinin bir türeviydi. Böylelikle, Chet'in bir hasta için "mızmız" dediğini duyduğumda hızlı ama derin bir kuramsal analize giriştim. Bu noktada devreye sokmak için hazır bulundurduğum kuramsal bir teçhizatım vardı. Kabaca ifade etmek gerekirse; belirli bir statüsel kategoriden gelen kişilerden birisi, başka bir statüsel kategoriden gelen ve sürekli irtibatla olduğu biri hakkında pejoratif bir ayrıma gittiğinde bu ayrımın kendisi, ilk kategoriden gelen kişinin bu ilişki kaynaklı çıkarlarını yansıtacaktır. Daha belirgin, belki de daha az tekrarlayıcı biçimde ifade etmek gerekirse; öğrencilerin farklı sınıflardan gelen hastalar arasında yaptıkları rahatsız edici ayrımlar, bu ilişkide hangi çıkarları azami seviyeye çekmeye çalıştıklarını, bundan ne elde etmeyi umduklarını gösterecektir. Ana ve yan önermelerle aradaki bağlantıyı netleştirmek gerekirse: Yukarıdaki türden bir ayrımı yaptıklarında açıkça ortaya koyma gereği bile duymadıkları bir önermeden; onlar için bunu ifade etmenin, hatta üzerinde açık biçimde düşünmenin bile gerekli olmadığı bir şeyden yola çıktıklarını söyleyebiliriz.

Bundan dolayı, Chet hastanın mızmız olduğunu söylediğinde hemen bu kuramsal analizi yaptım ve sonrasında oldukça kuramsal bir soru yönelttim: "Mızmız nedir?" Bana her geri zekâlının bunu bileceğini söyler gibi baktı. Bunun üzerine ben de "gerçekten, onun mızmız olduğunu söylerken aslında neyi kastettin?" dedim. Biraz kafası karışmış gibiydi. Mızmız derken neyi kastettiğini biliyordu ama bildiğini açıklayabileceğinden emin değildi. Bir süre bocaladıktan sonra hastanın psikosomatik olduğuna işaret etmek istediğini söyledi. Psikosomatik olan birinin, bir öğrenci olarak onun hangi çıkarına ters bir şey yaptığını hâlen bilmek istesem de bu söylediği, merakımı kısmen gidermiş ve onu o an için ipin ucundan kurtarmıştı.

Ancak "iyi bir bilim insanı" olarak keşfimi daha da deşmek istiyordum, bu yüzden çenemi tuttum. Gördüğümüz bir sonraki hasta gastrik ülserden muzdaripti ve uzman doktor bu vakadan hareketle psikosomatik hastalıklar üzerine kısa bir ders vermeye

başladı. Bu oldukça ilginçti ve odadan ayrıldığımızda yeni edindiğim bilgiyi sınadım ve Chet'e "mızımız biri daha, ha?" dedim. Bana aptalmışım gibi baktı ve "hayır, o bir mızımız değil" dedi. "Neden?" diye sordum. "Psikosomatik bir hastalığı var öyle değil mi? Daha şimdi bana mızımızın ne anlama geldiğini söylemedin mi? On dakika boyunca bunu tartışmadık mı?" Kafası öncekinden de çok karışmış gibi görünüyordu ve tartışmamıza kulak misafiri olan bir öğrenci konuyu toparlamaya çalıştı: "Hayır, o mızımız değil. Onda gerçekten de ülser var."

Bundan sonra olanları ayrıntılarıyla hatırlamıyorum. Hatırladığım tek şey, sorularımın tüm öğrencilerin ilgisini çekmiş olduğum: Evet çok soru sordum, aldığım cevapları sıradaki diğer hastalara uyguladım ve sonuçta hep beraber "mızımız"ı, çok sayıda şikâyeti olan ancak gözlemlenebilir patolojisi olmayan bir hasta olarak tanımladık. Bu tanım sağlam bir tanımdı ve başka pek çok sınavın yapılmasının yolunu açıyordu.

Ancak benim sorunumun sadece yarısı çözülmüştü. Öğrencilerin mızımızlardan hazzetmediklerini biliyordum ama bunun nedeni hakkında hâlâ bir fikrim yoktu. Çok fazla şikâyeti olan ve hiçbir patolojik durumu olmayan bir hasta hangi çıkarlarını zedeledi? Söylenmeyen, örtük hangi şey bunu mantıklı kılıyordu? Bunu öğrencilere sorduğumda bana mızımızlardan, ilerideki tıp pratiklerinde faydalı olabilecek hiçbir şey öğrenilemeyeceğini söylediler. Bu bana, öğrencilerin hiç de şaşırtıcı olmayan biçimde okulda azamiye çekmek istedikleri şeyin, ilerideki mesleki pratiklerinde faydalı olabilecek şeyleri öğrenme fırsatları olduğunu söylüyordu. Ancak eğer bu doğruysa mızımızları küçümsemek çelişkili görünüyordu çünkü bu türden çok fazla hasta vardı. Doğruyu söylemek gerekirse aynı zamanda hocaları olan uzman doktorlar, bir doktorun sıradan bir mesaide gördüğü hastaların çoğunun böyle olacağını ısrarla vurguluyorlardı. Dolayısıyla bir mızımız, gelecekteki mesai pratikleri noktasında kusursuz bir eğitim fırsatı sunuyor olmalıydı.

Bu çelişkinin izini sürdüğümde öğrenciler bana, ileride psikosomatik [mızmız] pek çok hastayla karşılaşabileceklerini fakat böyle karşılaşmaların okuldayken yaşanmasıyla hiçbir şey öğrenilemeyeceğini söylediler. En azından kendi öğrenmek istedikleri şeyin öğrenilemeyeceğini. Peki, ne öğrenmek istiyorlardı? Hocaları, mızmızlar için yapılması gereken tek şeyin onlarla konuşmak olduğunu söylüyorlardı. Bu tür bir konuşma mızmızların kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlıyordu. Öğrenciler bu durumu hemen ilk vakada fiilen öğrenmiş olduklarını varsaydıklarından, ileride karşılaşacakları diğer mızmızlar, mızmızlık bilgisine, teşhisine ya da tedavisine ilişkin herhangi bir şey katmıyordu öğrencilere. Bir mızmız çözülmesi gereken tıbbi bir muamma sunmuyordu.

Öğrenciler, öğrenmek istedikleri şeyin kitaplardan edinilemeyecek türde bir bilgi olduğunu söylüyorlardı. Kitaplarına görev bilinciyle çalışıyorlar, viziteler ve benzer durumlar esnasında kendilerine yöneltilebilecek sorulara hazırlanıyorlar ama okulda edinebilecekleri en önemli bilginin bu kitaplarda yer almadığına inanıyorlardı. Öğrenilecek en kıymetli şey; çalışmadaki diğer arkadaşlarımla birlikte bizim “klinik deneyim” olarak özetlediğimiz, bir hastalığın kanlı canlı bir vakada görünüşü, sesleri ve kokularıydı: Stetoskobunuzu bir hastanın göğsüne dayadığınızda bir kalbin atışları kulağa nasıl gelir; kalp atışlarını deneyimlediğiniz bu hasta neye benzer ve neler hissettiğini nasıl anlatır; diyabetli ya da kısa bir süre önce kalp krizi geçirmiş olan bir hasta nasıl görünür ya da nasıl kokar?

Bu türden şeyleri sadece gerçek fiziksel patolojileri olan insanlardan öğrenebilirdiniz. Her gün kalp krizi geçirdiğinden emin olan ama dinlenilebilecek hiçbir anormal kalp atışı olmayan, sıra dışı EKG bulguları ya da kalp hastalığı olmayan birinden hiçbir şey öğrenemezsiniz. Dolayısıyla mızmızlar, ilk elden gözlemleyebileceğiniz hiçbir patolojileri olmadıklarından dolayı öğrencileri hayal kırıklığına uğratmaktaydılar. Bu bana çağdaş tıp pratiklerinin önemli ve karakteristik bir özelliğini gösterdi:

pratiğin şekillendirilmesi sürecinde başvurulacak bilgi kaynağı olarak kişisel deneyimin bilimsel yayınlara tercih edilmesi. Sonunda bunu “klinik deneyim” perspektifi diye adlandırdık ve her yerde bunun izlerini bulduk. Belki de en önemlisi, kendileri de bilimsel makaleler yayımlayan öğretim üyeleri bile, bir öğrencinin bir tıp dergisinde geçen herhangi bir meseleyle ilgili sorusuna cevaben “dergiden aktardıklarını ben de biliyorum ve üstelik bu prosedürü ben de denemiştım ama hiçbir işime yaramamıştı. Dolayısıyla dergilerin ne söylediği hiç umurumda değil” diyeceklerdi.

Mızımızların, dayanamayıp öğrencileri soru bombardımına tutmam sonucunda açığa vurdukları başka rahatsız edici özellikleri de vardı. Oldukça yoğun bir çalışma ritmi ve mesai içerisindeki öğrencilerin her zaman için; ilgilenmeleri gereken yeni hastalar, katılmaları gereken dersler, okumaları gereken kitap ve makaleler, hasta takip çizelgelerine kaydedecekleri notlar vardı. Hastaları muayene etmek zaten çok zaman alıyordu, mızımızları muayene etmek ise bir ömür... Mızımızların anlatacakları düzinelerce semptom vardı ve mızımızların tamamı söz konusu her ayrıntının önemli olduğundan emindi. Önceden yaşadıkları pek çok semptomu benzer şekilde ayrıntılandırarak anlatmak istiyorlardı. Pek çoğu (öğrencilerin bu kadar kolay ikna olmamaları gerektiğini düşündükleri) doktorları, daha sonra kendilerine detaylandırarak anlattıracakları ameliyatları yapmaya ikna edebilmişti. (Göbeğini bütünüyle deforme edecek kadar çok sayıda cerrahi operasyon geçirmiş bir hastayı hatırlıyorum; bu hepimizi çok etkilemişti.)

Dolayısıyla mızımızlar, diğer hastalardan çok daha fazla zamanınızı alıyor ve emeğinize karşılık beklediğinizin çok azını veriyorlardı. Bu bana tıp fakültesindeki yaşama ilişkin bir başka önemli özelliği gösterdi: Kıymetli olan ne varsa; bir öğrencinin ya da hastane personelinin en nadir ve en değerli şeyi zamanla takas edilebiliyordu. Bu önermenin izlerini de her yerde bulduk. Örneğin öğrenciler sıklıkla hasta değiş tokuşu yapıyorlardı. Ne-

den? Çünkü benim “miyokardinfarktüsü” olan (öğrencilerle birlikte kalp krizine böyle demeyi öğrendim) üç hastam ve sizin de diyabeti olan üç hastanız varsa onları değiş tokuş yapmak ikimiz için de avantajlı olacaktır çünkü bu şekilde ikimiz de aynı derecede faydalı bir dizi farklı vakayı deneyimlemiş ve aynı şeyleri üç kez görerek, aynı deneyimleri üç kez yaşayarak zaman kaybetmemiş oluruz.

Sonrasında öğrendim ki, öğrencilerin mızımızlardan hazzetmemesinin üçüncü bir nedeni daha vardı. Hocaları gibi öğrenciler de ölüleri diriltmeseler bile tıbbi mucizeler gerçekleştirmeyi umuyorlar, en azından hastalarını iyileştirmek istiyorlardı. Bunun kolay olmadığını ve her zaman başarılı olamayacaklarını biliyorlardı ama onlar için tıbbi pratiğin gerçek karşılıklarından biri “bir şeyler yapmak” ve bir hastanın iyileştiğini izlemektir fakat hasta bile olmayan biri üzerinde bir tıp mucizesi gerçekleştiremezsiniz. Mızımızlar, öğrencilerin nazarında “gerçekten hasta” olmadıklarından tıp mucizelerinin ham maddesi olarak da işe yarar bir tarafları yoktu.

Sonunda bu tavrı “tıbbi sorumluluk” perspektifi diye adlandırdık ve bunun izlerini de her yerde gördük. Muhtemelen (sıradan biri için) bunun en tuhaf sonucu, yanlış bir müdahaleniz insanları öldürmüyorsa tam anlamıyla doktorluk yapmadığınız fikriydi. Bu, dermatoloji ihtisasını küçümsemek için sıklıkla kullanılan bir ifadeydi: “Dermatolojide, ne kimseyi öldürürsünüz ne de kimseyi iyileştirirsiniz.” Genel ilkenin daha doğru bir yorumu ise şu olurdu: “Birini öldüremiyorsanız iyileştiremezsiniz de.”

Dolayısıyla, mızımızın ne olduğunu öğrenmek bu basit sözcüğe yüklenen çoklu anlamları dikkatlice açığa çıkarma ve özellikle de bize söylenen şeyin mantığını çözme, öğrencilerin (hatta çalışanların) söylemlerinin temelindeki ana önermeleri bulma meselesiydi. Buradaki püf noktası hiç de öyle şatafatlı değildir. Ancak, ilk duyduğumuzda tuhaf, hatta anlaşılmas ge-

len kavramların kullanımlarını ve anlamlarını açığa çıkarmayı da içeren yüklü bir mesai gerektirir. İnsanlara anlamadığımız şeyleri açıklamak ve bunları gördüklerimiz ve duyduklarımızla karşılaştırmak, yaptıklarını açıklamak ve gerekçelendirmek için sürekli olarak başvurdukları argümanlarda eksik olan önermeleri ortaya çıkarır.

Bu aslında malumun ilanı gibi görünebilir ama bazen insanların yaptıkları ayrımlar öyle sıradan, öyle önemsiz gelir ki onlara pek dikkat etmeyiz ve olası ve faydalı olabilecek bir analitik kancayı takma fırsatını da elimizden geçiririz böylece. Bu türden benzer örnekler arasında şunları sıralayabiliriz: ırksal ifadeler ("Samuel Strong, 1946"da, 1930'ların siyahi topluluklarından hareketle inşa edilmiş toplumsal tipler: "siyah adam", "Tom Amca" vb.); toplumsal cinsiyetçi ifadeler ("muhallesi çocuğu", "erkek gibi kız", "zilli" gibi, "Barrie Thorne, 1993, 112-119"da okulda ve teneffüste gözlemlenmiş çocuklardan hareketle incelenen ifadeler); üyeleri sürekli olarak müşterilerle doğrudan temas hâlinde olan bir meslek erbabının yaptığı ayrımlar (tıpkı bir zamanlar öğrenciliklerinde yaptıkları gibi, rutin ve ilginç vakalar arasında ayırım yapan doktorlar ya da kendilerine saygılı davranan kiracıları saygısız olanlarından ayıran kapıcılar gibi).

Bu (Her Neyse O) Değil

Araştırmacılar sıklıkla, insanların bir şeyin o şey olmadığını söylediklerini duyarlar: "Bu, fotoğrafçılık değil", "bu, bilim değil", "bu, Yahudilerle ilgili değil". Bunlar, "bu değil" in üç genel tipidir: sanatsal, epistemolojik ve etnik. Bu ifade tarzı, bir ayrıcalığı veya sahip olunan bir şeyi herhangi birisiyle paylaşmayı hiçbir şekilde düşünmeksizin muhafaza etmek isteyen birinin ayırt edici özelliğidir. Bu ifadeler konuşmalarda olduğu kadar yazılarda da rastlarsınız. Çünkü sıklıkla, çıkarları tehdit altında olduğu iddia edilen bir grubun (muhtemelen kendi kendisini böyle ilan etmiş) temsilcisinin yaptığı yarı resmî açıklamalardır bunlar. Bu türden bir ifadenin sosyolojik anlamını kavrayabil-

mek için şu soruları sormak gerekir: “Bu ifade hangi şartlarda dillendirilmiştir?”, “bunu ifade eden grup hangi problemlerle karşı karşıyadır?”, “bu ifadeyi dillendiren kişiler kimin neyi elde etmesini engellemeye çalışmaktadırlar?” Burada “aranmaması gereken” şey, mevzubahis olan “bu”nun gerçek doğasıdır. Her ne kadar pek çok sosyal bilimci bunun tersini düşünse de bu mesele bizim meselemiz değildir; bizim işimiz, birilerinin, değer verilen bir şeye başkalarının erişimini engelleme çabalarını gözlemlemektir; bu çabanın kendisinin meşru olup olmadığını tespit etmek değil.

Bu, George Herbert Mead’ın nesne fikrinin bir örneği olarak düşünülebilir (en azından “Blumer, 1969, 61-77”de açıldığı şekliyle). Bir nesnenin oluşumu, insanların söz konusu nesneye yaklaşma biçimleriyle ilişkilidir; bu, toplumsal nesneler (yani lafı dolandırmadan söylersek insanlar) için de geçerlidir. Dolayısıyla ad koymak, bir şeyin o şey olduğunu ya da olmadığını söylemek, bu şeye nasıl davranılması gerektiğini ya da isim yerleşirse nasıl davranılacağını söylemenin bir yoludur.

Fotoğrafçılık örneğini ele alalım. “Bu, fotoğraf değil” ifadesi (ki buna ilişkin tarihten ve günümüzden yüzlerce örnek bulunabilir); tipik olarak konvansiyonel sanat fotoğrafçıları tarafından, “işe yarar”, gerçekten de bir şeyler “söyleyen” ama kişisel olarak önemsedikleri, kendilerini rahat hissettikleri, özdeşleştikleri ve yahut icra ettikleri tarz veya biçime uymayan bir fotoğraf kendilerine sunulduğunda dillendirilen bir ifadedir. Fotoğrafçılık dünyasındaki bu insanlar; bu tarzı, bu alelade fotoğrafçıların yaptıklarını kabul edecek olurlarsa konvansiyonel normları yıkılacak ya da en azından, geriye paylaşılabilecek ne kalmışsa onu yeni gelenle paylaşmak zorunda kalacaklardır. Daha net biçimde ifade etmek gerekirse; fotoğraf çekmenin ya da sergilemenin -mesela fotoğrafları bilgisayarda göstermek gibi- yeni bir biçiminden söz eden bir çağdaş sanat fotoğrafçısı “bu, fotoğraf değil” diyorsa bu aslında şu manaya gelir:

“Bu şekilde çalışan insanların bir üniversitede ya da güzel sanatlar okulunda fotoğrafçılık dersleri vermelerini istemiyorum; Ulusal Sanat Vakfı’nın fotoğraf ödülleri aday olabilmelerini istemiyorum; çalışmalarının, benim çalışmalarımı sergilediğim veya yayınladığım yerlerde sergilenmesini ya da yayınlanmasını istemiyorum.” Bu, bir nevi “esnaf münakaşası” şeklinde yaftalanabilir ama bu türden bir ayrımın derin anlamı ve içerimlerinin hakkını vermez çünkü burada aynı zamanda söz konusu olan ve tartışılan, bir dünya görüşüdür. “Bu, fotoğraf değil” diyen insanlar, yaşamlarını ya da yaşamlarının bir bölümünü belirli eylem ve görme kalıplarının “doğru” olduğunu düşünerek geçirmişlerdir. Bu onların dünyayı görme biçimleridir. Dolayısıyla bir şeyleri farklı biçimde yapan biri, onların çalışma biçimleri ve gelirlerini tehdit etmekle kalmaz sadece, gerçeklik üzerindeki denetimlerine de meydan okur. Bu türden ifadelerin [Bu, fotoğraf değil] bazen bu kadar nefret dolu ve kinci olmalarının altında yatan sebep de budur (Becker, 1982, 305-6).

“Bu, bilim değildir” ifadesiyle epistemolojik alan, bu türden bir ayrımın/çizgi çekmenin özel ve önemli bir biçimini sunar. Bilim pek çok akademisyen ve entelektüel için özel bir şeye karşılık gelir. Bilimden, diğer bilme türlerinden farklı bir şey olarak bahsetmek, bu dünyaya ilişkin, herhangi bir mizaç ve inanç bütününden bağımsız olan kesin bir bilgiye ulaşma imkânının gerçek olduğunu söylemektir. Buna olanak tanıyacak bir yöntemin varlığı, sürekli boy gösterme ve böylece günümüz medeniyetini yıkma tehdidini barındıran irrasyonallite karşısında bir güvence teşkil eder. Bilim adamları, alanlarında kendilerine tehdit oluşturan bir yaklaşımı ifşa ederken (örneğin, Kuhncu bir devrime benzeyen, yani bir paradigma kaymasını andıran bir şey oluşmaya başladığında) bunun bilim olmadığını söyleyebilirler. Bruno Latour (1987, 179-213) bu meseleyi, Goody’den (1977) hareketle incelediği “Büyük Ayrışma” bahsinde, yani “onların” (yabaniler, bilim insanı olmayanlar) ve “bizim” (medeniler, ras-

yonel insanlar, bilim ahalisi) düşünme biçimimiz arasında olduğu varsayılan uçurum bahsinde uzun uzadıya incelemiştir.

Böyle çizgi çekmenin bir başka çeşidi ise, birilerinin; bir şeylerin istemedikleri biçimde muamele görmelerini engellemek için, o şeylerin aslında o türden bir şey olmadıklarını söylemek istemesi durumunda görülür. Bu minvalde esrar, hükûmetin ona nasıl bir yaklaşımda bulunması gerektiğini düşündüğünüze bağlı olarak uyuşturucu maddedir ya da değildir; aynı şekilde, esrar içenler de buna bağlı olarak ya bağımlıdırlar ya da değildirler.

Tüm bu örnekler aynı püf noktasını işaret eder: Argümana temel teşkil eden ama açıkça ifade edilmemiş önermeyi arayın. Sarf edilen tuhaf sözler, çekilen tuhaf çizgiler ifade edilmeyen bu önermelerin varlığına işaret eden iki temel ipucudur. İfade edilmemiş örtük önermeyi böylece bulduğunuzda, söz konusu insanların yaşamlarında, yaptıkları muhakemeyi yapmalarını fakat bu muhakemenin öncüllerini ise örtmeyi zaruri ve işlevsel kılan şeyin ne olduğunu kendinize sorun.

Yoksa ne olur?

Yukarıda bahsedilen püf noktasının özel bir türü, tüm argümanlarını bütünüyle açığa vurmeyen kişi eğer bir sosyal bilimciyse oldukça işe yarar. Bütünüyle açığa vurmama durumuyla zannettiğinizden daha sık karşılaşsınız –özelikle “işlevsel” analiz denilen şeyle ilişkili olarak. Bu türden bir kurumsal yaklaşımı benimsemiş araştırmacı, toplumun belirli sabit ve kaçınılmaz ihtiyaçlara (fiziksel veya toplumsal) nasıl cevap verdiğini araştırır. Bir ihtiyacın ve dolayısıyla bu ihtiyaca karşılık verecek bir toplumsal işlevin bilimsel olarak serimlenmesi başka bir bilimsel girişimi andırır: ilkin, biyolojik sistemlerin beslenme, dışkılama ve üreme gibi ihtiyaçlarını serimleme, sonrasında ise bu ihtiyaçları karşılayan yapıları bulma ve en sonunda da bu yapıların varlığını cevap verdikleri ihtiyaçlar üzerinden açıklama.

Everett Hughes, “Müşterek Girişimler” üzerine yazdığı -ki

başkaları “kurum” ya da “organizasyon” demeyi tercih ederlerdi-makalesinde bu yaklaşımda yanlış olanın ne olduğunu ortaya koymuştur:

Kuşku yoktur ki, olay ve durumları işlevsel ve bozuk işlevsel olarak sınıflamanın en nihayetinde sınırlı bir faydası vardır. Bunun sebeplerinden biri, birilerinin sistem için neyin işlevsel -yani sistem için iyi- olup olmadığını bildiği çıkarımına dayanmasıdır; diğer bir neden ise, sistemin (yani *müşterek girişimin*) net ve bilinen bir hedef doğrultusunda var olduğu ve bu hedefin gerçekleşmesini engelleyebilecek eylem veya durumların bozuk işlevsel olduğu varsayımına dayalı değer yargılarının mevcut olmasıdır. Hedefler, amaçlar ve işlevler üzerine münakaşalar beşerî söylemlerin en ortak biçimlerinden biridir ve birçok müşterek girişime eşlik ederler (söz konusu girişimlerden bazıları, bu tartışma ve hedef değişikliklerinden, diğerlerine kıyasla daha hasarsız çıksalar da). Örneğin, bir sonraki yılın hedefini belirlemek için yıllık toplantılar düzenlemek oldukça sık rastlanan bir durumdur. Bu yıl Tanrı’nın şerefine mi basketbol oynayacağız, yoksa komünizmi mi yıkayacağız? *Müşterek girişimleri* incelerken hedef ya da işlevlerin dikkate alınmaması gerektiğini iddia etmiyorum elbette; tam tersine, bunları dikkate almanın ve *müşterek girişimlerle* sürdürdükleri ilişkileri ortaya çıkarmanın bizim esas işlerimizden biri olduğunu söylüyorum (1971/1984, 55).

Hughes’un eleştirdiği yaklaşımın ayırt edici özelliklerinden biri buyurgan bir dilin kullanılmasıdır. Sosyal bilimciler buyurgan dili -“zorunda” ya da “durumunda” gibi ifadeleri- tanzim edilmiş toplumsal faaliyetleri biçimlendiren gerekliliklerden söz ettiklerinde kullanırlar: “Her toplumsal örgütlenme, sınırlarını belirlemeye özen göstermelidir” ya da “her toplumsal örgütlenme, sapkınlığı denetim altında tutmak zorundadır” ya da... Hadi devamını da siz getirin! Emir kipi kullanmak zarureti ifade eder. Bir kurum ya da toplum bir şeyi yapmak “zorundaysa” o şeyi yapmak “zorunda”dır, hepsi bu -bunun tartışılacak bir tarafı yoktur. Bazen işlevselciliğin daha katı versiyonlarında açıkça ifade edilen ima, bu işlevler yerine getirilmediği takdirde kuru-

mun veya toplumun basit biçimde artık var olmayacağıdır. Bu imanin daha da güçlü bir içeriği, bu zaruretin bir mantık, hatta bir tanımlama meselesi olduğudur. Toplum ya da kurum, öngörülenleri yapmaz veyahut öngörülen şeyi barındırmazsa gerçek bir toplum ya da kurum dahi olmayacaktır.

Faydalı bir incelik, böyle kendini ele veren emir kipli ifadeleri okuduğunuz ya da duyduğunuzda şu basit soruyu sormaktır: “Yoksa ne olur?” Çünkü zaruretin temeli, bu türden ifadelerin varsaydığı kadar ne barizdir ne de sorgulamaya dayanıklıdır. “Yoksa ne olur?” sorusunu sormak, zaruretin hangi şartlar altında geçerli olduğunu açığa çıkarmaya yönelik bir girişimdir. Hiçbir şey *o kadar da* zaruri olmayabilir: Yalnızca başka birtakım şeyler cereyan ederse veya mevcutsa zaruridir. “Bir kurum sınırlarını belirlemelidir” Ee yani? “Yoksa başka kurumlarla karışabilir.” Tamam, doğru; gerçekten de bazı kurumların başka kurumlarla karıştığı bazen görülür. Peki, ne var bunda? Dünyanın sonu değil ya. “Eğer başka kurumlarla karışırsa işini etkin biçimde yapamaz.” Anladım. Peki, söz konusu işi yapması gerektiğini ona kim söyledi? Bu, yukarıda Hughes’un değindiği meseledir: Amaçların tayini, bir toplumsal örgütlenme biçimidir; doğanın değişmez bir işlevinin sonucu değil. Ayrıca şunu da sormak gerekir: “İşin etkinliğini ölçen kriterleri kim belirliyor?” Bunlar ciddi ve bütünüyle bir araştırma konusu olabilecek sorulardır. “Sırf bu da değil, sınırların birbirine geçmesi, tüm komşu kurumları ve nihayetinde tüm toplumu da etkileyecek ve böylece toplum etkin biçimde işleyemeyecektir.” Peki. Toplumun etkin olması ve toplumu oluşturan kurumların birbirlerinden kolaylıkla ayırt edilebilir olması gerektiğini kim söylüyor? “Konulan hedefler gerçekleştirilmediğinde toplum yok olacaktır. Roma’ya ne olduğuna bir bakın!” Ne olmuş Roma’ya? Yok mu oldu? Hayır, değişti. Bu o kadar kötü bir şey mi? “Nesin sen yahu, bir tür çatlak mı?”

• Sosyal bilimcilerin zarureti dile getiren ifadelerini, bu zarureten sözlü ya da yazılı olarak bahsedenlerin, herkes tarafından

sorun olarak algılanmasını istedikleri bir şeye yaklaşım biçimleri gibi düşünmek daha yerinde olacaktır. Unutulmamalıdır ki; toplumsal problemler, tanımlanma süreçlerinden bağımsız olarak var olamazlar (Spector ve Kitsuse, 1977). Doğalarında “sorun” olmak olduğu için “sorun” hâline gelmezler. Sorun hâline gelirler çünkü birileri, bir yerde onları sorun olarak deneyimler ve tanımlarlar. Bunu yapan da belli birileridir; “Kim bilir kim?” şeklinde tanımlanabilecek herhangi biri değil.

Kurumların sapmayı cezalandırmak zorunda olduğunu, aksi takdirde normlarının etkilerini yitireceğini söylediğimde bu, bir anlamda bazı kurumların etkisiz normlara sahip olacağını söylemenin bir diğer yoludur. Bu ifade, kurumların böyle bir durumda var olamayacakları önermesine denk düşmez –dahası buna delil de teşkil etmez. Bu, etkin olmayan normların gelişimi sorununa; mutlaka ilgilenilmesi gereken bir şey, gerçek bir *toplumsal sorun* görünümü vermenin bir yoludur. Sorunların ne de olsa tanımları gereği çözülmesi gerekir. Bir kurumun etkili olmayan normlara sahip olabileceği önermesini dile getirmek ya da bir sapmanın cezalandırılmasının bir gereklilik olduğunu söyleyerek aynı şeyi farklı sözcüklerle ifade etmek, normların çöküşünden sakınma sorununu araştırmanın ön sayıltısı olarak almak demektir. Ne var ki, ampirik bir bilim olan sosyolojide hiçbir şey, normların yıkılması tehdidini, ne pahasına olursa olsun önüne geçilmesi gereken bir tehdit olarak görmemizi gerektirmez. Ancak, pek çok sosyal bilimcinin sergilediği ahlaki ya da siyasal duruş da ne ilginçtir ki budur. Pek çokları bunu yapmıştır. Bununla birlikte, farklı ahlaki ya da siyasal duruşların, güçlü normlara sahip olmanın kötü olduğu ya da en azından iyi olmadığı sonucuna nasıl vardıracağını görmek de kolaydır. Bireysel özgürlüğü esas alan bir anarşist bu sonuca kolayca varabilir. Aslında pek çok reform çabası tam da böyle işler; başkalarının kusursuz ve gerekli olduğunu düşündüğü şu veya bu şeyin aslında zararlı ve ortadan kaldırılması gereken bir şey olduğu iddiasından hareket eder.

Kuramsal açıdan, tüm olasılıklar yelpazesi içinde normların yıkılması gibi tek bir olası sonuca odaklanmak, bu tüm yelpazenin geri kalanını (ki bunu örneklem bölümünde uzun uzadıya inceledik) gereksiz bir kategoriye dönüştürür. Kurumların etkili olmak için sapmaları cezalandırmak zorunda olduğunu söyleyecek olursam, bozuk işlev olarak değerlendirilebilecek diğer tüm sonuçlara, uğraşmaya dahi değmeyecek gereksiz kategori muamelesi yapmış olurum. Bu bakış açısı [normlar noktasındaki] olasılıkları şu şekilde böler: Ya etkili veya işlevseldirler ya da... Önemli değil, kimin umurunda ki; zaten işlevsel değillerse iyi de değildirlir: Q.E.D.¹⁷ Oysa diğer olasılıklar da analize konu olmaya değerdir çünkü eksiksiz bir kurumsal etkinlik ve kaos arasında, incelenmeye layık daha pek çok ara durum vardır.

Aynı örnekten devam etmek gerekirse; etkinlik, kurumların sınıflandırılması noktasında yegâne ilginç kıstas da değildir. Sosyal bilimciler hangi sonuçlarla ilgileneceklerini seçtiklerinde bilimsel değil siyasal bir seçim yaparlar. Memurları, feodal bir baronluğun küçük hizmetçileri gibi davranan bürokrasilerle (Cook County Seçim Komisyonu'nda, bankonun arkasındaki adamların dördüncü bölümde sözü edilen araştırmacıya davrandıkları gibi) kimse ilgilenmek zorunda değildir ama bu ilgi yokluğu bir bilim olarak sosyolojinin dayattığı bir şey değildir. Bazı toplumsal olguları "tali" olarak sınıflamanın siyasal sonucu, "diğer" çuvalına atılan her şeyin ilgiye değmeyen bir niteliğe kavuşmasıdır. Irksal açıdan karışmış kişileri [melezleri], ABD'deki nüfus sayımlarında, siyahi, beyaz ya da hispanik olarak değil de kendilerini tanımlayan tüm "karışmışlıklarıyla" ve kesinlikle "diğer" kategorisine sokulmadan sayılmaları talebine iten tam da yukarıda ifade edilen sınıflamadır. (Sayım, daha önce gördüğümüz üzere, bütünüyle metodolojik gibi görünen sorunların siyasal karakterlerini açığa vurdukları bir yerdir; örneğin, genç siyahi

17 T. S. N.: Latince *Quod erat demonstrandum*'un kısaltması. Kesin bir kanıtın elde edilmesi sonucunda kullanılan ifade: "Zaten bizden istenen de buydu" anlamında.

erkek sayısının olandan düşük gösterilmesi onların “suç oranını” yapay biçimde arttırır.)

Bu manevranın tanımsal biçimleri benzer sorunlar yaratır. Araştırmacılar bazen emir kipini kullanarak şunu söylemek (veya kastetmek) ister gibidirler: “Mutlak etkinlik ya da hayatta kalmaktan başka çareniz yok demiyoruz; sadece, mutlak etkinlik gösteren ya da varlığını sürdüren organizasyonları çalışma konusu olarak belirledik diyoruz.” Eğer öyleyse bu özelliğe sahip olmayan hiçbir şey ilgilerini çekmez. Bu tutum aynı eleştiriyi bir kez daha gündeme getirir: Tüm bir olasılıklar skalasıyla neden ilgilenmeyelim ki? Bu soruyu sormak, her şeyle ilgilenmeniz gerektiği manasına gelmez elbette. (Ki böyle bir önerme, yakalanması olanaksız bir mutlak mükemmeliyet fikri sebebiyle sistematik olarak dışlanacaktır.) Bu yalnızca, eldeki problemi daha bütüncül bir şekilde değerlendirmek demektir. “Daha bütüncül” demek, bir durumun ya da olgunun oluşumunda etkili olmuş unsurlara ilişkin daha fazla şey öğrenebilmek için farklı olasılıkları göz önünde tutmak demektir. Bir sonraki kısım, hâlihazırda bilineni mantıki müdahalelere tabi tutarak yeni şeyler keşfetmeye ve analize yeni boyutlar eklemeye yarayan yöntemleri ele alacaktır.

DOĞRULUK TABLOLARI, KOMBİNASYONLAR VE TİPLER

Toplumsal olguların daha zengin varyasyon ve türevlerine ulaşmak adına tasarlanmış olan inceliklerden yukarıda söz ettim. Çalışmamızı şekillendiren imgelemin, toplumsal yaşamın her türden özelliğini göz önünde bulunduracak kadar geniş olması ve araştırmacının bildiği özelliklerin sayısını ve çeşidini arttıracak biçimde yapılandırılması konusunda ısrar ettim. Bundan da örneklemin, aramayı aklınızdan dahi geçirmediğiniz şeyleri bulma olasılığını en üst düzeye çıkaracak şekilde düzenlenmesi gerektiği sonucu çıktı. Varyasyon ve çeşitlilik iki ayrı şeydir. Çeşitliliği en üst düzeye çıkarmanın neden iyi bir şey olduğunu daha önce söyledim yalnız bunu tam olarak açıklamadım. Şim-

diyse bu tür bir yaklaşımın ürettiği çeşitliliğin nasıl iyi değerlendirilebileceğini ele almak istiyorum.

Ancak öncelikle, bütün bu çeşitliliğe sahip olmanın iyi yanları olabilse de bunu layıkıyla kullanmanın sosyal bilimciler için neden bu denli güç olduğunu anlamamız gerekecektir. Ele alacağımız soruna getirilen çözümlerden birine eserlerinde yer veren Lazarsfeld ve Barton şu açıklamayı sunuyor:

Bazen nitel gözlemlerin analizinde öyle büyük sayıda ve çeşitlilikte vakayla karşılaşılır ki; bunları, gerek ayrı ayrı betimleyici özellikleri üzerinden gerekse de kendi aralarındaki karşılıklı ilişkiler açısından incelemek neredeyse olanaksızdır. Böylesi bir durumda araştırmacı, sıklıkla, büyük bir çeşitlilik gösteren bir gözlemi tek bir formülde kucaklamayı ve özetlemeyi başaran daha yüksek düzeyde bir betimleyici kavram sunacaktır. (...)

İşsizlerle dolu bir Avusturya köyü üzerine yapılan bir çalışmada araştırmacılar, bir dizi şaşırtıcı ve ayrı gözlemden yararlanırlar. İnsanların artık daha fazla boş zamanları olsa da kütüphaneden daha az kitap ödünç alıp okudukları ortaya çıkar.

Ekonomik güçlükler içerisinde olmalarına rağmen siyasal eylemleri de azalmıştı. Hiçbir işi olmayanlar, hâlihazırda bir işi olanlara kıyasla, başka yer ve şehirlerde iş bulmak için daha az çaba sarf ediyorlardı. İşsizlerin çocukları, babaları iş sahibi olanlara kıyasla, çalışma ve yılbaşı hediyeleri konusunda daha sınırlı bir arzu sergiliyorlardı. Araştırmacılar, çalışmalarını boyuncaya her türden sorunla karşılaşılıyorlardı çünkü insanlar görüşmelere sıklıkla geç geliyorlar ya da hiç ortalarda görünmüyorlardı. İşleri ağırdan alıyorlardı ve saati belli buluşmalar ayarlamak inanılmaz güçtü; bu köyde hiçbir şey yolunda gitmiyor gibiydi (Boudon, 1993, 212).

Lazarsfeld ve Barton bu sorun için, pek çok sosyal bilimcinin kullandığı bildik bir çözüm sunarlar: tüm bu veri yığınına özet bir önerme içerisinde toplamak.

Sonunda, köye ilişkin tüm bu gözlemlerden genel bir nitelime yükseliyor: "Yorgun Cemaat." Bu formül, köydeki davranışların her alanına nüfuz eden bir özelliği net biçimde ifa-

de ediyor gibiydi: İnsanlar, yapacak hiçbir şeyleri olmamasına rağmen yorgun gibi davranıyorlardı –zihinsel enerjileri tümden felce uğramış gibiydi (Boudon, 1993, 212-13).

Lazarsfeld ve Barton'un karşılaştığı soruna getirilebilecek bir başka çözümü kaleme alan Charles Ragin, tipolojilerin faydasını daha genel bir çerçevede ortaya koyar:

Ampirik temelli tipolojiler değerlidir çünkü genel bir kategoriye dâhil kişileri niteleyen ve kuramsal ve içkin olarak anlamlı değişkenlerin değerlerinin yorumlanabilir kombinasyonlarından oluşurlar. Bu farklı kombinasyonların, genel olgunun farklı tiplerini temsil ettiği düşünülür. (...) Ampirik temelli tipolojileri anlamamanın en iyi yolu, onları bir nevi sosyolojik özetler olarak değerlendirmektir. Tek bir tipoloji bütün bir değişkenler ve karşılıklı ilişkiler sisteminin yerine geçebilir. Anlamlı değişkenler bir araya geldiklerinde çok boyutlu bir nitelik uzamı oluştururlar (Bu, daha ileride ele alacağımız bir Lazarsfeldci bir kavramdır); ampirik temelli bir tipoloji, vakaların kümелendiği bu alanda belirli yerlere işaret eder. Ampirik temelli bir tipolojinin sınıandığı yer, sosyal bilimcilere (ve dolaylı olarak da okuyuculara), genel bir olgular sınıfında yer alan çeşitliliği kavratma noktasındaki faydasıdır (Ragin, 1987, 149).

Burada sunmak istediğim yöntemler, temelde, bir şeye bir ad koymaktan daha fazlasını içermeyen basit bir usulü karmaşıklaştırmakta ve sistematik hâle getirmektedir; buradaki ad koyma, gönderme yapılan şeylerin aynı sıklıkta ve zaruri surette beraber gittiğine işaret eder. (Daha önce kavramlardan ampirik genellemeler olarak bahsederken sözünü ettiğim şey buydu.) Görünüşte farklı olan bu yöntemler, bu türden bir deneysel çeşitlilikten en üst düzeyde yararlanmak ve bunu kullanmak üzere tasarlanmış tek bir temel usulün türevleri olarak görülebilirler. Her yöntem bu usulün farklı bir boyutunu vurgular; tatbik edildiği duruma göre değişen farklı bir betimleyici dil kullanır ama üçü de az sayıdaki anlamlı niteliğin kombinasyonu ilkesi dâhilinde işler. Bunun matematiksel versiyonu “kombinatorik analiz” diye adlandırılır; mantıksal versiyonu ise sıklıkla “doğruluk tabloları”nın yardımıyla tartışılır ve sosyal bilimciler bu sürece muhtemelen

en çok “nitel değişkenlerin çapraz sınıflaması” çerçevesinde dört girişli tablolar üzerinden aşınadırlar. Her ne biçimde olursa olsun, temel fikir, bildiğimiz şeyleri, daha önce bilmediğimiz şeylerin keşfedilmesine imkân tanıyan bir mantık kombinasyonuna tabi tutmaktır.

Burada ele alacağım sosyal bilim yöntemleri (Paul Lazarsfeld ve Allen Barton’un ayrı ayrı ve bir arada tartıştığı biçimiyle); nitelikler alanı analizi, karşılaştırmalı nitel analiz (sosyal bilimlere Charles Ragin’in soktuğu “Boole Algoritması”) ve (Alfred Lindesmith, Donald Cressey ve diğerlerinin çalışmalarıyla ilişkili olan) analitik tümevarımdır. Bu perspektiflerin hangi noktalarda nasıl ve neden ayrıldıklarını netleştirmek gayesiyle, arka planları ve bağlamlarını da ortaya koyarak her biri için ayrı örnekler vereceğim. Bu üç sosyolojik çalışma biçiminin karşılaştırması, üçünü de kesen şeyin, mantıkçıların doğruluk tablosu diye adlandırdığı ve bazı özelliklerin tüm olası kombinasyonlarını sergileyen klasik mantıksal usulün kullanımı olduğunu ortaya koyuyor.

Sanat Eserleri ve Doğruluk Tabloları

Doğruluk tablolarına ilişkin görece basit fikir ve süreçlerin bir açıklamasının bulunabileceği pek çok yer vardır. Ben, filozof ve sanat eleştirmeni Arthur Danto’nun bir sanat dünyasının bazı özelliklerine ilişkin yaptığı tartışmayla başlayacağım (1964). Danto, mantıksal analizin sosyal bilimle ilgili olan ve ilgilendiğimiz (hatta incelediği estetik) biçimlerinden oldukça farklı ancak kendi amaçlarımıza göre uyarlayabileceğimiz bir biçimini önermiştir. Analizinin bilhassa iki özelliği bana oldukça iyi uymakta. Yaptığı şey, bir yandan, felsefi anlamda oldukça tekniktir; başka tasvirlerde oldukça aşikâr ve sağduyunun bir örneği olarak görülebilecek işlemlerden hiçbiri, yakından incelendiğinde hiç de o kadar basit değildir. Tanımlarını cazip kılan da budur. Bu, diğer taraftan, eğlencesine yapılmış bir mantık oyunu da değildir. Kendisi bu işlemleri, sanat eserlerinin kıymetlendirilmesi üzerine bazı net ampirik fikirlere ulaşmak için yapmıştır. Farklı

biçimlerde yaptığı işlemler bize, verilerden nasıl daha fazlasının çıkarılabileceğini ve üzerinde çalışılabilecek daha fazla şeye nasıl ulaşılabileceğini göstermektedir. Aşağıda ondan uzunca bir alıntı yapacağım ve her paragrafı ayrıca tartışacağım.

Danto işe “ifade”lerden, bir nesne hakkında söyleyebileceğiniz ve prensipte doğru ya da yanlış olduğu ortaya konulabilecek bir şeyden söz ederek başlar. Nesneler -diyelim ki yumurtalar- belirli bir türdeyse bu kavramların ikili biçimde olacağını, öyle ki her ikiliden birinin herhangi bir yumurta için doğru olacağını ve aynı ikilinin iki ögesinin de aynı yumurta için doğru olamayacağını söyler. Yani nesne bir yumurtaysa ya çiğ ya da pişmiş olabileceğini ve ikisi birden olamayacağını söyleyebiliriz; ikisi de değilse (örneğin bir kızartma tavaasının ikisi de olmayacağı gibi) başka ne olabilir? Çünkü tüm yumurtalar ya biri ya da diğerdirlere. Danto bu fikri tüm sanat eserlerine uyarlar: Bir obje, birbirine zıt özelliklerden (bu özelliklere daha sonra değinecek ama henüz değinmedi çünkü burada yaptığı yalnızca temeli oluşturmak) oluşan her ikiliden en azından biriye bu bir sanat eseridir. Bu türden bir ikilinin her iki ögesinin de geçerli olmadığı pek çok obje olacaktır ve bu objeler sanat eserleri değildir. Bunu şu şekilde dile getirir (bu size, argümanlarını oluştururken kullandığı teknik felsefi dile ilişkin bir fikir verecektir):

Şimdi birbiriyle ilişkili ifade ikililerini, bu demode kavramın belirsizliğini kabul ederek “zıtlar” olarak düşüneceğim. Birbiriyle çelişen ifadeler birbirinin zıttı değildir çünkü bunun için, her biri evrendeki her objeye uygulanabilir olmalıdır ve zıt ikilisinde ikisinin de evrendeki bazı objelere uygulanabilir olması gerekmez. Bir objeye bir zıtlar ikilisinden herhangi birinin uygulanabilmesi için her şeyden önce objenin belirli bir türde olması ve zıtlardan en az birinin ve en çok birinin kendisine uygulanabilir olması gerekir. Dolayısıyla zıtlar birbirine karşıt değildir çünkü karşıtların ikisi de evrendeki bazı objeler konusunda hatalı olabilir ama zıtların ikisi birden hatalı olamaz çünkü bazı objeler için, obje doğru türden değilse zıtlar çiftinden her ikisi de makul biçimde uygulanamaz. Bu durumda, obje gereksinilen türdense zıtlar çelişenler gibi davranır. Eğer F

ve F-olmayan zıtlarsa, *O* objesine bunlardan herhangi birinin makul biçimde uygulanabilmesi için bu objenin belirli türden bir *K* olması gerekir; ancak *O* *K*'nin bir elemanıysa *O* ya *F* ya da *F* olmayandır ve bunlar birbirlerini dışlarlar. (*O*) *Ko*'ya makul biçimde uyarlanabilen zıtlar çifti sınıfını *K*-bağıntılı ifadeler sınıfı diye adlandıracam. Bir objenin bir tür *K* olmasının gerekli koşulu da en azından bir çift *K*-bağıntılı zıttın buna makul biçimde uyarlanabilir olmasıdır fakat aslında bir obje *K* türündense *K*-bağıntılı zıtlar çiftinden en az ve en fazla biri buna uygulanabilecektir.

Bir şeyleri böyle dikkatli ve teknik bir biçimde ortaya koymak, benim sunduğum daha serbest formülasyonun düşebileceği dilsel tuzakların önüne geçer. Ancak benimki de şimdilik işimizi görecektir.

Danto, daha sonra, kimsenin sanat eserleri üzerinde uygulamayı hâlen düşünmediği ama uygulamanın makul olabileceği zıt kavram ikilileri olabileceğine ilişkin ilginç olasılığı değerlendirir -bunları "K sınıfından sanat eserleri için *K*-bağıntılı ifadeler" diye adlandırır. Diğer taraftan, bu eserlerle ilgilenen profesyonellerin yalnızca birinin farkında oldukları başka zıt kavram çiftleri olabileceğine dair aynı derecede ilginç bir diğer olasılığı da değerlendirir. Bu durumda, kavramların zıtlarının mevcudiyetinden bihaber olan bu insanlar, bu özelliklerin tek başına bir sanat eserinin özelliklerini tanımladığı, onu sanat eseri yapan şeyin bu olduğu sonucuna varabilirler. İlk durumda kimse özelliğin varlığından haberdar değildir; ikinci durumda ise herkes haberdardır ancak kimse bir sanat eserinin bu özelliğe sahip olmayabileceğini hayal edemez.

F ve *F* olmayan, zıtlık içerisinde olan bir ikili olsun. Belirli bir zaman dilimi içinde her sanat eserinin *F*-olmayan olması söz konusu olabilir. Ancak bu zamana kadar hiçbir şey, hem bir sanat eseri hem de *F* olmadığından *F*-olmayanın sanatsal anlamda bağıntılı bir ifade olduğu kimsenin aklına gelmeyebilir. Eserlerin *F*-olmayışı gözden kaçır. Tam tersine, belirli bir zamana kadar, tüm eserler *G* olabilir ve o zamana kadar hiç kimse

bir şeyin hem bir sanat eseri hem de G-olmayan olabileceğini fark etmemiş olabilir; gerçekten de G'nin makul bir ifade olabilmesi için bir şeyin önce sanat eseri olması gerekliken G'nin sanat eserlerinin tanımlayıcı bir özelliği olduğu düşünülebilir.

Tüm bunlar oldukça soyut; Danto şimdi de mantık iskeletini sanat tarihinden aldığı deriyle kaplar.

Şunu yapalım; G “figüratif” ve F “dışavurumcu” olsun. Verili bir dönemde bunlar ve bunların zıtları, eleştirel söylemde sanatla ilişkili yegâne ifadeler olabilirler.

“Figüratif olmak” -bir insan, obje ya da manzaranın temsilini doğru biçimde vermek- uzun zaman boyunca herkesin bir sanat eserinde olmasını gerekli görmüş olduğu bir şeydir; öyle ki bu özelliğe sahip olmayan bir sanat eseri sanat olarak dahi görülmemiştir. “Dışavurumculuk” ise -bir sanat eserinin, sanatçının öznel deneyimini ifade etmeye ilişkin olarak sahip olabileceği nitelik- o zamana kadar hiç kimsenin sanat eserleriyle ilişkilendirmediği bir şeyi; biri çıkıp bunu önemli kılan dek sanat eserlerine ilişkin olası bir düşünce olarak gerçekten var olmamış olan bir şeyi örnekler.

Şimdi de “+”nın verili bir P ifadesinin yerine geçmesine ve “-”nin de zıttı olan P olmayanın yerine geçmesine müsaade ederek az çok aşağıdaki tarzda bir matris oluşturabiliriz.

Onun “matris” dediği şey benim daha önce doğruluk tablosu dediğim şeydir: Bu iki özelliğin olası kombinasyonlarını “dışavurumcu” ve “figüratif” şeklinde açığa çıkaran bir araçtır.

Dışavurumcu (F)

Figüratif (G)

+

+

+

-

-

+

-

-

Dolayısıyla bir eser her iki özelliğe de birden veya bu iki özellikten birine ya da diğerine sahip olabilir veyahut da ikisi-

ne de sahip olmayabilir. Yukarıdaki tablo bu ikilinin olası tüm kombinasyonlarını ortaya koyar. Ancak bu kombinasyonlar, basit birer mantıki cambazlığın çok ötesinde şeyler ifade ederler. Danto'nun bunları oluşturma nedeni, bilinen sanatsal tarzlara tekabül etmeleridir:

[Yukarıdaki tablodaki her satır], eleştirideki mevcut kelime dağarcığı göz önünde bulundurulduğunda mevcut tarzları belirler: figüratif dışavurumcu (örneğin Fovizm); figüratif dışavurumcu-olmayan (İngres); figüratif olmayan dışavurumcu (Soyut dışavurumculuk); ne figüratif ne de dışavurumcu olan (keskin ve katkısız soyutlamalar). Şurası açık ki; başka anlamlı sanatsal ifadeler ekledikçe olası tarz sayısını 2^n oranında arttırabiliriz.

Diğer bir ifadeyle, bir sanat eserinin sahip olabileceği üçüncü bir şeyi -diyelim kavramsal içeriği- hesaba katacak olursak dört olası kombinasyon daha eklemiş oluruz çünkü $2^3 = 8$ eder.

Mantık, bütüne hangi kritik kavramların eklenebileceğini belirlemez. Bu sanat dünyasının mukimlerine kalmış bir konudur. Mantık, basitçe yeni bir kavram (ya da ifade) -bir sanat eseri için söylenebilecek yeni bir şey- eklediğinizde bir sanat eseri için yeni bir şey söylenebileceğini dile getirir; olası sanat eseri türü sayısını böylece ikiye katlarsınız.

Elbette önceden hangi ifadelerin ekleneceğini ya da zıtlarının yerine geçeceğini görmek kolay değildir ama düşünün ki bir sanatçı, H'nin artık tabloları için sanatsal açıdan geçerli olması gerektiğini söylüyor. Bu durumda hem H hem de H olmayan sanatsal açıdan tüm tablolar için geçerli hâle gelir ve kendisinininkinin H olan ilk ve tek tablo olması durumunda, var olan tüm diğer tablolar H-olmayan olur ve tüm bir tablolar bütünü mevcut tarz olanaklarının ikiye katlanmasıyla birlikte zenginleşir. Raphael ve De Kooning'i veya Lichtenstein ve Michelangelo'yu bir arada tartışmayı mümkün kılan, sanat dünyasındaki entitelerin geriye dönük olarak zenginleşebilmesidir. Sanatsal anlamda geçerli ifadeler ne kadar çeşitlenirse sanat dünyasının mukimleri de ayrı ayrı o kadar karmaşık hâle geleceklerdir ve tüm bir sanat dünyası hakkında ne kadar fazla

şey bilinirse bu dünyanın herhangi bir mensubunun deneyimi de o ölçüde zenginleşecektir.

Bu analizin bir anlamda şaşırtıcı olan sonucu, üretilen yenilikçi sanat eserleri sayesinde bu yeni ifadeler ya da özellikler tartışmanın bir parçası hâline geldikçe eski sanat eserlerinin de önceden hiç sahip olmadıkları özelliklere kavuşmalarındır.

Bu bağlamda, M olan ve sanatsal anlamda geçerli bir ifade varsa M olmayanlar için de daha alt düzeyde her zaman bir sıra olduğuna dikkat edin. Bu sıranın püristlerin akınına uğraması olasıdır. Bunlar, tuvallerini önemsiz addettikleri her şeyden arındırdıktan sonra sanatın özünü damıttıklarını düşünürler. Ancak yanıldıkları nokta da tam burasıdır: Sanatsal anlamda geçerli ifadeler, sanat dünyasının herhangi bir mensubu için geçerli olduğu kadar bu sanatçıların kendi monokrom tarzdaki eserleri için de geçerlidir ve yalnızca “katıksız-saf” tablolar var olduğu sürece sanat eserleri olarak var olmayı sürdürebilirler. Açıkçası (Ad) Reinhardt’ın siyah bir karesi sanatsal anlamda Titian’ın *Sacred and Profane Love*’ı kadar zengindir; bu, azın nasıl çok olduğunu açıklar.

Unutmayın, Danto bize: bir özelliğin eksikliği hiçbir şey değildir; eksiklik, eksik olan nesnenin özelliğidir, der.

Moda aslında tarz matrisinde belirli satırlara ağırlık verir; müzeler, eksperler ve diğerleri sanat dünyasının önemsiz unsurlarıdır. Belki de oldukça itibarlı bir sergide yer alabilmek için tüm sanatçıların figüratif tarzı benimsemesinde ısrar etmek ya da bunun arayışında olmak, var olan tarz matrisini ortadan ikiye böler: Bu durumda gerekliliğe cevap vermenin 2ⁿ/2 yolu olur ve böylece müzeler, nesneye ilişkin bizzat kendi tanımladıkları tüm “yaklaşımları” sergileyebilirler. Ancak bu, neredeyse bütünüyle sosyolojik bir ilgi meselesidir: matristeki satırlardan her biri en az diğerleri kadar meşrudur. Sanatsal bir ilerlemenin, matrise yeni bir sütun ekleme ihtimalini kapsadığını düşünüyorum.

Danto, sözlerini, sanat dünyası kurumlarının muhafızları, sanatın tanımını yalnızca belirli türde alternatifleri dikkate alarak sınırlandırmakta ısrar ettiklerinde bu kurumların kabul edebile-

ceği olası tarz sayısının yarı yarıya azaldığına ilişkin “neredeyse bütünüyle sosyolojik” düşünceyi öne sürerek bitirir. Bu ilginç ve hiç de aşikâr olmayan bir sonuçtur ve bütünüyle mantıksal işlemlerin ürünüdür.

Danto bu analizi sadece ve sadece felsefi bir dertle üretmemiştir. Soyut bir dille betimlediği şey, tam da Marcel Duchamp (ve onun tilmizleri ve meslektaşları) sanat dünyasında boy gösterdiklerinde sanat eleştirmenlerine ve estetik uzmanlarına olan şeydir. Duchamp ve arkadaşları, o döneme kadar, sanat eserlerinde olduğu düşünülen hiçbir niteliğe sahip olmayan (örneğin ne figüratif ne de dışavurumcu olan) ama yine de çağdaş sanat dünyasının önemli figürlerinin oldukça orijinal buldukları çalışmalar ortaya koymuşlardır. Klasik bir örnek Duchamp’ın kar küreğidir. Hırdavatçıdan sıradan bir kar küreği satın almış, bunu imzalamış ve böylelikle o küreği bir sanat eserine dönüştürmüştür (sanatçı olması hasebiyle, imzaladığı her şeyin bir sanat eserine dönüşebileceği varsayımından hareketle). Pek çok kişi bu şekilde düşünmüyordu ama birçok koleksiyoncu çalışmalarını yine de satın aldı. Bu çalışmalar büyük müzelerde sergilendi ve eleştirmenler bunlarla ilgili ciddi makaleler yazdılar. Dolayısıyla, en azından fiilen, bu çalışmalar *sanattı*. Estetik üzerine düşünenler tartışadursun, sanat dünyası kararını çoktan vermişti. Estetik açısından ise mesele, kabul gören mevcut bir anlayıştan hareketle bir şeyi bir sanat eserine dönüştürebilecek hiçbir özelliği olmayan bu objeleri izahata kalkışmaktı: F yok, G yok. Sahip oldukları şey ise H idi; bu ister var olsun ister olmasın o andan itibaren herhangi bir sanat eserinin başat bir özelliği (ya da ifadesi) olarak görülmesi gereken kavramsal bir nitelikti.

Analiz edeceğim üç yöntem Danton’un dili çerçevesinde açıklanabilir. Bu yöntemin temeli şudur. Bir nesneyi, uzunluk ya da ağırlık gibi (ya da figüratif veya dışavurumcu olmak gibi) belli bir özelliğe sahip olması hasebiyle tanımladığımızı varsayalım. Bu, (geçerli olan türden) tüm nesnelerin, bu niteliğe ilişkin bir değeri olduğunu görmemizi sağlar; bu değer sıfır bile olsa. Bir

şeyin sahip olabileceği tüm özellikleri hiçbir zaman bilemeyiz; bu özellikleri ancak ve ancak, bunları diğer nesnelerden ayrılacak ölçüde barındıran ve bu hâliyle bizim dikkatimizi çekecek bir obje bulduğumuzda fark ederiz. Özelliğin var olduğunu bildiğimizde, o andan itibaren, diğer nesnelerin de farklı biçimlerde ve derecelerde (en uç seviyede, yokluk noktasına kadar giden bir skala üzerinde) bu özelliğe sahip olduğunu görebiliriz.

Burada sunacağım yöntemler, ilgili özellikleri barındırma durumuna göre ortak bir kategoriye dâhil olan veya olmayan nesneler üzerine bu türden bir kavramsallaştırmaya dayanıyor. Söz konusu kategori, Lazarsfeld'in otoriter karakter türlerine ilişkin nitelikler uzamı analizi olabilir -bu analizde ayırt edici temel özellikler, otoritenin aile üyelerince uygulanma ve kabul edilme biçimleridir. Bu bireyler kategorisi, Ragin ve meslektaşlarının incelediği türden, mensupları devlet bürokrasisinde çeşitli ölçülerde hareketlilik gösteren bir kategori olabilir; bu durumda, elde edilen çıktı çeşitliliğini etkileyen kriterler; yaş, kıdem, eğitim, vb.dir. Bazıları başarılı olup bazıları olmayan bir grevler kategorisi de bu çerçevede değerlendirilebilir. (Bu durumda ayırt edici özellikler şunlar olacaktır: patlama yapan bir pazarın olup olmaması, destek grevlerinin oluşturduğu tehdit ve önemli bir dayanışma fonunun varlığı.) Tüm bunlar Boolecu yöntemlerden örneklerdir. Bu, Lindesmith'in bağımlılık üzerine yaptığı klasik çalışmada olduğu gibi (1947), kullanacağım analitik tümevarım örneklerinden biri de olabilir; buradaki bireyler kategorisi uyuşturucu bağımlılarıdır ve yine burada mevzubahis olan ayırt edici özellikler, doğru bir kombinasyon içinde olduklarında kendilerini içinde bulundukları bağımlılık duruma getiren önceki deneyimler olabilir. Bir doğruluk tablosu, her durumda mevzubahis olabilecek için tüm olasılıkları teşkil eder ve bunlar daha sonra, araştırmacıların üzerinde çalışacakları bağımlılık tiplerini oluşturmak üzere bir araya getirilir.

Bu yöntemlerin her biri, olabildiğince geniş bir çeşitliliğe ulaşabilme derdinin tetiklediği karmaşıklığı yönetmeye ve ati-

pik olguları sistematik olarak keşfetmeye çalışmaya imkân tanıyan bir incelikler bütünüdür. Bu bölümde çabamın büyük bir kısmını, bu yöntemlerin mantığını açıklamaya vakfedeceğim. Buradan beslenen incelikler, bu yöntemlerin, belli bir araştırma projesinin belli aşamalarında uygulanmasından başka bir şey değil; dolayısıyla, gönderdikleri yöntemlerin isimleri dışında özel bir isimleri yok. Ancak rahat olun, bunlar her zaman, elimizdeki en faydalı püf noktaları.

Nitelikler Uzamı Analizi

Anket yapan araştırmacılar verilerini, “katılımcılarına” anket doldurarak ya da muhataplarından kendileriyle konuşmalarını ve anketleri kendilerinin doldurmalarını isteyerek elde ederler. Araştırmacılar bu şekilde pek çok kişi hakkında oldukça farklı pek çok bilgi edinirler: yaşları, gelirleri, eğitimleri, çeşitli konulardaki fikirleri. Paul Lazarsfeld ve meslektaşları, ABD hazine bonolarının satılması için radyo kampanyaları düzenlenmesi (Merton, 1946), oy kullananların hangi başkan adayına oy vereceklerinin araştırılması (Lazarsfeld, Berelson ve Gaudet, 1948) ve ABD Ordusu’nun örgütlenme biçimi (Stouffer vd., 1949) gibi çeşitli konulara ilişkin çalışmalarında, sosyolojik çıkarımlarının temeli olarak her zaman anketlere başvurmuşlardır. Bu tür karmaşık olguları betimleme noktasında, pek çok farklı boyutu bir araya getiren ya da içeren tipolojilere o kadar sık başvuruyorlardı ki, Lazarsfeld, bu işlemlerin mantığını incelemeyi önemli buldu. Böylece, kendisiyle çalışanlarla birlikte, çeşitli kategorilerin, analiz düzlemlerinin ve tiplerin inşasına imkân tanıyan bir dizi yöntem ve buna bağlı kavramlar bütünü geliştirdi.

Lazarsfeld, bu kadar karmaşıklık içeren nitelemelerin önemli belirsizlikler içerdiğini ve bunun, sonuçta ortaya çıkan analizleri hatalı ve kafa karıştırıcı kılacak derecede çözümsüz bırakabileceğini gördü. Belki de her şeyden önce araştırma dinamiğine keşfedici bir özellik kazandırmak noktasında, bir tipolojide ör-tük olarak bulunan mantıki olasılıkların çoğu zaman bütünüyle

deşilmediğini, dolayısıyla da devamındaki ampirik çalışmalarda işe koşulabilecek ipuçlarının fark edilmediğini gördü. Doğruluk tablosu oluşturma sistematik süreçlerini, farklı özellikleri tiplerde buluşturma sorununun çözümüne uyarladı. Ampirik gerçeklerle makul biçimde örtüşebilmesi için mantıki olasılıkları kombine etmenin bir yolunu ortaya koydu. Bu işleme “indirgeme” adını verdi; bunun zıddında, amaca özel tipolojilerden, bu tipolojilerin inşasına imkân tanıyan nitelikleri ayıklama/çıkarma işlemine ise, pek de çekici olmayan bir isim olarak “iskeleti ortaya çıkarma” adını verdi. Bunu yapmak için (aynı zamanda “sıfatlar uzamı” olarak da bahsettiği) “nitelikler uzamı” fikrini işe koştu. Bu yöntem bütünü, içerdiği tüm işlemlerle beraber, “Nitelikler Uzamı Analizi” olarak adlandırabiliriz, bildiğim kadarıyla Lazarsfeld’in kendisi bu kavramı hiç kullanmamış olsa da.

Nitelikler Uzamı

Lazarsfeld, nitelikler uzamı kavramının altında yatan temel fikri birden fazla yerde, çoğu zaman da (bugünden bakıldığında içerdikleri bilinç dışı cinsiyetçiliğin biraz rahatsız edici kıldığı) aynı dili ve aynı örnekleri kullanarak ortaya koymuştur:

Diyelim ki birkaç objenin farklı özellikleri değerlendiriliyor. Bunlar şu üç özellik olsun: beden ölçüleri, güzellik ve bir üniversite diplomasına sahip olmak. Analitik geometride kullanılan referans çerçevesine oldukça benzer bir şeyi gözümüzde canlandırmak mümkündür. Örneğin, X ekseni beden ölçülerine karşılık gelebilir: Bu eksen üzerinde obje, metre ve santimetre cinsinden ölçülebilir. Y ekseni güzelliğe karşılık gelebilir: Bu eksen üzerinde de objeler sıralı olarak dizilebilir; böylelikle her obje için bir kademe belirlenir ve 1 numaralı kademe en güzel olanıdır. Z ekseni bir üniversite diplomasına sahip olmayı ifade edebilir: Burada, objenin bir diploması olabilir veya olmayabilir. İki olasılık artı ve eksi işaretleriyle belirtilmeli ve gelişigüzel biçimde Z ekseninin üzerinde, iki zıt ucunda iki uç noktayla tem-

sil edilmelidir. Dolayısıyla her obje bu özellik alanındaki belirli bir noktayla, örneğin “167 - 87% - artı” sembolizmiyle temsil edilir. Gruplandırılan objeler belli türden kadınlarsa yukarıdaki örnekteki kadının; 1.67 boylarında olması, bir güzellik yarışmasında oldukça düşük puanlar alacak olması ve bir üniversite diplomasının olması gerekir. (Bu uzamda her nokta bir bireye tekabül etmese de) her birey belli bir noktaya tekabül eder. (...) Kuşkusuz, her alan, sınıflandırma şemasındaki özellikler kadar farklı düzlemlere sahip olacaktır (Boudon, 1993, 212).

Bu örnekte her vaka, üç düzlemli bir nitelikler uzamına yerleştirilir. İlk nitelik olan beden ölçüleri, sürekli değişken denilen ve sayısal olarak ölçülebilen bir özelliktir. İkinci özellik olan güzellik de değişken bir niteliği ölçer ama bu, bir sayıyla kolaylıkla ilişkilendirilemeyeceğiniz bir nitelik; yalnızca, vakaları bu niteliğe ne ölçüde sahip olduklarına göre belirlenmiş bir sıra içine yerleştirebilirsiniz ve sonuç sıralı değişken diye adlandırılır. Bir üniversite diplomasına sahip olmakla ilgili olan üçüncü nitelik ise, basit bir evet-hayır sorusudur ve buna ikili değişken denir. Sadece üç düzlem söz konusu olduğunda bu nitelikler uzamını, her vakanın belirli bir fiziksel noktayı kapladığı gerçek bir fiziksel uzam olarak gözümüzde canlandırmak kolaydır. Bilgisayar programları saniyeler içinde vakaların grafik dağılımlarını üç düzlemli uzamda üreterek ve sonrasında da benzer vaka kümelerini “görmenize” olanak sağlayacak biçimde, ortaya çıkan grafiği “sağa sola döndürmenize” müsaade ederek uzamsal imgelemi güçlendirirler.

Vakalar, az sayıdaki birkaç kategoriden birine (sınır durumda yalnızca ikisine) dâhil olduğunda bunları Lazarsfeld’in işlevsel olduğunu düşündüğü biçimlerde yönlendirmek kolaydır; tıpkı Danto’nun analizindeki sanat biçimlerinin özelliklerinin, yukarıdaki örneklerde bulunan güzellik ya da bir üniversite diplomasına sahip olmak gibi sıralı veya ikili değişkenler olduğunda yaptığı gibi. Bu durumda nitelikler uzamı kolaylıkla, bu “değişkenlerin” çapraz sınıflandırılmasıyla oluşturulan bir tablo olarak

gösterilebilir. Hücreler, analizi oluşturan değişkenlerin bir tür kombinasyonu ile nitelendirilen vakalar içerir. (Uzunluk ya da gelir gibi sürekli ve sıralı değişkenler, çoğu zaman, bu türden bir analize birkaç gruba bölünerek dâhil edilir. Böylelikle, örneğin net gelirini bildiğiniz insanlar kolaylık olması için zengin, yoksul ve ikisinin arası şeklinde bölünebilir. Bunlar “kategorik” değişkenlerdir. Bu türden veriler için böylesi bir bilgi kaybına neden olmayan korelasyon gibi istatistiksel teknikler kullanmak her zaman mümkündür.)

Robert Merton, birkaç kategoriye bölünen niteliklerin çapraz sınıflandırmasını yaparak her türden tip oluşturma yordamını, onun anısına istinaden dört kat çizelgesi inceliği diyebileceğimiz bu işlemi meşhur kıldı. Bu yordamı, en basit biçimiyle, bir sapkınlık tipolojisi oluşturma noktasında, çalışmalarımda ben de kullandım. Bazı kurallar silsilesine uyan ya da uymayan veya uymadıkları düşünülen ya da düşünülmemeyen kişilerin (iki tane ikili değişken olduğunu not edin) olası kombinasyonlarını dikkate alarak aşağıdaki basit tabloyu oluşturdum:

Sapkın Davranış Biçimleri

Sapkın olarak algılanan	İtaatkâr davranış	Kural ihlal eden davranış
	Haksız Yere Suçlanan	Tamamen sapkın
Sapkın olarak algılanmayan	Uyum Sergileyen	Gizli sapkın

Bu tipolojiyi, iki olası duruma sahip olduğu düşünülen iki niteliğin olası bileşenlerini, ikili bir tablo üzerinden ortaya koyarak oluşturdum.

Daha genel anlamda, işin sırrı, vakalarınızı tanımlamak için kullanmak istediğiniz özellikleri belirlemek, bu özellikleri size makul görünen herhangi bir biçimde (örneğin, göz ya da saç rengi gibi sayısal olmayan farklılıklarla ya da basit biçimde bir şeyin varlığı ya da yokluğuyla) ayrıştırmak ve daha sonra bir özelliğe

dair kategorilerin satırları, diğer özelliğe dair kategorilerin ise sütunları oluşturduğu bir tablo oluşturmaktır. Bu durumda her hücre, diğer hücrelerde bulunanlardan mantıksal açıdan ayrı bir tip içerecektir. Bir arada ele alındıklarında ise tüm hücre verileri, mantıki açıdan mevcut olabilecek tüm tipleri ifade edecektir.

Bu fikirleri, Danto'nun kendi bulgularını ortaya koyarken yaptığı gibi bir doğruluk tablosu formatında da sunabilirdim; yani şu şekilde:

Kurallara Uyar	Sapkın Olarak Algılanır
+	+
+	-
-	+
-	-

En üstteki satır, kurallara uyan ama uymamakla itham edilen ve haksız yere suçlanan tipi temsil eder. İkinci satır, kurallara uyan ve başkalarının da bu şekilde algıladığı konformist figürdür. Üçüncü satır, kurallara uymayan ve başkalarının da bu şekilde algıladığı "saf sapkın tipini" imler. Son satır ise, kuralları kimseye fark ettirmeden ihlal eden gizli sapkını kapsar.

Dolayısıyla bir tablo oluşturmak, tiplerin artı ve eksilerle nitelendirildiği bir doğruluk tablosu yapmakla mantıksal açıdan aynı şeydir. Tipler oluşturma hususunda tablo yönteminin bazı avantajları vardır. Tablo yöntemi, tıpkı benim sapkınlık tipleri için yaptığım gibi, isimlendirdiğiniz tipleri yerleştirebileceğiniz fiziksel bir alan sunar. Daha da iyisi, hücreler, niteliklerin bu kombinasyonunu içeren mutlak vaka sayısı veya bazı diğer niteliklere sahip vakalar oranı gibi bilgileri taşıyabilir; bu özellik, iki değişkenli uzamda üç değişken sunmanıza olanak sağlar. Daha sonra hücrelerdeki sayılar karşılaştırılabilir ve hipotezler değerlendirilebilir. Elimde bilgi olmuş olsaydı kadınlarla erkeklerin, siyahilerle beyazların ya da 25 yaşın üzerindeki insanların veya büyük şehirlerde yaşayanların sapkınlık oranlarını karşılaştırabilirdim mesela. Böylelikle, insanların bu hücrelerde yer almasına yol açan süreçlerde cinsiyet ya da ırk farklılıklarının etkin olduğu

varsayımını sınamaya tabi tutabilirdim. Bu, anket araştırmacılarının tercih ettiği türden bir analizdir. Doğruluk tablolarından haberdar olan, hatta bir keresinde alıntı yaptığım kaynakta bunu kullanmış olan Lazarsfeld'in, tablo formatını tercih etmesinin nedeni muhtemelen budur.

Hangi çeşidini kullanırsanız kullanın bu işlemin büyük avantajı, mantığın tanımladıklarının dışında herhangi bir tipin mümkün olmadığını ve olamayacağını garantilemesidir. Analize neyin dâhil edilmesi gerektiği konusunda ampirik düzeyde hatalı olabilirsiniz; bu durumda tipolojiniz gerçek dünyadaki hiçbir şeye tekabül etmeyecektir. Ancak, sadece tanımlamış olduğunuz şeyi geçerli olarak görmüş olsaydınız tablodaki kutular ya da doğruluk tablosundaki satırlar elinizdeki tek şey olurdu.

Ancak, tıpkı sözcükler gibi tablolar da gerçekliğe açılan basit pencereler olmadıkları için, bunların da dezavantajları vardır. Verileri ve fikirleri temsil etmenin her biçimi gibi, bazı şeyleri yalnızca diğerlerini gizleyerek netleştirirler. Lazarsfeld'in sevdiği tablo biçimi, sürekli değişkenlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan nitelikler uzamını yazıya dökmeyi güçleştirir. Dahası, nitelikler uzamı mantığının üç değişkenden fazla sayıda olacak şekilde arttırılması kolay olsa da işlemin mantığı (yukarıda sözünü ettiğim bilgisayar grafiklerinin sağladığı kolaylıklara rağmen) hızla karmaşıklaşır. Lazarsfeld'in ırk, eğitim ve köken değişkenlerini basit ikilikler olarak ele aldığı üç değişkenli ünlü örneği buna tanıklık eder. Sekiz hücreli bir tablo bu üç unsurun tüm olası kombinasyonlarını gösterirken bu tür bir görsel sunuma içkin karmaşıklığı da resmeder:

	Amerika Doğumlu		Amerika Dışında Doğmuş	
	Beyaz	Beyaz ırktan olmayan	Beyaz	Beyaz ırktan olmayan
Üniversite eğitimi olan				
Üniversite eğitimi olmayan				

Bu tabloya dördüncü bir değişken olarak “Şehirde ya da Kırsalda” ikamet ediyor değişkenini eklemek isteyebiliriz. Lazarsfeld bunu iki şekilde yapmıştır. Bu ek değişkeni, hâlihazırda belirttiğim üzere, her hücreye şehirlerde yaşayanların oranını ekleyerek devreye sokabilirsiniz. Ya da yukarıda yaptığım gibi, biri şehirde biri kırsalda yaşayanlar için iki tablo oluşturabilirsiniz. Aslında bu tür tablolar dört değişkenin ötesinde anlaşılabilir bir hâl alırlar. Diğer bir ifadeyle, okuyucunun, daha önce John Tukey’in temel istatistiksel işlem diye tanımladığı ve benim alıntılıdığım şeyi kolaylıkla yapmasına izin vermezler: aynı olup olmadıklarını ya da birinin diğerinden daha büyük olup olmadığını görmek için iki sayıyı karşılaştırmayı. Dolayısıyla, çok sayıda değişkenin kullanıldığı bir analizle üretilen dev tablolar analitik anlamda işlevsel değildir. (Barton’un bu konudaki tartışması -1955, 55-56- bazı iyi örnekler sunar.)

Gördüğümüz üzere, tabloları kolaylıkla doğruluk tablolarına dönüştürebilir ve bunun tersini de yapabiliriz. Örneğin aşağıda, Lazarsfeld tarafından doğruluk tablosu biçiminde sunulan ve yukarıdaki tablodaki üç değişkenin olası tüm kombinasyonlarını basit evet ya da hayırlar olarak sergileyen çizelge:

Kombinasyon No.	Üniversite Diploması	Beyaz	Amerika Doğumlu
1	+	+	+
2	+	+	-
3	+	-	+
4	+	-	-
5	-	+	+
6	-	+	-
7	-	-	+
8	-	-	-

İster geleneksel bir tablodaki kutular ister bir doğruluk tablosundaki satırlar olsun mantıki biçimde oluşturulan bu kombinasyonlar, dışarıda tuttuğunuz hiçbir tip/olasılık kalmadığından emin olarak (Danto örneğinde olduğu gibi yeni bir özellik su-

nulmadığı sürece) sonraki analizlerde kullanabileceğiniz kombinasyonlardır. Danto'nun belirttiği gibi, analize dâhil edilen her yeni özelliklikle birlikte tip sayılarının ikiye katlandığına dikkat edin. Bu, dâhil edilen yeni özelliklerin tümünün ikilikler şeklinde olduğunda geçerlidir. Eklenen özellikler daha fazla ayrımlara sahip olduğunda ise durum daha da karmaşıklaşır. Öte yandan, ne zaman bir özellik tablodan çıkarılsa tiplerin sayısını da yarı yarıya indirebilirsiniz.

İndirgeme

Lazarsfeld, değişkenlerin çapraz sınıflandırılmasıyla çok sayıda tip oluşturulmasının sorunlar yarattığını fark etmiş ve bunun için bir çözüm bulmuştu: "indirgeme" adını verdiği işlem bu tür bir tablodaki farklı kombinasyonları tek bir sınıfta birleştirir. Bunu şu şekilde yaparsınız. Diyelim ki yukarıdaki doğruluk tablosunu ve kapsadığı tipolojiyi oluşturduk. Artık elimizde ihtiyacımız olduğunu düşündüğümüzden daha fazla sayıda tip var (bunlara neden ihtiyacımız olduğu sorusu elbette önemli bir soru). Lazarsfeld bizden, yukarıda ana hatlarıyla belirtilen üç değişkeni –ırk, köken ve eğitim- farklı derecelerde sosyal avantaj sağlayan üç unsur olarak değerlendirmemizi istiyor. Siyahi olmak (burada "siyahiyi" "beyaz olmayanla" eşitler ki bu elbette doğru değildir) oldukça büyük ve öne çıkan bir sosyal dezavantaj olduğundan, "siyahi" değişkenini içeren dört kombinasyonu da (yukarıdaki çizelgedeki 3, 4, 7 ve 8 no.lu kombinasyonlar) hiçbir bilgi kaybına uğramaksızın tek bir sınıfta birleştirebiliriz. Böylelikle bu sınıfta yer alan siyahi kişilerin, (çalışmaya önceki deneyimlerden elde ettiğimiz bilgiye de dayanarak) ne Amerika'da ya da Amerika dışında doğmuş olmalarının ne de eğitimlerinin ne olduğunun önemli olmayacağını biliriz; bu değişkenler bazında ne kadar çeşitlilik gösterirlerse gösterebiliriz tüm siyahiler önemli sosyal dezavantajlar yaşayacaklardır. Ülke (Amerika) dışında doğmuş beyazlara (2 ve 6 no.lu kombinasyonlar) ait iki kategoriye de aynı şekilde ve aynı temelde bir araya getirebiliriz, yani ülke dışında doğmuş olmak, sosyal avantaj bakımından de-

ğerlendirildiğinde eğitimdeki farklılıkları önemsiz kulan büyük bir dezavantajdır. Dolayısıyla, Amerika'da doğmuş olan beyazları eğitim açısından ayrı kategorize etmek faydalı olacaktır çünkü eğitim sosyal avantajlarında muhtemelen bir farklılık yaratır. Böylece birinci ve beşinci kombinasyonları da ayrı sınıflar olarak muhafaza ederiz. (Bu örnek varsayımsaldır ve yöntemi göstermek amacıyla üretilmiştir; Lazarsfeld de bizim gibi meselenin bundan daha karmaşık olduğunu elbette biliyordu.)

Tüm bu kategorilerin makul şekilde birleştirilmesi sekiz kategoriye dört sınıfa düşürür. Elimizdekilerin sayısını analizi devam ettirebilmek için azalttık ve malumat noktasında hiçbir şey kaybetmedik. Elimizde daha kolaylıkla baş edebileceğimiz ve bu indirgemeye gitmiş olmamıza rağmen farklı kombinasyonların bize sunabileceği tüm olasılıkları da örtük olarak içinde barındıran bir tipoloji var. Lazarsfeld, çalışmamızda kullanmamız gereken tiplerin sayısını azaltmak için üç yoldan bahseder. Bunlar, her biri bazı güçlükler içerse de karışıklığı azaltmak noktasında işlevsel püf noktalarıdır.

İşlevsel İndirgeme: Bazı indirgemeler, yukarıdaki örnekte olduğu gibi ampirik düzeyde zaten bildiklerimizden hareket eder.

İşlevsel indirgemedede, iki özelliğin arasında kombinasyon sayısını azaltan bir ilişki vardır. Örneğin siyahiler (mesela kanunen) üniversite eğitimi alamıyorlarsa (...) belli değişken kombinasyonları gerçekte söz konusu olmayacaktır. Kombinasyonlar sistemi bu şekilde değişikliğe uğratılabilir. Kombinasyonlar tamamen ortadan kaldırılabilir ya da bu kombinasyonlar zaten o kadar düşük bir sıklıkta karşımıza çıkmaktadır ki bunlar için ayrı bir sınıf oluşturmak gerekmez (Boudon, 1993, 161).

Dolayısıyla işlevsel indirgeme iki tür kombinasyonu ortadan kaldırmak anlamına gelir: ne mantıksal ne de sosyal anlamda mümkün olmayanları ve seyrek olarak gerçekleşip geçersiz olanları.

Bu bakımdan işlevsel indirgeme ampirik bir mevzudur. Hüc-

relerde kombinasyonların ne kadar az sıklıkta gerçekleştiğine bakarak hangi hücreleri birleştireceğimize karar veririz. O hücreye yerleştirecek bir şey yokken yer açmanın anlamı da yoktur. Olası kombinasyonların listesini yapmak, araştırmacıya, belli bir kombinasyona karşılık gelen vakaların olup olmadığı sorusunun ampirik bir soru olduğunu hatırlatmalıdır. Dolayısıyla araştırmacı “herkesin bildiği” şeylere dayanarak kimi kombinasyonları göz ardı etmek yerine, gerçekte ne sıklıkla görüldüklerini kontrol etmelidir. Sıra dışı vakaları arayan şüpheli bir saha araştırmacısı, “Nitelik Alanı Analizi”nden faydalanarak özelliklerin mantıksal açıdan mümkün olan tüm kombinasyonlarını oluşturabilir ve sonrasında gerçekleşmesi makul olmayan kombinasyonları, işlevsel bir indirgeme çerçevesinde çıkarılması muhtemel olanları özellikle arayabilir. Kombinasyonlar gerçekte var olabilecekleri gibi sosyal anlamda “görünmez” de olabilirler ya da sosyal olarak kabul görmeyebilirler veya tanınmayabilirler. Örneğin Amerika’nın güney eyaletlerindeki eski sosyal sistemde, mesela Natchez-Mississippi’de gözlemlendiği şekliyle (“Davis, Gardner ve Gardner, 1941”de betimlenmiştir), herkes, aralarında hiçbir meşru hareketlilik biçimi (siyahıyseniz beyaz olamazdınız, tıpkı işçi sınıfından birinin orta sınıfa mensup olamayacağı gibi) ya da evlilik olmayan (yasal olarak hiçbir çocuk diğer kasttan biriyle yaşanan cinsel ilişkinin sonucunda doğamazdı) iki renk kastından birine mensuptu. Ancak tüm olası ırk kombinasyonlarını çalışan bir araştırmacı, çevresine bakarak da görebileceği bir şeyi fark eder: mantık ne derse desin böyle çocukların dünyaya gelebildiğini. Bunu bilmek bir araştırmacıyı, fiiliyatta insanların ırka dayalı kast sisteminin sosyal mantığıyla nasıl başa çıktıklarını ve bu türden, sosyal anlamda “imkânsız” çocukları hangi kurallara göre sınıflandırmaya çalıştıklarını araştırmaya yöneltebilir.

Rastgele İndirgeme: Rastgele indirgeme, çoğunlukla, çeşitli ampirik koşulları eşit biçimde ele alabilmek için farklı özellik kombinasyonlarına bir indeks rakamı vermek anlamına gelir. Örneğin mesken şartlarının bir analizinde:

Sihhi tesisat, merkezî ısıtma, soğutma vb. gibi pek çok unsur özellikle (konutun “niteliği” bakımından) belirleyicidir ve her biri bir önem sırasına sokulur. Sihhi tesisatı olmayıp merkezî ısıtması ve buzdolabı olan bir ev, sihhi tesisatı olup merkezî ısıtması ve buzdolabı olmayan eve denk olabilir, dolayısıyla iki vakaya da aynı indeks numarası verilir.

Diğer bir ifadeyle, aynı türden olanlar, doğrudan ve somut biçimde ölçülemeyecek, “kötü barınma” gibi altta yatan ortak bir soyut özelliği paylaşıyor olabilirler. İnsanlara, buzdolabı sahibi olmalarına ya da merkezî ısıtma veya iyi barınma koşulları anlamına geldiğini düşündüğünüz herhangi bir şeye sahip olmalarına bakarak puan verebilirsiniz. Böylece, aynı puanları almaları dolayısıyla bir araya getirilen bu vakaların özellikleri her ne kadar farklılık gösterse de nihai puanlamayı takip ederek yine de belli başlı tipleri belirleyebilirsiniz. Bu işlem, farklı ev gereçlerini aynı şekilde değerlendirerek olası kombinasyonların sayısını azaltır. Sınıflandırmanız “gelişigüzel”dir çünkü ele aldığınız unsurları, birtakım zayıf çıkarımlara dayanarak belli bir özellik ile ilişkilendirirsiniz. Öyle ki, başka unsurlar seçmiş de olabilirdiniz ve o zaman da farklı unsurların kombinasyonları birbirine denk sayılırdı.

Pragmatik İndirgeme: Lazarsfeld, yukarıda ele aldığımız ırk, Amerika doğumlu olup olmama ve eğitime ilişkin olan örneği, araştırmanın -söz konusu durumda sosyal avantajları incelemek olan- amacı doğrultusunda başvurulmuş pragmatik indirgemenin bir örneği olarak göstermiştir. Bir sosyolojik analizde, tüm siyahileri toptan aynı kefeye koymamak için pek çok iyi sebep olabilir ama sosyal avantaj söz konusu olduğunda bunu yapabilirsiniz. Everett Hughes’un bize sunduğu (1971/1984, 141-50) analitik kavramı kullanacak olursak; siyahi olmak, diğer tüm durumlarda daha ağır basacak bir “temel durum-statü özelliği” olduğundan, kişinin sosyal dezavantajı bakımından belirleyici unsur olacaktır. (Tekrar edecek olursak, bu türden ifadeler, didaktik nitelikte basit örnekler vermek için kullanılır; bunları

her şeyi açıklayan cinsten düşünceler olarak değerlendirmeyin. James Baldwin, Amerika'da siyahi olmaktan daha kötü tek şeyin Paris'te fakir olmak olduğunu söylemişti.) Dolayısıyla, mevcut amaç doğrultusunda bazı özellikleri birleştirebiliriz.

Pragmatik indirgemenin bir diğer örneği, "evlilikte başarı"yı etkileyebilecek iki değişkenin bileşimlerini içerebilir. Her biri üç kademeye bölünmüş iki özellik düşünün (örneğin, kadının kocasına yaklaşımı ve kocasının ekonomik başarısı, bunları nasıl ölçtüğünüz şimdilik önemli değil). Bunlar, bir nitelikler uzamında birleşerek dokuz tip oluştururlar (yani sonuçta ortaya çıkan tabloda dokuz hücre ya da doğruluk tablosunda dokuz sıra vardır). Lazarsfeld şöyle der (Boudon'dan alıntılıyorum):

Diyelim ki; kadının kocasına karşı tavrı olumluysa ekonomik rahatlığın evlilik ilişkilerini etkilemeyeceğini ancak kadının kocasına karşı tavrı vasat düzeydeyse evliliği başarılı kılmak için kocanın en az vasat düzeyde bir ekonomik başarıya ihtiyaç duyduğunu ve kadının tavrı bütünüyle olumsuz olduğundaysa sadece büyük bir ekonomik başarının evliliği kurtarabildiğini görüyoruz. Temel amaç, tüm evlilikleri iki grup altında sınıflandırmaksa -biri, tavır-başarı bileşenlerinin iyi evlilik ilişkilerine elverişli, diğeri ise bileşenlerin böyle bir ilişkiye elverişsiz olduğu iki grup- aşağıdaki diyagram ortaya çıkacaktır (Boudon, 1993, 161-162).

Lazarsfeld'in bahsettiği diyagramda, bu örneğe eşlik eden dokuz hücreden altısı uygun kombinasyonları gösterecek biçimde ve üçü de (düşük ekonomik başarı düzeyi ve vasat ya da olumsuz bir yaklaşım ile vasat ekonomik başarı düzeyi ve olumsuz bir yaklaşım) uygun olmayan kombinasyonları gösterecek biçimde indirgenir. Erkeklerin başarılarının ve kadınların bu başarılarla tepkilerinin dokuz olası kombinasyonu pragmatik biçimde ikiye düşürülür. İndirgeme incelikleri, ne türden olurlarsa olsunlar, çok sayıdaki kategoriyi azaltırlar ve bunu da mantıksal olmaktan uzak kombinasyonları aynı sınıfa yerleştirerek, onlara analitik amaçlar doğrultusunda aynı ismi vererek yaparlar.

İskeletini Çıkarma

Lazarsfeld'in garip biçimde "iskeletini çıkarma" adını verdiği işlem, mantıki usulleri kullanarak indirgemedede bulunmanın tam tersidir. İndirgeme esasen kombinasyonların bir araya toplanmasıdır. İskeletini çıkarma işlemi ise daha fazlasını keşfetmek için bunları ayırır.

Sosyal bilimciler tipolojiler oluşturmaya bayılırlar; lakin bunları nadiren mantıki usullere uyarak yaparlar. Dolayısıyla, ürettikleri tipolojilerin tüm zenginliklerini her zaman değerlendirmezler. Ancak, tipolojilerin ve nitelik uzamlarının mantıksal açıdan ilintili olduğunu unutmayın: tipoloji dediğimiz şey, değişkenlerin çapraz sınıflandırılmasıyla elde edilen bir tablodaki hücrelere verilen bir dizi isimdir ve bu türden bir tablodaki hücreler tipolojidir. Lazarsfeld, "bir araştırmacı bir tipler sistemini bir kez oluşturduğunda tiplerin, sistemin mantıksal yapısı içinde bir özellik alanının indirgenmesinin ürünü olabileceğini" (Lazarsfeld ve Barton, 1951, 162) belirterek bu mantıksal bağlantıyı, herhangi bir özel tipolojinin altında yatan unsurları bulmak için bir yöntem oluşturmak amacıyla kullanmıştır. Lazarsfeld'e göre, çoğu tipoloji muhtemelen eksik bırakılmıştır. Tipolojiyi oluşturan kişi her ne kadar bunun farkına varmamış olabilse de burada söz konusu olan, karmaşık bir nitelikler uzamının, tartıştığımız yöntemlerden birinin kullanılması ve bazı hücrelerin birleştirilmesi suretiyle indirgenmesidir. Sonuçta ortaya çıkan tipoloji, dışarıda bırakılmış tüm örtük olasılıklara isim vermez ya da bunları görmez. Lazarsfeld bu noktada bandı geri sarar; nitelikler uzamının nasıl indirgenebileceğini açıkladıktan sonra, indirgemenin kendisini ortadan kaldırır, başa döner ve nitelikler uzamını tüm boyut ve özellikleriyle birlikte yeniden tesis etmeye gayret eder. Bunun için şöyle bir yöntem geliştirir:

Verili bir tipler sisteminin dâhil olduğu sıfatlar uzamını ve bu uzama örtük olarak uygulanan indirgemeyi bulma işleminin pratik anlamda önemi o kadar büyüktür ki bu işleme özel bir isim vermek yerinde olacaktır; önerdiğim terim *iskeletini çıkar-*
madır.

Verili bir tipler sistemi içinden, onu mümkün kılan sıfatlar uzamının iskeletini çıkaran kişinin kafasında muhtemelen böyle bir usul yoktur. Tek varsayımımız, bu tipleri gerçekte nasıl elde etmiş olursa olsun, mantıken bunları bu türden bir iskelet çıkarma işlemiyle de bulabileceğidir.

Lazarsfeld bu inceliğin pratik önemi konusunda haklı olarak ısrarcıydı. Fikir ve öngörülerden mantık yoluyla erişilmemiş olan (ki bunlar çok az sayıdadır) ne varsa bulup çıkarmak için harika bir yöntemdir bu. Bir araştırmacı bu inceliği kullanarak “belli vakaları gözünden kaçırıp kaçırmadığını görebilir; oluşturduğu bazı tipler arasında çakışma olup olmadığından emin olabilir ve sınıflandırmayı gerçek bir ampirik araştırma için muhtemelen daha kullanışlı hâle getirebilir.” (163) Lazarsfeld, iskelet çıkarmanın işlevselliğine örnek olarak ailedeki otorite yapısına ilişkin Erich Fromm’un incelemesini verir.

Fromm dört tür otorite durumundan söz eder: bütüncül otorite, basit otorite, otorite eksikliği ve isyan. Lazarsfeld, Fromm’un özel tiplerinin teşkiline imkân tanımış sorulardan, hem ebeveynlere hem de çocuklara yönelttiği sorulardan çektiği bazı unsurları tüm bir kombinasyonlar dizisini yeniden oluşturmak için kullanır. Önce fiziksel ceza ve çocukların yaptıklarına müdahalenin birkaç olası kombinasyonunu (oluşturulan ölçütler ebeveynlerin otorite kullanımının göstergeleri olarak işlev görür) üçe indirir: ilkinde, ebeveynler hem fiziksel cezaya başvuruyor hem de çocukların yaptıklarına müdahale ediyordu; ikincisinde, ikisini de yapmıyorlardı; üçüncüsünde ise, birini veya diğerini yapıyorlardı (bu ikisi eşdeğer kabul edilir). Benzer şekilde, çocukların ebeveynlerinin yaptıklarını kabullenmesini de üç tip çerçevesinde incelenir; ebeveynleriyle çatışma yaşadıklarını söyleyip söylemediklerine ve onlara güvenip güvenmediklerine ilişkin kategorileri birleştirir. Ortaya çıkan bir 3X3 tablosu, ebeveynlerin tepkisi ve çocukların kabulünün mantıksal açıdan mümkün altı birleşimini imler:

Ebeveynlerin Otoritesi	Çocukların Bu Otoriteyi Kabullenme Derecesi		
	Yüksek	Orta	Düşük
Güçlü	1	2	3
Orta	4	5	6
Zayıf	7	8	9

Dokuz kombinasyonun yedisi Fromm'un ortaya koyduğu dört tipte bariz biçimde ilişkilidir: 1 ve 2 mutlak otorite, 4 ve 5 basit otorite, 8 otorite eksikliği ve 3 ile 6 isyan. Ancak 7 ve 9 kombinasyonlarına Fromm'un tipolojisinde yer verilmemektedir ve en azından biri (7) onun düşünmediği bir olasılığı ortaya koymaktadır: Ebeveynleri çok otoriter olmayan çocuklardan bazılarının ilginç biçimde böyle bir otorite arzuladıklarını. Mantık, olasılığı ortaya koyar; araştırma, bunun bir gerçeklik olup olmadığını bulur. İskeletini çıkarma inceliği işte tam da bu işe yarar.

Not: Her tipolojinin ardında tek bir nitelikler uzamı ve tek bir indirgeme mi vardır? Lazarsfeld muhtemelen böyle olmadığını söyler. Tipolojiler sıklıkla belirsiz ve sezgisel, dolayısıyla karmaşık olduğundan bunlardan çoğunlukla tek bir düzlemden fazlasını çıkarabilirsiniz. Aynı tipolojiden doğan farklı nitelik uzamları birbirlerine dönüştürülebilir; "bir sonucu yorumlamanın" mantığı buradadır; iki değişken arasındaki ilişkinin "anlamını", ilk ikisi arasındaki ilişkiyi pekiştiren bir üçüncüsünü dâhil ederek bulmak şeklindeki bilindik işlem budur. "Bu tür bir yorum, mantıken, bir tipler sistemine içkin bir sıfatlar uzamının iskeletini çıkarmayı içerir; tabii bu sıfatlar uzamı, indirgeme yoluyla bu tipler sistemini türettiğimiz uzamdan farklı bir uzam olacaktır ve söz konusu yorum, ayrıca, bu yeni uzamdaki tipler sistemini vücuda getirecek indirimeleri aramayı da içerecektir. Dönüşümünden anladığım budur." (167) Bu olasılıkları detaylandırmayacağım ama buradan ilginç pek çok şey çıkabilir.

Lazarsfeld'in, doğruluk tablolarını kullanımı, bunları tipler inşa etmenin bir yolu olarak tablolara dönüştürmesi ve araştırmacının çalıştığı tiplerin sayısını çeşitlendirmenin yolu olarak

indirgeme ve iskeletini çıkarma işlemleriyle yakından ilgilenmesi, mülakat ve anketler vasıtasıyla veri toplama hususundaki tutkusuna işaret eder. Lazarsfeld tipolojiler oluşturmuş ve bir araştırmada incelenen değişkenler arasındaki ilişkileri keşfetme noktasında, tablolar oluşturma, indirgeme ve iskeletini çıkarma gibi usulleri kullanarak bu tipolojileri daha da derinleştirmiştir. Cumhuriyetçi bir çevrede yaşamının, İrlandalı bir Katolik işçinin Demokratlara oy verme eğilimi üzerinde nasıl bir etkisi olabilir? Erkek ve kız kardeşleriniz Demokratlara oy verip iş arkadaşlarınız Cumhuriyetçilere oy verseydi bu türden “çapraz-baskılara” maruz kalmış biri olarak seçim gününde ne yapardınız? Lazarsfeld tipleri önemsediyse bu, her şeyden önce, onları değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak noktasında kullanılabilecek kategorileri tanımlamanın bir yolu olarak işlevsel bulduğundandı. Onu tatmin eden cevaplar, “kuramsal olarak tanımlanmış bir dizi gözlem arasında bir nedenin ortalama etkisini” veren cevaplardı (Ragin, 1987, 63) –ki bu da aslında pek çok sosyal bilimcinin aradığı bir şeydir.

Karşılaştırmalı Nitel Analiz (KNA)

Ancak başka pek çok sosyal bilimci farklı bir şeyin arayışındadır ve geleneksel araştırma yöntemleriyle ilişkili analitik usulleri kullanmak onlar için sorunludur. Charles Ragin, geleneksel analiz yöntemlerinde görülen sorunlarla baş edebilmek için (ileride vurgulayacağımız nedenlerden ötürü bazen “Boolecu analiz” de denilen) karşılaştırmalı nitel analizi geliştirmiştir. Bahsi geçen bu sorunlara örnek olarak şu türden çalışma veya veriler örnek gösterilebilir: (a) çok sayıda vakaya ilişkin görece az sayıda olgu içeren geniş çapta verilerin içerdiği sorunlar (idari amaçlar doğrultusunda toplanan ve araştırma ve istatistikler sonucunda elde edilen türden tipik veriler); (b) sınırlı sayıda belli tarihsel olayın, özellikle de belli ülkelerin tarihsel gelişiminin ve bu ülkelerin tarihlerinde yaşanan belli olayların açıklaması (örneğin, Uluslararası Para Fonu’ndan destek alan ülkelerdeki ayaklanmalar hangi koşullarda gerçekleşmiştir?).

Çok sayıda büyük ölçekli verilerin kullanıldığı ilk durumda, geleneksel analitik yöntemler, uygulayıcılarının, herhangi bir bilimsel sonuç elde etmenin bedeli olarak gördüğü ve umursamadığı kronik sorunlar içerirler. Bu sorunları formüle etmenin ve çözmenin [daha doğrusu geçiştirmenin] tipik yöntemi, araştırmacının, belli bir bağımsız değişkenin ya da değişkenlerin, bağımlı bir değişkendeki farklılaşmaya 0'la 1 arasında değişen bir oranda "katkıda bulunmaları" denilen şeyi tahmin etmesine olanak sağlayan bir istatistiksel yöntemin geliştirilmesidir. Mesela, Ragin'in kullandığı bir örneği ele alırsak (Ragin, Meyer ve Drass, 1984), ırk değişkeni, bir kişinin meslektaşlarıyla birlikte çalıştığı federal bürokraside yükselme şansına x yüzdesiyle "katkıda bulunurken", eğitimin y yüzdesiyle ve kıdem de z yüzdesiyle "katkıda bulunduğunu" (ve verilerin elverişli olduğu çeşitli değişkenler için de bunun bu şekilde devam ettiğini) söyleyebiliriz.

Ancak bu rakamlar pek de anlaşılır değildir (bazı ifadeleri tam da bu yüzden tırnak içine aldım). Eğitimin terfi etmeyi " y " oranında açıkladığını söylemek, bu "açıklama"nın ne şekilde devreye girdiği hakkında hiçbir şey söylemez. Kararı veren kişinin, terfi için aday görülenlerin " y " oranındaki kısmı için eğitimi ölçüt aldığı sonucuna mı varmalıyız? Yoksa karar vericinin -ırk için şu kadar, eğitim için bu kadar, kıdem için bu kadar vb.- şeklinde, tıpkı öğretmenlerin testler, sınav kâğıtları, sınıf içi katılım için puanlama yapısı gibi puanlar verdiğini ve skor yeterince yüksekse kişiye terfi ettirdiğini, eğitimle ilgili oranın sonuca ancak bu şekilde "katkıda bulunduğunu" mu düşünmeliyiz? Yoksa karar alıcının, önce adayın eğitimle ilgili bir kıstasa uyup uymadığına karar verdiğini, daha sonra kıdem konusunda benzer kıstasları temel alarak ve geri kalanlar için de tüm değişkenler dikkate alınana dek ırk ve benzeri ölçütler temelinde karar verdiği karmaşık bir sürecin mi söz konusu olduğunu düşünmeliyiz? "Açıklama" ifadesi bütünüyle istatistiksel bir ifadedir. Rakamları, gerçek insanlarca gerçekleştirilen ve sosyal açıdan manası olan eylemler yerine kullanmak, üzerine çalışılan durumlara ilişkin

herhangi bir ciddi bilginin dahi çok nadiren sınırlayabildiği bir inşa veya imgelem egzersizdir.

Dahası, bu analizlerin cevapladığı sorular çoğu zaman insanların cevap aradıkları sorular değildir. Belli değişkenlerin terfiler üzerinde yaptığı katkıyı bilmek bize; yaş, cinsiyet, ırk ve diğer özelliklerin hangi bileşimlerinin insanların bürokratik usuller uyarınca hak ettikleri terfiyi almalarını sağladığını söylemez; etnik ayrımcılığa maruz kalan öğrencilerin bilmek istediği şey budur mesela. Böyle durumlarda, olguların belli bir sonuca tekil “katkılarından” ziyade bu olguların eklemlenmelerini ararız.

Tarihsel analiz söz konusu olduğunda çok sayıda vakanın analizi için tasarlanan yöntemler işe yaramaz ve zaten yaraması da çoğu zaman mümkün değildir. İstatistiksel bir analizin kabul edilebilir olabilmesi için kaç tane vaka örneği olması gerektiğiyle ilgili konvansiyonel kabulleri karşılayabilecek ölçüde vakaya sahip yeterince ülke yoktur! Örneğin Eski Sovyetler Birliği nihayetinde kaç ülkeye dönüşürse dönüşsün bu türden bir analiz için yeterli ülke sayısına ulaşmak olası değildir. Tipik çözüm, sorunu, yeterli sayıda vakaya sahip olabilecek ancak ilk sorunun özgünlüğünün yitirileceği biçimde yeniden tanımlamaktır. (Burada ve bu bölümde farklı yerlerde büyük oranda “Ragin, 1987”, “Ragin, Meyer ve Drass, 1984”teki argüman ve örneklerle dayalı olarak fikir yürüttüm.)

Dahası, tarihsel analizler sıklıkla, belli olayların, çoğu sefer daha önce yapılan tarihsel araştırmaların çoğunlukla haklarındaki pek çok gerçeği hâlihazırda açığa çıkarmış olduğu olayların anlaşılmasıyla ilgilidirler: Rus Devrimi, 1929 yılındaki Büyük Buhran, Protestanlığın bilimin gelişimi üzerindeki etkisi. Sosyolojinin klasik sorunlarından pek çoğu bu biçimi alır. Bu olaylara ilişkin elde bulunan bütüncül ayrıntılı bilgi, geleneksel analitik teknikler açısından bir rahatsızlık yaratır çünkü bu kadar çok sayıda değişkeni, zamansal gelişimini ve benzer meseleleri ele almak için kullanılabilecek iyi bir yöntem yoktur. İstedğimiz

şey, elimizdeki tüm bilgiyi kullanmamıza olanak sağlayabilecek tekniklerdir.

Daha temel düzeyde, karşılaştırmalı nitel analiz yöntemleri, sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalar üzerine Ragin'in "değişken odaklı" diye adlandırdığı analiz yöntemlerinden büyük oranda farklı bir düşünme biçimini içerir. Daha önce belirttiğim üzere, değişken odaklı analizlere içkin kuramlar, değişkenlerin önemini, açıklamaya çalıştığımız bazı sonuçlar üzerindeki etkilerine bağlı olarak değerlendiren ifadelere dönüşürler. Açıklamaların evrensel olması, çok genel sosyolojik kanunlar olması, değişkenlerinizin bunların etkisini sosyal ya da tarihsel bağlamdan bağımsız olarak ortaya koyması beklenir. Böylelikle, toplumsal bir olgunun açıklanmasına ilişkin olarak, kendi favori değişkenleriyle temsil edilen rakip yorumların kozlarını paylaştığı, kazananın, açıklanacak şeydeki varyasyonların çoğunu açıklayan olduğu bir "veri yarışması" içerisinde bulursunuz kendinizi. Belki de en önemlisi, açıklanacak olan olaylar aslında, neden oluşturulan durumların pek çok bileşiminin herhangi birinden doğabilecekken bu yaklaşımlar, açıklanacak soruna tek bir cevap ararlar. Ragin şöyle der:

Sosyal bilimciler, görece sınırlı olguların oluşturduğu kategorilere (örneğin ulusal isyan tiplerine) ilişkin sorular sormak yerine, (siyasal istikrarsızlık derecelerinin ulus-ötesi varyasyonlarına ilişkin sorularda olduğu üzere) sorularını daha geniş kategorilere uygulanacak biçimde yeniden formüle etme eğilimi gösterirler. Bir durumun belli bir sonucu etkilediği farklı bağlamları belirlemeye çalışmak yerine, bir durumun (tercihen olabildiğince çeşitlilik içerecek biçimde) çeşitli bağlamlardaki ortalama etkisini değerlendirme eğilimindedirler (Ragin, 1987, 7).

Ragin, geleneksel çok değişkenli istatistiksel analizi ortadan kaldırmak istemiyordu elbette. Onun istediği, sosyal bilimcilerin çözmek istedikleri sorunlardan bazılarına daha iyi uyan alternatifler sunmaktı. Bu alternatifleri oluşturma araçlarını, genelde Boole cebri (bunu geliştiren on dokuzuncu yüzyıl matematikçisi

ve mantıkçısı olan George Boole'a istinaden) denilen kümeler ve mantık cebrinde buldu. Daha önce tartıştığımız türden doğruluk tabloları oluşturmak bu cebirin temelinde yer alır; aslında bu cebirden doğmuşlardır. Burada bu meseleye sadece değinmekle yetineceğim; bu cebirin altında yatan mantığı, ele aldığımız diğer yöntemlerle karşılaştırma yapmaya imkân tanıyacak ölçüde açacağım. Ragin'in yazıları bu yöntemin çok farklı betimlemelerini ve birkaç uygulama örneğini içerir. O ve meslektaşları bu yöntemi, başka şeylerin yanı sıra, Üçüncü Dünya ülkelerindeki isyanlar (Walton ve Ragin, 1990), istihdamdaki ayrımcılık (Ragin, Meyer ve Drass, 1984) ve etnisite politikası (Ragin ve Hein, 1993) gibi alanlarda yaptıkları çalışmalarda kullanmışlardır. Bu yöntem, iyice kavranılması noktasında, bir iki örnek üzerinden detaylı bir inceleme yapmayı gerektirecek kadar tekniktir. Bu bölümde ele aldığımız üç yöntem arasında en net biçimde "mantık" esaslara uyan budur.

Bu yöntem, ele alınan olguların altında yatan durumları olabildiğince basitleştirirken bunların karmaşıklığını da korur. Bunu, açıklanacak olan sonuçları üreten (bu sonuçlarla bir arada gerçekleşen) değişkenlerin bileşenlerinin en küçük sayısını keşfederek (değişkenlerin bileşiminin bir tip oluşturduğunu hatırlayın) yapar. Sonuç olarak;

Bir bütünün parçaları arasındaki ilişkiler, bir karşılaştırılabilir birimler popülasyonunun üyelerini niteleyen değişkenler arasındaki eşzamanlı varyasyon şablonları bağlamında değil bütünsel bağlam içinde anlaşılır. (...) [N]edensellik bütünsel olarak anlaşılır. Sonuçlar, koşulların kesişmesi bağlamında analiz edilir ve çoğu zaman, koşulların çeşitli kombinasyonlarından herhangi birinin belli bir sonuca meydan verebileceği varsayılır. (...) Çok değişkenli istatistiksel teknikler, nedenlere ilişkin sayıtların ve değişkenler olarak birbirleriyle ilişkilerinin basitleştirilmesiyle başlar. Buna karşın karşılaştırmalı nitel yöntem, en üst düzeyde nedensel karmaşıklığın varsayılmasıyla başlar ve bu karmaşıklığa doğrudan "taarruzda bulunur" (1987, x).

Boolecu yöntemler, "Nitelikler Uzamı Analizi"nden oldukça

farklı olsa da ilginç biçimde bu analizi çağrıştırır da. İkisi arasındaki benzerlik ve farklılıklar üzerine yeri geldiğinde yorumlarda bulunacağım.

Usuller

Bir “Boolecu Analizin” temel adımları basittir –kısa bir örnek vereceğim:

1. Hangi sonuçlar üzerine araştırma yapmak istediğinize ve bunları “açıklamak” için hangi “değişkenleri” kullanacağınıza karar verin.
2. Her değişkeni ya da sonucu kategorik bir değişken, tipik olarak bir unsurun varlığı ya da yokluğu olarak tanımlayın. Bunlara basit zıtlıklar (örneğin beyaz ya da beyaz olmayan) olarak yaklaşabilir veya çok sayıda değişkenin her birini değişken kategorilerinden birinin varlığı ya da yokluğu olarak değerlendirebilirsiniz. (Beyaz ya da beyaz olmayan, siyahı ya da siyahı olmayan, Asyalı ya da Asyalı olmayan vb. Bu tür kategorileri sayısal verilerle sürekli olarak değiştirmenin bu yönteme özgü olmayan yolları da vardır.)
3. Bir veri matrisi; satır ve sütunları bu değişkenlerin tüm kombinasyonları için hücreler sunan bir tablo oluşturun. Nicel veriler için standart olan bu biçim nitel verilere de kolaylıkla uyarlanabilir.
4. Veri matrisini, bu özelliklerin varlığının ya da yokluğunun tüm olası bileşimlerini listeleyen bir doğruluk tablosu olarak yeniden biçimlendirin.
5. İki durum arasındaki sonucu etkilemeyen değişiklikler, durumların değişmesinin nedeni olamaz, dolayısıyla bunlar konusunda endişelenmemiz gerekmez. Bir örnek: Üyeleri ağırlıklı olarak tek bir ırka mensup olan bazı işçi sendikalarının grevleri başarılı sonuç veriyorsa ve üyeleri ağırlıklı olarak çok sayıda ırka mensup olan diğer sendikaların grevleri de başarılı sonuç veriyorsa sendikanın üyelerinin tek

bir ırka ya da birden fazla ırka mensup olması bir grevin başarıyla sonuçlanmasının nedenini oluşturamaz. Durum böyleyse bir araştırmacı aşağıdaki kuraldan yararlanarak doğruluk tablosunu “indirgeyebilir” ya da daha basit bir düzeye çekebilir: “İki Boolecu ifade (yani değişkenlerin ve sonuçların değerlerinin bileşimleri) yalnızca tek bir nedensel durumda değişiyor ama aynı sonucu veriyorsa eğer, iki ifadeyi birbirinden ayıran nedensel durumun anlamsız olduğu düşünülebilir ve bu nedensel durum daha basit bir bileşik ifade içerisinde bir kenara bırakılabilir.”

6. “Birincil seviyede devreye gireni”, yani sonuçların yeterli bir açıklamasını oluşturmak için gerekli olan en az sayıdaki değişken kombinasyonunu bulmak için, mantıksal açıdan zaruret arz etmeyen kombinasyonları eleyerek Ragin’in metninde sözü edilen sistematik süreci (bir algoritmayı) kullanın. Bu tekniğin detayına burada girmeyeceğim; bu, Ragin’in kitabında ve farklı yerlerde kapsamlı biçimde anlatılıyor. Ayrıca o ve meslektaşları, işi sizin için yapan bir bilgisayar programı da oluşturdular. Burada hatırlatılması (ve anlaşılması) gereken sadece, ana sonucun, ilgilendiğiniz tüm sonuçları “kapsayacak” (açıklayacak) biçimde değişkenlerin varlıklarının ya da yokluklarının kombinasyonlarını listeleyen cebirsel bir ifade olduğunu bilmek.
7. En sonunda, sonuçta ortaya çıkan denklemi yorumlayın; bunu yapmak oldukça kolaydır. Örneğin X sonucu, A ve B veya C ya da D değişkenlerinin bulunduğu bir zamanda ya da bu değişkenlerin çeşitli kombinasyonlarının varlığının veya yokluğunun sizi ilgilendiren sonuca eşlik ettikleri zamanlarda gerçekleşir. (Ragin’in “1987, 99-101”de açıkladığı gibi başka şeylerin yanı sıra bu denklem, ilgilendiğiniz şeylerin gerekli ve yeterli nedenlerini belirlemenizi ve ayırt etmenizi kolaylaştırır.)

Ragin, araştırmacının, başarılı grevlerin üç nedenini dikka-

te aldığı bir çalışmanın varsayımsal bir örneğini verir (ayrıntılar için bk. "1987, 96" ve devamı.): Endüstriyel ürünler için hızla büyüyen bir pazar A harfiyle temsil edilir; farklı sendikalardan gelen dayanışma grevleri tehdidi ise B harfiyle; büyük bir sendika grevi fonu da C harfiyle temsil edilir. Grevler başarılı (S) ya da değil şeklinde kodlandırılır. (Bir durumun yokluğu küçük harfle gösterilir. Dolayısıyla başarısız bir grev "s" olarak ve örneğin büyük bir sendika grevi fonunun yokluğu ise "c" olarak kodlanır.) Üç durumun varlığının ya da yokluğunun sekiz olası kombinasyonu arasından (Abc, aBc, abC, ABc, AbC, Abc, abc, ABC) yalnızca dördü (bu varsayımsal örnekte) başarılı grevlerle sonuçlanır (AbC, aBc, ABc, ABC). Yani bu soyutlamaları yeniden isimlendirmek gerekirse; grevler hızla büyüyen bir pazar ve büyük bir grev fonu olduğunda ama bir dayanışma grevi tehdidi söz konusu olmadığında; ne hızla büyüyen bir pazar ne de büyük bir grev fonu olmadığında ama dayanışma grevleri tehdidi olduğunda ve başarılı olacaktır. Geri kalan iki olasılığı da siz düşünün; faydası dokunacaktır.

Cebir, çözümün basitleştirilmesine olanak sağlar. Matematiksel ayrıntılara girmeksizin yukarıdaki örnekteki denklemin üç tipik duruma indirgenebilmesi mümkündür (AC, AB ve Bc). Bunlar da cebirsel olarak $S = AC + Bc$ şeklinde kısaltılabilir ve bu da başarılı grevlerin, hızla büyüyen bir pazar ve büyük bir grev fonu olduğunda *ya da* ("+" işareti Boole formülasyonlarında, toplama işlemine değil de mantıksal operatör olan YA DA anlamına gelir) dayanışma grevleri tehdidi ve küçük bir grev fonu olduğunda gerçekleştiği anlamına gelir. Ayrıntılarına girmeyeceğim bir diğer işlem ise grevlerin başarısız olduğu durumları belirlemenize olanak sağlar.

Tüm bunlar oldukça soyut ve korkutucu derecede matematiksel görünebilir ama aslında cebir benim kavrayabileceğim kadar basittir! Dolayısıyla cebre ilişkin kimsenin korkmasını gerektirecek bir durum yoktur. Ayrıca gerçek verilere uygulanması da kolaydır; Ragin pek çok örnek verir. (Matematiksel olan her

şey için geçerli olduğu gibi bunları da kendi başınıza anlamaya çalışmanız gerekir.) Zor görünebilecek şeylerin –Nedenlerin bir bileşimini içeren vakalar farklı sonuçlar verdiğinde ne yaparsınız? Gerçek dünya bu bileşimlerin hiçbirinin somut örneğini vermediğinde ne yaparsınız?- (burada da elinizdeki kitabı tekrardan karıştırmanızı öneririm) uygulanabilir çözümleri vardır.

Farklı Düşünmek

“Karşılaştırmalı Nitel Analiz”in, “Nitelikler Alanı Analizi”yle (doğruluk tabloları ve bunların benzerlerinin kullanımı gibi) öyle çok ortak özelliği vardır ki, bu ikisi aynı şeyin biraz farklı biçimleri gibi görünebilir. Aslen durum böyle değildir. Ragin’in sıklıkla ifade ettiği üzere bu yöntemler, farklı sonuçlara ulaşmaya çalışırlar ve sosyal bilimin hedeflerine ve aranan cevap türlerine ilişkin farklı imgelemlerden hareket ederler.

- *Nedenler.* Örneğin Boolecu tarzda araştırma tekniği, nedensellik hususunda geleneksel nicel araştırmaya kıyasla oldukça farklı bir yaklaşım sergiler. Geleneksel yöntemde araştırmacılar, bir değişkenin çok çeşitli durumlarda farklı değişkenler üzerindeki etkisini araştırırlar. Bu perspektifte yürütülmüş başarılı bir konvansiyonel çalışma, bir grevin başarıya erişmesi sonucunun, sırasıyla, hızla büyüyen pazar, dayanışma grevleri tehdidi ve büyük bir grev fonu etkenlerine ne ölçüde bağlı olduğunu açıklayan bir denklem oluşturur. Araştırmacılar bu denklemin grevden greve çeşitlilik göstermesini beklemezler. Değişkenlerin etkileri farklı durumlarda değişecek olursa bu, kullanılan değişkenlerin güvenilmez olduklarını gösterecektir ve araştırmacı böylece hiçbir anlamlı sonuca ulaşamayacaktır.

Öte yandan Boolecu araştırmacılar, nedenlerin bu şekilde birbirlerinden bağımsız olarak etki göstermelerini beklemezler; daha çok bu etkilerin, geçerli oldukları bağlamda diğer unsurların varlığına ya da yokluğuna bağlı olarak çeşitlilik gösterdiklerini görmeyi beklerler. Açıklamalar tipik olarak “çoklu ve bağlamsaldır”: Nedenlerin, çeşitli değişkenlerin bileşimleri

olarak algılanması noktasında bağlamsal ve bu türden pek çok bileşimin aynı sonucu verebilmesi noktasında da çokludurlar. Boolecu tarzda çalışan araştırmacılar tek bir ana nedenin peşine düşmezler; açıklanacak sonucun gerçekleştiği tek bir durumlar dizisinden fazlasını bulmayı beklerler. Farklı etkenler pekâlâ farklı, bazen de çelişkili biçimlerde bir araya gelerek benzer sonuçlar üretebilirler. Bütüncül bir açıklama için gerekli olan tüm koşulları araştırmış olmayabileceğinizden açıklamanız tüm vakaları kapsamayabilir.

Uyuşturucu bağımlılığı sorununu düşünün. Yirminci yüzyılın sonunda Amerikan şehirlerinde afyon bağımlılarının (elbette yirminci yüzyılın sonunda mevzubahis olan uyuşturucu eroin-dir) erkek, genç, siyahi ya da Hispanik ve şehirli olması ortak bir bulgudur. Bu görece istikrarlı bulgular, bağımlıların yaşları, cinsiyetleri, etnik kökenleri ve yaşam alanları -bu unsurlar sebep olarak görülür- ile bağımlılıkları -ki bu da sonuç olarak görülür- arasındaki bağlantıya kanıt olarak gösterilir. Sunulan açıklamalar, araştırmacının zihnindeki, bu tür insanların yaşamına ilişkin tahayyülle tutarlıdır -bunun, hiçbir gerçek deneyimin temel alınmadığı ve büyük oranda orta sınıftan araştırmacıların alt sınıf yaşantısına dair fantezileri üzerine kurulu bir tahayyül olduğunu unutmayın. Bu tahayyül, bu türden yaşamların umutsuz çerçevesi içinde, uyuşturucuların sağladığı “kaçışa” meyilli insanların bağımlılığa giden acımasız bir yolda olduklarını varsayar.

Alfred Lindesmith (1965) bu kuramda ciddi bir sorun olduğunu tespit eder: On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, bağımlılık çok farklı bir dizi demografik özellikle ilişkiydi. O dönemde bağımlılar genellikle, küçük kasaba ya da çiftliklerde yaşayan orta yaşlı beyaz kadınlardı. Aslında bunu açıklamak çok da zor değildi ve uyuşturucunun ne tür insanlar için kolayca erişilebilir olduğuyla alakalıydı. Amerikan tarihinin bu döneminde hükûmet, uyuşturucuların dağıtımı üzerinde sınırlı bir kontrol uyguluyordu. Patentli ilaçlar, özellikle de o dönemde bazen me-

nopozla ilişkilendirilen güçlükler için kullanılan, hüsnü tabirle “kadın şikayetlerine” yönelik olarak tasarlananlar çoğunlukla ağır dozda uyuşturucu içeriyordu ve bunlar her eczacıda bulunabiliyordu. Kadınlar bunları satın alıyor ve kullanıyorlardı; bazıları ise bağımlı olmaya yetecek sıklıkta bu ilaçlara başvuruyordu.

1911 yılında Amerikan hükûmeti, yasal pazardan uyuşturucu içeren ilaçları kaldıran Harrison Narkotik Yasası’nı geçirdi. Artık ilaçlarını yakındaki eczaneden alamayan kadınlar bazen reçete yazacak tanıdık bir doktor buluyorlardı. Sonuçta çoğunluğu yoksunluk belirtileri gösteriyordu ve ilginçtir ki bu belirtiler, onları başlangıçta uyuşturucu almaya yönelten menopoz kaynaklı sorunlarla ilişkilendiriliyordu.

Harrison Yasası’nın yürürlüğe girmesine müteakip bir yeraltı pazarı hızlıca gelişti ve özellikle, uyuşturucu satıcılarına karşı kendini koruyamayan mahallerde nüvelenmeye başladı. Hiç de şaşırtıcı olmayacak biçimde bu mahalleler çoğunlukla siyahilerin ve Hispaniklerin yaşadıkları yerlerdi. Uyuşturucu ticareti yasal olmadığı için, bu işin dağıtım kısmını üstlenen insanların yirmilerinin başlarında erkekler, yani bu yasal olmayan ticaretin patronları olamayacak kadar genç olmaları muhtemeldi. Dağıtım işindeyseniz ya da dağıtım, çevrenizdeki tüm sokak ve apartman dairelerinde yapılıyorsa uyuşturucuya kolayca erişebilirsiniz, gördüğünüz şeyin sizde uyandırabileceği merakı kolaylıkla giderebilirsiniz ve bu da bağımlılık sürecinde önemli bir adımdır.

Dolayısıyla, uyuşturucu bağımlılığının yaş, cinsiyet, ırk, etnik kimlik ve yaşanılan yer gibi “nedenlerinin” etkileri tarihsel anlamda değerlendirildiğinde oldukça çeşitlidir ve nedensel etkileri, genel değişkenler bağlamında bir unsur olmalarına bağlıdır. Nedensel olan, her biri bağımlılık eğilimi puanlamanıza etki eden tekil unsurlar değil, bunların bileşimi yani bağlamın kendisidir. Bu, herkesin o “ilacı” kolaylıkla alabildiği bir *dönemin* Amerika’sında menopozda olan bir kadın olmaktır; ya da kanunların uyuşturucu dağıtımını, sizin ya da komşularınızın iş

bulabileceği yasadışı bir işe dönüştürdüğü bir *dönemde* oldukça *yoksul bir çevrede* genç ve siyahi bir adam olmaktır. Birbirinden oldukça farklı olan bu bağlamlar aynı sonucu verebilir: bağımlılık. Daha genel biçimde ve biraz farklı bir dille ifade etmek gerekirse; farklı koşullar, aynı nedensel gerekliliğe cevap verebilirler. Kolay erişim gibi daha genel bazı özelliklerin, bağımlılıktaki varyasyonları açıklamakta yetersiz kalan demografik etmenleri kesen değişkenler oldukları da ifade edilebilir.

Ragin bu tür sorunları “yanıltıcı farklılıklar” içeren sorunlar olarak tanımlar:

[T]emeldeki özelliklerin tanımı çoğu kez basit bir çizelgelemeyi ve ortak özellikler analizini içermez. Araştırmacılar farklı görünen özelliklerin (niteliksel açıdan farklı erişim kolaylıkları gibi) aynı sonucu verme ihtimalini göz önünde bulundurmalıdır. Bunlar daha soyut bir düzlemde nedensel açıdan denktir (...) ama doğrudan gözlemlenebilen bir düzeyde değil. Dolayısıyla, iki nesne arasında var olabilen “yanıltıcı bir farklılık” daha soyut bir düzeyde değerlendirildiğinde her ikisinin de temelinde yatan ortak neden olabilir (1987, 47).

- *Sapkınlık Vakaları*: Karşılaştırmalı Nitel Analiz (KNA) ile Nitelikler Uzamı Analizi (NUA) “sapkınlık vakalarını” ele alma biçimleri bakımından da farklılık gösterir. Bir sapkınlık vakası (aşağıdaki analitik tümevarım tartışmasında önemli bir rol oynayan bir ifadedir bu) araştırmacının düşündüğü ve gelişmesini beklediği yönde gelişmeyen, dolayısıyla varmak istediği sonuçlara varmasını zorlaştıran bir vakadır. Araştırmacınızı yapar, verileri toplarsınız ve pek çok vaka “çerçeveye oturur” ama bazıları oturmaz ve tüm diğer vakaların desteklediği sonuca gölge düşürür. Tipik bir ankette, “Nitelikler Uzamı Analizi”nin işe koşulduğu türden bir ankette, bir teori iki değişkeni, sebep ve sonuç olarak ilişkilendirdiğinde tabloda teorinin belirlediği kombinasyonları içeren hücreler tüm vakaları içermeli, diğer kombinasyonların bulunduğu hücreler ise boş olmalıdır. (Tabloların oluşturulma biçiminden ötürü, öngörülen ve beklenen vakaların “esas köşe-

gende yer aldığı” söylenir; bir doğruluk tablosunda bunlar, araştırmacıların tüm vakaları dâhil etmeyi beklediği o satırlarla açıklanır.) Geleneksel nitel araştırmacılar, bu türden “oturmayan” (ya da “olumsuz”) vakaları, dünyayı niteleyen öngörülemezliğin bir neticesi veya ölçüm araçlarının kaçınılmaz kusurlarının sonucu olarak kabul ederler (veyahut kimsenin nasıl ölçülebileceğini kestiremediği ya da var olduğunu veya incelenen problemde herhangi bir rol oynadığını bilmediği değişkenlerin tesiri olarak değerlendirirler). Eksik değişkenleri aramak (ölçüm araçlarını iyileştirme çabasıyla birlikte), bu gelenekten gelen araştırmacıların araştırmalarının ileriki evrelerinde yaptıkları bir şeydir fakat tüm sapkınlık vakaların ortadan kaybolmasını da beklemezler. Örneğin, dağılmış ailelerden gelen çocukların belli bir dereceye kadar, bir arada yaşayan ailelerden gelen çocuklara göre suç işlemeye daha meyilli olduklarını söyleyen olasılık ifadelerinden son derece memnundurlar. İyi ailelerden gelen bazı çocukların da suç işlemeye meyilli olabilmeleri ve dağılmış ailelerden gelen bazılarının ise suç işlemeye meyilli olmamaları, çocuklar, çoğu araştırmacının teorisinin belirlediği bileşimi doğruladıkları sürece iki değişkeni ilişkilendiren temel önermenin yanlış olduğunu göstermez.

Öte yandan Boolecu tarzda çalışan araştırmacılar, aynı etkenler toplamının her zaman aynı sonucu verdiği, hiçbir istisnanın mevcut olmadığı ilişkileri keşfetme çabası içerisindeyler. Nihayetinde, üzerinde çalışılan olguya ilişkin her vakayı izah edebilmeyi, her vaka için bir açıklamalarının olmasını amaçlarlar. Bu değişmez ilişkileri açığa çıkarma çabaları içinde, analizin önünü açacak “sapkınlık vakaları” bulmayı umarlar ve beklerler. Bu tarz çalışan araştırmacılar, kuramsal açıdan beklenmeyen vakaya odaklanırlar çünkü bunun onları yeni ancak öngörülemeyen bir neden-sonuç şablonuna götürmesini umarlar. Aradıkları sonuç, “yapılanmış çeşitlilik” diyebileceğimiz bir şeydir: farklı şekillerde ve farklı durumlarda ortaya çıkan bir nedenler ağından hâsıl olan ve birbiriyle ilişkili bir tipler bütünü. (İyi bir örnek, dör-

düncü bölümde tartışılan erkek ve kadın hapisanelerindeki nedenler, koşullar ve sonuçlar ağıdır.) Açıklayıcı formüle ekleyecek yeni koşullar ve açıklanacak şeyler listesine eklenecek yeni türde sonuçlar ararlar.

Sonuç olarak çoğu zaman, (pratikte sıklıkla yapılsa da) ciddi anket araştırmaların katıyetle yasakladıkları şeyi yaparlar: keşfettikleri sapkınlık vakasının teorilerine bir istisna teşkil etmediğine, tersine, o zamana kadar fark edilmemiş fakat kendi başına bir kategori oluşturmayı hak eden bir olgu olduğuna karar verirler. (Analitik tümevarımı değerlendirdiğimizde bu usulü yeniden ele alacağız.) Araştırmacılar, çalışmaları sırasında sıklıkla, açıklamak istedikleri kategoriye ait olduğunu düşündükleri şeylerin oraya ait olmadığını farkına varırlar. Bahsi geçen bu şeyler, o kategorideki diğer şeylerden önemli bir biçimde farklılık gösterirler. Boole tarzı denklemlerde beklenmeyen bir şeyin ortaya çıkmasıyla araştırmacılar, belki de tüm başarılı grevlerin birbirine benzemediğine karar verirler. Geleneksel araştırmacılar bu tür bir şey olduğunda bunun bir talihsizlik olduğunu söylerler ve sorun yaratan vakaları yeniden kategorize edemeyeceğinizi ve hipotezi işlevsel olacak biçimde yeniden formüle edemeyeceğinizi ifade ederler. Bu “biçim/yöntem fetişistleri”, bu türden sonuçlarla karşılaştığınızda keşfinizden yararlanabilme aşamasına geçmeden önce yeni bir örneklemden yeni veriler toplamanız gerektiği konusunda ısrar ederler. Bu türden bir gerçekdışı talep, yeni bir örneklem oluşturmak elbette söz konusu olmadığından nitel tarihsel araştırmanın sonunu getirir ve Lindesmith’in yaptığı türden, ulaşılması zor bağımlılarla yapılan mülakatların temel alındığı çalışmaları pratikte imkânsız kılar. Daha net ifade etmek gerekirse böylesi bir yaklaşım, aslında büyük bir bilimsel erdem olan şeye, yani düşünme biçiminizi deneyimin ışığında gözden geçirme iradesine; Ragin’in (1987, 164-71) vurguladığı türden bir diyaloga, gerçekler ve fikirler arasındaki sürekli diyaloga büyük bir günah muamelesi yapar.

Toplumsal yaşamın karmaşıklığını modellemeye yönelik her-

hangi bir girişimin bir diğer sonucu da şudur: Boole tarzı araştırma yürütenler, tablonun farklı hücrelerine yerleştirilen vaka sayısına aldırış etmezler. Eğer teori genç siyahi erkeklerin bağımlı olması gerektiğini iddia ediyorsa ve kimi genç siyahi erkekler bağımlı değilken kimi orta yaşlı beyaz kadınlar bağımlıysa bu iki gruptan hangisine kaç örnek bulduğunuzun bir önemi yoktur. Bir teorinin önemli bir olasılığı göz önünde bulundurmadığını göstermesi açısından bir örneğin olması yüz örneğin olması kadar iyidir.

Dolayısıyla, der Ragin;

örneklem kavramı ve örneklem dağılımları bu yaklaşımla daha az ilgilidir çünkü bu yaklaşım, farklı sebep ve sonuç yapıları olan vakaların görece dağılımlarıyla ilgili değildir. Göreceli sıklıktan daha önemli olan şey, var olan sebep ve sonuçların anlamlı yapılarının *çeşitliliğidir*. (Ragin, 1987, 52)

Öyleyse bu yaklaşım, tam anlamıyla işe koşulabilmesi için, üçüncü bölümde tartıştığımız şekliyle, olabilecek en geniş vaka çeşitliliğini içinde barındıran bir örnekleme ihtiyacı duyar.

Analitik Tümevarım (AT)

Pek çok araştırmacı, Karşılaştırmalı Nitel Analiz ve Nitelikler Uzamı Analizi'nin açıklamaya giriştiği kadar geniş sayıda ve farklı vakayı içeren bir açıklama modeli sunma girişiminde bulunmaz. Tüm yan yol ve olasılıklarla değil, dikkate aldıkları tek bir sonuçla, kuramsal ya da pratik nedenlerden ötürü gerçekten ilginç olduğunu düşündükleri tek sonuçla ilgilenirler. Şimdiye dek kullandığımız dille ifade etmek gerekirse bu, araştırmacının gerçekte doğruluk tablosunun yalnızca birkaç satırıyla (ya da en uç durumda, ki aslında fiiliyatta da bu böyledir, yalnızca tek bir satırıyla) ilgilendiğini gösterir. Doğruluk tablosu analizinin ortaya çıkardığı diğer bileşimleri, arta kalan "ilgilenmediğimiz şeyler" kategorisine yerleştirirler. Araştırmacılar ve kuramcılar çoğu zaman bunu, açıklanacak olan olguyu "önemli bir sorun" olarak gördüklerinde yaparlar çünkü ya herkes bu olguyu önemsiyor-

dur ya da önemsemelidir veyahut olgu özel bir kuramsal önceliğe sahiptir. Uyuşturucu bağımlılığı her iki kritere de cevap verir. Bu, hem uzun süredir devam eden bir “sosyal sorun” hem de insanların ciddi güçlükler ve güçlü cezai yaptırımlar karşısında yapmakta ısrar ettikleri bir şeyin ilginç bir örneğidir. Dolayısıyla uyuşturucu bağımlılığı, hem toplumun geleneklerine hem de bağımlıların çok uzun süre önce bu illetten kurtulmuş olmaları gerektiğine vurgu yapan tüm kuramlara bir meydan okumadır.

Bazı sosyologların bu tür sorularla uğraşırken kullana geldikleri yöntem “analitik tümevarım” diye adlandırılır ve Analitik Tümevarımın (AT) klasik örneğinin bu konuyla (sapkınlık ile) ilgili olması tesadüf değildir. AT çoğunlukla, şimdiye kadar tartıştığımız diğer yöntemlerin tamamlayıcı unsuru değil de daha ziyade karşıtı olarak görülür. Doğruluk tablolarıyla bir işi olduğu genelde düşünülmez. Oysa mantığını, doğruluk tablolarının diliyle ortaya koyduğumuzda bazı açılardan Karşılaştırmalı Nitel Analiz ve Nitelikler Uzamı Analizi’ni çağrıştırır. (“Charles Ragin, 1994, 93-98” ve “Jack Katz, 1982”de yer alan “yoksulların avukatlarının kariyerleri” konulu çalışmalar buna tanıklık eder. Ben de bu konularda Ragin’inkine benzer düşüncelere sahibim ve bu bölümle ilişkili olarak Ragin analizlerine başvurmanızı öneririm.)

Bazen Robert Cooley Angell’in (1936), AT’yi sosyolojik bir araştırmada ilk kez kullanan kişi olduğu söylenir. Ancak yöntemin soyağacı John Stuart Mill’e ve onun uzlaşma ve dolaysız farklılık yöntemine kadar uzanır (bunun basit bir açıklamasını “Ragin, 1987, 36-42”de bulabilirsiniz). Bu yöntemin daha yakın dönem ataları ise George Herbert Mead ve yorumlayıcısı Herbert Blumer’dır. Her ikisi de bilimsel bilginin gelişiminin anahtarı olarak olumsuz bir vakanın, hipotezinizi yanlışlayan olayın önemini vurgulamışlardır. Temel argüman, fikirlerinizin yanlış olduğunu keşfetmenin yeni bir şey öğrenmenin en iyi yolu olduğudur (bk. Mead, 1917; Lindesmith, 1947, 12).

“Klasik” analitik tümevarım, Alfred Lindesmith’in (1947), bu kitabın farklı bölümlerinde daha önce bahsetmiş olduğum uyuşturucu bağımlılığı çalışmasında örneklenebilir. Cressey (1953) ve Becker (1963), bu örneği zimmete para geçirme ve marihuana kullanımı çalışmaları için model olarak kullanmışlardır. Bu üç çalışmanın her biri, bu sonucu ortaya çıkaran bir sürecin adımlarını teker teker betimleyerek ilgilenilen tek bir sonucu -uyuşturucu bağımlılığını, zimmete para geçirmeyi, marihuana-nın zevk için kullanımını- açıklar. Sonuca ilişkin açıklama, tıpkı Karşılaştırmalı Nitel Analizde olduğu gibi, farklı durumlarda değişiklik göstermez; bu, açıklanan olgunun tanımına uyan her vaka için geçerlidir.

Analitik bir tümevarıma ulaştığınızda teorinizi her vaka için geliştirir ve denersiniz. İlk vaka için veriler toplanmaz, bunun bir açıklamasını formüle edersiniz. İkinci vakayla ilgili veriler elde ettiğinizde bu teoriyi ikinci vaka üzerinde uygularsınız. Teori bu vakayı yeterli biçimde açıklıyor, dolayısıyla teoriyi doğruluyorsa sorun yoktur; üçüncü vakaya geçersiniz. Açıklayıcı hipotezlerinizden herhangi birinin açıklamakta yetersiz kaldığı “olumsuz bir vaka”yla karşılaştığınızda açıklamaya çalıştığınız şeye ilişkin açıklama modelinizi değiştirirsiniz; bunu, bu sorunlu vakaya ilişkin gerçeklerin size sunduğu her ögeyi açıklamaya dâhil ederek yapabilirsiniz ya da ipe sapa gelmez vakayı açıklanacak şeyler evreninden çıkarmak suretiyle açıklamaya çalıştığınız şeyin tanımında değişikliğe gidersiniz. Araştırmacılar, çoğunlukla pek çok vakayı bu şekilde dışarıda bırakırlar ve bunu, kuramın açıklamaya çalışmadığı türden bir şey olarak yeniden tanımladıklarında az çok görmezden gelirler. Bu iki olasılık, Ragin’in Boole tarzı yöntemleri kullananlar için elverişli olduğunu söyledikleriyle aynıdır.

Az önce açıkladığım biçimiyle yöntem (Analitik Tümevarım), bahsini ettiğim üç klasik örnekle gösterilen türden araştırmalarda oldukça işe yarar. Bahsi geçen bu araştırmalarda araştırmacı, böyle davrandığı düşünülen insanlarla ayrı ayrı görüşme yaparak

geleneksel anlamda sapkın olarak nitelenen davranış biçimini inceler. Bu yöntemi anket görüşmeleriyle bir arada kullanmayı zihninizde canlandırdığınızda bağlantıyı görebilirsiniz. Nicel bir ankete dayalı bir araştırmada verilerinizin hepsini bir seferde toplar ya da yaklaşık olarak böyle bir şey yaparsınız. Bu durumda, verileri sadece bir seferde topladığınız bir ankette, sorduğunuz şeyi ve bunu sorma biçiminizi önceden çeşitlendiremezsiniz. Oysa birbirini izleyen mülakatlar çerçevesinde verilerinizi topluyorsanız yeni değişkenler keşfetmeniz (ki bu da bu tarz bir araştırmada çoğu zaman “değişkenlerden” ziyade “bir süreçteki adımlar” şeklinde yorumlanır), bunların önemini araştırmanız ve birbirini izleyen vakalardaki işleyişlerini aramanız daha kolaydır. Benzer şekilde, bu yöntem, olgunun kendi içindeki bu varyasyonlarıyla ilgilenmeyi kolaylaştırır ki bu varyasyonlar kendi açıklamalarını gerektiren ayrı kuramsal entiteler olarak muamele görmeyi hak ederler.

Nitelikler Uzamı Analizi’nin güçlü yönü, mantıki olasılıklarla oynayarak tipleri inşa ve analiz etmeye elverişli bir yöntem olmasıdır. Karşılaştırmalı Nitel Analiz’in güçlü yönü, bağlamsal açıklamaya vurgu yapmasında, etkenlerin özgün ve değişmez sonuçlar veren bileşimlerini aramasındadır. Analitik Tümevarımın güçlü yönü ise, işleyebilmesi için bir açıklamaya neyin eklenmesi ya da bir açıklamadan neyin çıkarılması gerektiğine ilişkin bir yöntem sunmasıdır.

Araştırmacılar Analitik Tümevarımı nadiren klasik şekliyle kullanırlar çünkü bu, yalnızca sapkınlık süreçleriyle ilişkili olan oldukça sınırlı araştırma soruları için uygun gibi görünür. Bu türden konular için seçilecek yöntemin bu olduğunu elbette söyleyebilirsiniz fakat bunu söylemek, yöntemi, diğer tüm vakalar için onu kullanışsızmış gibi gösterir. Aslında Analitik Tümevarım, biraz daha az “gevşek” ve daha kapsayıcı şekliyle özellikle, çiftlerin ayrılması gibi süreçleri tanımlamak ve analiz etmek isteyen araştırmacılar (Vaughan, 1986) ile “kurumlar” ya da “örüntülenmeler” veya (Everett Hughes’un ifadesiyle) “müşterek gi-

rişimler” şeklinde farklı biçimlerde adlandırılan dñzenli faaliyet bñtñnleri ùzerine şalışmak isteyen araştırmacılar tarafından da geniş oranda kullanılır. Etnografların tñmñ, sıklıkla, Analitik Tñmevarımın temel mantığını dñzenli faaliyet parçalarının ve bunlar arasındaki bağlantıların tanımlarını geliştirmek işin kullanılır. Bu biçimiyle Analitik Tñmevarım genellikle, “Bu insanlar X’i nasıl yapıyorlar?” sorusunda olduğu gibi “Nasıl?” sorusunu cevaplamak işin uygun gñrñlñr. Açıklanacak olan X, tarımsal bir toplulukta toprağın işleniş biçimi, bir fabrikadaki iş ilişkileri sistemi, bir okulun òrgñtlenmesi ya da sosyal òrgñtlenme gibi, araştırmacının ilgilendiği başka herhangi bir mesele olabilir.

Katı Analitik Tñmevarım

- *Uyuşturucu Bağımlılığı*: Herbert Blumer’in òđrencisi olan Alfred Lindesmith (ki araştırma anlayışını ikinci bñlñmde tartışmıştım) ile Edwin Sutherland (beyaz yakalı suçu kavramını geliştirmiş olan kriminolog), kendilerinden sonrakilerin sıklıkla taklit edecekleri Analitik Tñmevarım modelini geliştirmişlerdir. Lindesmith, daha sonrasında “Uyuşturucu Bağımlılığı” (1947) adıyla kitaplaşacak olan tezinde birkaç yıl boyunca incelediği “altmışla yetmiş arasındaki (morfin ve eroin) bağımlılığıyla” yaptığı mñlakatları analiz etmiştir. Aynı zamanda, uyuşturucu bağımlılığına ilişkin yayınlanmış diğer şalışmalarda yer alan vaka ve malzemeleri de kullanmıştır. Yapmaya şalıştığı şey:

Uyuşturucu bağımlılarının davranış biçimini anlamak ve bu bağımlıların yaptıkları ile ilişkin ahlaki ya da etik yargılarda bulunmaktan kaşınmaktı. Araştırmanın merkezindeki kuramsal sorun, uyuşturucuyu tecrñbe eden ve morfin ya da eroinin etkilerini deneyimleyen bazı insanlar bağımlı hñle gelirken diğerlerinin aynı gibi gñrñnen koşullar altında bağımlı hñle gelmemeleridir. Bu farklılığı açıklama girişimi, gñrñleceđi ùzere, bağımlılığın başlangıç noktasının koşulları gibi temel özelliklerinin de gñz ònñnde bulundurulmasıyla sonuçlanır (Lindesmith, 1947, 5).

Kuramını, gñrñřtñđñ insanlardan òđrendikleri doğrultusun-

da (Ragin buna “diyalog içinde” derdi) geliştirdi ve vakaya ilişkin elindeki malzemenin ona kuramının yanlış ya da yetersiz olduğunu gösterdiği noktalarda bunu yeniden gözden geçirdi.

Lindesmith’in bağımlılık kuramı, insanların üç aşamalı bir süreçten geçerek bağımlı hâle geldiğini ortaya koyar (ana hatlarını üçüncü bölümde kısaca tartışmıştım). Önce büyük miktarda uyuşturucuyu fiziksel açıdan alışkanlık geliştirmeye yetecek kadar uzun bir süre -yani uyuşturucu, bedenlerinin normal biçimde işlev görmesi için gerekli hâle gelene dek- kullanırlar. Sonrasında, hangi nedenle olursa olsun (örneğin, artık uyuşturucu bulamama ya da tecrübeye duydukları ilgide azalma) uyuşturucuyu kullanmayı bırakırlar ve anında yoksunluk belirtileri göstermeye başlarlar. Bunlar, hoş olmayandan (akan burun ve diğer grip semptomları) oldukça rahatsız ediciye (kas krampları, odaklanma güçlüğü) kadar farklı semptomların karakteristik bir bileşimidir ancak nadiren, Frank Sinatra’nın, Nelson Algren’in *The Man With The Golden Arm*’ının sinema uyarlamasında meşhur ettiği versiyonda olduğu kadar dramatiktir. Son olarak yoksunluk belirtilerini, uyuşturucu almamaya bağlarlar ve bağımlı hâle geldikleri sonucuna varırlar. Bu da artık rutin uyuşturucu enjeksiyonlarına normal bir fiziksel ya da psikolojik durumda olabilmek için ihtiyaç duyacakları anlamına gelir. Devamında, bir vuruş daha yapıp semptomlarını hafifleterek kendi kendilerine bu algılamalarının teyidini sunarlar. Bu noktada, bir bağımlının “normal” davranış biçimini sergilemeye başlarlar. Bu ise, yeni bir yoksunluk yaşamamalarına yetecek ölçüde uyuşturucudan mahrum kalmamalarını garantilemek için durumlarının gerektirdiği her şeyi yapmaktır. Her zaman başarılı olmazlar -sıklıkla yoksunluk dönemi yaşarlar- ama gerekeni yapmaya çalıştıkları kesindir.

Lindesmith’in teorisine göre, bu üç adımı tecrübe eden herkes bağımlı olacak ve bu adımları tecrübe etmeyen hiç kimse bağımlı olmayacaktır. Tüm vakaları bu teoriyi destekler ve kitabıyla yaşamı boyunca eleştirmenleri, teorisinin yeniden gözden

geçirilmesini sağlayacak bir vaka bulmaya zorlamıştır. Teorisi geniş çaplı olarak tartışılmış ve eleştirilmiş de olsa hiç kimse hiçbir zaman bu türden bir “yanlışlayan” vaka ortaya koymamıştır (eleştirmenlerinin bunun için herhangi bir dönemde çok fazla çaba gösterip göstermediği kuşkulu da olsa).

Lindesmith’in, çalışmasının sonunda ulaştığı teori aslında bazı açılardan başlangıçtaki teorisinden farklıydı. Araştırması, basit biçimde, düşüncelerini gerçekten olup bitenle karşılaştırmak ve haklı olup olmadığını görmekten ibaret değildi. Görüş-tüğü kişiler bazen Lindesmith’e, teorisinin mevcut hâlinin yanlış olduğunu gösteren bir şey söyleyerek “çerçeveye oturmayan vaka” örneği sunuyorlardı. Örneğin:

[A]raştırmanın ikinci hipotezi kişilerin, deneyimledikleri yoksunluk probleminin önemini farkına vardıklarında ya da bunu algıladıklarında bağımlı hâle geldikleri; bunun farkına varmadıklarında ise tüm diğer koşullardan bağımsız olarak bağımlı olmadıklarıydı.

Bu formülasyon (...) ampirik sınamaya yenik düştü ve en şiddetli hâliyle değilse bile yoksunluk belirtileri gösteren fakat bu belirtilerden kurtulmak için tekrar uyuşturucu almayan ve dolayısıyla da bağımlı hâle gelmeyen vakalar ortaya çıktığında bu formülasyonun gözden geçirilmesi gerekti (Lindesmith, 1947, 8).

Lindesmith bu tür olumsuz vakalarla karşılaştığında ya (yukarıdaki örnekte olduğu gibi) teoriyi değiştiriyor ya da -ki bu, tartışmaya yol açacak cinsten bir tercihtir- açıklamaya çalıştığı şeyi yeniden tanımlıyordu. Bu şu anlama geliyordu: Araştırma sürecinin bazı anlarında olumsuz vakaları, bu vakaların anlamaya çalıştığı türden bağımlılık vakaları olmadıklarına karar vererek örneklemeden çıkarıyordu. Bulduğu şey ile açıklamak istediği şeyi nasıl tanımladığı arasında yakın ve süregelen bir diyalog vardı.

Lindesmith, teorisinin mantıksal çıkarımla elde edilebilecek sonuçlarını, literatürün sunduğu verilerle kıyaslayarak da

sınıyordu. Örneğin teorisi, farkındalığa ve nedensel ilişkiler kurabilme yeteneğine önemli bir rol atfediyordu. Bağımlı adayı, sıkıntısına yol açan şeyin uyuşturucunun yokluğu olduğunun çıkarımını yapabilmelidir. Nedensellik kuramıyor ve eğer-öyleyse bağlantılarını oluşturamıyorsanız bu türden bir nedensel çıkarımda bulunamazsınız. Dolayısıyla Lindesmith, nedensel çıkarımda bulunabilmek için çok küçük olan çocuklar (mesela Piaget'e göre) ve (bu daha az net olsa da yine de nedensel akıl yürütme yapamadıklarını düşündüğümüz) hayvanların bağımlı olma kapasitesine sahip olamayacakları sonucuna varıyordu. Psikoloji ve tıp alanındaki okumaları ona çocukların (örneğin bağımlı annelerin çocukları olarak doğan çocukların) ve (bağımlılık üzerine çalışan laboratuvarların denekleri olan) hayvanların fiziksel olarak maddeye alıştıklarını gösteriyordu. Ancak şu da bir gerçektir ki, çocuklar ve şempanzelerin, hiçbir zaman, yetişkin insan bağımlıların yaptıkları türden şeylere giren bağımlılar olabilmeleri mümkün değildi.

Lindesmith'in bağımlılık teorisi politik anlamda (daha sonra açıkladığı gibi -bk. Lindesmith, 1965) tartışmalıydı. Federal Narkotik Bürosu ve Lexington-Kentucky'deki bağımlılarla ilgilenen Halk Sağlığı Hizmetleri hastanesindeki doktorlar bunun yanlış olduğunu düşünüyorlardı çünkü bu savla, bağımlılığın zayıf ya da suça meyilli bir kişiliğin ürünü olmayıp herkesin başına gelebilecek bir durum olduğu iddia ediliyor gibiydi. Bu ise en nihayetinde, cahil ve saf olduğunu düşündükleri halkı, bağımlılık "sorunuyla" mücadele etmenin en iyi yolunun doktorların bağımlılar için ilaç yazmalarına izin vermek olduğu sonucuna vardırılabildi; ki Federal kurumlar bu fikre özellikle ahlaki açıdan katı biçimde karşıydılar (Lindesmith, 1965).

Siyasal açıdan ihtilaflı sonuçlara çoğu zaman metodolojik yönden itiraz edilir. Lindesmith'in çalışmasına getirilen ve bilhassa örneklemini hedef alan eleştirilere ilişkin tartışmayı burada yinelemeyeceğim. Şu anda bizi ilgilendiren şey, çalışmasının nesnesini nasıl tanımladığına ilişkin eleştirilerdir. Bir araştırmacı

bunu nasıl yapar? Çalışmanızın ortasında, üzerine çalıştığınız şeyin ve açıklayacağınız şeye ilişkin bir vakayı neyin oluşturduğunun tanımını değiştirmek uygun mudur? Konvansiyonel pratikler buna kesinlikle hayır der; bunu yapamazsınız.

Lindesmith, bunu yalnızca yapabileceğinizi değil yapmanız gerektiğini de düşünüyordu. Araştırmasına başladığında o dönemdeki “bağımlı tanımlamasının” eksiklikler içerdiğini, keyfi olduğunu ve bağımlılık sürecine ya da bağımlıların dünyasına ilişkin gerçek bilgiler üzerine kurulmadığını düşünüyordu. Dolayısıyla araştırmasının temel sorunsalının yalnızca, insanların nasıl bağımlı hâle geldiklerini ya da bağımlılığa neyin “yol açtığını” anlamak olmadığını, bağımlı ya da bağımlılığının tanımını da netleştirmek olduğunu düşünüyordu. Bu, çalışılan nesne üzerine sahip olunan fikrin çalışma esnasında değiştirilebilmesi anlamına geliyorsa bunda bir sorun yoktu. Analitik Tümevarım, her zaman, hem klasik hem de sonraki çeşitlerinde, bir araştırma sorununun kavramsal tanımına açıklık getirilmesini (örneğin, insanlar nasıl bağımlı hâle gelirler sorusu) ve sorunu oluşturan şey ile bunun gerçek yaşamda tezahürüne ilişkin sorgulamayı içerir (örneğin, bir bağımlı ve bağımlılık nasıl tanımlanır sorusu).

Bu, fark edeceğiniz gibi, Ragin’in (1994, 93-100) Boole tarzı yöntemler için gerekli olduğunda ısrar ettiği ve araştırmacıların kendi açıklamalarına ilişkin kavrayışlarını gözden geçirirken üzerinde çalışılan şeyi yeniden tanımlamalarına yol açan diyalogun (kavramsallaştırma ve ampiri arasındaki diyalogun) aynısıdır. Ragin’in, araştırma sürecine ilişkin tasvirlerinde bu benzerliği görebilirsiniz. Ona göre “Analitik Tümevarım, hem nesneye ilişkin temsili inşa etmek hem de aksi yönde kanıt bulmak için kullanılır çünkü bu türden bir kanıt ön inşaların geliştirilmesi yönünde en iyi hammadde olarak görür” (94). Benzer şekilde, Boole tarzı yöntemleri kullandığımızda da “ampirik temelli temsillerin” nasıl “doğruluk tablolarının basitleştirilmesinden, vakaların alt başlıklarının farklı biçimleri şeklinde doğduğunu” (130) açıklar.

Gelin Lindesmith'in ne yaptığını doğruluk tablosu şeklinde ortaya koyalım. Kullandığınız teoriyi, odağınızı oluşturan sonucu açıklamak için değiştirdiğinizde nedenler listesine yeni bir değişken ya da etken veya süreç içindeki bir adımı eklersiniz. Bu da sonuç olarak doğruluk tablosuna bir artı ya da eksi içerebilen yeni bir sütun eklediğiniz anlamına gelir. Bu, tablodaki sıra sayısını, tüm bu unsurların olası bileşimlerinin sayısını ikiye katlar. Bu da her vakanın -hem değişime yol açan yeni vakanın hem de bundan öncekilerin- artık bir şekilde bu yeni nitelik üzerinden değerlendirilmesi gerektiği anlamına gelir. Lindesmith de aynı şekilde, bazı bağımlılar ona yoksunluk belirtileri göstermiş olduklarını ama kendilerini rahatlatacak bir doz daha almadıklarını söylediğinde içine her vaka için bir artı ya da eksi konulabilecek, "rahatlamak için bir vuruş daha yaptı" başlığını taşıyan yeni bir sütun eklemiştir.

Tersine, bir vaka ya da bir vakalar grubunu çıkardığınızda ise iki şey yaparsınız. Sürecin sonuçlarının betimlendiği listeye yeni bir değişken eklersiniz ve bunun sonucu da nedenler listesine yeni bir olasılık eklemenin sonucuyla aynıdır: her vaka-yı açıklamak için artı veya eksilerin konulacağı yeni bir sütun. Devamında ise, bu yeni sütunu tanımladıktan sonra içinde artı olan tüm kombinasyonlardan kurtulursunuz. Böylece olumsuz vakanızı, açıklamak durumunda olduğunuz evrenden dışlayarak tanımlamışsınızdır.

Dolayısıyla Analitik Tümevarımın temel prosedürü, doğruluk tablosunu, sonuca ilişkin açıklanacak tüm vakaları içeren ve tüm sütunlarda artıları olan tek bir satıra indirgemektir. Tüm diğer bileşimler geçersiz ve anlamsız olarak nitelendirilir. Belirli bir bakış açısına göre ilginç olmadıkları için değil; açıklamak istediğiniz şey uyuşturucu bağımlılığı gibi belli bir sonuçsa diğerleriyle uğraşmaya değmeyeceği için. Aslında bu satırı bu hâle getirmek ve anlaşılır kılmak için bir sürü ampirik materyale ihtiyacınız vardır ve Analitik Tümevarımın katı bir versiyonu için sorunların ortaya çıktığı nokta tam da burasıdır.

Lindesmith'in çalışmasında da bu sorunlar ortaya çıkmıştır. Aradığı açıklamayı, yani uyuşturucu bağımlılığının evrensel bir teorisini bulmuş ve bu teori gerçekten de hiçbir zaman başarılı bir meydan okumayla karşılaşmamıştır ancak bir bedel de ödemmiştir. Lindesmith, bağımlılığın pek çok yönü üzerine, özellikle, bir yandan uyuşturucunun yasal ve kültürel tanımları diğer yandan da bağımlılığın sonuçlarının etkileşimleri üzerine uzmanlandı. Ancak, Analitik Tümevarım prosedürlerine özenle ve ısrarla bağlı kalması, bağımlılık süreci üzerine çalışırken kullandığı katı biçimini korudukça üzerine geniş bir bilgi birikimine sahip olduğu diğer pek çok şeyden bahsetmesini engelliyordu. Doğruluk tablolarının mantığı çalıştığı konu özelinde iyi işliyordu ama ortak faaliyetlerin daha karmaşık ağlarıyla, yani örneğin uyuşturucuların ve hukuki yaptırımların dünyasıyla başa çıkamazdı. Bu, bu tarz çalışmalara içkin önemli bir sorundur: Toplumsal örgütlenmelerin karmaşıklığının hakkını verirken mantığın erdemleri nasıl muhafaza edilebilir?

- *Zimmetine Para Geçirme*. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Indiana Üniversitesinde Lindesmith ve Sutherland'in öğrencilerinden biri olan Donald Cressey Analitik Tümevarımın ilk savunucuları arasındaydı. Daha sonra *Other People's Money* (1953) adıyla yayınlanan tezi zimmete para geçirme üzerineydi. Belki de "zimmete para geçirmeyi" araştırmayı ilk aşamada amaçladığını ama kısa süre sonra, üzerinde çalıştığı şeyi yeniden tanımlamasına yol açacak derecede ciddi veri toplama sorunlarıyla karşılaştığını söylemek daha doğru olacaktır. Bu sorunlar ve onun geliştirdiği çözümler, doğruluk tablosunun Analitik Tümevarım biçimiyle kullanımına yeni bir bakış açısıyla yaklaşmamızı sağlamıştır.

Lindesmith'in konusu olan uyuşturucu bağımlılığı, büyük oranda, bir grup faaliyetidir. Bağımlıların dünyası; arkadaş çevrelerini, yasadışı piyasaları ve karşılıklı yardım sistemlerini içerir. Müptelalar birbirlerini tanırlar ve sevdikleri araştırmacıları görüşebilecek başka insanlarla tanıştırabilirler. Ancak, zimmete

para geçirme bireysel ve gizli bir eylemdir; ne herkesin bulaştığı bir kötülük ne de profesyonel bir suç türüdür. Benzer kişilerden ve iş arkadaşlarından oluşan bir sosyal dünya yaratmaz; dolayısıyla bulduğunuz ve söyleştığınız hortumcunun, tanıdığı ve sizi yönlendireceği biri yoktur. Bir bağımlı (ya da profesyonel bir hırsız diyelim) bulmak, pek çok başka hırsız bulmanın da başlangıcı olacaktır; bir hortumcu bulduğunuzda ise bulduğunuz tek şey budur ve avın en baştan başlaması gerekir.

Dolayısıyla, Cressey'nin görüşülecek hortumcular bulabilmesinin tek yolu hapisanelere giderek bu suçtan mahkûm olmuş insanlarla görüşmektir. Bu, başka bazı suç vakalarının ortaya çıkaracağı türden ciddi bir örneklem sorunu ortaya çıkarmıyordu. Hapishanedeki hırsızların tüm hırsızlar arasından gelişigüzel biçimde seçilmediğini, bunların daha çok işlerinde o kadar da iyi olmayan ya da profesyonel bir iş bitiricileri olmadığı için hapse düşmüş insanlardan oluştuğunu düşünmek için yeterli gerekçe vardır. (bk. Conwell ve Sutherland, 1937) Diğer bir deyişle; bunlar, hiç hapse girmemiş kişilerle aynı kişiler değildir ve bu da onları işledikleri suçu işlemeye götüren nedensel öykünün diğerlerinin öyküsünden oldukça farklı olabileceğini gösterir; oysa neredeyse tüm hortumcuların sonu hapishanedir. Mali müfettişler her zaman ortalıkta dolanırlar, eksilen bir miktar para olduğunu tespit ederler ve bu azalmaya kimin yol açtığını kolaylıkla anlayabilirler. Bu durumda, hortumcular için, ülkeyi terk etme seçeneği dışında artık yapacak bir şey kalmamıştır (ki bazıları da bunu yapar). Dolayısıyla hapishanedeki hortumcular, muhtemelen henüz hapishaneye düşmemiş olanlarla oldukça benzer kişilerdir.

Ancak, hapishanede bulduğunuz örneklerle ilişkin daha önemli bir güçlük daha vardır. Bu, Analitik Tümevarımı kullananların, örneklemelerinden vakaları çıkarmalarıyla sonuçlanan tanım sorununun kalbine gider. Aslında tanımsal bir sorun olmamalıdır çünkü herkes zimmetine para geçirmenin ne olduğunu bilir, öyle değil mi? Elbette. Zimmetine para geçirme, birinin

şirketin parasını zimmetine geçirmesi ve bunu zor kullanmadan ya da ateşli bir silah kullanmadan bir tür finansal düzenbazlıkla yapmasıdır. Ancak, bu yöntemle işverenlerini hortumlayan insanlar, bu yaptıklarından her zaman suçlu bulunup hapse girmezler. Suçun yasal tanımları, bu suçlamanın geçerli olması için adli mercilerin uyması gereken belli şartlar koyarlar. Savcı, gözaltına aldığı kişinin parayı çalmış olduğunu bilse bile bu yasal çerçeveyi işletmeyebilir ama benzer başka şartlarda işletebilir de. Sonuç olarak, geleneksel manada zimmetine para geçirme olarak düşünülebilecek suç işleyen insanlar farklı farklı sebep ve gerekçelerle içeri atılırlar (“sahtecilik”, “güvenin kötüye kullanımı” veya “dolandırıcılık” gibi). Cressey bunu şöyle açıklar:

Zimmetine para geçirme kategorisi yasal olarak homojen bir suç davranışı sınıfını tanımlamıyordu. Davranışları zimmetine para geçirme ile tam olarak örtüşmeyen insanların bu suçtan ötürü hapse girdiği görülürken tanıma yeterince uyan davranışlara sahip kişiler bir başka suçtan ötürü hapse giriyorlardı (Cressey, 1951).

Dolayısıyla bir hortumcunun mahkûm olmasına neden olan suç, bir dizi somut vakaya cevaben verilen standart ve değişmez bir tepkiden ziyade, savcının güçlü bir suçlama dosyası hazırlama kabiliyetini yansıtıyordu.

Dolayısıyla Cressey, öykülerini aktarmak istediği insanlara ulaştığından emin olmak için farklı adlandırmaların kullanıldığı tüm diğer vakaları incelemek zorunda kaldı. Doğruluk tablosuyla ifade edersek; “zimmetine para geçirmekten suçlu” sütunundan kurtulması ve bu sütunun yerine yenilerini koyması gerekiyordu; böylece ilgilendiği vakaları birbirinden ayıştıracak bir ya da daha çok kriterin mevcut olup olmamasını bu yeni sütunlarda kayda geçirecekti. Son paragrafta anlattığım genel geçer tanımdan faydalanarak kiminle görüşme yapacağını seçtiğinde hâlâ bir sorun vardı. Bu tanımın kapsadığı insanlar birbirlerinden öyle bariz biçimlerde farklılaşıyorlardı ki davranışlarını izah edebilecek tek bir sabit açıklama olması mümkün değildi

(hepsinin ortak noktası, işverenlerinin parasını bir şekilde ceplerine indiriş olmak olsa da). Hapishanede olan ve görüştüğü insanlardan bazıları, bir işe girdiğinde dürüst olan ama sonra bazı zorluklar neticesinde, bir miktar parayı daha sonra yerine koymak üzere çalan ve yakalanan klasik iyi niyetli insan prototipine uyuyordu. Ancak yakalanan diğer hortumcular, bir şekilde bir bankada (ya da bir portföy yönetimi şirketinde) iş bulmayı başarmış profesyonel suçlulardı. Çalmayı planladıkları kesindi. Bu iki durum için farklı açıklamalara ihtiyaç vardı. Cressey yalnızca ilk örnekle, çalmayı ilk başta hedeflemeyen ama daha sonra çalan insanlarla ilgileniyordu. İkinci kategoriye girenler, cerrahi ameliyatları açıklar gibi, kolaylıkla, profesyonel yeteneklerin amaca yönelik olarak kullanılmasıyla açıklanabilirdi. Bu belki de (hocası Sutherland'ın hırsızların profesyonel davranışını analiz etmiş olması gibi -Conwell ve Sutherland, 1937) hâlihazırda başkalarının üzerine çalışmış olduğu bir konu olduğu için ona daha az ilginç bir kuramsal sorun gibi geliyordu.

Cressey bu yüzden, kişinin hüküm giydiği suçun resmîalandırmasını görmezden gelerek çalışmasının konusunu, finansal bir güven makamının, suç teşkil edecek biçimde kötüye kullanımı olarak yeniden tanımladı ve bu tanıma uymayan vakaları hariç tuttu. (Diğer bir deyişle; doğruluk tablosunda "İşe çalmak için girdi" başlıklı sütunda artı işaretinin bulunduğu tüm sıralardan kurtuldu.) Bu durumda, bu insanların, kendilerine gösterilen güveni kötüye kullanmalarına ilişkin açıklamayı gerçekten bilmemiz artık gerekli değildir; ancak bunu sizden saklamak da yersiz olacaktır. Cressey bu insanların yaptıklarının üç aşamadan geçtiğini gösterir. Öncelikle müstakbel hortumcu, başka hiç kimseyle paylaşamayacağı türden maddi güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu güçlükler bir başkası için o kadar da tehlikeli olmayabilecek ama finansal alanda bir güven makamı işgal eden biri söz konusu olduğunda tam bir zehir olabilecek sorunlardır. Üniversite hocası için at yarışı oynayıp kaybetmek sorun teşkil etmez ama bunu yapan bir banka memuru olduğunda orada bir

sorun vardır. Dolayısıyla, bir banka memuru hiç kimseye biraz paraya ihtiyacı olduğunu söyleyip buna yasal yollarla ulaşamaz (ya da en azından bunu yapabileceğini düşünmez). Kişilerin maddi güçlüklerinden bahsedememe sebepleri farklılık gösterse de burada önemli olan bu bahsedememe olanaksızlığıdır, buna sebebiyet veren özel durum değil. Devamında bu kişiler, fark edilmeden çalmaya olanak veren teknikleri öğrenmeye başlarlar. Bu çok da zor olmaz çünkü bunlar çoğunlukla, hâlihazırda yaptıkları işi öğrenirken öğrendikleri tekniklerden çok da farklı değildir. En nihayetinde, artık zimmetine para geçirme yoluna iyice girdiklerinde makul bir söylem, bir zamanlar yasak olarak algıladıkları ve suç teşkil ettiğini düşündükleri bir şeyi yapmanın onlar için artık neden suç olmadığına ilişkin bir açıklama geliştirirler; örneğin kendi kendilerine, “koskoca bir şirket bu; hem onlar da çalışıyorlar, yolsuzluk yapıyorlar” diyebilirler.

- *Marihuana Kullanımı*: Lindesmith’in kitabını çıktığında okumuş ve Analitik Tümevarıma başvurmasından oldukça etkilenmiştim. Bunun, bir dans müzisyeni olarak ve kişisel deneyimlerim sayesinde yeterince ön bilgiye sahip olduğum bir konuya, Lindesmith’in teorisinin ilginç bir varyantı olabileceğini düşündüğüm bir konuya yaklaşmanın ilginç bir yolu olacağı kanısına vardım: marihuana kullanımı. (Bahsettiğim çalışma “Becker, 1963, 42-78”de yer alıyor.)

Kimyasallardan farklı olarak marihuana bağımlılık yaratmaz. İnsanlar bunu çok daha gelişigüzel biçimde, bazen çok fazla kullanırlar bazen de hiç kullanmazlar. Marihuana kullanım biçiminin, Lindesmith’in uyuşturucu kullanımı vakasında, kanımca yerle bir ettiği bilinen fizyolojik ve psikolojik kuramlarla açıklanabileceğini zaten hiç düşünmemiştim. Ancak esrar kullanımının, Lindesmith açıkladığı tarzda bir sürece, yani yoksunluk belirtilerine uyum sağlama üzerine kurulu bir fikre dayandırılarak açıklanabileceğini de düşünmüyordum çünkü esrar kullanıcıları yoksunluk belirtilerinden mustarip değildiler. Açıklanması gereken şey, saplantılı bağımlılık davranışı değil, “esrarın keyif için

kullanımı” diye adlandırdığım gönüllü eylemdi. Benim açıklamamın da üç adımı, üç aşamalı bir öğrenme süreci vardı: birinci aşama esrarı içe çekmeyi öğrenmekti, böylece fizyolojik etkiler meydana gelecekti; bu etkilerin farkına varmayı ve bu etkileri esrar almış olmakla ilişkilendirmeyi öğrenmek (susuzlukta olduğu gibi, görece güç algılanan, kolaylıkla görmezden gelinen ya da “normal” koşullara atfedilebilen şeylerdi bunlar) ve sonra da semptomları “açık biçimde” ayırt etmeyi öğrenmekti çünkü bu semptomların hepsi kaçınılmaz olarak keyif verici değildi (örneğin, ağzınızın kuruması ya da kendinizi sersem gibi hissetmek pek keyif verici olmayabilir).

Teorinin yeniden formüle edilmesini ve olgunun yeniden tanımlanmasını gerektiren vakalar buldum. Bunlardan en ilginç ve önemli olanı, farklı gruplarda birlikte çalıştığım ve hiç uçmamış olduğunu ve insanların bu ifadeyi kullandığında neden bahsettikleri hakkında hiçbir fikrinin olmadığını itiraf eden bir müzisyenle görüştüğümde ortaya çıktı. Tüm cezai yaptırımlara rağmen ona neden uyuşturucu kullanmayı sürdürdüğünü sordum. Bana herkesin uyuşturucu kullandığını ve ortamlara yabancı kalmak istemediğini söyledi. Bu türden vakaların (buna benzer bir vaka araştırmanın ileriki bir safhasında da ortaya çıktı) incelemeye çalıştığım şeyler olmadığına karar verdim; bu tür tanıklıklar, mesela çevre baskısı konulu bir çalışma için ilginç olabilirlerdi ama benim açıklamak istediğim şey bu değildi. Dolayısıyla, vakayı örneklemimden çıkararak bunu, “esrarın yalnızca itibar görmek için, belli bir sosyal statünün sembolü olarak hiçbir haz almaksızın kullanıldığı” (Becker, 1963, 44) bir vaka olarak tanımladım. Yani kişinin, itibar sütununda artı ancak kafa yapma hanesinde eksi olarak yer aldığı tüm satırları doğruluk tablosundan çıkardım. Her ikisi için de artı içeren sıralar (vakalar) olduğu yerde kaldı.

Analitik Tümevarımı Lindesmith ve Cressey’nin kullanmış olduğu biçimde kullandım. Onlar gibi ben de benlik algılarının gelişimi ve bireysel eylem tipleriyle ilgileniyordum. Bu da insanların marihuanayı nasıl keyif veren bir şey ve kendilerini, mari-

huanayı bu keyfin tadını çıkarmak için kullanan insanlar olarak görmeye başladıklarını anlamak istediğim anlamına geliyordu. Ancak aynı zamanda, açıklamama faaliyetin sosyal bağlamını dâhil etmek, insanların (her zaman olmasa da) genellikle öğrenmek durumunda oldukları şeyi daha deneyimli kullanıcıların verdiği eğitimle öğrendiklerini vurgulamak noktasında Lindesmith ve Cressey'e kıyasla daha ısrarcı oldum.

Ayrıca, (ki benim çalışmamla Lindesmith'in ve Cressey'in çalışması arasındaki en önemli farklılık budur) tek bir süreçle yetinmedim. Analizim, marihuana kullanımının insanların bilindik yaşam tarzlarında hiçbir kopuşu tetiklemediği yönündeki gözlemimden hareketle sosyal kontrole ilişkin bir teoriyi de kapsıyordu. Kullanıcıların bu türden bir kopuşu engellemek için, marihuana kullanımına ilişkin yasaklardan ve düzenli iletişim hâlinde oldukları pek çok insanın (ebeveynlerin, işverenlerin, iş arkadaşlarının, vb.) marihuana kullanmanın kötü bir şey olduğuna dair inançlarının sonuçlarından sakınmanın yollarını bulmaları gerekiyordu. Bu sorunlar başka bir zorunlu uyumu beraberinde getiriyordu; toplumsal denetim güçlerine uyum.

Böylelikle, az çok Analitik Tümevarım çerçevesinde değerlendirilebilecek ikinci bir süreci tanımladım ve insanların, ancak ve ancak, bu pratiğin sapkın olarak tanımlanmasına ilişkin sorunlarla başarılı biçimde mücadele ettiklerinde marihuana kullanmaya başlayıp bunu sürdürebilecekleri sonucuna vardım. Örneğin, marihuana taşımak ve satmak yasal olmadığından marihuanaya ulaşmak zordu ve ulaşamadığınızda da içemiyordunuz. Benzer şekilde, kullanıcıların marihuana kullandıklarını, polislerden, akrabalarından, işverenlerden ve maddeyi kullandıkları tespit edilirse kendilerini bir şekilde cezalandırabilecek başka insanlardan saklamanın yollarını bulmaları gerekiyordu. Ayrıca kullanıcıların kendilerini, bazen, marihuana kullanımının, bu kullanıma atfedilen kötü özelliklere sahip olmadığı konusunda da ikna etmeleri gerekiyordu. Bu koşullardan herhangi biri yerine getirilmezse kullanım devam etmiyordu.

İki süreci tek bir modelde birleştirecek olsaydım üç adımlı bir süreçtense altı adımlı bir süreçten bahsetmem gerekirdi. Altı adım bir araya geldiğinde bir doğruluk tablosunun sütunlarını oluşturuyordu. Bu sütunlardaki artı ve eksilerin bileşimleri, kullanımın gerçekleştiği ve gerçekleşmediği durumları tanımlıyordu; çünkü Lindesmith'in görüştüğü ve kullanımı yalnızca bir dış müdahale devreye girdiğinde durduran kişilerden farklı olarak benim görüştüğüm insanlar her zaman ara verip yeniden başlıyorlardı. Bu türden aralara ve yeniden başlamalara yol açan kombinasyonlarla uzun uzadıya uğraştım. Şimdi görüyorum ki bu ihtimali zamanında daha iyi kavramış olsaydım Karşılaştırmalı Nitel Analiz çerçevesinde bu analizi sistematik hâle getirecek bir doğruluk tablosu oluşturabilirdim. Böylelikle, Cressey ve Lindesmith'in oluşturduğundan çok daha karmaşık bir sütun ve sıra dizisine sahip olabilirdim –bu, Analitik Tümevarımın potansiyelinin çok daha zengin olduğunu da gösterirdi. (Ragin'in, Katz'ın -1982- yoksulluk avukatlarının kariyerlerine ilişkin çalışmasından çıkardığı analiz, Analitik Tümevarımla neyin yapılabileceğine ilişkin iyi kotarılmış bir örnektir.)

“Kafayı bulmayı” ve “toplumsal denetim sistemlerine uyum sağlamayı” öğrenmeye ilişkin iki sorunu birbirinden ayrı tutmak için iyi bir nedenim vardı aslında. İki süreç birbiriyle ilişkili olmakla beraber insanların ne kadar ve ne sıklıkta esrar içtiklerini aynı şekilde etkilemiyordu. Uyuşturucunun etkilerinden zevk almayı öğrenmek, esrarın toplum içindeki yasal durumu ne olursa olsun zorunlu bir aşamaydı. Kafayı bulmak, kafayı bulmaktır; bu işin yasal yaptırımını ne olursa olsun. Öte yandan, kullanımın olumsuz tanımlarıyla mücadele etme süreci tarihsel açıdan olumsuzdu. Bir araştırmacı, marihuana kullanımına ilişkin yaptırımlar dizisiyle, yalnızca ve yalnızca, bu tür sosyal denetim mekanizmaları işler durumda olduğunda ilgilenmeliydi. Bu araştırmanın yapılmasını izleyen yıllara müteakip bu koşullar fiiliyatta da bir ölçüde değişti. Öyle ki, ikinci süreç üzerinde etkili olumsuzluktan bazıları, en azından bazı insanlar için ve bazı dönemlerde artık yoktu.

Klasik Analitik Tümevarımın bu üç örneği de yöntemi uygulama biçimleri bakımından saplantı derecesinde inceliklidir. Tek bir sonucu açıklamak için tasarlanmış bir temel hipotezi dikkate alırlar ve diğer “ikincil” sonuçları, açıklanacak olguyla ilgili vakalar olmadıklarından ötürü dışarıda bırakırlar. Dolayısıyla, marihuana içmekten keyif almayı hiçbir zaman gerçekten öğrenmemiş olsalar da marihuana içmeyi sürdüren insanları görmezden geldim çünkü bu grubun davranışını açıklamanın ilginç olacağını düşünmüyordum. Bu olgunun izini sürebilecek olsam da bunu yapmadım; “çevre baskısına” yönelik güncel ilginin gösterdiği gibi bu hiç de “ilginç olmayan” bir sonuç değildi. Benzer şekilde Cressey, finansal bir güven makamını kötüye kullanmak niyetiyle *en baştan bunun için* kendini işe aldırان profesyonel suçlu vakalarını hariç tuttu. Bu sonuçla ilgilenmiyordu. Sosyal örgürlenmeler olarak bankaların işleyişiyle ilgilenen biri, her iki kötüye kullanma türünü de dikkate almak ve aynı olmayan ancak benzer iki sonuç için de paralel açıklamalar geliştirmek isteyebilirdi.

Tüm bunlardan hareketle, Lindesmith, Cressey ya da kendimi bu tercihlerden ötürü eleştirmeyi amaçlamıyorum elbette. Ancak bu tercihleri, bilimsel kaygıların değil, çözmek istediğimiz sorunların gerekli kıldığının farkına varmalıyız. Daha geniş kapsamlı bir sonuçlar skalasını inceleyerek kolaylıkla daha çok sayıda sorunu çözmeyi seçebilirdik. Aynı anda pek çok sonucu incelemekle ilgilenen araştırmacılar, görünürde farklı ama aslında oldukça benzer bir mantık ve yöntemler kullanmışlardır. Bu yöntemler Analitik Tümevarımın varyantları ve uzantıları olarak görülebilirler.

Pek de Katı Olmayan Analitik Tümevarım

- *Tuhaf Vakalar ve Karşılaştırmalar*: Bazı sosyologlar (ben bunlardan biriyim ve bir diğeri de Everett Hughes’u), herhangi birinin öne sürdüğü görünürde mantıklı olan her türden genelleştirmeye, çelişen bir örnekle karşılık vererek meslektaşlarını ve özellikle

de tezlerini ve dolayısıyla da yaşamlarını basitleştirmeye çalıştıran öğrencileri kızdırırlar. Dördüncü bölümde, katıldığım bir buluşmadan; psikologların bir yetenek testi geliştirmeye çalıştıkları ve resim yapabilme kabiliyetini ölçülebilir bir yeteneğe dönüştürmek istedikleri bir buluşmadan söz etmiştim. Bu görünürde mantıksız gelmiyordu ama ben diğer katılımcıların fotoğrafı da görsel bir sanat olarak görüp görmediklerini ve eğer görüyorlarsa (ve elbette görüyorlardı) çizim yeteneğinden hareketle birinin sanatsal fotoğraf çekebilmeye kabiliyetinin nasıl ölçülebileceğini sorarak her şeyi mahvettim. Tıp öğrencileri bana “mızmız”ın psikosomatik hastalığı olan biri olduğunu söyledikten sonra da aynı kuramsal hamleyi yapmıştım; onları ülseri olan bir hastayla tanıştırdım; ülserin psikosomatik bir kökeni olduğunu “biliyorlardı” (aslında bugün, ülserin nedeninin psikolojik olmaktan ziyade mikrobik olduğu düşünülüyor) ama ülserli bir hastanın bir “mızmız” olamayacağını da aynı kesinlikte biliyorlardı.

Her ne kadar bunu yapmak eğlenceli idiyse ve ben de haylaz biri olsam da etrafımdakilerin resme ya da “mızmızlara” ilişkin genelleştirmelerine yalnızca onları kızdırmak için itiraz etmedim. Bunu, sanatsal yetenek ve kötü hastalara ilişkin tanık olduğum konuşmalarda örtük biçimde yer alan fikirleri deşmek için yaptım. Herkesin sanatsal olduğunu bildiği ancak tüm sanatsal faaliyetlere atfedilen bir kritere de uymayan bir faaliyet bulmak benim için bu kadar kolaysa bu, o kriterin görsel sanatın tanımlayıcı bir özelliği olamayacağını gösteriyordu. Aynı şekilde, psikosomatik bir hastalığı olup da mızmız olmayan bir hastaya bu kadar kolaylıkla ulaşabiliyorsam bu, mızmız tanımının da doğru bir tanım olmadığı demektir. Her iki durumda da olumsuz vakaları (çünkü böyleydiler) tıpkı analitik tümevarıma giden birinin yaptığı gibi kullanıyordum: yeni değişkenler bulmak ve incelenen olgunun yeni yönlerini ortaya çıkarmak için. Genelleştirmenin, bu oldukça rahatsız edici olumsuz örneği de kapsamı gerektiği konusunda ısrar etmek, mevcut kombinasyonlar tarafından açıklanamayan vakaları her buluşunuzda doğruluk tablosuna yeni sütunlar ekler.

Aslında böyle bir amaç içerisinde kullanmak için olumsuz vakanın kendisini görmemiz de gerekmez. Yapacağınız şey, ilgilendiğiniz bir durum ya da süreçte daha fazla boyut ve unsur aramaksa böyle olumsuz bir vakanın aklınıza gelmiş olması bile yeterlidir. Hatalıysanız ve bu hayali vaka, hiçbir ampirik geçerliliği olmadığı ortaya çıkan sonuçlar üretiyorsa bu bir dram değildir. Bunun üzerine hiç düşünmemiş olmaktansa düşünmüş ve hatalı olduğunuzu görmüş olmak her zaman daha iyidir. Hughes ve diğerleri bu yüzden çok büyük bir açlıkla roman ve hikâyeler okurlardı. Roman yazarları, diğerlerinin sahip olamadığı türden bir üstün öngörüye sahip oldukları için değildi bu. Daha ziyade, onların detaylı tasvirlerini okumak, kuramlarımızı yanlışlayabilecek bir örneği sunabilirdi bize. Sosyal bilimci sayısından ve toplam ampirik çalışma miktarından çok daha fazla sayıda roman ve roman yazarı olduğu için, onlar bizim yaptığımıza kıyasla daha büyük bir durum çeşitliliğini kapsarlar ve böylelikle de bizim için bilinmez olan çeşitli olasılıkları betimleyebilirler.

- *Etnografik Pratik*: Romanlardan ya da dönemin genel havasından tuhaf vakalar ve karşılaştırmalar çıkarmak, benim yeni fikirler bulmak, görüşmeler yapmak, öğrencilere düşüncelerinde girdikleri bir rutinden çıkmalarında yardımcı olmak için ve kendimi de benzer bir rutinden kurtarmak için gösterdiğim çabadan ibaret. Etnografik alan çalışmasının geleneksel uygulamaları da sıklıkla aynı yöntemi takip eder. Ancak, bunun aslında nasıl böyle olduğunu açıklamadan önce arka plana biraz değinmem gerek. Etnografılar belli bir sorunla, nadiren, Lindesmith ya da Cressey'nin yaptığı gibi, özgün bir çözüm bulmak amacıyla kararlı biçimde ilgilenirler. Aksine, genellikle, üzerinde çalıştıkları örgütlenme biçimi ya da topluluğun pek çok farklı yönüne ilişkin birbiriyle kesişen bir dizi genelleştirme geliştirmekle uğraşırlar ve etnografik bir çalışmanın gücü, büyük oranda, bu çeşitli genelleştirmelerin birbiriyle eklemlenmesinden ileri gelir.

Örneğin, Kanada'da bir şehrin sanayileşme sürecine ilişkin gözlemlerini betimleyen Hughes, papazlık eğiliminin Fransız-

ca konuşan ailelerde nasıl ortaya çıktığına ilişkin karmaşık bir hikâye anlatır:

Çocuk, çiftlik sahibi bir ailenin saygın statüsünü paylaştığı homojen bir çevrede yetişir. Ancak her şey, ailedeki her çocuğun gelecekteki kaderlerinin farklı biçimlerde şekilleneceği düşünülerek düzenlenmelidir. İçlerinden biri çiftlik sahibi olacak ve ata toprağında ailenin varlığını sürdürecektir. Diğerleri, daha henüz çiftlikteyken bile, geleceğin papazları, rahibeleri, doktorları, öğretmenleri, iş adamları, sanatçıları ya da sıradan işçileri olarak görülmeye başlarlar. Çiftlik sahipleri homojen bir sınıf teşkil ederken çocuklarının kaderi, şehirli ve endüstriyel bir çevrenin farklı katmanlarında dağılmaktır. Dikkate değer olan, çocuklukları boyunca bir aile mülkiyetinin bakımı ve devamlılığı için koşturan bu kişilerin, bir veya ikisi hariç, buraya sadece hayallerinde dönebilecekleridir (1943, 8).

Cantonville'deki (Hughes'un üzerine çalıştığı şehir) papazların neredeyse tümü, çiftçilerin küçük yaşta bir koleje sonra da papaz okuluna gönderilmiş oldukları erkek çocuklarıdır (171).

Papazlığa temayülde bir diğer temel unsur, bunun aile için işlevi ve bunun gerçekleşmesini sağlayan ailenin çabasıdır. Papazların kendi tanıklıkları şehirli işçi sınıfından genelde papaz çıkmadığı yönündedir. Papazlığa meyletme noktasında bu şehirde gözlemleyebildiğimiz birkaç nadir vaka, işleri az çok yerinde olan ama toplumun en üst katmanlarından da oldukça uzak birkaç ufak iş adamının erkek çocuklarına ilişkindir. Yeni ya da eski, fazlasıyla iyi durumda olan ailelerin hiçbiri, yaşlı ahalinin tanıklığına göre, bir papaz yetiştirmemiştir. Veriler ispat için yeterli olmasa da kırsal bölgede yaşayan insanların ya da alt-orta sınıftan gelenlerin dindarlığı, erkek çocukların papazlığa yönlendirilmesi noktasından en elverişli koşulu teşkil etmektedir. Yaşamını ücretli olarak sürdürmek zorundan kalmak papazlık eğilimine kesinlikle uygun değildir; üst veya orta sınıfların toplumsal hırsları tarafından açığa vurulan dünyevi zihniyet de. Oysa bu sınıflardan gelen aileler ticari teşebbüslerini başarıyla yürütmektedirler. (185)

Böylelikle, Fransız tarzı veraset sistemi, çiftliği en büyük oğlana devreder ama diğer çocuklara da benzer miktarda geçim

imkânı sağlar; çocuklar bağımsız oldukları yaşa erişene dek çiftlik için iş gücü olarak kalırlar. Bir erkek ya da kız çocuğunu iyi yetiştirmenin yollarından biri de (ki bu türden bir ataerkil toplumda erkek çocuğunun geleceği daha fazla önemsenir) onları dini kurumlara yönlendirmektir; kırsal yaşamın dindarlığı bu türden yönelimlerin gelişimi için özellikle uygun bir ortam sunar. Hughes'un kitabı, saha çalışmasından gelen bir yığın verinin (örneğin her ailedeki baba ve erkek çocuklarının mesleklerinin sayımı) itinalı ve sistematik analiziyle elde edilmiş detaylı bilgiler sunar. Analizler, belli sınıflara ait olan ve belli coğrafi bölgelerde yaşayan gruplara ilişkin bilgiler içeren tablolarla desteklenmiştir. Tüm din sisteminin, toprak sahipliğinin ve ekonomik gelişimin bütünlüklü bir portresi, bu farklı yönler ve alanlara ilişkin iç içe geçmiş genelleştirmelerden oluşur.

Hughes gibi bir etnograf bu tür genellemeler yaptığında Analitik Tümevarıma benzer yöntemler kullanır. Ailenin durumu ve dini eğilimler arasındaki ilişki gibi belli bir olguya ilişkin geçici bir hipotez ortaya koyar. Hipotezi geçersiz kılan vakalar arar, genellemeler üzerinde bu vakaların artık geçersiz kılmayacağı şekilde yeniden düşünür ve olumsuz vakaların mevcut olabilme ihtimalinin bulunduğu yerlerde bu olumsuz vakaları aramayı sürdürür. "Mızımız" sözcüğünün anlamının izini sürerken benim yaptığım şey de buydu. Geçersiz kılan vaka aramanın amacı, genel imgelemi iyileştirmek, bu karmaşıklığın ve çeşitliliğin ikna edici bir temsilini sunmaktır.

Ancak etnografar verilerini, insanları kendileri için özel bir şey yapmaya -örneğin bir anket doldurmaya ya da bir görüşmeye veya odak gruba katılmaya- mecbur bırakarak toplamazlar. Aksine, genellikle, "yaşanan anı" takip ederler ve onlar için kuramsal açıdan önemli olabilecek olayların gelişmesini beklerler. Bu durumda, Hughes'un yaptığı türden bir portre oluşturabilmeleri için bir sürü genelleşici önermeleri sınamaları gerekir. Dolayısıyla etnografar, aslında hiçbir genellemeyi klasik Analitik Tümevarım çalışmalarına özgü bir katılıkla ve dışlayıcılıkla yapı-

mazlar –ki yapmamalıdır da. Kullandıkları yöntemin Analitik Tümevarım yöntemiyle benzerliği başka bir noktadadır: geçersiz kılan vakaları göz ardı edilebilecek bir sapma gibi görmeyi reddedişlerinde, tersine bunlara, kuramsal olarak açıklanması ve öykünün bir parçası olarak dâhil edilmesi gereken vakalar olarak yaklaşmakta ısrar edişlerinde.

Bununla birlikte etnografar, “tersine kanıt” arama yöntemini de kullanabilmektedirler. Kansas Üniversitesindeki kampüs yaşantısı üzerine Blanche Geer’le birlikte yürüttüğümüz çalışmada (Becker, Geer ve Hughes, 1968/1994) özellikle “kampüs liderleri” meselesine ilgi göstermiş ve bir görev paylaşımı yapmıştık. O, kız ve erkek öğrenci dernekleriyle ilgileniyordu, bense bağımsızlar üzerinde. Bir gün “Kardeşlik Toplulukları Konseyi -KTK”nin başkanıyla görüştü ve ona o konuma nasıl geldiğini sordu. Cevabı alması bir saati buldu ve cevap, kampüse üniversite birinci sınıf öğrencisi olarak gelmesiyle birlikte kendisini içerisinde bulduğu politik entrika ve ayak oyunlarının uzun bir tasvirini içeriyordu. Bunun genelde bu şekilde olup olmadığını, erkekler için olduğu kadar kadınlar için de irdelemenin ilginç olacağını düşündük.

Dolayısıyla erkek ve kadınların kampüs organizasyonlarında aldıkları yaklaşık yirmi önemli görevin listesini yaptık ve bu kişilerle görüşme yapmaya giriştik. Blanche erkeklerle görüşme yapmayı sürdürdü; bu öykülerin tümü KTK başkanınıninkine benziyordu. Ben kadınlarla görüştüm ve büyük bir sürprizle karşılaştım. Yunan Kültürü Derneğinin kadın başkanına bulunduğu mevkiye nasıl geldiğini sorduğumda “bilmiyorum” diyerek beni şaşırttı. “Bilmiyorum derken neyi kastediyorsunuz? Bunu nasıl bilmeyebilirsiniz?” diye yeniden sordum ve bana, kadın öğrencilerden sorumlu olan kadın dekan yardımcısından bir kutlama mesajı aldığında başkan seçildiğinin farkına vardığını söyledi. Başkanlık sırasının kendi derneklerine geldiğini, belki de derneğin önceki başkanının kendisini aday gösterdiğini ya da sadece dekan tarafından kendisinin seçildiğini düşünüyordu. Hiçbir

siyasal ayak oyunu veya manipölasyon öyküsü, hiçbir plan, hiçbir entrika yoktu. Öyle olmuştu işte... Daha sonrasında tespit ettiklerimiz de bunu doğrular nitelikteydi; üniversite yönetiminin kadınlar ve erkeklere yaklaşımı arasında gerçek bir farklılık mevcuttu ve bu da erkek ve kadınların üniversite deneyimleri arasındaki gerçek bir farklılığa işaret ediyordu.

Ben burada etnografik pratiklerden söz ettim fakat tarihsel verilerle ya da eldeki kaynaklardan çıkarılan istatistiksel verilerin kombinasyonlarıyla çalışan araştırmacılar için de benzer stratejilerin uygun olduğu açıktır. Tek bir örnek vermek gerekirse Lieberman'ın (1980), günümüz Amerikalı siyahilerinin ekonomik ve sosyal durumunun nedenlerine ilişkin analizinde çelişki ve çetrefilli bilgi kaynakları arayışını nasıl sürdürdüğünü görmek faydalı bir egzersiz olacaktır.

Olumsuz vakaların sistematik arayışı, çok sayıda etnograf tarafından verilerin analiz edilmesinde ve seçilmesinde kullanılan bir prosedürde görülür (bk. Becker, Gordon ve Le Bailly, 1984). Kısacası bu tarz çalışan araştırmacılar, verili bir konuyla ilgili tüm verileri toplarlar, bu ampirik malzemenin tümünü dikkate alabilecek bir önerme formüle etmeye çalışırlar ve ellerindeki mevcut verileri en iyi biçimde hangi türde bir genelleştirmenin kapsadığını görmeye gayret ederler. Bazı verilerin bir genelleştirmeyi desteklememesi durumunda araştırmacı, genelleştirmeyi karmaşıktırarak çerçeveye uymayan verileri de analize katmaya çalışır. Bunun dışında şunu da yapabilir; kendi açıklayıcı genelleştirmesine sahip olabilecek nitelikte, verilerin başlangıçta ilişkili olduğu olgulardan farklı yeni bir olgular sınıfı oluşturmaya çalışır. Böylece araştırmacı, etnografik analizin içine oturduğu veri parçalarını ele alırken Analitik Tümevarım tekniğinin bir varyantını tatbik etmiş olur.

Kombinasyonların Altında Yatan Mantık

Bileşimsel düşüncenin temel inceliği şudur: Kombinasyonları düşünün! (Bu, en sık görülen alternatifinden, yani “değişken-

leri düşünün”den farklıdır.) Önermeler sunun ya da daha iyisi, dünyanın bunları size, topladığınız veriler ya da daha enformel izlenimleriniz üzerinden sunmasına izin verin. İlginizi çeken vakaların nelerden oluştuğunu görün; olası tüm kombinasyonları düşünün; hangilerinin hangi şekilde sonuçlandığını, neden bazılarının var olup diğerlerinin olmadığını görün.

Buraya kadar uzun uzadıya tartıştığım üç bileşimsel yöntem -Nitelikler Alanı Analizi, karşılaştırmalı nitel analiz ve analitik tümevarım- ilk bakışta, birbirlerinden önemli ölçüde farklıymış gibi gözükmekte. Ancak, buraya kadarki dağınık açıklamalarımda ifade etmeyi amaçladığım üzere, aralarındaki görünen farklılıkların altında, her birinin çözmeye çalıştığı sorunlara tatbik olduğunda farklı bir biçim alan ortak bir mantık ve yöntem yer alır. Bu üç yöntemin de ortak amacı, bir dizi fikir ya da kategoriden olabildiğince yararlanmaktır. Dikkate alacakları şeyleri seçerken bu türden bir bütünlükte yer alabilecek tüm olasılıkları ortaya koyma fikrine dayanırlar.

Her birinin bunu yapma biçimi, kendi özel püf noktasıdır ve bu her püf noktası (ya da daha iyi bir ifadeyle, kendi aralarında birbiriyle ilişkili her püf noktası bütünü) sizlerin de öğrenebileceği ve kullanabileceği türden bir püf noktasıdır. Bu üç püf noktası bütünü anlamanın en iyi yolu, onları, sıraların incelediğiniz vakaları, sütunların ise her vakaya atfedilen özellikleri temsil ettiği bir doğruluk tablosuyla çalışmanın farklı bir biçimi olarak görmektir. Sütunları oluşturduğunuzda araştırmanızın önünüze getirdiği her vakayı, bu sütunların gönderme yaptığı her bir özelliğin varlığı ya da yokluğunun bir kombinasyonuyla açıklayabilirsiniz.

Daha da iyisi, bu var olma ya da olmama durumlarının her türden bileşimini hesaplayarak düşünme biçiminize toplumsal dünyanın karmaşıklığını dâhil edebilirsiniz. Bu, ampirik olarak keşfetmediğiniz vaka olasılıklarının farkına varmanıza olanak sağlar. Onları hiçbir zaman gerçekten bulamayabilirsiniz çünkü

baktığınız yerde ya da başka herhangi bir yerde bulunmayabilirler fakat -tıpkı periyodik elementler tablosunun boş kutuları bir fizikçi için ne ifade ediyorsa- en azından mantıksal olarak var olabileceklerini ve neyi aramanız gerektiğini bilirsiniz. Bunları bulmazsanız ya tablonuzla ilgili yanlış bir şeylerin olduğunu ya da bu unsurların olmayışının, analize yeni veriler ve doğruluk tablosuna da yeni sütunlar dâhil edilmesiyle oluşturulacak yeni bir açıklama gerektirdiğini bilirsiniz. Bu sütunları eklemek, karşılığında, gerçek dünyada peşine düşülecek yeni potansiyel tipler demektir. Bu bağlamda doğruluk tablosu analizi, tüm bir olasılıklar skalasını içerecek şekilde örneklemeler teşkil etmenin daha özenli bir yoludur

Nitelikler Uzamı Analizi'nin, olasılıkların çoğaltılmasıyla ilgili inceliği basit ve kolay anlaşılırdır ve sosyal bilimcilerin iyi bildiği bir şeydir: satırların tek bir değişkenin varyasyonları ve sütunların da bir diğerinin varyasyonları olduğu bir tablo oluşturun. Bu ikisinin kesişimiyle oluşturulan hücreler olası kombinasyonları ve tipleri tanımlar. Olasılıkları bu şekilde sunmak, doğruluk tablolarının sunduğuna kıyasla iyi bir yolu değildir çünkü inanılmaz sayıda başlık, alt başlık ve hücre oluşturmaksızın, dolayısıyla da sonucu görsel açıdan anlaşılabilir kılmaksızın birkaç özelliğinden fazlasına yer vermek güçtür. Ancak, bu türden bir tablonun rakamlar yerleştirebileceğiniz fiziksel bir alan sağlama avantajı da vardır. Bu özelliklerin bileşimlerine sahip olan vakaların sayılarına ya da bu bileşim durumlarının oranında vurgulamak istediğiniz başka bazı hususlara burada yer vardır. Sosyal bilimlerin alanında yapılan analizlerin pek çoğunun, özellikle anket verilerinin ya da benzerlerinin temel alındığı çalışmaların temel bir özelliği, bir değişkenin diğeri üzerindeki göreceli etkisinin değerlendirilmesi için tam da bu türden rakamsal ifadelerin karşılaştırılmasına dayanır. Nitelikler Uzamı Analizi bu türden verilerle uğraşmak için tasarlanmıştır ve bu işi de çok iyi yapar.

Lazarsfeld ve Barton'un "indirgeme" ve "iskeletini çıkarma"

dediği iki ek püf noktası, doğruluk tablosu sütunları üzerinde çalışmanın, makul sınırları aşmadan birleştirilebilecek olanları birleştirerek bunların sayısını azaltmanın, geçici tipolojilerin üzerine kurulduğu ilkeleri ortaya çıkararak sayılarını çoğaltmanın ek yöntemleridir.

Karşılaştırmalı Nitel Analiz, vakaların sayı ya da oranlarıyla ya da değişkenlerin ayrı ayrı dikkate alınan etkisini değerlendirmekle çok fazla ilgili değildir. Farklı bir iş için tasarlanmıştır: karmaşıklıkları göz önünde bulundurulduğunda basit bir cevapla yetinemeyeceğimiz tarihsel olayların açıklamasını bulmak. Hedefinde tuttuğu şey, başlı başına bir bütün olarak değerlendirilen unsurların (şeylerin, insanların, çeşitli özelliklerin veya olayların) kombinasyonlarının tasviridir. Buradaki incelik, Boolecu cebir aracı olarak, en saf hâliyle doğruluk tablolarının inceliğidir. Araştırmacının dikkatini çeken yeni unsurlar ortaya çıktıkça bunlar tabloya, artılar ve eksiler içerecek yeni sütunlar biçiminde eklenerek olasılıklar artırılır. Rakamlardan ziyade kombinasyonlar karşılaştırılır ve unsurların hangi bileşimlerinin, sonuçların hangi bileşimlerini ortaya çıkardığı görülür. Yeni nedenler, yeni etkiler, yeni sonuçlar bulmak amacıyla tasarlanmıştır. Karşılaştırmalı Nitel Analiz, indirgeme denilen işlem aracılığıyla tüm bu karmaşıklığı azaltır. Hangi unsurların açıklanacak olan olguda hiçbir rolü olmadığını dolayısıyla da analizden çıkarılabileceğini ve hangi unsurların tablonun sütunlarını, dolayısıyla da ilgilenilmesi gereken bileşim sayısını azalttığını görmeye imkân tanır. Matematik temelli tüm fikirler gibi bu türden Boolecu yöntemler de bünyelerinde irili ufaklı birçok incelik barındırırlar. Örneğin, sizi ilgilendiren sonucu üreten etkenlerin kombinasyonlarını biliyorsanız eğer, katıksız mantıksal işlemler vasıtasıyla, bu sonucun tersini üreten kombinasyonları da keşfedebilirsiniz.

Analitik Tümevarımın tek bir sonuca vurgusu ve bu sonucu ortaya çıkaran bir dizi neden olması gerektiğine ilişkin kararlı ısrarı (ki bu da onun hususi inceliğidir), karmaşıklığı oldukça

başarılı biçimde azaltır. Bu özelliği, Analitik Tümevarımın, sapkın denilen faaliyetleri açıklamanın bir yolu olarak gelişimi noktasında daha iyi anlaşılabilir. Bu sorunsalla ilgilenen araştırmacılar, olası sonuçların tüm mantıksal uzantılarıyla ilgilenmezler, yalnızca, açıklamak istedikleri şey olan uçtaki tek bir merkezi noktayla ilgilenirler: Bağımlı kişi ya da zimmetine para geçiren memur. Dolayısıyla Analitik Tümevarımın, en azından ilk bakışta, olasılıkları arttırmakta çok başarılı görünmemesi doğaldır. Oysa çoklu tipler üretmekte de oldukça mahirdir. Araştırmacılar, olumsuz bir vaka keşfettiklerinde bunun varlığını açıklayan yeni bir durum ararlar. Elbette bu yeni durum doğruluk tablosunda yeni bir sütundur ve bu da olası bileşimlerin sayısını ikiye katlar. Analitik Tümevarımın temel inceliği, ilginin odağında olan şey dışındaki diğer hiçbir olasılıkla fazla ilgilenmemesidir. Örneğin, hiç keyif almamasına rağmen marihuana içmeyi sürdüren birini bulduğumda analizimi, marihuanayı keyif için kullanan insanların davranışını açıklamaya yönelterek yeniden tanımlamış ve bunun sonucunda da marihuanayı sadece sosyal itibar değeri için içmeye götüren tüm olası kombinasyonları görmezden gelmiştim.

Analitik Tümevarımın etnografik ve tarihsel araştırmalarda geniş çapta kullanılan daha az katı biçimi, geliştirdiğiniz resme uymayan şeylere odaklanmayı içerir. Çok basit biçimde araştırmacıya şunu söyler: sıkıntı yaratana arayın, çerçeveye oturmayanı arayın, bunları bulduğunuzda da şikâyet etmeyin. Tersine, mutlu olun. Analizinizi, kaosa düşmeksizin nasıl daha kompleks hâle getirebileceğinizi artık biliyorsunuz.

Coda/Kapanış

Şimdi siz de benim bildiğim inceliklerin tümünü veyahut bir bölümünü ya da en azından birçoğunu biliyorsunuz. Ancak bu incelikleri okumakla yetinmek size pek bir şey kazandırmayacaktır. Bunlarla sadece oyalanabilirsiniz. Hatta bunlar sizi daha kültürlü hâle de getirebilir. Ancak nasıl kullanıldıklarını öğrenmediğiniz sürece bunlar size gerçekten ait olmayacaktır.

Bu incelikleri öğrenmenin ve onların kullanım tasarrufunu edinmenin yolu, bunları gündelik bir rutin hâline getirmekten geçer, yani onları pratikte uygulamanız gerekir; bir piyanistin gamlar üzerine gezinmesi veya bir golf oyuncusunun topa vurma çalışması yapması gibi. Bunlardan birini (daha iyisi, birkaçını) ciddi olarak uygulamadan gününüzün geçmesine izin vermeyin. Caz çalmayı öğrendiğim gençlik yıllarımda uykudan kalktığım saatlerin büyük bir bölümünü müzik üzerine düşünmekle geçirdim. Genel anlamda müziği düşünmek yahut belli müzisyenlerin fanlarının yapabileceği tarzda bir düşünmek değil bu. Kastettiğim şey, bildiğim yahut öğrenmek istediğim şarkıların ve hayran olduğum müzisyenlerin bende bulunan albümlerinden ezberlediğim soloların provasını yapmak. Bu ezgileri kafamda tekrarlar, onları oluşturan notalar arasındaki aralıkları dinler,

notaları kâğıda dökebilecek yahut piyanoda yeniden üretebilecek şekilde kafamda çalardım. Bunu radyoda, mağazalarda ve filmlerde duyduğum şarkılarla da yapardım. Bir armoninin peşine düşer, doğaçlamanın temeli olarak kullanabilecek tonların, ezginin doğru tınlamasını sağlayan akortlar olmasına dikkat ederdim.

Bu tür bir daimi zihinsel pratiğin doğrudan sonuçları; sokakta yürürken biraz tuhaf görünmem, kendinden geçmiş hâlde mırıldanmam ve bana söylenenlere çabuk cevap verememem olurdu. Nihai sonuçsa, biriyle konuşurken arkada çalan şarkıyı duyabilmem ve sonra oturup herhangi bir bilinçli müzikal çözümlemeye girişmeden önce şarkıyı kafamda icra edebilmem olurdu. O gün bu gündür yanımdakileri, lokantada veya asansörde, benim “ışittığım” ama onların duymadığı fon müziklerinden bahsederek şaşırtmışımdır. Bu, David Sudnow’un (1978) piyano çalmayı öğrendiğinde *ellerin öğrendiği şey* diye tarif ettiği ve diğer bazılarının, benzer fiziki yeteneklerden söz ederken “bedenleşmiş bilgi” dedikleri türde bir beceridir. Adı her ne olursa olsun mevzu açıktır. Bu, bir şeyi zaten çok iyi bildiğin için onu icra ederken üzerinde düşünmek zorunda kalmamandır.

Bunu müzikte nasıl yapabileceğinizi görmek kolay ama bir fikrin inceliklerinin pratiğini yapmak ne demektir? Bu, bunları gündelik yaşamınızda ortaya çıkan durumlara uygulamak anlamına gelir. Sözgelimi sosyolojik düşünen bir kimse için bu, olan biten her şeyi kolektif faaliyetin bir sonucu, beraber hareket eden pek çok insan ve kurumun ürettiği bir netice olarak görmek olabilir. Bir zamanlar ders verirken tepede sürekli asılı bulunan projektöre işaret eder ve sorardım: “Bu burada ne arıyor? Buraya nasıl gelmiş?” (Bunu elbette, nesneleri, insanların müşterek eylemlerinden geriye kalan bir şey olarak görme inceliğinin bir örneği olarak alabilirsiniz, ki 2. Bölüm’de tartışılmıştı bu, hatırlayacaksınız.) Bu bizi doğal olarak üniversitelerin satın alma birimlerine ve bunların çoklu ödemeler yapabilmelerine imkân tanıyan tüm bir bürokratik mekanizma dizisine götürür.

Devamında şu soruyu sormak durumunda kalırız: “Kim bunu (bu projektörü), satın alma müdürlüğünün bürokratik engelleriyle uğraşmayı göze alacak kadar çok istemiştir?” Bu, öğrencilerin görebileceği şekilde yazmayı seven öğretmenler, gördüklerini kolayca notlarına aktarmak isteyen öğrenciler ve tüm bunların eğitim süreci açısından gerekliliği üzerine bir tartışma başlatır. Aynı zamanda kıyafetlerine tebeşir bulaştırmak istemeyen hocalardan da söz edebilirdim; gerçi bu, hocaların son birkaç on yıldaki pasaklı giyinme alışkanlıkları gibi konu dışı bir alana savurur bizi ki, bu da şu soruyu doğurur: “Bu kadar pasaklı giyiniyorlarsa üzerilerine bir miktar tebeşir tozu bulaşmasının ne önemi var ki?” Buradan asıl sorunsalımıza geri dönebilir ve kimin bu projektörü icat ettiğini ve bunun hangi öncül icatlara yaslandığını sorabiliriz; elektriğin keşfi ve kullanımı mevzusunu (Kuhn’daki, elektrik ile ilgili bölüme uygun bir referansla, 1970, 13-14) ve bilim ile optik teknolojisindeki gelişmeleri de dışarıda bırakmaksızın. Bu aynı şeyi [olgunun geriye doğru iz sürümünü, T. S. N.], sınıftaki öğrencilerin ekseriyetle kot pantolon giyiyor olmaları bahsinde yaptım ve benzer bir biçimde, bu işin öyküsünün bileşenlerini geriye doğru [mümkün mertebe ilk noktasına kadar, T. S. N.], öğrencilerin müsaade ettikleri ölçüde yahut da zil çalana dek takip ettim.

Bunu yapabilmeyi kısmen Everett Hughes’un derslerini takip ederek ama aynı zamanda bir seminer esnasında büyük etnomüzikolog Charles Seeger’in, salondaki bir öğrencinin Amerikan *country* müziği üzerine bir çalışmadan bahsettiğinde verdiği cevap vesilesiyle öğrendim ki, bu sahneyi izlemek müthiş bir tecrübeydi. Seeger, ilk yapılmış *country* müzik kaydının iki saatlik bir öyküsüyle devam etmişti. Bu kaydın yapıldığı stüdyonun sahibinden, albümün maliyetinden ve dağıtımı hakkında birçok şeyden bahsetmişti. Müzisyenleri teker teker saymış ve hepsinin daha sonraki kariyerlerinden de bahsetmişti. Öyle ki bu müzisyenlerin oraya, o stüdyoya, o gün, o kayıtları yapmak üzere gelişlerindeki tüm hikâyeyi açıklıkla ortaya koymuştu. Kaydı yapılan

bu ilk *country* albümün, Birleşik Devletler ve Britanya'daki erken folk ezgilerden bugüne gelen izlerini sürmeyi de ihmal etmemiştir. Konuşmasına, nota gösterim şekilleri üzerine (asıl tonun nota çizgisi üzerindeki yeriyle değil de yazılı notanın tipografik şekliyle gösterildiği) kısa ama yetkin bir sunum da eklemişti çünkü bu tür bir tipografiyle yazılmış geleneksel parçalar, bahsi geçen müzisyenlerin üzerine yaslandıkları geleneğin bir parçasıydı.

Aslında yaptığım, bu iki ustanın [Hughes ve Seeger] sundukları örnekleri takip etmektir. Öğrencilere, çalışmaları üzerine, bu çalışmalarda karşılaştıkları güçlükler üzerine, herhangi bir sosyolojik anlam atfedemedikleri verileri üzerine sorular sorarım. Bu soruları kendilerine yönelttiğimde ve onlara tuhaf gelen düşünce silsilelerime kendimi kaptırdığımda öğrenciler genelde; bir tür sihir yapmışım, şapkadan teorik bir tavşan çıkarmışım, verilerinin içinden kendilerinin asla bulamayacakları bir anlam çekip çıkartmışım gibi davranırlar. Bunu kendi başlarına nasıl yapabilecekleri şöyle dursun, benim bunu nasıl yaptığımı dahi kavramakta güçlük çekerler.

Nasıl yaptığımı bu kitapta açıkladım. Elimin altındaki verilerden örnekler aldım ve bahsettiğim incelikleri bunlara uyguladım. Hepsi bu.

Aslında herhangi biri bunları benim yaptığım şekilde yapabilir ama bu, pratik ister, hem de çok fazla pratik. Aynı zamanda bu, gördüğünüz ve duyduğunuz veyahut da ele aldığınız her şey hakkında, bütün bir gün ya da en azından siz ve çalışma arkadaşlarınızın tahammül edebileceği raddede sorular sormak demektir. Giydiğiniz kot pantolonlar, duvarınızdaki resimler, okul kafeteryasındaki kötü yiyecekler, doktorun henüz terk ettiğiniz muayenehanesi, köşedeki evin yeni bahçesi vb. Bunu ciddiyetle, sizlere sunduğum ve ileride hatırlayabileceğiniz tavsiyeleri izleyerek yapın ama hepsinin de ötesinde kendi inceliklerinizi yaratın.

Bahsettiğim tüm bu inceliklerin hepsini araştırmalarınızda uygulamak zorunda kalmayacaksınız elbette. Ancak, kendinizin

ve arkadaşlarınızın ampirik malzemeleriyle karşı karşıya kaldığınızda ciddi bir çalışma için en azından hazırlıklı olmuş olacaksınız. Kitapta bahsettiğim düşünce alışkanlıklarını edinirseniz ve önerdiğim ölçüde sistematik biçimde pratik yaparsanız nihayetinde, sosyolojik düşünmenin nefes almak kadar doğal olduğu bir profesyonele dönüşebilirsiniz. Bu, Chambliss'in (1989), yüzmeye şampiyonlarının zihinsel kategorilerine ilişkin tarif ettiği şeydir; onlar, daha güçlü ve hatta sürekli idman yaptıkları için şampiyon olmamışlardır: Bu, bir müsabaka esnasında yapılması gereken şeylerin, oldukları şekliyle onların zaten ikinci doğası olmalarından ötürüdür. Bu ikinci doğa gerçekten pratikten gelir ama aynı zamanda yaptıkları şeyi her zaman ciddiye almış olmalarından ve asla kestirme ve kolaycı yollara başvurmuş olmalarından da kaynaklanır. Havuzun sonuna vardıklarında, bu bir antrenman bile olsa, müsabaka kurallarının gerektirdiği üzere iki elleriyle duvara dokunurlar. Böylelikle, müsabaka esnasında neyi doğru yapmaları gerektiğini düşünmeleri için en ufak bir efor sarf etmek zorunda kalmazlar. Bu şampiyonlar, müsabaka söz konusu olmadığında işi biraz gevşekten alan ve dolayısıyla da müsabaka esnasında neyin yapılması gerektiğini akılda tutmak için ekstra bir efor harcayan vasat veya yeterince iyi yüzücülerden tam da bu noktada ayrılırlar. Chambliss, onları birer şampiyon yapan şeyin bu ciddiyet olduğunu düşünür ve haklıdır da...

Sosyolojiyi gündelik hayatınızda ciddiye alarak etrafınızdakileri sinirlendirme riskiyle karşı karşıya kalabilirsiniz. İnsanların istedikleri, yaptıkları ve söyledikleri şeyleri tüm bir toplumsal bağlam içinde kavrama ısrarınız, bunu her zaman için hoş karşılamayacak kimseleri rahatsız edecektir. Bir başka yerde söylediğim üzere:

Üniversitedeki bir bölümde veya bir araştırma enstitüsünde olup biteni sosyolojik meseleler olarak okuyup yorumlamak, bu kurumları idare eden veyahut da bu kurumlardan kendilerine fayda sağlayan kimselere pek makbul görünmeyecektir çünkü diğer tüm kurumlarda olduğu gibi, üniversite ve ensti-

tülerin de kutsal inançları ve mitleri vardır ve bunların şüpheci bir sosyolojik bakışa konu olmalarını istemezler (Becker, 1994, 180-81).

Bir vakitler, bir Zen keşişinin şu aşağıda anlattığı öyküyü dinlemiştim. Kendisi Japondu ve İngilizceyi pek iyi konuşamıyordu ama yine de dili yeterliydi. Beni öncelikle neşeli mizacıyla etkilemişti. Dil güçlüklerine rağmen çok gülekti ve bizimle konuşurken bu mizacı neredeyse bulaşıcıydı. Sonra, yanlış hatırlamıyorsam *satori* veya *illumination*'un [uyanış, aydınlığa ulaşmak/erişmek, T.S.N] Zen düşüncesindeki yerini açıklama gayesiyle aşağıdaki hikâyeyi anlattı. Sosyolojik düşüncenin iliklerine kadar işlediği benim gibi biri için bile, meseleyi bundan daha güzel anlatabilecek bir kıssadan hisse bilmiyorum. Bu öykünün menşei bana söyleyebilecek herhangi birini bulamadığımdan önce bir hafızamı yoklamalıyım. Sanırım aşağı yukarı şöyle bir şeydi:

Okyanusun ortasında, Ejderha Kapısı denen özel bir yer varmış. Bu yerin de şöyle harikulade bir özelliği varmış: Buradan yüzüp geçen her balık bir anda bir ejderhaya dönüşürmüş. Ne var ki bu Ejderha Kapısı okyanusun geri kalanından ayırt edilemiyormuş. Bu yüzden bu kapıyı, arayarak asla bulamazmışsınız. Kapının nerede olduğunu bulup çıkarmanın tek yolu, içinden yüzüp ejderhaya dönüşen balığı fark etmekmiş. Gelgelelim bir balık, Ejderha Kapısı'ndan yüzerek geçtiğinde ve bir ejderhaya dönüştüğünde herhangi bir şekilde görünümü de değişmezmiş. Yani daha evvel neydiyse öyle görünürmüş göze. Dönüşümün nerede gerçekleştiğini görmek için gözlerinizi yaklaştırmakla da Ejderha Kapısı'nı bulamazmışsınız. Daha da ötesinde, balıklar Ejderha Kapısı'na yüzüp de ejderhaya dönüştüklerinde kendilerini daha farklı da hissetmezlermiş, böylece birer ejderhaya dönüştüklerini de bilmezlermiş. Artık onlar yalnızca ejderhaymışlar.

Siz de bir ejderha olabilirsiniz...

Kaynakça

- Abbott, Andrew. 1992. What do cases do? Some notes on activity in social analysis. İçinde *What is a case? Exploring the foundations of social inquiry*, der. Charles C. Ragin and Howard S. Becker, 53-82. Cambridge: Cambridge University Press.
- Agee, James ve Walker Evans. 1941. *Let us now praise famous men*. Boston: Houghton Mifflin.
- Alicea, Marisa. 1989. *The dual home base phenomenon: A reconceptualization of Puerto Rican migration*. Doktora Tezi, Sosyoloji Bölümü, Northwestern University.
- Angell, Robert Cooley. 1936. *The family encounters the Depression*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Barker, Roger G., Herbert F. Wright, Louise S. Barker, vd. 1966. *One boy's day; a specimen record of behavior*. Hamden, Conn.: Archon Books.
- Barton, Allen H. 1955. The concept of property-space in social research. İçinde *The language of social research*, der. Paul F. Lazarsfeld ve Morris Rosenberg, 40-53. Glencoe, Ill.: Free Press.
- Bateson, Gregory ve Margaret Mead. 1942. *Balinese character: A photographic analysis*. New York: New York Academy of Sciences.
- Becker, Howard S. 1963. *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. New York: Free Press.
- . 1970. *Sociological work: Method and substance*. Chicago: Aldine.
- . 1982. *Art worlds*. Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.
- . 1986a. *Doing things together*. Evanston, Ill.: Northwestern University Press.
- . 1986b. *Writing for social scientists*. Chicago: University of Chicago Press.
- . 1994. Sociology: The case of C. Wright Mills. İçinde *The democratic imagination: Dialogues on the work of Irving Louis Horowitz*, der. Ray C. Rist. New Brunswick, N.: Transaction Publishers.
- Becker, Howard S., Blanche Geer ve Everett C. Hughes. [1968] 1994.

- Making the grade: The academic side of college life*. New Brunswick, NJ.: Transaction Publishers.
- Becker, Howard S., Blanche Geer, Everett C. Hughes ve Anselm L. Strauss. [1961] 1977. *Boys in white: Student culture in medical school*. New Brunswick, N.: Transaction Publishers.
- Becker, Howard S., Andrew C. Gordon ve Robert K. Le Bailly. 1984. Fieldwork with the computer: Criteria for assessing systems. *Qualitative Sociology* 7: 16-33.
- Becker, Howard S. ve Michal McCall. 1990. Performance science. *Social Problems* 37: 117-32.
- Becker, Howard S., Michal McCall ve Lori Morris. 1989. Theatres and communities: Three scenes. *Social Problems* 36: 93-112.
- Bellos, David. 1993. *Georges Perec: A life in words*. Boston: David R. Godine, Publisher.
- Bittner, Egan ve Harold Garfinkel. 1967. "Good" organizational reasons for "bad" organizational records. İçinde *Studies in ethnomethodology*, der. Harold Garfinkel, 186-207. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Blacking, John. 1967. *Venda children's songs: A study in ethnomusicological analysis*. Johannesburg: Witwatersrand University Press.
- Blumer, Herbert. 1969. *Symbolic interactionism*. Englewood Cliffs, N.: Prentice Hall.
- Boudon, Raymond, der. 1993. *Paul F. Lazarsfeld on social research and its language*. Chicago: University of Chicago Press.
- Burawoy, Michael. 1979. *Manufacturing consent: Changes in the labor process under monopoly capitalism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Burroughs, William. 1966. *Naked lunch*. New York: Grove Press.
- Cahnman, Werner. 1948. A note on marriage announcements in the New York Times. *American Sociological Review* 13: 96-97.
- Candido, Antonio. [1964] 1987. *As parceiros do Rio Bonito: Estudo sobre caipira paulista e a transjornafio dos seus meios de vida*. Sao Paulo: Livraria Duas Cidades Ltda.

- Chambliss, Dan. 1989. The mundanity of excellence: An ethnographic report on stratification and Olympic athletes. *Sociological Theory* 7:70-86.
- Chapoulie, Jean-Michel. 1996. Everett Hughes and the Chicago tradition. *Sociological Theory* 14:3-29.
- Clifford, James ve George E. Marcus. 1986. *Writing culture*. Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.
- Cohen, Patricia Cline. 1982. *A calculating people: The spread of numeracy in early America*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cole, Stephen. 1975. The growth of scientific knowledge: Theories of deviance as a case study. İçinde *The idea of social structure: Papers in honor of Robert K. Merton*, der. Lewis Coser, 175-220. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Conwell, Chic, ve Edwin H. Sutherland. 1937. *The professional thief, by a professional thief; annotated and interpreted by Edwin H. Sutherland*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cressey, Donald R. 1951. Criminological research and the definition of crimes. *American Journal of Sociology* 56: 546-51.
- . 1953. *Other people's money*. New York: Free Press.
- Danto, Arthur. 1964. The artworld. *Journal of Philosophy* 61: 571-84.
- David, Paul A. 1985. Clio and the economics of QWERTY. *AEA Papers and Proceedings* 75: 332-37.
- Davis, Allison, Burleigh B. Gardner ve Mary R. Gardner. 1941. *Deep South: A social anthropological study of caste and class*. Chicago: University of Chicago Press.
- Davis, Kinglsey. 1937. The sociology of prostitution. *American Sociological Review* 2: 744-55.
- De Quincey, Thomas. 1971. *Confessions of an English opium eater*. Harmondsworth: Penguin.
- Dexter, Lewis Anthony. 1964. On the politics and sociology of stupidity in our society. İçinde *The other side: Perspectives on deviance*, der. Howard S. Becker, 37-49. Glencoe, Ill.: Free Press.
- Driscoll, James P. 1971. Transsexuals. *Trans-Action* 8 (March-April): 28-37, 66-68.

- Edwards, Lyford P. 1927. *The natural history of revolution*. Chicago: University of Chicago Press.
- Elias, Norbert. 1970. *What is sociology?* London: Hutchinson and Co.
- Foucault, Michel. 1965. *Madness and civilization*. New York: Random House.
- Freidson, Eliot. 1994. *Professionalism reborn: Theory, prophecy and policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Frisch, Max. 1969. *Biography: A game*. New York: Hill and Wang.
- Gagnon, John H. ve William Simon. 1973. *Sexual conduct*. Chicago: Aldine Publishing Co.
- Garfinkel, Harold. 1967. *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Geertz, Clifford. 1995. *After the fact: Two countries, four decades, one anthropologist*. Cambridge: Harvard University Press.
- Giallombardo, Rose. 1966. *Society of women*. New York: John Wiley and Sons.
- Glaser, Barney G., and Anselm L. Strauss. 1967. *The discovery of grounded theory*. Chicago: Aldine.
- Goffman, Erving. 1961. *Asylums*. Garden City, N.Y: Doubleday.
- . 1963. *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Goody, Jack. 1977. *The domestication of the savage mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gordon, Andrew C. , John P. Heinz, Margaret T. Gordon ve Stanley W. Divorski. 1979. Public information and public access: A sociological interpretation. In *Public access to information*, der. Andrew C. Gordon ve John P. Heinz, 280-308. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
- Gould, Stephen Jay. 1989. *Wonderful world: The Burgess Shale and the nature of history*. New York: WW Norton.
- Hatch, David A. ve Mary Hatch. 1947. Criteria of social status as derived from marriage announcements in the *New York Times*. *American Sociological Review* 12:396-403.

- Hennessy, Thomas. 1973. *From jazz to swing: Black jazz musicians and their music, 1917-1935*. Doktora Tezi, Tarih Bölümü, Northwestern University.
- Hennion, Antoine. 1988. *Comment la musique vient aux enfants: Une anthropologie de l'enseignement musical*. Paris: Anthropos.
- Herndon, James. 1968. *The way it spozed to be*. New York: Bantam.
- Hobsbawnl, E. J. 1964. *Labouring men; Studies in the history of labour*. London: Weidenfeld ve Nicolson.
- Holt, John. 1967. *How children learn*. New York: Pitman.
- Horowitz, Helen Lefkowitz. 1987. *Campus life: Undergraduate cultures from the end of the eighteenth century to the present*. New York: Alfred A. Knopf.
- Hughes, Everett C. 1943. *French Canada in transition*. Chicago: University of Chicago Press.
- . [1971] 1984. *The sociological eye*. New Brunswick, N.J.: Transaction Books.
- Hunter, Albert. 1990. Setting the scene, sampling, and synecdoche. *İçinde The rhetoric of social research: Understood and believed*, der. Albert Hunter, 111-28. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Jackson, Philip W. 1990. *Life in classrooms*. New York: Teachers College, Columbia University.
- Katz, Jack. 1979. Legality and equality: Plea bargaining in the prosecution of white-collar and common crimes. *Law and Society Review* 13:431-59.
- . 1982. *Poor people's lawyers in transition*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Kornhauser, Ruth Rosner. 1978. *Social sources of delinquency: An appraisal of analytic models*. Chicago: University of Chicago Press.
- Korzenik, Diana. 1985. *Drawn to art: A nineteenth-century American dream*. Hanover, N.H. : University Press of New England.
- Kuhn, Thomas. 1970. *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.

- Latour, Bruno. 1987. *Science in action*. Cambridge: Harvard University Press.
- . 1995. The "pedofil" of Boa Vista: A photo-philosophical montage. *Common Knowledge* 4: 144-87.
- Latour, Bruno ve Steve Woolgar. 1979. *Laboratory life: The social construction of scientific fact*. Beverly Hills, Calif.: Sage Publications.
- Lazarsfeld, Paul. 1972. Some remarks on typological procedures in social research. In *Continuities in the language of social research*, der. Paul F. Lazarsfeld, Anne K. Pasarella ve Morris Rosenberg, 99-106. Glencoe, Ill.: Free Press.
- Lazarsfeld, Paul ve Allen H. Barton. 1951. Qualitative measurement in the social sciences: Classification, typologies, and indices. İçinde *The policy sciences: recent developments in scope and method*, der. Daniel Lerner ve Harold D. Lasswell, 155-92. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Lazarsfeld, Paul, Bernard Berelson ve Hazel Gaudet. 1948. *The people's choice: How the voter makes up his mind in a presidential campaign*. New York: Columbia University Press.
- Lewontin, R. C. 1994. A rejoinder to William Wimsatt. İçinde *Questions of evidence: Proof, practice, and persuasion across the disciplines*, der. James Chandler, Arnold L. Davidson ve Harry Harootunian, 504-9. Chicago: University of Chicago Press.
- Lieberson, Stanley. 1980. *A piece of the pie: Blacks and white immigrants since 1880*. Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.
- . 1985. *Making it count*. Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.
- . 1992. Small n's and big conclusions: An examination of the reasoning in comparative studies based on a small number of cases. İçinde *What is a case? Exploring the foundations of social inquiry*, der. Charles Ragin ve Howard S. Becker, 105-18. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lindesmith, Alfred. 1947. *Opiate addiction*. Bloomington: Principia Press.
- . 1952. Comment. *American Sociological Review* 17:492.

- .1965. *The addict and the law*. Bloomington: Indiana University Press.
- Lohman, Joseph D. ve Deitrich C. Reitzes. 1954. Deliberately organized groups and racial behavior. *American Sociological Review* 19:342-44.
- Ludlow, Fitz Hugh. 1975. *The hashish eater*. San Francisco: Level Press.
- Lynch, Michael. 1985. *Art and artifact in laboratory science*. London: Routledge.
- Marcus, George E. 1986. Ethnographic writing and anthropological careers. İçinde *Writing culture*, der. James Clifford ve George E. Marcus. Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.
- McCall, Michal M. ve Judith Wittner. 1990. The good news about life history. İçinde *Symbolic interaction and cultural studies*, der. Howard S. Becker ve Michal M. McCall. Chicago: University of Chicago Press.
- McEvoy, Arthur E. 1986. *The fisherman problem: Ecology and law in the California fisheries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mead, George Herbert. 1917. Scientific method and individual thinker. İçinde *Creative intelligence: Essays in the pragmatic attitude*, der. John Dewey vd. New York: Henry Holt and Co.
- Merton, Robert K. 1946. *Mass persuasion: The social psychology of a war bond drive*. New York: Harper and Brothers.
- .1957. *Social theory and social structure*. New York: Free Press.
- Molotch, Harvey. 1994. Going out. *Sociological Forum* 9:229-39.
- Morgenstern, Oskar. 1950. *On the accuracy of economic observations*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Morris, Lori Virginia. 1989. *The casting process within Chicago's local theatre community*. Doktora tezi, Sosyoloji Bölümü, Northwestern University.
- Moulin, Raymonde. 1967. *Le marche de la peinture en France*. Paris: Editions de Minuit.
- . 1992. *L'artiste, l'institution, et le marche*. Paris: Flammarion.
- Nunes, Marcia B. M. L. 1984. *Professional culture and professional*

practice: A case study of psychoanalysis in the United States. Doktora tezi, Sosyoloji Bölümü, Northwestern University.

- Parsons, Carole W. 1972. *Americas uncounted people: A report of the National Research Council Advisory Committee on Problems of Census Enumeration.* Washington: National Academy of Sciences.
- Peirano, Mariza G. S. 1995. *A favor da etnografia.* Rio de Janeiro: Relume Dumara.
- . 1991. *Uma antropologia no plural: Tres experiencias contemporaneas.* Brasilia: Editora Universidad de Brasilia.
- Peneff, Jean. 1988. The observers observed: French survey researchers at work. *Social Problems* 35:520-35.
- . 1995. Mesure et contrôle des observations dans le travail de terrain: L'exemple des professions de service. *Societes Contemporaines* 21: 119-38.
- Perec, Georges. 1980. Stations Mabillon (tentatives de description de quelques lieux parisiens, 5). *Action Poetique* 81:30-39.
- Petersen, Osler, vd. 1956. An analytical study of North Carolina general practice, 1953-1954. *Journal of Medical Education* 31, part ii.
- Rabinow, Paul. 1986. Representations are social facts: Modernity and postmodernity in anthropology. İçinde *Writing culture*, der. James Clifford ve George E. Marcus. Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.
- Ragin, Charles C. 1987. *The comparative method: Moving beyond qualitative and quantitative strategies.* Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.
- . 1994. *Constructing social research.* Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Ragin, Charles C. ve Howard S. Becker. 1988. How microcomputers will affect our analytical habits. İçinde *New technology in sociology: Practical applications in research and work*, der. Grant Blank, James L. McCartney ve Edward Brent. New Brunswick, NJ.: Transaction, Inc.
- Ragin, Charles C., ve Jeremy Hein. 1993. The comparative study of

- ethnicity: Methodological and conceptual issues. İçinde *Race and ethnicity in research methods*, der. John H. Stanfield II ve Rutledge M. Dennis, 254-72. Newbury Park, Calif.: Sage Publications.
- Ragin, Charles C., Susan Meyer ve Kriss Drass. 1984. Assessing discrimination: A Boolean approach. *American Sociological Review* 49:221-34.
- Robinson, W. S. 1951. The logical structure of analytic induction. *American Sociological Review* 16:812-18.
- Roth, Julius. 1965. Hired hand research. *American Sociologist* 1:190-96.
- Roy, Donald. 1952. Quota restriction and goldbricking in a machine shop. *American Journal of Sociology* 57:425-42.
- . 1953. Work satisfaction and social reward in quota achievement. *American Sociological Review* 18: 507-14.
- . 1954. Efficiency and the "fix": Informal intergroup relations in a piecework machine shop. *American Journal of Sociology* 60:255-66.
- Sacks, Harvey. 1972. On the analyzability of stories by children. İçinde *Directions of sociolinguistics*, der. J. J. Gumperz ve Dell Hymes, 325-45. New York: Holt, Rinehart ve Winston.
- Sacks, Oliver W. 1987. *The man who mistook his wife for a hat and other clinical tales*. New York: Simon and Schuster.
- Said, Edward. 1978. *Orientalism*. New York: Pantheon.
- Schaps, E. ve C. R. Sanders. 1970. Purposes, patterns and protection in a campus drug-using community. *Journal of Health and Social Behavior* 11:135-45.
- Simmel, Georg. 1950. *The sociology of Georg Simmel*. Glencoe, Ill.: Free Press.
- Spector, Malcolm ve John I. Kitsuse. 1977. *Constructing social problems*. Menlo Park, Calif.: Cummings Publishing Co.
- Stouffer, Samuel A. vd. 1949. *The American soldier*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Strong, Samuel. 1946. Negro-white relations as reflected in social types. *American journal of Sociology* 52:23-30.

- Sudnow, David. 1978. *Ways of the hand: The organization of improvised conduct*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sutherland, Edwin H. 1940. White collar criminality. *American Sociological Review* 5:1-12.
- Suttles, Gerald D. 1972. *The social construction of communities*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sykes, Gresham. 1958. *The society of captives*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Szasz, Thomas. 1961. *The myth of mental illness*. New York: Paul B. Hoebler, Inc.
- Thorne, Barrie. 1993. *Gender play*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Turner, Ralph H. 1953. The quest for universals in sociological research. *American Sociological Review* 18:604-11.
- Vaughan, Diane. 1986. *Uncoupling: Turning points in intimate relationships*. New York: Oxford University Press.
- Velho, Gilberto. 1973. *A utopia urbana*. Rio de Janeiro: Zahar Editores.
- . 1974. *Desvio e divergencia*. Rio de Janeiro: Zahar Editores.
- Vianna, Hermano. 1988. *O mundo funk carioca*. Rio de Janeiro: Jorge Zahar Editor.
- . 1995. *O misterio da samba*. Rio de Janeiro: Jorge Zahar Editor.
- Von Wright, Georg Henrik. 1971. *Explanation and understanding*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Walton, John, and Charles Ragin. 1990. Global and national sources of political protest: Third World responses to the debt crisis. *American Sociological Review* 55:876-90.
- Ward, David ve Gene Kassebaum. 1965. *Women's prison: Sex and social structure*. Chicago: Aldine Publishing Co.
- Waterman, Christopher Alan. 1990. *Juju: A social history and ethnography of an African popular music*. Chicago: University of Chicago Press.

- Weschler, Lawrence. 1982. *Seeing is forgetting the name of the thing one sees: A life of contemporary artist Robert Morris*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Wildavsky, Aaron B. 1993. *Craftways: On the organization of scholarly work*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers
- Wittgenstein, Ludwig. 1973. *Philosophical investigations: The English text of the third edition*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Zinberg, Norman E. 1984. *Drug, set, and setting: The basis for controlled intoxicant use*. New Haven, Conn.: Yale University Press.

Mesleğin İncelikleri

Sosyal bilimler alanında yayımlanan yöntem ve araştırma tekniklerine ilişkin alışlageldik eserlerdeki temel sorun çoğunlukla; bir araştırma sırasında karşılaşılması muhtemel olan her şeyi öngördükleri izlenimini uyandırmaları, araştırmayı tekdüze ve birbirini sıkı sıkıya takip eden safhalar şeklinde kurgulamaları, böylece de her tür yöntemsel melezlenmeye karşı kapıyı baştan kapatıyor oluşlarıdır. Amerikan sosyolojisinin en önemli ve üretken figürlerinden Howard S. Becker'in elinizdeki eseri ise; tam tersine, bu türden bir yaratıcılığa çağrıdır –aynı zamanda çok güçlü bir zanaat savunusudur da. Ancak öyle bir zanaattır ki bu; sahadan, pratikten ve müşterek mesaiden ayrı düşünülemez. Edimi, yaptıkça; mesleği de icra ettikçe öğrenen bir zanaatkârın yetkin kendiliğindenliğini düşündürür elinizdeki kitap. İşin inceliklerini iyi bilen ve paylaşan bir usta olarak karşımıza çıkar burada Becker. Bir araştırma esnasında hangi taşların altına bakılmasının faydalı olabileceğine, hangi patikaların düzlüğe çıkarabileceğine, hangi çıkmazlardan sakınılması gerektiğine; kısacası, bir araştırmanın o kaotik gelişiminde karşılaşılacak güçlüklerin üstesinden nasıl gelinebileceğine ve “düzgün” bir iş çıkarılabileceğine ilişkin püf noktalarını, akademik dilin kuruluşundan uzak fakat buram buram tecrübe kokan bir dille sunar bizlere.

Dolayısıyla bu, adı konmamış bir zanaat kitabıdır adeta. Maharetli ustaları ve yetkin hemdertleri ile teşrik-i mesaisinden ve kendi zanaatkârlığından damıttığı kıymetli deneyimleri okuyucunun takdirine sunar Becker fakat onların hiçbirini dayatıp tek yol olarak da göstermez. “Ben böyle öğrendim/böyle yaptım ve işe yaradı. Siz de deneyebilirsiniz” der gibidir; çırağını ısrarla bakır dövmeye, yani mesleği icra ederek (ve elbette hata da yaparak) öğrenmeye teşvik eden bir ustanın, alışlagelmiş yöntem kitaplarında her zaman rastlanmayan yol gösterici tavsiyeleridir bu kitapta söz konusu olan. Müşterek mesai, deneyim aktarımı ve zanaat: İşte bu üçlüdür; elinizdeki kitabı belki de en iyi anlatan ve ülkemiz sosyal bilim pratiklerinde de ne yazık ki en az olan...

